

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Редакційна колегія

- О. С. Онищенко*, акад. НАН України, д-р філос. наук (*голова*)
Г. В. Боряк, д-р іст. наук
А. Г. Бровкін, канд. іст. наук
В. М. Горовий, д-р іст. наук
Т. Ю. Гранчак, канд. іст. наук
О. Г. Додонов, д-р техн. наук
Л. А. Дубровіна, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук (*заст. голови*)
Г. І. Ковальчук, д-р іст. наук
О. Е. Литвиненко, д-р техн. наук
М. К. Наєнко, д-р філол. наук
В. Ю. Омельчук, д-р іст. наук
В. В. Петров, чл.-кор. НАН України, д-р техн. наук
В. Я. Рубан, д-р техн. наук
М. С. Тимошик, д-р філол. наук
П. Т. Тронько, акад. НАН України, д-р іст. наук
А. О. Чекмарьов, канд. екон. наук
Л. І. Шевченко, д-р філол. наук
В. А. Широков, чл.-кор. НАН України, д-р техн. наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 26

Електронна версія – на www.nbuv.gov.ua

Київ 2010

УДК 02(477)(06)
ББК Ч73я54(4УКР)
НЗ4

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 26 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – 308 с.

До збірника наукових праць включено матеріали, у яких висвітлюються актуальні проблеми ефективного управління інформаційними потоками та роль у цьому процесі бібліотечних структур як універсальних інформаційно-наукових центрів. Представлені в збірнику статті охоплюють широкий спектр проблем, пов'язаних із пошуком, систематизацією, зберіганням, продукуванням та використанням інформації, еволюцією бібліотечних закладів в умовах інформатизації і демократичних перетворень.

Видання адресоване широкому колу фахівців, які працюють у сфері соціальних комунікацій, структурної обробки та аналізу інформації для потреб управлінських структур, наукових установ, громадських організацій.

Рецензенти

Л. М. Петрова, д-р іст. наук, професор Київського національного університету культури і мистецтв

В. М. Удовик, канд. іст. наук, директор Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Розділ I

**РОЛЬ ТА МІСЦЕ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ
В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ:
СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТА РЕСУРСНО-ТЕХНОЛОГІЧНА БАЗА**

Олександр ЧЕЛАК,

завідділу апарату Ради національної безпеки і оборони України

ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМВІДНОСИН ЗІ СФЕРАМИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена висвітленню особливостей функціонування національної системи електронного урядування, проблеми і перспективи її розвитку в контексті поглиблення процесів інформатизації та демократизації українського суспільства.

Ключові слова: електронне урядування, державне управління, інформатизація, інформаційна сфера, інформаційна безпека, демократизація.

Поява електронного урядування спричинила стрімкі якісні зміни в сучасному суспільстві. Швидкий розвиток і широке впровадження інформаційних та комунікаційних потоків та технологій поряд із втіленням нової організації державного управління актуалізувало також ряд проблемних аспектів.

З одного боку, електронний уряд як невід'ємна компонента інформаційного суспільства відкриває нові перспективи в багатьох сферах громадського життя, сприяє підвищенню швидкості та ефективності державно-управлінських процесів, створюючи водночас передумови для формування електронної демократії та сучасної моделі громадського контролю за діяльністю державного апарату. З іншого – виступаючи однією з необхідних передумов сталого демократичного розвитку суспільства й держави загалом, у нинішніх реаліях електронне урядування залишається явищем, що потребує інституціоналізації національних інтересів.

Віртуальне розширення інформаційного простору спричиняє появу різних проблемних аспектів не лише в технічній галузі, а й гуманітарній, до якої належить таке явище, як електронна культура (Digital Culture або E-culture). Ця досить нова сфера діяльності пов'язана зі створенням електронних версій об'єктів культурної спадщини в мистецтві, кіно, телебаченні, нерухомій культурній спадщині. Крім того, електронна культура включає твори, які відразу створювалися в електронній формі, наприклад мережеве мистецтво, реконструкції у віртуальній реальності, нові інтерактивні твори тощо [1]. Слід наголосити на ключовій ролі електронної культури, яку вона відіграє в інформаційно-психологічному розвитку індивідууму, особливо на етапі формування особистості.

За своєю природою система електронного урядування охоплює значну кількість різних видів діяльності. Цим зумовлюється й масштабність політичних завдань у сфері електронної взаємодії з «акторами» інформаційних відносин. Водночас можна чітко виділити три організаційні напрями, за якими вона здійснюється:

- між органами державного управління (G2G), яка є основою такого урядування та передбачає обмін даними й здійснення електронних контактів;

- між державою та бізнесом (G2B), що включає розвиток економічних відносин у площині взаємовигідних інтересів;

- між державою та громадянами (G2C), який спрямовано на полегшення взаємодії громадян з державними органами та установами в питаннях надання першим адміністративних послуг (сплата податків, подача заяв та видача ліцензій, довідок та іншої типової інформації).

З урахуванням новітніх трансформацій щодо розподілу повноважень державної та муніципальної влади, що загалом характерно для європейського досвіду розмежування владних повноважень у містах, необхідно окремо виділити вектор електронного урядування, спрямований на взаємодію між муніципальною владою та громадянами [2].

Важливого значення в цих процесах набувають засоби, що забезпечують належне збереження, оброблення й поширення інформації (технології оброблення й передавання інформації), система освіти та інформаційний сектор загалом, оскільки економічне зростання дедалі більше забезпечується за рахунок використання інформаційних ресурсів і джерел, головним носієм яких є людина з відповідним рівнем наукової та спеціальної підготовки [3].

Натомість однією із серйозних проблем залишається превалювання бюрократичної етики над суспільними потребами, яка не лише гальмує рух економічної еволюції країни, а й стримує розвиток громадянського суспільства, яке спирається на прошарок, представлений у своїй більшості середнім класом. Адже утримування відкритої інформації з метою подальшого її використання носить у собі деструктивний зміст щодо її адресного призначення й суперечить принципам інформаційних відносин, передбачених національним законодавством.

На сучасному етапі розвитку української державності іншим серйозним викликом національній безпеці в інформаційній сфері є проблема подолання інформаційної нерівності. Вона знаходить своє уособлення насамперед у тому, що механізми обміну інформацією між категоріями «держава – суспільство – бізнес» розладнані, що призводить, у свою чергу, до протистояння за принципом «всі проти всіх». Тому очевидно, що головні дії політичної еліти в цьому напрямі повинні полягати в зміні підходів сучасної бюрократії до проблемних питань електронного

урядування та електронного уряду зокрема, у подоланні економічно-правових бар'єрів, які розмежовують співпрацю зазначених вище соціальних інституцій.

У той час як аудиторія сягнула за межі національного інформаційного простору та відчутно розширилася, у добу глобалізації відкритість набула особливої значущості: вітчизняні експерти акцентують увагу на отриманні очевидної економічної ефективності поряд з менш ефективними та менш передбачуваними державами, політичні й економічні системи яких недостатньо відкриті.

На зламі епох, у процесі формування нових світових принципів колективної безпеки, складовою частиною якої є також інформаційна сфера, очікується послідовне посилення економічних факторів. Не виключено, що в майбутньому це призведе до утворення нових макрорегіонів саме на економічній основі.

Так, наприклад, свобода ринкових відносин, демократія, інституційний розвиток ринків у США завжди розглядалися як основа для економічного розвитку. Поряд з тим Лісабонська стратегія Європейського Союзу, ухвалена у 2000 р., головною метою визначає досягнення Європою у 2010 р. стану найбільш конкурентоспроможного регіону світу завдяки розвитку «економіки, заснованої на знаннях» (економіки знань). Вона передбачає інституціоналізацію уявлень про інноваційний розвиток як засіб підвищення конкурентоспроможності одночасно з інституціоналізацією еволюційно сформованих у попередні роки гуманітарних і соціальних практик – найбільшого культурного надбання європейської цивілізації.

Європейський рух до «економіки знань» супроводжується змінами політики сприяння розвитку освіти та науки. Вона орієнтується на підтримку навчання протягом всього життя, збільшення інвестицій в удосконалення особистості, розвиток інформаційних технологій.

Прогнозується, що кризові відлуння еволюційних процесів світової цивілізації будуть основними екзогенними чинниками та загрозами для національної безпеки України [4].

Інформаційна безпека в сучасному світі поступово посяде визначне місце, розташовуючись у центрі інформаційних потоків. Її головну місію в втіленні національної системи електронного урядування слід окреслити такими завданнями, як зведення до мінімуму неповноти, невчасності й недостовірності інформації, протидія негативному інформаційному впливу, упередження негативних наслідків функціонування інформаційних технологій тощо.

Сучасний етап становлення системи електронного урядування на національному рівні потребує вирішення ряду важливих проблем, що гарантувало б усім суб'єктам електронно-інформаційних правовідносин

диференційовану співпрацю на основі якісного функціонування інформаційно-комп'ютерних мереж, а саме:

- функціонування електронного документообігу;
- постійного зберігання та захисту інформації;
- регламенту електронного документообігу в органах виконавчої влади;
- впровадження єдиних форматів та протоколів електронного цифрового підпису;
- програмно-апаратних засобів для забезпечення сумісності систем електронного документообігу органів державної влади;
- функціонування системи загальнодержавних класифікаторів і реєстрів, необхідних для підготовки електронних документів;
- національного реєстру електронних інформаційних ресурсів;
- технології надання адміністративних послуг через Інтернет органами виконавчої влади і бюджетними установами в межах їх повноважень;
- веб-порталу з питань підтримки розвитку електронного урядування та практичного сприяння національного центру підтримки урядування;
- вжиття інших заходів технологічного складу, які є частиною державної політики щодо створення організаційно-правових, науково-технічних та фінансово-економічних умов розвитку інформаційного суспільства [5].

Крім того, взаємодію «уряд – уряду» вельми необхідно спрямувати в прагматичне та конструктивне русло. У цьому зв'язку дуже важливо вжити заходів для вдосконалення принципу регулювання діяльності державних органів і установ та органів місцевого самоврядування, інформаційно-аналітичних підрозділів у складі структур, об'єднавши їх єдиною стратегією. Так, у багатьох країнах прийняті програми «E-Government Strategy».

Інформаційна політика щодо впровадження електронного урядування має бути врівноважена державою під таким кутом, щоб якомога максимумно сприяти укріпленню апарату державного управління через міцне становлення й динамічне прогресування національного підприємництва. Натомість характерною ознакою механізму взаємодії органів державного урядування та приватної особи є те, що до останньої на сьогодні зберігається ставлення як до прохача, водночас західна система урядування орієнтується на задоволення очікувань громадянина та зниження матеріальних витрат на такі послуги шляхом упровадження електронного урядування.

Наприклад, у деяких країнах стимулом до користування сервісними операціями системи електронного урядування є те, що на певні види послуг ціна може коливатися в рази. З цією метою варто детально дослідити законодавче забезпечення процесів упровадження електронного

урядування Європейського Союзу, чий досвід для України може бути доволі корисним. Проте можна зазначити, що на сьогодні в європейських країнах при побудові систем електронного урядування керуються багатьма різноплановими документами, серед яких директиви, рекомендації, резолюції та конвенції.

Один з важливих факторів розвитку й реалізації проекту електронного урядування пов'язаний із зацікавленістю політичних лідерів на всіх рівнях державної влади, без участі яких у цій галузі ініціативи не одержать необхідного фінансування й не будуть реалізовані.

У регіональному та адміністративно-територіальному аспектах зусилля держави повинні концентруватися на зворотному зв'язку з життєво важливими сферами діяльності місцевого населення й виражатися в підвищенні рівня якості надання йому адміністративних послуг на принципах приватного сектору, адже завершення адміністративної реформи, ідеологія якої торкається переважно виконавчої влади та її взаємовідносин з місцевим самоврядуванням, в Україні залишається пріоритетним державним проектом.

Список використаних джерел

1. Черных А. В. Электронная культура как одно из основных направлений модернизации Федеральной целевой программы «Электронная Россия» [Электронный ресурс] / А. В. Черных, Л. А. Куйбышев, Н. В. Браккер. – Режим доступа: <http://www.cpic.ru/Publicat/51-03.htm>. – Загл. с экрана.

2. Державна та муніципальна влада: проблеми розмежування повноважень : матеріали круглого столу «Влада в Києві: від конфліктності до балансу повноважень», 20 берез. 2008 р. / за заг. ред. В. Є. Воротіна. – К. : НІСД, 2008. – 38 с.

3. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір : колективна монографія / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. – С. 31.

4. Національна інноваційна система України: проблеми і принципи побудови / І. П. Макаренко, П. М. Копка, О. Г. Рогожин, В. П. Кузьменко; за наук. ред. І. П. Макаренка. – К. : Ін-т проблем національної безпеки, 2007. – С. 59; 75; 99.

5. Питання реалізації пілотного проекту впровадження технологій електронного урядування : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 р. № 360-р. [Електронний ресурс]. – Урядовий портал. – 2010. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/km/control/uk/cardnpd>. – Назва з екрана.

Валерій ГОРОВИЙ,

д-р іст. наук, заступник генерального директора НБУВ

СУЧАСНА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: БІБЛОТЕЧНИЙ АСПЕКТ

У статті обґрунтовуються перспективи використання бібліотечної системи України в розвитку інформатизації, організації ефективного використання необхідних для суспільного розвитку вітчизняних інформаційних ресурсів та ресурсів глобального інформаційного простору.

Ключові слова: дистантні форми бібліотечної роботи, комп'ютеризація, інформаційне виробництво, оцифрування фондів, соціальні структури, соціальні інформаційні комунікації.

Процес розширеного виробництва інформаційних ресурсів став однією з найбільш помітних і суттєвих рис сучасної цивілізації, починаючи із середини минулого століття. Темпи цього виробництва були настільки високими, що поряд з безсумнівно позитивним значенням для людства прискороженого освоєння навколишнього світу швидко й рельєфно виявили і серйозні сукупні проблеми. Уже на кінець 80-х – середину 90-х років щорічний світовий інформаційний потік перевищив 10 млн назв наукової та іншої інформаційної продукції, що в перерахунку на одного споживача – інженера, наукового співробітника, спеціаліста – становило 1500 сторінок щодня. Навіть у найбільш технічно розвинутих країнах утрачалася можливість керування масивом інформації, генерованої суспільством. За деякими даними, кожна десята науково-дослідна робота США виконувалася марно, оскільки була вже десь виконана. У Німеччині понад 15 % національного доходу витрачалося на дублювання наукових досліджень. У колишньому СРСР, за оцінками економістів, понад 10 % валового національного прибутку витрачалося неефективно саме через непоінформованість наукового і промислового секторів [1, с. 26].

Наведена статистика демонструвала тривожний факт випереджального характеру зростання потоку генерованої людством інформації порівняно з традиційними можливостями стосовно її обробки, засвоєння й використання. І це пов'язано не лише з марно витраченими коштами. Неспроможність уведення в обіг істотної частини генерованої інформації стосовно навколишнього світу і процесів, що відбуваються в нашому суспільстві, зумовлювала викривлене уявлення про дійсність, а за умо-ви розвитку цієї тенденції – зростаючу неадекватну реакцію суспільства на навколишнє середовище.

Різно зростаючі обсяги продукованої людством інформації значною мірою були спричинені розвитком НТР. Хоча науково-технічна революція охоплювала найбільш розвинуті країни світу, напрацьовані на її базі інформаційні масиви мали глобальне значення. Проникнення значних обсягів нової інформації дедалі глибше в соціальну структуру суспільства певний час вносило деструктивний момент у розвиток ситуації. Слабо контрольоване наповнення інформаційних баз цією інформацією погіршувало якісні показники функціонування баз, невикористання загрожувало відставанням, маргіналізацією.

Технологічно розвинуті держави швидко знайшли вирішення проблеми у вдосконаленні механізмів керування інформаційними потоками, упровадженням в інформаційну сферу електронних технологій. Таким чином, було вдосконалено процес збагачення всієї структури соціальних інформаційних баз потрібною інформацією, і значно зросла ефективність використання нових інформаційних масивів, інформаційного ресурсу суспільства в цілому.

Зростаючі обсяги продукованої суспільством інформації, удосконалення інструментів керування інформаційними потоками, щодалі глибше проникнення нової інформації в соціальну структуру суспільства й розширення доступу до неї дедалі більшої кількості людей відкрили нові можливості в реалізації продуктивних сил суспільства. У сукупності всі ці фактори окреслювали процес переходу до постіндустріального етапу інформаційного суспільства, а якщо говорити про ще більш віддалену перспективу – суспільства знань.

Саме забезпечення доступу дедалі більшої кількості людей до інформаційних ресурсів суспільства є однією з найважливіших ознак переходу до інформаційного суспільства. Сьогодні цей процес знайшов своє відображення в реалізації цілого ряду супутних завдань, вирішення яких обумовлює розвиток інформатизації суспільства.

Технічний аспект реалізації проблеми пов'язаний з постійною роботою над удосконаленням комп'ютерної техніки з метою збільшення надійності та швидкодійності (до десятків мільярдів операцій у секунду найближчим часом) [2, с. 17–20], а також наближення до користувача, до його запитів. Паралельно вдосконалюються технології розвитку засобів зв'язку, від наземних до супутникових, підвищується їх надійність і пропускна можливість. Удосконалюється програмне забезпечення, робота найновішої комп'ютерної техніки набуває характеристик сумірних з інтелектуальними. В єдиному процесі також організується підготовка працівників, спеціалістів значно оновленої сфери суспільної діяльності – інформаційної. Як зазначає Л. Г. Мельник, «з формуванням основ інформаційного суспільства, тотальною комп'ютеризацією населення і розвитком всесвітньої павутини Інтернету дедалі більш відчутно

проступає нова гуманітарно-комп'ютерна реальність: виникає біоквантовий генетичний симбіоз людини (біологічної істоти) і комп'ютера...» [3, с. 10–14]. Високотехнологічні держави сучасності – США, Японія, Німеччина та інші – протягом кількох десятиріч реалізують ґрунтовні освітні програми, удосконалюють підготовку відповідних наукових кадрів. Одним з результатів цього процесу є те, що на сьогодні наукові працівники в США генерують 35 % усіх наукових публікацій світу. Водночас серед проблем інформатизації серйозна увага приділяється також і наданню необхідної підготовки користувачам електронної інформації, у навчальних закладах та з використанням інших форм надання комп'ютерної освіти.

Електронні технології прийшли також у бібліотечні заклади – традиційні центри суспільного збереження й використання інформації. З одного боку, вони дали відчутний поштовх усім напрямам бібліотечної справи, пов'язаним з удосконаленням обслуговування читачів безпосередньо в бібліотеках. З іншого – дали змогу розширити коло користувачів за межами бібліотеки, з допомогою електронних засобів зв'язку. Посилення попиту на інформацію за межами традиційного читацького кола бібліотек у середовищі бізнесу, політики, владних структур, у процесі активізації всієї системи соціальних структур у рамках розвитку громадянського суспільства помітно змінює акценти в діяльності бібліотечних закладів. Вони дедалі більше набувають ознак загальносуспільних інформаційних центрів широкого призначення.

Наявний уже досвід, зокрема 15-річна практика інформаційно-аналітичного обслуговування різних категорій користувачів СІАЗ, демонструє, що ці центри можуть стати ефективним суспільним інструментом задоволення необхідними інформаційними ресурсами всіх категорій вітчизняних користувачів. Для цього в стислі терміни потрібне вирішення таких завдань:

- впровадження електронних інформаційних технологій у сучасну бібліотечну діяльність, активне включення бібліотек у мережу сучасних соціальних інформаційних комунікацій;
- впровадження дистантних методів роботи як найбільш перспективного напряму розвитку бібліотечних установ у майбутньому, урізноманітнення, удосконалення активних форм інформаційно-аналітичного обслуговування всіх категорій користувачів, активізація бібліотек як сучасних інформаційних центрів, утвердження на інформаційних ринках у сприятливий для цього час, у період їхнього становлення;
- проведення роботи з оцифрування фондів бібліотек, оперативного введення в суспільний обіг насамперед тієї їх частини, що є гостро необхідною для вирішення актуальних проблем суспільного розвитку,

вітчизняного наукового поступу, формування національних духовно ціннісних орієнтирів, патріотичного виховання нових поколінь українців;

- вироблення стратегічних підходів, налагодження ефективного процесу відбору в інтересах вітчизняного користувача якісної інформації з інформаційних масивів глобального інформаційного простору, комплектація ними наявної системи інформаційних баз і підготовка для ефективного використання українськими користувачами;

- об'єднання українських інформаційних ресурсів у загальнонаціональний банк даних, організація діяльності на цій основі Національної електронної бібліотеки України «Бібліотека-XXI», налагодження ефективної координації діяльності бібліотечних установ, а в подальшому – інформаційних, науково-інформаційних, культурно-інформаційних та ін. центрів у роботі з задоволення суспільних запитів на інформацію, у реалізації без зайвого дубляжу процесу оцифрування фондів, збагачення їх новими інформаційними ресурсами, освоєння ефективних форм інформаційно-аналітичної діяльності, організація дієвого використання національних інформаційних ресурсів в умовах впливів глобального інформаційного простору;

- професійне вдосконалення бібліотечних працівників, організація підготовки спеціалістів, необхідних для забезпечення вимог сучасних інформаційних процесів.

Нові технології дають змогу вирішити два важливих завдання, затребуваних сучасним суспільством: істотно вдосконалити якість обслуговування читачів у бібліотеці й розширити сферу інформаційного обслуговування користувачів за межами бібліотек.

У самій бібліотечній установі комп'ютеризація значно прискорює обслуговування читачів, підвищує якість інформування про наявні інформаційні ресурси, сприяє доступу до електронної інформації, що стали вже складовою бібліотечних фондів, значно вдосконалює консультативно-методологічну та культурно-освітню роботу.

Дистантні форми бібліотечної роботи набувають якісного вдосконалення, розвиваються і, у недалекій перспективі, очевидно, мають стати провідними в інформаційному забезпеченні користувачів. На сьогодні вони розвиваються у двох основних напрямках. Перший пов'язаний з розвитком традиційних форм дистантного обслуговування на базі поступового заміщення інформації на паперових та ін. традиційних носіях електронними: формування електронних каталогів, довідкової інформації на сайтах бібліотек, поступовий перехід міжбібліотечних інформаційних обмінів із книжкової форми обігу, мікрофільмування та ін. на обмін в інтересах користувачів електронною інформацією, представлення в їх розпорядження наявних масивів електронної інформації, структурованої в базах та електронних бібліотеках.

Другий напрям дистантного обслуговування користувачів, пов'язаний з організацією власного інформаційного виробництва бібліотеками, виготовленням інформаційно-аналітичних продуктів у режимі «інформація на базі інформації», що ефективно розкривають наявні бібліотечні фонди на рівні занурення в змістовну глибину видань, розгляду основних ідей, висновків, прогнозів, що сприяє ефективному донесенню матеріалу зацікавленому користувачу, сприяє продуктивному використанню бібліотечних ресурсів у роботі з реалізації народногосподарських програм, з розробки наукових тем, соціальних та ін. проблем, що виникають у процесі розвитку суспільства. Даний напрям діяльності бібліотечних установ перебуває в процесі становлення. На сьогодні в ньому відбувається розгалуження в меншій мірі на два напрями: виробництво інформаційних, інформаційно-аналітичних та аналітичних продуктів, орієнтованих на масового користувача, і продуктів, що замовляються сферою корпоративних користувачів, вузькотематичного призначення. Виробництво останньої категорії продуктів є важливим напрямом входження бібліотечної системи в інформаційні ринкові відносини.

Наявний досвід показує, що впровадження електронних інформаційних технологій в бібліотечну сферу стає переконливим аргументом на користь бібліотек у дискусії про їх значення для сучасного суспільства в умовах наявності Інтернету, зниження кількості відвідувачів у бібліотеках, зниження суспільного авторитету бібліотек.

Другим аргументом, про що свідчить практика співпраці великих бібліотек з різними категоріями користувачів, – є, власне, проблема ефективного використання інформаційних ресурсів того ж таки Інтернету. Необхідно зазначити, що протягом останнього десятиріччя в його ресурсах з'явилося багато високоякісної інформації, що значною мірою нівелює критичне ставлення до неї і потребує серйозної організації його використання. При цьому, однак, по-перше, масиви цієї інформації стають надзвичайно об'ємними, по-друге, корисна інформація прихована величезними обсягами низькоякісної або ж і просто шкідливої інформації. Сучасний користувач, як правило, відчуваючи дефіцит часу, з допомогою пошукових систем «знаходить щось», що в більшості випадків лише певною мірою задовольняє запити. Таким чином у більшості випадків можна говорити про невисоку ефективність використання інформаційних ресурсів.

Сучасні бібліотеки якраз і можуть стати ефективною ланкою між глобальними масивами електронної інформації і сучасним користувачем. З урахуванням його запитів вони можуть відшукувати суспільно значущу інформацію, комплектувати нею свої фонди, готувати її до ефективного використання та успішно задовольняти існуючі запити. Таким

чином, професіонали – інформаційні працівники – успішно працюватимуть з масивами електронної інформації, а професіонали в економічних структурах, органах державної влади, в науці та ін. зможуть продуктивно використовувати найновішу інформацію.

І, нарешті, третій аргумент на користь бібліотек. Він пов'язаний з необхідністю вдосконалення вітчизняного інформаційного виробництва. Підвищення інтенсивності глобальних інформаційних впливів створює серйозну загрозу уніфікації в інформаційному виробництві, може бути умовою втрати національної своєрідності в цьому процесі. Водночас вітчизняна бібліотечна система у своїх фондах зберігає той ресурс культурних, духовно-ціннісних надбань попередніх поколінь нашого народу, що має стати надійним дороговказом у вітчизняному інформаційному виробництві, в утвердженні суспільних ідеалів, консолідації українського суспільства. І цей ресурс потребує активного введення в обіг через оцифрування ресурсів на паперових носіях, досконале інформування, сучасні методики поширення інформаційних ресурсів.

Таким чином, уже наведені аргументи, сформульовані на базі аналізу практики сучасної інформаційної діяльності бібліотек, свідчать про зростаючі перспективи цієї діяльності в нашому суспільстві, що входить в інформаційний етап свого розвитку.

Практика показує, що позиціонування бібліотечних установ сучасних інформаційних центрів дає можливість розглядати їх ресурси як інформацію для змістовного наповнення цілих систем соціальних інформаційних баз, що забезпечують існування й розвиток системи соціальних структур суспільства. Об'єднання ресурсів у фондах бібліотек, відповідне структурування наявних інформаційних масивів дає можливість їх використання при потребі, частково чи повністю в інтересах соціальних структур окремих їх представників, а також категорій користувачів, схильних за своїми інформаційними запитам до входження в ті чи інші соціальні структури.

Збагачення фондів бібліотек новою інформацією в сучасних умовах є найбільш ефективним тоді, коли інформаційні працівники бібліотек координують цей процес з інтересами корпоративних користувачів, або ж діють за їх ініціативою.

Нові форми взаємовідносин сучасної бібліотеки і обслуговуваних нею соціальних структур уже сьогодні активно виявляються у відносинах провідних бібліотечних установ з управлінськими структурами, політичними організаціями, сферою бізнесу, науки та ін.

Розгляд сучасних бібліотек під кутом зору їх використання насамперед як консолідованих центрів інформаційного забезпечення соціальних інформаційних баз зумовлює необхідність певних методологічних висновків:

– по-перше, від бібліотечних працівників у сучасних умовах у дедалі більшій мірі вимагається вивчення не лише запитів читацького контингенту, а й корпоративних замовників на інформаційні ресурси бібліотек, формування реального уявлення про базові масиви необхідної для їхньої діяльності інформації, відповідне її комплектування і, по можливості, підготовку до продуктивного її використання;

– по-друге, організація ефективної кооперації бібліотечної діяльності, що сприятиме забезпеченню фондів, відповідно – інформаційній насиченості баз, забезпеченню можливостей комплектування й обслуговування всіх категорій користувачів, у т. ч. дискантних;

– по-третє, реалії сьогодення вимагають активізації бібліотечних працівників у відносинах із замовниками, а саме: розвитку дистанційних форм обслуговування, удосконалення асортименту інших послуг у сфері інформаційного забезпечення, удосконалення реклами своїх можливостей, набуття всіх необхідних якостей для роботи в умовах розвитку вітчизняного ринку інформації.

Таким чином, майбутнє бібліотеки значною мірою пов'язане з необхідністю соціальної активізації її працівників, утвердження в новій ролі, що відповідає запитам сьогодення. Варто при цьому підкреслити, що перспективи трансформації бібліотечної сфери в систему сучасних інформаційних центрів, суспільних структур, життєво необхідних на етапі виходу з глибокої суспільної кризи, забезпечення прискореного розвитку України як повноправного партнера всіх інших успішних суб'єктів міжнародної діяльності в період їх утвердження на інформаційному етапі розвитку цивілізації можуть бути реальними лише за умови ефективного розвитку системи соціальних інформаційних комунікацій.

Розвиток системи соціальних інформаційних комунікацій є обов'язковою умовою вдосконалення соціальної структури суспільства, що, у свою чергу, забезпечує його життєздатність у швидкоплинній зміні умов навколишнього середовища і гарантує необхідний якісний розвиток у перспективі. Освоєння бібліотечними установами електронних інформаційних технологій, комп'ютеризація бібліотечної системи дає змогу ввести в суспільну практику найефективніші на сьогодні електронні комунікації. Потенційно вони дають найбільшу можливість з усіх відомих у суспільній практиці людства для доступу до інформаційних ресурсів прикладного значення, мають можливість забезпечувати ефективний зворотний зв'язок між інформаційними центрами і соціальними структурами, які вони обслуговують.

Слід підкреслити, що істотні зміни в діяльності бібліотек під впливом зростаючих суспільних запитів на основі впровадження електронних інформаційних технологій зумовлюють необхідність уточнення змісту сучасної інформаційно-аналітичної діяльності. У зв'язку зі зростанням

акцентів у діяльності бібліотек, пов'язаних насамперед з дистанційним обслуговуванням системи суспільних інститутів, соціальних структур суспільства, ефективність їх діяльності дедалі більшою мірою залежатиме від упровадження активних форм роботи, пов'язаних з відбором необхідної для замовника інформації, підготовки її для використання в найбільш зручній для нього формі, здійсненням змістовного аналізу, окресленням перспектив розвитку теми тощо. Практика показує, що найбільш ефективними для вирішення даного комплексу завдань є інформаційно-аналітичні форми роботи. Їх продуктивність підвищується з оперативною доставкою, швидким реагуванням на корекцію змісту замовлення. Таким чином забезпечується успішна співпраця із замовником з огляду на кінцевий результат співробітництва.

Такий підхід сприяє підвищенню рівня одного з найважливіших для сучасного суспільства показників – ефективного використання інформаційних ресурсів, що в кінцевому результаті є показником ефективності розвитку суспільства.

Для забезпечення ефективного обслуговування корпоративних, найбільш суспільно значущих категорій користувачів сучасної бібліотеки потрібним є не лише постійний соціологічний моніторинг, виявлення тенденцій відповідних змін у запитах користувачів і вироблення у зв'язку з цим дієвих методик обслуговування. «Суть успішної стратегії, – як стверджує всесвітньо відомий бізнес-стратег К. Омає, – це дати користувачам те, що вони дійсно хочуть, причому кращим чином, ніж це роблять конкуренти. Отже, насамперед вам потрібно дізнатися, чого ж дійсно хочуть ваші користувачі» [4, с. 11].

Широкий доступ до інформаційних ресурсів створює нові можливості для розвитку демократичних процесів у суспільстві, удосконалення керування суспільством, забезпечення таким чином необхідної системи противаг у його політичній й економічній структурі, механізмів внутрішнього самоконтролю розвитку суспільства і держави.

Відповідна сучасним запитам система соціальних інформаційних комунікацій дає змогу кожному члену суспільства знайти себе в системі його соціальних структур, створює можливості для реалізації творчого потенціалу членів суспільства, пов'язаного з використанням його інформаційного ресурсу, що є найбільш продуктивним способом використання інформації з відомих у суспільній практиці.

Розвиток соціальних інформаційних комунікацій і нерозривно пов'язаних з ними соціальних інформаційних баз сучасного суспільства створює нові, якісно вищі від усіх відомих до сьогодні людству умови для суспільної консолідації, досягнення взаєморозуміння в Україні, створює можливості для успішної її діяльності в системі міжнародного співробітництва.

Список використаної літератури

1. *Свириденко С. С.* Информационные технологии в интеллектуальной деятельности / С. С. Свириденко. – М., МНЭПУ, 1995. – С. 26.
2. *Винарик Л. С.* Экономический и социальный прогноз создания информационного общества в Украине / Л. С. Винарик. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 1997. – С. 17–20.
3. *Мельник Л. Г.* На пороге информационного общества / Л. Г. Мельник // Социально-экономические проблемы информационного общества. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2005. – С. 10–14.
4. *Омае К.* Мышление стратега: Искусство бизнеса по-японски / Кеничи Омае ; пер. с англ. – 2-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – С. 11.

Наталія ВІТУШКО,

завідділу СІАЗ НБУВ

БІБЛІОТЕКА ЯК ЦЕНТР ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті розглядається місце бібліотечних установ в інформаційно-аналітичному виробництві, аналізуються тенденції розвитку бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту у процесі розвитку інформаційного простору (на базі практики СІАЗ НБУВ).

Ключові слова: інформація, бібліотека, інформаційна потреба, інформаційна послуга, бібліотечний інформаційно-аналітичний продукт, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ).

З поширенням у світі нових комп'ютерних та інформаційних технологій важливим фактором розвитку суспільства стає інформація – один з основних його стратегічних ресурсів.

Створюються умови, коли «суттєвий прогрес і поширення інформаційних технологій, глобальний характер систем масової комунікації призводить до утворення глобального інформаційного простору, який змушує світову спільноту, кожну державу швидко орієнтуватися та адаптуватися у сучасному інформаційному середовищі» [12].

Реалізація пріоритетних напрямів інформаційного розвитку відкриває економіці будь-якої країни шлях до світової системи розподілу праці, стає підґрунтям успіху її розвитку.

За умов, коли інформаційна сфера стає одним з вирішальних факторів на шляху інтелектуалізації суспільного виробництва, держава бере на себе керування процесом інформаційного виробництва та забезпечення доступу суспільства до інформаційних продуктів, без яких воно не може нормально розвиватися. Про це свідчать численні законодавчі акти, прийняті в різні роки в Україні: «Про інформацію» (1992 р.), «Про науково-технічну інформацію» (1993 р.), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1993 р.), «Про захист інформації в автоматизованих системах» (1994 р.), «Про інформаційні агентства» (1995 р.), «Про національну програму інформатизації» (1998 р.), «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (2000 р.) та ін.

Бібліотеки відіграють важливу роль у процесі створення вітчизняного інформаційного простору. У найближчій перспективі вони бачаться як довідчені посередники між безмежним потоком інформації і користувачем.

Це дасть можливість бібліотекам органічно вбудуватись у світову та національну інформаційні системи. З іншого боку – забезпечити вільний та швидкий доступ до інформації необмеженій кількості користувачів, створити умови для виробництва нових інтелектуальних продуктів.

За останнє десятиріччя відбулися значні зміни в організаційно-технологічній сфері діяльності бібліотек. Наслідком розвитку системи суспільних запитів стало становлення й розвиток бібліотечного інформаційно-аналітичного виробництва, виникнення його нових форм – бібліотечних систем, заснованих на розгалужених каналах зв'язку; електронних бібліотек, які на ринку інформаційних продуктів і послуг поступово стають конкурентами для інших його суб'єктів; спеціальних інформаційно-аналітичних служб, діяльність яких заснована на використанні як бібліотечних фондів, так і ресурсів світової інформаційної мережі. Усі ці процеси сприяють створенню комфортного інформаційного середовища для користувача, активізують співробітництво бібліотечних установ.

Проблеми загострення потреби людини в необхідній для сучасного розвитку інформації¹ та бібліотеки як центру інформаційно-аналітичного виробництва постійно привертають до себе увагу дослідників. Важливу роль у теоретичному узагальненні об'єктивних та суб'єктивних процесів розвитку бібліотечно-інформаційної сфери як складової інформаційного суспільства відіграють праці Л. З. Амлінського, Я. Л. Шрайберга.

У вітчизняній літературі проблеми інформаційного суспільства представлені працями фахівців, що розглядають вплив інформатизації на соціальні процеси, державу, культуру, психологію людини, економічну ефективність інформаційної діяльності, формування ринку інформаційних послуг, аналізують проблему інформаційних обмінів практично на всій глибині соціальної структури суспільства. Зокрема, історичний аналіз комплексної діяльності бібліотеки на практиці НБУВ здійснили О. С. Онищенко та Л. А. Дубровіна. Розвиток системи соціальних інформаційних баз у період переходу суспільства до постіндустріального періоду розвитку, і у зв'язку з цим – зміни в процесі суспільної трансформації в діяльності бібліотек, перетворення їх у загальносуспільні інформаційні центри досліджував В. М. Горовий.

Окремі аспекти проблеми інформаційного обслуговування, як однієї з найважливіших функцій бібліотеки активно розробляли І. О. Давидова, М. Я. Дворкіна, О. В. Карпинська, Ю. М. Столяров, М. С. Слободяник.

Основою теорії бібліотечно-інформаційного виробництва як цілісної

¹ Усвідомлені потреби в інформації, необхідної для вирішення певного завдання, яке залежить від характеру діяльності людини і сприймається нею як неузгодженість між наявними та потрібними знаннями. (Докладніше див.: Мотульський Р. С. Общее библиотечное ведение. – М.: ЛИБЕРЕЯ, 2004. – С.12).

соціокультурної системи, що активно розвивається за умов інформаційного суспільства, є принцип історичного розвитку. Якщо розглянути в історичному розрізі такий аспект діяльності бібліотек, як вплив на життєдіяльність суспільства, можна побачити, що його поглиблення сталося саме тоді, коли у бібліотеки з'явилися нові інформаційні можливості.

Зміни в роботі бібліотек під впливом активної комп'ютеризації, впровадження автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем, використання сучасних засобів комунікації привело до диференціації та урізноманітнення бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту. Останній же сприяв збільшенню доступності інформації, що, як вважає М. Я. Дворкіна, є фундаментом бібліотечної справи [2].

Під впливом сучасних інформаційних технологій бібліотека перетворилася на складний виробничий комплекс, що об'єднує:

- інформаційні ресурси;
- безпосередньо виробничий процес, який дає змогу перетворювати інформаційні ресурси в нову якість;
- інформаційну продукцію та інформаційну послугу, що є результатом функціонування бібліотеки.

У сучасних умовах зростаючого значення в роботі бібліотечних установ набуває актуальність. Зокрема, на думку члена Фонду FORCE (Нідерланди) Річарда Н. Такера, діяльність бібліотеки не за принципом «на майбутнє», а на замовлення читачів дає змогу на 100 % задовольнити їхні потреби навіть за умови певних фінансових труднощів.

Важливим каталізатором розвитку бібліотечно-інформаційного виробництва стала поява Інтернету, ключовими поняттями якого є «співпраця, а не ізоляція, поширення, а не обмеження». Доступ до Інтернет кардинально розширив джерельну базу бібліотек, незалежно від місця розташування й фінансових можливостей, оскільки надав можливість використання всіх представлених у мережі бібліографічних, довідкових та енциклопедичних видань, електронних каталогів закордонних бібліотек, повнотекстових баз даних, матеріалів сайтів органів державної влади всіх рівнів, електронних ЗМІ та ТРК, партійних та громадських організацій, провідних інформаційних агентств тощо.

Сьогодні обслуговування користувачів набуло комплексного характеру. Традиційне бібліографічне інформування співіснує з комп'ютеризованим. За допомогою електронної пошти бібліотеки отримують запити на інформаційне обслуговування та надсилають респондентам підготовлені інформаційно-аналітичні продукти. Ресурси Інтернет використовуються співробітниками бібліотек при комплектуванні своїх фондів. Використання пошукових систем дає можливість підняти на більш високий рівень ефективність роботи навіть невеликих бібліотек. Створення бібліотечними установами власних веб-ресурсів дає

можливість розширити коло користувачів бібліотечною інформаційно-аналітичною продукцією. Зокрема, про це свідчить високий рівень відвідувань веб-порталу НБУВ, який постійно зростає (щодня – близько 40 тис. користувачів ²). Варто зауважити, що навіть при вже наявних практичних здобутках у бібліотечній практиці по інформаційно-аналітичному обслуговуванню користувачів, у т. ч. дистантних.

Стосовно ролі бібліотек у інформаційно-аналітичному виробництві проводиться ще й досі чимало дискусій. Деякі фахівці вважають, що бібліотеки продовжують залишатись у своїй традиційній функціональній ніші і не мають перспективи для розвитку аналітичної діяльності. Зокрема, на думку Н. О. Сляднєвої, у галузі виробництва інформаційно-аналітичних продуктів сучасні бібліотеки ані за складом та характером документальних фондів й інших інформаційних ресурсів, ані за складом і кваліфікацією кадрів, ані за типовими для них технологіями не можуть бути конкурентоспроможними на ринку аналітичних послуг.

На її думку, ступінь аналітичності аналітико-синтетичної переробки документальних потоків (насамперед опублікованих) бібліотеками є недостатнім. Вони не мають у своєму розпорядженні необхідних інструментів (підрозділів, кадрів, систем зв'язку й обробки даних), потрібних для інформаційного моніторингу будь-якої теми. Тоді як дедалі більше аналітичних структур, що існують за межами бібліотек, вирішують аналітичні завдання в режимі прямого інформаційного моделювання й спостереження, минаючи стадію аналізу традиційних публікацій, інформаційний лаг ³ яких є занадто великим [14].

Можна стверджувати, що дана думка була сформована без врахування практики сьогодення. Маючи у своєму розпорядженні комунікаційні канали, автоматизовані інформаційно-бібліотечні установи, насамперед великі, галузеві і регіональні, вже сьогодні отримують можливість урізноманітнювати види бібліотечних інформаційних продуктів, підвищувати цим самим ефективність використання фондів, введення їх в суспільний обіг, а отже – задовольняють зростаючий попит на них у суспільстві. Цьому сприяє і вдосконалення організаційної структури бібліотек, створення спеціальних підрозділів, таких як Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), подібних структур у ряді інших бібліотек.

Моніторинг суспільно-економічних процесів, ситуативний аналіз, використання електронних ресурсів ЗМІ, Інтернету, соціологічних даних, комп'ютерні технології обробки великих інформаційних масивів

² Докладніше про статистику відвідувань: www.nbuv.gov.ua/library/webstat.html#stat.

³ Інтервал між подією, її відбиттям у публікаціях і аналізом (див. про це: Сляднєва Н. А. Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы. – Режим доступа: <http://www.misit.ucoz.ru/load/14-1-0-45>).

– все це сприяє тому, що інформаційно-аналітичні продукти бібліотек успішно просуваються на інформаційний ринок, використовуються широким колом користувачів, насамперед тих, що мають відношення до прийняття важливих у суспільній практиці рішень.

Для ілюстрації сказаного варто детальніше зупинитись на досвіді Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади. У практичній роботі СІАЗ здійснюється замкнений цикл підготовки матеріалів: від етапу визначення показників збору інформації, її відбору, класифікації, обробки до аналізу, розробки прогнозів і практичних рекомендацій. Реалізація всіх етапів у межах однієї служби сприяє ефективній роботі.

Основне завдання полягає у розкритті фондів НБУВ за допомогою створення синтезованих науково обґрунтованих інформаційних продуктів, які мають максимально задовольняти інформаційні потреби користувачів. До них висувають високі вимоги стосовно оперативності, достовірності, обґрунтованості.

СІАЗ тісно співпрацює з іншими підрозділами НБУВ. Зокрема, під час створення інформаційно-аналітичних продуктів використовуються бібліографічні дослідження документального потоку відділу довідково-бібліографічного обслуговування, матеріали Інституту архівознавства, інших відділів НБУВ, які є проміжними етапами підготовки матеріалів⁴. На веб-порталі бібліотеки існує рубрика «Аналітичні матеріали СІАЗ», яка регулярно поповнюється актуальною інформаційно-аналітичною продукцією, що підвищує рейтинг веб-порталу серед користувачів.

Процес інформаційного виробництва СІАЗ складається з кількох етапів:

- аналізу масивів інформації глобального інформаційного простору;
- пошуку, відбору, обробки та структурування інформації;
- відбору необхідних ресурсів в інтересах користувачів;
- створення на базі цих ресурсів певного виду інформаційного продукту;
- швидкого доведення до замовника за допомогою дистантних форм.

Прогноз – кінцева стадія моделювання багатьох інформаційних продуктів СІАЗ.

Джерельна база служби постійно розширюється. Крім друкованих видань, однією з важливих її складових є інтернет-видання, електронні ЗМІ (електронні періодичні видання, електронні версії друкованих ЗМІ, спеціальні інтернет-проекти), сайти наукових установ та організацій,

⁴ Це важливо усвідомлювати, щоб бачити відмінність між інформаційною продукцією у процесі підготовки і в момент передачі її користувачеві. Той самий продукт може виступати в ролі як проміжного, так і кінцевого результату. Зокрема, якщо користувача цікавить література з певного питання, її тематичний список є інформаційним продуктом. Якщо його мета – тенденції розвитку певної галузі суспільного розвитку, кінцевим результатом є аналітичний огляд, складовою частиною якого є вказаний список.

сайти громадських і політичних організацій, галузеві електронні ресурси.

Значну допомогу в збереженні необхідного рівня оперативності та якості продукції СІАЗ надає робота з інформацією офіційних сайтів центральних та регіональних органів державної влади, на веб-сторінках яких розміщуються поточні новини, аналітичні матеріали, нормативно-правова база.

В інтернет-ресурсах з найбільшою швидкістю відображаються усі процеси суспільного життя, тому робота співробітників служби із все-світньої мережею надає змогу фактично в режимі онлайн отримувати нову інформацію, визначати її місце в загальному інформаційному полі, обробляти та структурувати її для використання під час створення синтезованого науково обгрунтованого інформаційного продукту.

Важливим напрямом у роботі з розширення інформаційної бази служби є вивчення регіональних джерел електронної інформації. У результаті такої роботи створено, зокрема, електронну карту регіонів. Веб-ресурси досліджуються за певними критеріями (суспільна значущість, періодичність оновлення мережевих ЗМІ; якість підтримки електронного видання; якість оперативної аналітичної інформації; можливості пошукового апарату сайтів, роботи архіву, умови використання матеріалів тощо).

Для вдосконалення роботи з розширення пошуку необхідної інформації запроваджено використання «електронних візиток», які складаються кожним співробітником відділу технології електронної обробки інформації, поповнюються ним у процесі роботи, сприяють збереженню та накопиченню знайдених веб-ресурсів, чіткому й оперативному перерозподілу шляхів пошуку. На сьогодні вивчено і введено в робочі процеси близько 200 сайтів центральних українських та російських інтернет-видань; 227 – регіональних.

Під час пошуку, технічного опрацювання та структурування інформації, що є основою роботи служби, враховуються такі критерії відбору матеріалів інтернет-видань, як:

- жанрові особливості інформаційно-аналітичного продукту;
- необхідний рівень деталізації матеріалу;
- потреби замовників дослідження, характер практичного використання.

Сучасні технології дають можливість службі широко використовувати дистантну форму надання інформаційно-аналітичної продукції замовниками. Відповідні інформаційно-аналітичні матеріали в електронному вигляді надсилаються на e-mail понад 900 адресатів у вищих органах центральної влади, в обласних центрах, містах та районах України.

СІАЗ широко використовує і таку форму дистантного обслуговування читачів, як надання їм своєї продукції через веб-портал НБУВ.

Дещо гальмують процес підготовки інформаційної бази для аналітичної роботи певні проблеми, пов'язані з особливостями сучасної продукції інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів бібліотек. Так, відчувається необхідність озброєння інформаційних працівників бібліотек засобами автоматизації інтелектуальної праці, які давали б змогу здійснювати автоматизований пошук в Інтернеті, моделювати, прогнозувати, виявляти тенденції певних суспільних процесів і явищ. На сьогодні внесок систем «штучного інтелекту» в аналітичну діяльність є досить скромним.

Таким чином, розвиток комп'ютерної техніки та цифрових технологій змінює бібліотечну практику та уявлення суспільства про місце бібліотек в інформаційній інфраструктурі. А Інтернет істотно розширив спектр інформаційного обслуговування користувачів бібліотек, створивши передумови для якісного перетворення бібліотек на суспільні центри інформаційно-аналітичного виробництва.

Ці процеси обумовили появу в структурі бібліотек інформаційно-аналітичних підрозділів. Серед них – СІАЗ НБУВ. Інформаційно-аналітичні продукти даної спеціалізованої структури сприяють розвитку бібліотечного обслуговування широкого кола користувачів. І що важливо – здійснюється це на основі електронних інформаційних технологій, що стали базовими в розвитку української інформатизації. Поєднання наукової та прикладної складових у діяльності сприяє впровадженню в практичну діяльність результатів досліджень служби, що в результаті підвищує ефективність створюваного нею інформаційного продукту.

Список використаних джерел

1. Бібліотеки в меняющемся мире / интервью акад. А. С. Онищенко; записала Л. Таран // Зеркало недели. – 2001. – № 44. – С.17.
2. Ванеев А. Н. Библиотечное дело. Теория. Методика. Практика / А. Н. Ванеев // СПбГУКИ. – СПб. : Профессия, 2004. – С. 91.
3. Горовий В. М. Бібліотеки як сучасні центри української інформатизації / В. М. Горовий / Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2009. – Вип. 25. – С. 23–35.
4. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – К. : НБУВ, 2006. – 300 с.
5. Горовой В. Н. Эволюция информационного производства в процессе глобальных общественных трансформаций / В. Н. Горовой // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : научно-практический и теоретический сборник.

Вып. 5 / МААН, Совет директоров науч. б-к и информ. центров ; редкол.: А. С. Онищенко (предс.) [и др.]. – К., 2007. – С. 161.

6. Государственное учреждение «Центральная научно-техническая библиотека Горно-металлургического комплекса Украины» (ГУ «ЦГНТБ ГМК Украины») [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cgntb.dp.ua/menu_183.html. – Загл. с экрана.

7. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / І. О. Давидова. – Х. : ХДАК, 2005. – 295 с.

8. Додонов О. Г. Інформаційна політика в Україні: стратегія розвитку / О. Г. Додонов, В. В. Жиголук, О. В. Литвиненко, С. О. Янішевський // Стратегії розвитку України: Теорія і практика / за ред. О. С. Власюка. – К. : НІСД, 2002. – С. 611–636.

9. Звіт про Міжнародну наукову конференцію «Бібліотечно-інформаційний сервіс» // Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 2–4.

10. Информационное обслуживание. Продукты и услуги научно-технических библиотек [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cgntb.dp.ua/menu_183.html. – Загл. с экрана.

11. Мотульский Р. С. Общее библиотековедение / Р. С. Мотульский. – М. : Либерия, 2004. – С. 12.

12. Окинавская хартия глобального информационного общества // Информационное общество. – 2000. – № 4. – С. 54–57.

13. Свобода А. А. Проблемы развития информационной сферы общества в XXI ст. и их влияние на организацию информационного обслуживания читателей универсальной научной библиотеки / А. А. Свобода // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – К. : НБУВ, 2003. – С. 119–132.

14. Сляднева Н. А. Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / Н. А. Сляднева. – Режим доступа: <http://www.misit.ucoz.ru/load/14-1-0-45>. – Загл. с экрана.

Тетяна ГРАНЧАК,

канд. іст. наук, заввідділу СІАЗ НБУВ

МІСЦЕ І РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ СТРУКТУР У СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття присвячена висвітленню проблеми підвищення ефективності функціонування системи політичної комунікації, ролі й місця інформаційно-аналітичних структур, у тому числі й бібліотечних закладів, у забезпеченні оптимальної комунікаційної взаємодії.

Ключові слова: політична система, політична комунікація, інформація, інформаційно-аналітичні структури, інформаційно-аналітична діяльність

Реалії розвитку українського суспільства і політичної системи України свідчать про його складний суперечливий характер. Становлення української державності відбувається в умовах нестабільних політичних процесів, що створює певні ризики для утвердження демократичних принципів і механізмів, гальмує формування в Україні громадянського суспільства і правової держави. Одним із шляхів нейтралізації цих ризиків і запобігання виникненню нових є вдосконалення системи політичної комунікації.

Утім, щодо самого поняття політичної комунікації єдиної позиції науковців не вироблено. Зустрічається трактування політичної комунікації як сукупності теорій і методів, якими можуть користуватися політичні організації та органи влади з метою визначення своїх завдань і впливу на поведінку громадян. З її допомогою виявляється можливість передавання політичних знань і досвіду, а також формування «образу» влади, адже сьогодні, як і у всі часи, правляча еліта прагне продемонструвати масам свої найбільші переваги, залежно від вимог, які пред'являлися до вождя, государя, президента в кожному історичному епоху. Отже, політична комунікація – це своєрідний вид політичних відносин, без якого неможливий рух сучасного політичного процесу [1].

Можна погодитись із тим, що політична комунікація є проявом політико-владних відносин. Водночас видається певним обмеженням поширювати це поняття на діяльність виключно політичних партій та органів влади. Адже при визначальному впливі на зміст і характер політичної комунікації політичних структур різного рівня не можна виключати з цього процесу і соціальні структури, громадські, культурно-просвітницькі організації, і навіть окремих індивідів. Циркуляція в

соціальному середовищі політичної інформації впливає на формування громадської думки, визначення позицій суб'єктів політики щодо окремих політичних явищ та процесів, оформлення політичних інтересів, з наступною їх презентацією у вигляді вимог або підтримки, і у підсумку – на прийнятті владних рішень з наступними кроками з їх реалізації. Отже, можна говорити про суспільство як впливового суб'єкта політичної комунікації.

У цьому контексті більш точним є визначення політичної комунікації як «процесу передавання політичної інформації, яка циркулює від однієї частини політичної системи до іншої, між політичною та суспільною системами» [2]. Л. Пай також включає в поняття політичної комунікації «весь діапазон неформальних комунікаційних процесів у суспільстві, які здійснюють найрізноманітніший вплив на політику» [3].

Ще більш розширене визначення знаходимо в «Мире словарей». Згідно з ним, політична комунікація – це не лише процес передавання політичної інформації, а й передавання «сенси» (meaning), що мають значення для функціонування політичної системи.

Узагальнюючи, у цій статті під поняттям «**політична комунікація**» будемо розуміти **специфічні політико-владні відносини, процес передавання установок, що стосуються політичної сфери суспільства, від однієї частини політичної системи до іншої, між політичною та суспільною системами з метою здійснення впливу.**

У західній літературі виділяються три основні способи політичної комунікації:

- комунікація через засоби масової інформації, що включає друковані засоби (преса, книги, плакати тощо), електронні засоби (радіо, телебачення тощо);
- комунікація через організації, коли політичні партії або групи тиску слугують передавальною ланкою між правителями і керованими;
- комунікація через неформальні канали [2].

До цього можна додати, що політична комунікація може відбуватися безпосередньо від суб'єкта до об'єкта (схема 1, А), і опосередковано, від суб'єкта через «передавача» до об'єкта (схема 1, Б).

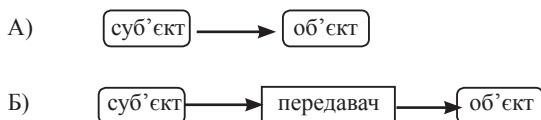

Схема 1.

Крім того, політична комунікація може мати вертикальний (органи влади – суспільство) і горизонтальний (усередині владних структур або всередині суспільства) вимір, створюючи своєрідний комунікаційний квадрат.

Слід звернути увагу на те, що комунікаційні процеси на рівні влади, на рівні влада – суспільство і на рівні суспільства істотно відрізняються як змістовно, так і за способами передавання. На владному рівні переважає або неформальна безпосередня комунікація (в процесі розробки при підготовці законопроектів, указів, інструкцій, договорів тощо), або вона має офіційний характер і здійснюється як безпосередньо, так і опосередковано за допомогою вже розроблених інструкцій, розпоряджень, регламентів, ділового листування тощо.

На рівні влада – суспільство комунікація має переважно опосередкований характер і здійснюється або через ЗМІ (в першу чергу офіційні), або через політичні та суспільні організації (через участь їх представників у владних структурах), рідше – через неформальні канали. Інколи на цьому рівні може відбуватись і безпосередня комунікація, наприклад, під час виборчих кампаній, коли організуються зустрічі представників влади – кандидатів на певну посаду з виборцями, або шляхом теле- та радіозвернень представників влади до громадян, або шляхом організації онлайн-конференцій, гарячих телефонних ліній тощо.

На суспільному рівні політична комунікація також здійснюється опосередковано через ЗМІ (в першу чергу – незалежні), через діяльність політичних організацій (в першу чергу тих, що належать до сфери громадянського суспільства) та як опосередковано, так і безпосередньо через неформальні канали. Причому способи здійснення політичної комунікації на цьому рівні значною мірою визначаються як ступенем розвитку суспільства, наявністю в ньому техніко-економічних передумов для формування розгалуженої системи друкованих та електронних ЗМІ і доступу до продукрованої ними інформації широких суспільних верств, так і політичним режимом, який безпосередньо впливає на можливість здійснення політичної комунікації через діяльність політичних організацій. Значну роль на рівні суспільства відіграє неформальна політична комунікація, яка здійснюється безпосередньо. Особливо в тих державах, які перебувають на стадії переходу від недемократичних режимів до демократичних. Довіра до інформації сусіда, такої ж пересічної людини, стає вищою за довіру до офіційних повідомлень ЗМІ. На цьому рівні поряд з перевіреною, об'єктивною інформацією циркулюють чутки, політичні анекдоти, плітки тощо, які справляють значний вплив на формування іміджу влади і громадської думки.

Слід звернути увагу також на те, що на різних рівнях значною мірою політична комунікація становить сферу компетенції спеціалізованих установ і інститутів, до яких поряд із ЗМІ зараховуються урядові інформаційні агентства [4]. До цієї ж групи можна віднести не лише урядові, а й інші – неурядові й непартійні – інформаційно-аналітичні структури, діяльність яких пов'язана зі сферою політики. Зокрема – інформаційно-аналітичні структури наукових бібліотек.

Висвітлення ролі й місця інформаційно-аналітичних структур у системі політичної комунікації, їх можливостей у підвищенні її ефективності і становить мету даної публікації.

Проблеми політичної комунікації стали предметом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних дослідників. Якщо звернутися до історії зарубіжних досліджень, то серед авторів, хто займався цією проблемою, слід назвати З. Бжезинського, П. Дракера, Д. Рисмена, М. Кастельса, М. Маклюена, Й. Масуду, М. Пората, Т. Стоуньєра, Д. Тапскотта, О. Тоффлера та ін. Російська наука в цій сфері представлена працями Р. Абдєєва, Н. Васильєвої, В. Вітковського, С. Дятлова, В. Іноземцева, Б. Маркова, І. Мелюхіна, О. Сухарева. Проблеми функціонування засобів масової комунікації як політичного інституту представлені в працях Є. Беккера, Л. Войтасика, К. Гаджієва, М. Грачова, Б. Грушина, Я. Засурського, Г. Почепцова, Д. Уїлхелма, Д. Уєбстера та інших авторів. Серед вітчизняних дослідників виокремлюються праці В. Недбая, В. Бебика, О. Зернецької та ін [5, 6, 7].

Політична комунікація є своєрідним соціально-інформаційним полем політики, що поєднує всі компоненти політичної сфери суспільства та структурує політичну діяльність [8]. Отже, розгляд феномену політичної комунікації має здійснюватись із позицій системного підходу до політики, у контексті теорій політичної системи, і в першу чергу вже класичних моделей політичних систем Д. Істона, Г. Алмонда і К. Дойча.

Відповідно до запропонованих цими дослідниками концепцій, політична система – це сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих політичних елементів, що перебуває в постійному зв'язку з зовнішнім середовищем, відчуває його вплив і сама здійснює вплив на нього. Виходячи з цього, гармонізація функціонування окремих елементів політичної системи, так само, як і її ефективний розвиток, адаптація до зміни умов і змінювання умов зовнішнього середовища неможливі без своєчасного ефективного реагування на інформаційні імпульси, що надходять у систему ззовні – на вході, їх переробки і надсилання вироблених інформаційних імпульсів на виході із системи. Отже, політична комунікація – невід'ємна складова цих моделей. Через використання прямих і зворотних зв'язків вона на різних рівнях поєднує процеси соціального середовища, функціонування та діяльність політичних інститутів і владних центрів.

Американський політолог К. Дойч узагалі визначив політичну систему як мережу комунікацій та інформаційних потоків. Він також акцентував роль уряду як суб'єкта державного управління, що шляхом регулювання комунікативних взаємодій між різними блоками всередині політичної системи, а також між зовнішнім середовищем та політичною системою мобілізує останню.

Уряд розглядається як структура прийняття рішень на підставі різних потоків інформації. Ззовні чи із самої системи надходить інформація, що приймається структурами-«приймачами». На цьому рівні відбувається відбір та первинна обробка інформації, яка після цього аналізується, систематизується, структурується, творчо переосмислюється блоком «пам'яті і цінностей». Саме тут здійснюється порівняння нової інформації з попередньо накопиченою, перевіреною досвідом, з тими ідеями, цінностями і цілями, що вироблені даним соціумом і домінують у ньому. Опрацьована таким чином інформація стає базою для прийняття потрібних рішень, «центром прийняття рішень». Ухвалені рішення у вигляді указу, розпорядження, інструкції тощо надходять до виконання структурам-«виконавцям». Цю схему можна назвати великим колом циркуляції інформації, або великим колом політичної комунікації.

Існує й мале коло політичної комунікації. Адже інформаційні повідомлення надходять до структур-«приймачів» не лише з зовнішнього середовища, а й від «виконавців». Ідеться в першу чергу про інформацію, що стосується реалізації прийнятих рішень, ефективності здійснених кроків із зміни ситуації, результативності обраної політики. Така інформація, поряд з тією, що надходить у систему ззовні, стає вхідною інформацією, а отже – потребує обробки, після чого коло повторюється.

Таким чином, уряд діє як кібернетична структура: він самостійно ухвалює рішення на підставі інформації про зовнішнє середовище і про стан політичної системи.

До цього варто додати, що ефективність урядових рішень, можливість їх потенційної реалізації значною мірою залежать від ступеня підтримки уряду суспільством, від оцінок громадськістю його дій і політики. Формування ж громадської думки відбувається шляхом поєднання, з одного боку, свідомих цілеспрямованих комунікативних впливів на суспільство з боку уряду, а з іншого – політичної комунікації всередині самого суспільства, між його окремими структурами, групами і навіть індивідами.

Розглянуті моделі політичних систем дають підстави для висновку про важливу роль інформаційно-комунікаційної взаємодії. Очевидно, що, за аналогією з живим організмом, система політичної комунікації може розглядатись як кровоносна система живого організму, яка має пронизувати

його повністю, забезпечуючи вільне надходження потрібних речовин до кожного його куточка. Так само система політичної комунікації має бути розгалуженою, багаторівневою, такою, щоб забезпечувати вільну циркуляцію в суспільстві потрібної інформації. Існує потреба в різноманітних комунікаційних каналах, засобах, так, щоб реальним став «чотиристоронній» рух інформації: усередині владних структур, від влади до громадянського суспільства, усередині нього, від громадянського суспільства до влади.

Розглянемо класичну модель політичної комунікації, запропоновану американським політологом Г. Ласуелом, за якою «акт комунікації» розкривається поетапно за відповідями на такі послідовні питання: «хто – що повідомляє – яким каналом – кому – з яким ефектом» (схема 2).

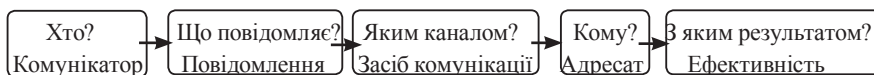

Схема 2.

Згодом ця схема переосмислювалась і була доповнена. М. Грачов звертає увагу на те, що, зокрема, Р. Бреддок вважав за доцільне доповнити схему комунікаційного процесу такими важливими елементами, як обставини, за яких спрямовується повідомлення, а також мету його спрямування [9]. Запропонована Р. Бреддоком модель схематично може виглядати таким чином (схема 3):

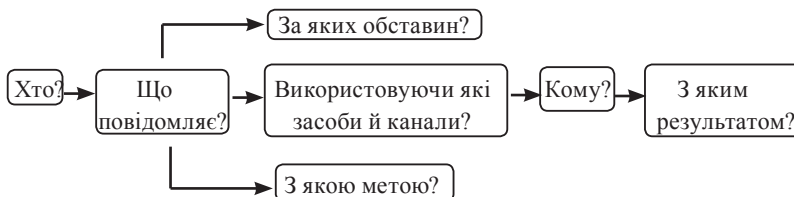

Схема 3.

При цьому М. Грачов звертає увагу на те, що формула Г. Ласуела «трактує політичну комунікацію переважно як імперативний, спонукальний процес: «відправник» тією чи іншою мірою прагне здійснити вплив на «адресата». Між тим їй притаманне одне далеко не беззаперечне припущення, яке полягає в тому, що повідомлення, які передаються, завжди спричиняють певний очікуваний ефект». За висновком ученого, «ця модель, безсумнівно, має тенденцію пе-

ребільшувати результативність впливу повідомлень, які передаються, особливо, коли мова йде про засоби масової комунікації» [9].

Серед ранніх моделей комунікаційних процесів помітне місце посідає модель Шенона-Уівера, в якій звертається увага на особливості передавання й приймання інформаційних повідомлень. Так само, як і в моделі Г. Ласуела і Р. Бреддока, тут зберігається джерело інформації, саме повідомлення, яке передається у вигляді кодованого сигналу певним каналом зв'язку до приймача, адресат, який отримує інформацію після її декодування приймачем. Утім, зазначається, що передача сигналу неминуче супроводжуватиметься його викривленням, а отже, сигнал, що передавався, відрізнятиметься від того, який було отримано, унаслідок інформаційного «шуму». Отже, початкове повідомлення може різнитися від того, що отримав у підсумку адресат. За такою ж логікою можна прослідкувати й змістове викривлення початкової інформації. А отже, можна зробити висновок і про можливість іншого, ніж прогнозувалося творцем інформаційного повідомлення, результату, до якого мало б призвести поширення продукуваної інформації. Під шумом у даному випадку розуміємо наявні інформаційні перешкоди, що виникли випадково або внаслідок свідомої цілеспрямованої дії, які заважають отриманню або сприйняттю адресатом початкової установки.

При цьому модель Шенона-Уівера передбачає однонаправлений інформаційний рух – від джерела до адресата – і не враховує елемент зворотного зв'язку. Разом з тим для творця повідомлення принципово отримати інформацію стосовно ефекту, який це повідомлення спричинило, адже саме задля досягнення певного ефекту воно й створювалось. Йдеться про таку інформацію, яка дала б змогу джерелу повідомлення відкорегувати свої дії з поправкою на можливі похибки передавання повідомлення і стала б підґрунтям для творення нових повідомлень, покликаних наблизити результат до бажаного від початку. Отже, модель Шенона-Уівера потребувала доповнення у вигляді зворотної петлі.

Таке доповнення запропонував М. Дефльор, який, власне, і зосередився на питанні відповідності «відправленого» й «отриманого» повідомлень. Згідно з його моделлю, політична комунікація розуміється як результат досягнення відповідності між вихідним і кінцевим «змістами». Досягти такої відповідності неможливо без врахування результату, спричиненого першим повідомленням, іншими словами, без інформації про необхідні корективи. Таким чином, спочатку створюється повідомлення, яке через кодування потрапляє до передавача, передається і, пройшовши декодування, потрапляє до адресата з імовірними викривленнями в процесі передавання. Сприймаючи інформацію, адресат певним чином реагує на неї. Інформація про його поведінку стає основою для повідомлення, яке проходить аналогічний першому шлях, але у зворотному напрямі.

Отже, висновки М. Дефльора суттєво розвивають ідеї К. Шенона й У. Уівера, усувають головний недолік запропонованої ними моделі – однонаправленість. Водночас у центрі уваги тут також залишається питання спотворення інформації в процесі передавання повідомлення. При цьому петля зворотного зв'язку певною мірою дає змогу усунути такий недолік шляхом творення нових відкорегованих повідомлень, які є реакцією на інформацію стосовно ефекту попередніх. **Утім, слідуючи логіці, не можна бути впевненим, що нові повідомлення не будуть спотворені. Крім того, не можна гарантувати «чистоту» передавання інформації про досягнутий початковий результат. Тобто проблема «шуму» в моделі політичної комунікації залишається невирішеною й достатньо гострою.**

Більше того, слідуючи математичним закономірностям, можна зробити висновок про те, що збільшення обсягів продукуваної інформації та інформаційно-комунікаційних взаємодій автоматично призводитимуть до збільшення й обсягів «шуму». У підсумку, за найнеймовірнішим сценарієм, може скластися ситуація, за якої нова інформація може створюватись на основі викривленої за ефектом «пошкодженого телефону».

Констатуючи практичну неможливість уникнути певного викривлення комунікаційних сенсів, доходимо висновку стосовно необхідності складання інформаційного повідомлення з урахуванням можливої похибки. При цьому варто враховувати, що безпосередня форма комунікації знижує індекс похибки, водночас опосередкована передача повідомлення може призвести до його більшого викривлення. Сьогодні, як згадувалося вище, безпосередня форма комунікації переважно має місце або на рівні влади, або на рівні суспільства. Причому на рівні суспільства досить часто політичні сенси вже мають викривлений характер, оскільки формуються на основі повідомлень ЗМІ, а отже, відчують на собі впливи «шумів». На рівні ж влада – суспільство, який є чи не найважливішим для ефективного функціонування політичної системи, переважає, в основному, опосередкована форма політичної комунікації. Тому саме на цьому рівні можливі найбільші викривлення політичних сенсів.

У таких умовах функціонування політичної системи ускладнюється, оскільки стає проблематичним оперативно опрацювати весь обсяг продукуваної інформації, зробити її порівняльний аналіз і оперативно ухвалити рішення. Крім того, залишається невирішеною проблема ефективного впровадження цього рішення в практику, забезпечення передбаченого впливу на об'єкти політики.

Процес інформатизації, пов'язаний з поширенням електронних технологій і створення системи Інтернет, надзвичайно актуалізував пошук механізмів удосконалення системи політичної комунікації. Розвиток

ЗМІ, які виступили з'єднуючою ланкою між владою та суспільством, з одного боку, призвів до розгалуження системи політичної комунікації, «підключивши» до неї широку громадськість, з іншого – до стрімкого зростання обсягів інформації, інформаційних «шумів», появи значної кількості деталізованої, фрагментарної, неякісної, необ'єктивної, ненаукової інформації, що ускладнює політичну комунікацію як процес передачі сенсів, які, по суті, втрачаються за переважаючими «шумами», залишаються не отриманими.

Схематично ситуацію можна зобразити за допомогою такої схеми (схема 4) :

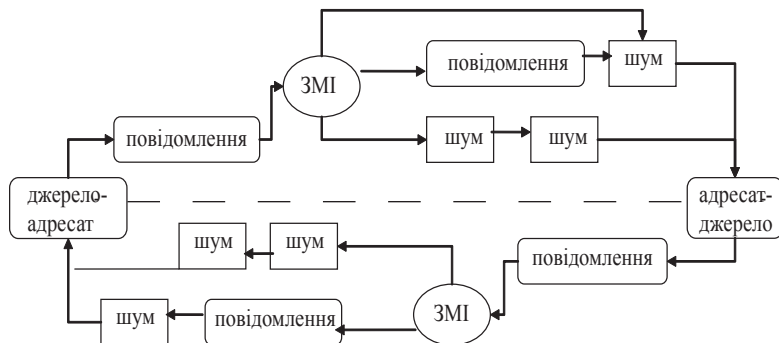

Схема 4.

Виникає ситуація, за якої суспільно значуща інформація, наприклад, стосовно прийнятих законів, рішень, дій не завжди доходить у належному вигляді до пересічних громадян. Система починає буксувати. На вході починають переважати вимоги, на виході – невідповідні рішення і дії. Порівняти таку систему можна з вільним ринком і вільною конкуренцією з їх саморегуляцією. Водночас з історії відомо, що мінусом такої системи є періодичні економічні кризи. Переносючи це на політичну систему, можна говорити про політичні кризи, коли невідповідність владних рішень громадським очікуванням, нездатність владних структур швидко й ефективно вирішувати питання соціально-економічного, політичного, культурного розвитку у підсумку можуть навіть призвести до втрати владою легітимності.

Отже, виникає потреба в регулюванні процесів політичної комунікації, управлінні політико-інформаційними потоками. Під управлінням маємо на увазі свідомий і цілеспрямований вплив на зміст, інтенсивність, напрями політичної комунікації. І в цьому плані серед найважливіших завдань, на вирішення яких спрямовані функції підсистеми

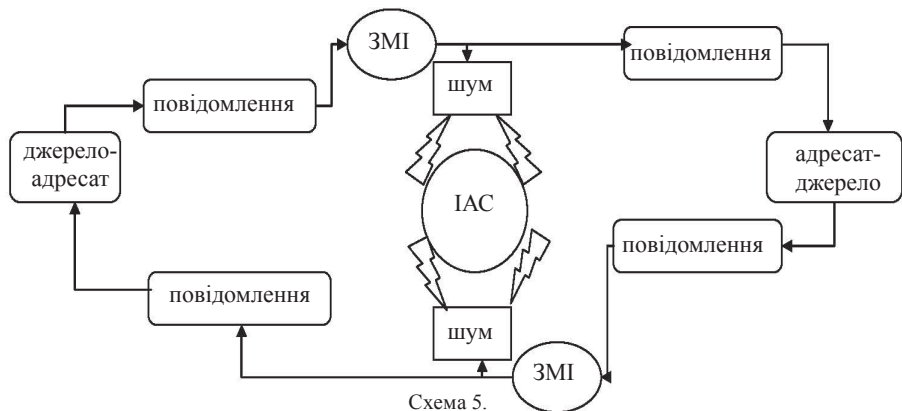
політичної комунікації, слід відзначити, по-перше, виявлення інформаційних масивів і потоків, необхідних для ефективного політичного керівництва суспільством; по-друге, збір і обробку даних, затребуваних для прийняття політичних рішень і оцінки їх наслідків; по-третє, зберігання інформації, організацію її поширення, а також контроль за інформаційною діяльністю в суспільстві, що передбачає, зокрема, виявлення перешкод для проходження достовірних або необхідних відомостей [10].

Сприяття вирішенню таких завдань має залучення спеціалізованих структур, виникнення яких зумовлено специфічними умовами сучасних політичних комунікацій. До таких структур, зокрема, належать й інформаційно-аналітичні (ІАС).

Їх діяльність спрямовується на забезпечення оперативної за якісної обробки масивів нової інформації, сприяння веденню в обіг наявних суспільно значущих інформаційних фондів, творення вторинної інформації за принципом «інформація на базі інформації», а також аналіз зарубіжного досвіду суспільних перетворень і його адаптація до власних реалій.

Слід наголосити на тому, що формат діяльності ІАС передбачає як пошук потрібної інформації замовникам, так і творення нової, «стигнутої» інформації на базі аналізу тієї, що була створена попередньо. При цьому врахування загальних тенденцій розвитку (перебування «в темі»), різноманітних точок зору, позицій, підходів дає змогу мінімізувати ефект викривлення повідомлень, початкових сенсів, від чого не убезпечені ЗМІ (схема 5).

Прикладом ефективного функціонування в системі політичних комунікацій є Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернад-

ського (СІАЗ). Її діяльність сприяє вирішенню актуальних проблем внутрішньої, зокрема регіональної, політики, економіки, соціальної сфери, науки і культури і полягає у проведенні постійного моніторингу й аналізу політико-економічних, національних, соціальних та культурно-освітніх процесів у державі, дослідженні й забезпеченні спадкоємності традицій розвитку українського суспільства, здійсненні узагальнення прогностно-аналітичної інформації.

Метою діяльності СІАЗ є якомога повніше задоволення інформаційних запитів замовників, сприяння підвищенню ефективності органів державної влади, гармонізації відносин численних державних і недержавних структур, економічному зростанню, вирішенню актуальних питань розвитку гуманітарної сфери, становленню громадянського суспільства, прискоренню наукового розвитку, а також – запобіганню політичним, соціальним, національним, релігійним тощо конфліктам.

Для виконання покладених на СІАЗ завдань передбачається використання електронних потоків інформації, офіційної інформації, вітчизняної та зарубіжної періодики, фондів НБУВ, інших джерел інформації. При цьому необхідно наголосити на доцільності більш повного використання інформаційних матеріалів самих суб'єктів господарської діяльності, різноманітних видавництв, інститутів, організацій та об'єднань, галузевих видань найвідоміших і найавторитетніших вітчизняних і зарубіжних інформаційних структур. Йдеться про дослідження результативності здійснюваної владою внутрішньої політики, ступінь її підтримки населенням, вивчення суспільних запитів на певні урядові рішення.

Причому вивчення і врахування інформації зарубіжних джерел має принципове значення для результативності діяльності служби. Адже це дає змогу відстежити як зовнішні умови реалізації Україною стратегічного курсу, так і сприйняття зарубіжним середовищем ініціатив України в галузі політики, економіки, культури, соціальної сфери що, у свою чергу, уможливило своєчасне корегування кроків усередині і за межами держави. Фактично йдеться про дослідження реакції «зовнішнього» адресата владної політики.

Експерти, які безпосередньо займаються вивченням окремих аспектів діяльності органів державної влади, ситуації в різних сферах державного і суспільного життя, постійно перебувають в інформаційному потоці і при цьому аналізують дані, які отримують. Можна говорити про те, що такого роду інформаційно-аналітичні структури забезпечують створення не просто бази даних, а й бази знань. В їх роботі чітко простежуються дві складові: власне інформаційна й аналітична. Інформаційна складова передбачає збір формалізованої інформації, а також її попередню обробку (інтеграцію, агрегацію). Під аналітичною складовою маємо на увазі

підготовку звітів, необхідних для прийняття рішень. Причому інформація і звітні аналітичні матеріали мають відповідати таким вимогам:

- мінімальні за обсягом, адже для формування уявлення стосовно процесів, які відбуваються, необхідно виокремити стратегічно значущі фактори;

- своєчасні і регулярні, адже ще потрібен час для внесення корективів;
- доступні для сприйняття, адже вузькоспеціальні питання готуються найчастіше для тих, хто в них недостатньо компетентний;
- у перспективі – персоніфіковані (адаптовані під конкретну особистість).

Аналітична інформація центру є основою, виходячи з якої виконуються цільові замовлення, складаються прогнози.

Серед перспективних напрямів здійснюваного СІАЗ моніторингу можна виокремити такі:

- перебіг державотворчих процесів;
- вироблення і реалізація зовнішньополітичної стратегії держави;
- розвиток політичної структури держави, питання реалізації політичних реформ, діяльність окремих політичних сил та їх відносини з владними структурами, громадськими організаціями, суспільно-політичними, національними, релігійними рухами;
- економічні процеси, проблема поліпшення інвестиційного клімату, впровадження інноваційних технологій, розвиток ринкових відносин, удосконалення податкового законодавства, а також участь держави в міжнародних економічних проектах;
- актуальні проблеми становлення громадянського суспільства, розвитку гуманітарної сфери;
- здійснення органами державної влади регіональної політики, соціально-економічна ситуація в регіонах;
- аналіз резонансних подій суспільно-політичного, економічного, культурного життя;
- розвиток культурно-гуманітарної сфери.

Окремо варто зазначити, що аналіз матеріалів за названими напрямами має передбачати як висвітлення в цілому ситуації, прогнозування її перспективного розвитку і наукові рекомендації щодо вирішення проблем, так і розгляд зустрічних процесів прийняття рішень відповідними структурами (зокрема органами державної влади), реалізації цих рішень та ефективності їх дії.

Одним з пріоритетних і перспективних напрямів роботи структур такого типу має стати підготовка інформаційно-аналітичних продуктів «на випередження». Ідеться про підготовку експертних оцінок, аналітичних довідок чи прогнозів з тих проблем, які вже найближчим часом можуть стати ключовими. Для цього не лише має здійснюватися ком-

плексне розроблення найважливіших суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх та інших питань, а й готуватися матеріали, які б надсилалися потенційним замовникам з метою вивчення їхніх запитів та шляхів подолання можливих проблем.

Матеріали, які готуються ІАС, сприяють поширенню компетентної, перевіреної, суспільно значущої інформації, з максимальною нейтралізованими «шумами». Отже, найвища їх ефективність виявлятиметься на рівні комунікації влада – суспільство і на суспільному рівні – там, де ймовірність викривлення повідомлень найвища. З цих міркувань розробляються й форми і напрями діяльності ІАС.

Займаючи проміжне становище між органами державної влади (джерело повідомлення) і суспільством (адресат), ІАС включається в систему вертикальної комунікації. Служби отримують інформацію з офіційних джерел і в адаптованій до споживача формі поширюють її через власну продукцію, сприяючи таким чином її кращому сприйняттю, а отже, запобігаючи викривленню сенсу повідомлення. Яскравим прикладом реалізації такого напрямку діяльності є підготовка СІАЗ НБУВ спільно з управлінням у зв'язках із громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України коментарів та роз'яснень на звернення громадян. Форма подачі матеріалів – відповіді на питання – досить зручна і дає змогу користувачу зекономити час і зосередитися, власне, на питанні, яке його цікавить, уникаючи «зайвої» інформації, яка в даному випадку становитиме для нього «шум». Водночас інформація базується на чинному українському законодавстві і, будучи обробленою фахівцями, зберігає достовірний характер.

Інші продукти служби, що сприяють поширенню «знешумленої» інформації, – бюлетень оперативної інформації електронних видань для керівників та їхніх референтів «Резонанс», в якому висвітлюється діяльність органів виконавчої, законодавчої та судової влади, місцевого самоврядування та інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», присвячений висвітленню та аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній та соціальній сферах, проблемам ефективності державотворчого процесу в Україні. У виданнях у стислій формі аналізуються актуальні питання міжнародного співробітництва та суспільно-політичного життя, економічний стан та правові відносини в Україні, значна увага приділяється регіональній проблематиці.

Загалом аналітичні огляди, що готуються ІАС, відіграють важливу роль у донесенні до громадськості максимально об'єктивної, неупередженої інформації стосовно політичних процесів, що відбуваються в державі. Системний підхід, що застосовується фахівцями ІАС для дослідження окремих подій, явищ політичного життя, наукова база, на

яку вони спираються, створюють умови для максимально адекватних оцінок ситуації, розробки прогнозів, виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Ще один чинник, що позитивно вирізняє ІАС серед інших елементів системи політичної комунікації, – відсутність прагнення сенсації. Не секрет, що в гонитві за сенсаціями оглядачі ЗМІ здатні до свідомих викривлень та перекручувань початкових повідомлень. З іншого боку, ЗМІ політичних партій можна закинути намагання маніпулювати фактами з метою зміцнення власного впливу і послаблення позицій опонентів. Отже, на рівні комунікації влада – суспільство ІАС задовольняє потребу громадськості в адекватному кваліфікованому роз'ясненні урядової політики, рішень, що приймаються владою, та здійснюваних нею дій.

Що стосується вертикального, зворотного потоку інформації, то діяльність ІАС сприяє забезпеченню владних структур об'єктивною перевіреною інформацією щодо громадських настроїв, особливостей регіонального розвитку, ефективності реалізації урядових рішень у різних сферах суспільного життя. Реалізація цього напряму діяльності ІАС досягається шляхом здійснення моніторингу ЗМІ (у тому числі регіональних), підготовки спеціальних бюлетенів, аналітичних оглядів. Наприклад, широким попитом серед владних структур користувався інформаційно-аналітичний бюлетень матеріалів ЗМІ, що готувався СІАЗ НБУВ, «Регіони сьогодні», в якому розміщені інформаційні матеріали щодо політичної, економічної, соціальної ситуації в регіоні, а також інформація про найбільш помітні події культурно-національного та релігійного життя скомпоновані у відповідні рубрики (область – політика, економіка, соціальна сфера, культурне життя, місцева влада). Щоденний режим випуску цього продукту дає змогу відстежити тенденції розвитку ситуації, визначити ступінь ефективності дій місцевої влади тощо. Безумовною перевагою огляду також є його оперативність (режим «сьогодні – на сьогодні»), що дає змогу владі своєчасно відреагувати на зміни ситуації в регіонах.

Ще однією формою діяльності ІАС, спрямованою на забезпечення органів державної влади необхідною інформацією стосовно ефективності здійснюваної урядом політики, є проведення соціологічних опитувань з найважливіших питань суспільного буття. Наприклад, досить різноманітною була тематика соціологічних досліджень, результати яких були оприлюднені українськими аналітичними центрами в червні – липні 2009 р. Пильна увага соціологів була зосереджена на виявленні думок населення щодо оцінок населенням політичної ситуації в країні, спроби створення широкої коаліції між Блоком Юлії Тимошенко і Партією регіонів, а також на визначенні електоральних уподобань громадян. Актуальною була й тема внесення змін до Конституції. Крім того, у червні

були оприлюднені результати антикорупційного дослідження, проведеного в рамках спільного проекту Ради Європи та Європейського Союзу «Підтримка незалежного урядування: проект протидії корупції в Україні». Ряд опитувань стосувався ставлення громадян до окремих рішень парламенту та окремих проблем громадського життя. Були представлені результати регіонального дослідження думок мешканців Львівщини із широкого спектра питань. Актуальною також була тема економічного становища України. Зокрема, ставлення громадян до національної валюти і банківської системи в цілому.

Перспективним видається і розвиток інформаційно-аналітичної діяльності ІАС у горизонтальному вимірі політичної комунікації – на суспільному рівні взаємодії політичних партій, суспільних рухів, громадських організацій, окремих громадян. Поширення суспільно значущої актуальної наукової інформації щодо питань політики, задоволення інформаційних потреб замовників щодо реалізації громадянських прав і свобод, формування і трансформації політичних сил, тенденцій розвитку політичної системи в державі сприятиме кристалізації політичного світогляду індивідів, визначенню політичних позицій, підвищенню рівня загальної політико-правової культури населення. Усе це у підсумку працюватиме на активізацію діалогу всередині суспільства, виховання духу солідаризму, почуття громадянськості.

Отже, ефективна діяльність ІАС у сфері політичних комунікацій покликана забезпечити належну комунікативну взаємодію на вертикальному (влада – суспільство і суспільство – влада) рівні і на горизонтальному суспільному рівні, сприяючи таким чином загальному зміцненню і розвитку політичної системи та окремих її елементів.

Список використаних джерел

1. *Кудрявченко Н. А.* Политическая коммуникация и власть / Н. А. Кудрявченко // Актуальные проблемы политологии : сборник научных работ студентов и аспирантов Российского университета дружбы народов / отв. ред. : В. Д. Зотов. – М. : МАКС Пресс, 2001. – С. 65–68.
2. *Шварценберг Р.-Ж.* Политическая социология : в 3 ч. / Р.-Ж. Шварценберг. – М. : Российская академия управления, 1992. – Ч. 1. – С. 175.
3. *Pye L.* Political Communication / L. Pye // The Blackwell Encyclopedia of Political Institutions. – Oxford – New York, 1987. – P. 442.
4. The Dictionary of Political Analysis – [Electronic resource] / Ed. : J. C. Plano, R. E. Riggs H. S. Robin. ABC–Clio. Santa Barbara. USA – Great Britain, 1982. – P. 112. – Сайт «Мир словарей». – Mode of access:http://www.mirslovari.com/content_pol/POLITICHESKAJA-KOMMUNIKACIJA-8.html/ – Title from the screen.
5. *Недбай В. В.* Сучасні політичні комунікації: медійно-технологічний

аспект: монографія / В. В. Недбай ; Одеська національна юридична академія. – О. : Фенікс, 2009. – 328 с.

6. *Бєбик В.* Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз / В. Бєбик. – К., МАУП, 2005. – 438 с.

7. *Зєрнецька О. В.* Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О. В. Зєрнецька. – К. : Освіта, 1999. – С. 196–237.

8. *Бєбик В.* Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз / В. Бєбик. – К. : МАУП, 2005. – С. 68.

9. *Грачєв М. Н.* Политическая коммуникация [Электронный ресурс] / М. Н. Грачєв // Вестник Российского университета дружбы народов. – Серия: Политология. – 1999. – № 1. – С. 24–39. – Режим доступа: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/50972#sn10>. – Загл. с экрана.

10. *Грачєв М. Н.* Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития / М. Н. Грачєв. – М. : Прометей, 2004. – С. 115. – Режим доступа: http://www.grachev62.narod.ru/Grachev/n56_04_08.htm. – Загл. с экрана.

Сергій КУЛИЦЬКИЙ,

старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА В КОМУНІКАТИВНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті інформаційне забезпечення економічної діяльності розглядається як комунікація, коли адресант може активно впливати на форму і зміст повідомлень, джерелом яких він є. За таких обставин саме великі наукові бібліотеки мають найкращі можливості для формування у суб'єктах економіки об'єктивних знань про поточну ситуацію та складання обґрунтованих прогнозів її розвитку.

Ключові слова: інформація, інформаційний шум, знання, інформаційні відносини, ринкові сигнали, економічні агенти (суб'єкти економіки), комунікативний аналіз, інформаційні посередники, потенціал наукової бібліотеки.

Постановка проблеми. У науковій літературі інформаційне забезпечення інформаційної діяльності традиційно розглядається, в основному, як відображення (в основному, адекватне) економічними агентами процесів, що відбуваються в економіці, з подальшим використанням цими суб'єктами отриманих відомостей у своїй діяльності.

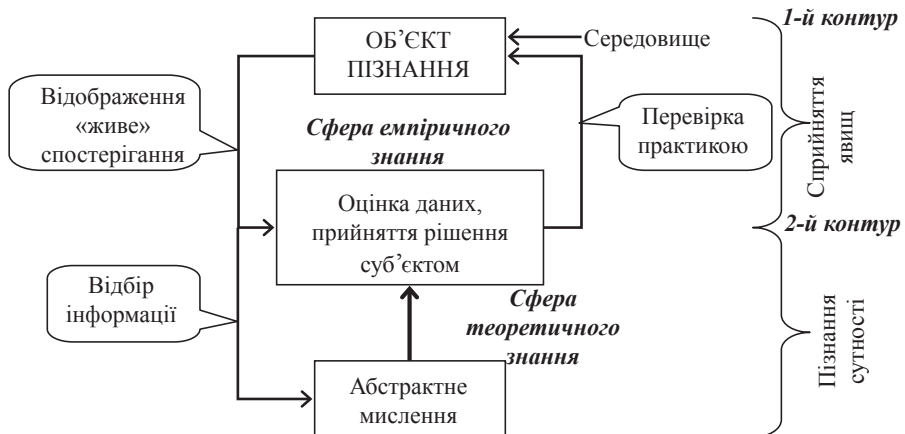

Рис. 1. Двоконтурна модель пізнання

У філософському плані підхід до аналізу інформаційної діяльності, як до процесу відображення реальності суб'єктом інформаційної діяльності, наочно представлений у двоконтурній моделі пізнання, запропонованій російським філософом Р. Абдеєвим (див. рис. 1).

У цій моделі перший контур передбачає відображення об'єкта суб'єктом, сприйняття об'єкта як явища. Це – сфера емпіричного знання, що базується безпосередньо на досвіді. А другий контур завдяки відбору та узагальненню інформації забезпечує процедуру абстрактного мислення. Таким чином інформаційний потік «об'єкт – суб'єкт» врівноважується інформаційним потоком «суб'єкт – об'єкт», як основи процесу управління [1]. Правда, у цій моделі не розглядаються проблеми активної інформаційної політики об'єкта пізнання та адекватності сприйняття об'єкта суб'єктом пізнання.

Такий підхід до інформаційного забезпечення економічної діяльності цілком виправдовує себе, якщо джерело інформації (об'єкт пізнання) для того чи іншого економічного агента не намагається цілеспрямовано впливати на характер, зміст інформації, яку це джерело продукує в процесі своєї життєдіяльності, і видає до економічного середовища, в якому ця інформація сприймається іншими учасниками економічних процесів.

Утім, практика економічної діяльності показує, що в більшості випадків економічні агенти, особливо суб'єкти підприємництва, намагаються активно впливати на змістовні та інші характеристики створюваного ними інформаційного поля. Це знайшло своє відображення, наприклад, у таких сферах економічної науки і практики, як маркетинг, реклама, паблік рилейшнз, бізнес-розвідка, де інформаційне забезпечення економічної діяльності розглядається не лише як процес відображення реальності економічним агентом, а також і як процес комунікації. Однак навіть у цьому випадку економічний агент виступає переважно як джерело інформації і значно рідше як адресат, на якого прагне активно впливати джерело інформації. Часто недостатньо уваги приділяється проблемі свідомого та несвідомого викривлення інформації в процесі економічної діяльності.

Недостатньо вивченим на нинішньому етапі також є питання ролі інформаційних посередників, і, зокрема, наукових бібліотек у комунікативній системі економіки та задоволенні при цьому інформаційних потреб її суб'єктів.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз інформаційного забезпечення економічної діяльності був би неповним без згадки праці відомого американського дослідника М. Портера, який у межах запропонованої ним теорії конкуренції сформулював і дослідив поняття ринкових сигналів. Ринковий сигнал, за М. Портером, це «будь-яка дія конкурента, що прямо чи опосередковано свідчить про його на-

міри, мотиви, цілі або внутрішню ситуацію... Рикові сигнали є непрямим способом комунікації на ринку...» При цьому М. Портер наголошує, що нормальним явищем у поведінці учасників ринку є блеф, що являє собою «сигнали, призначені для введення в оману інших фірм з метою одержання власної вигоди» [2, с. 90–91].

Утім, навіть у тих наукових роботах, де комунікативна природа інформаційних процесів у економічній системі формально визнається, переважає дещо спрощений підхід саме до цього аспекту проблеми інформаційного забезпечення інформаційної діяльності. Як правило, у цих випадках інформаційна система економіки в дуже узагальненій формі інтерпретується за допомогою стандартної моделі комунікації, у свою чергу, створеної на основі загальної схеми системи зв'язку, запропонованої свого часу «батьком» теорії інформації та теорії кодування К. Шенноном [3, с. 245–246]. При цьому увага акцентується на технічних аспектах комп'ютерної підтримки економічної діяльності, а проблемі свідомого та несвідомого викривлення інформації в процесі економічної діяльності належної уваги не приділяється [4].

Водночас фахівці в галузі теорії та практики комунікації за емпіричну базу своїх досліджень беруть, в основному, процеси у сфері культури, політики та військової справи [5, 6, 7, 8, 9]. Це, у свою чергу, на жаль, не сприяє розвитку комунікативного аналізу інформаційних відносин у сфері економіки. Правда, останнім часом з'явилися роботи, присвячені інформаційній діяльності економічних агентів саме як процесу комунікації. Перш за все це стосується робіт з проблем інформаційно-психологічних операцій та війн [10, 11]. Неординарною в цьому плані є праця російського дослідника С. Гурієва, присвячена формуванню вельми специфічної міфології у сфері економіки [12]. Свого часу й автор цієї статті спробував проаналізувати, наприклад, грошовий обіг як процес комунікації [13]. Однак на сучасному етапі все одно відчувається брак досліджень з деяких аспектів комунікативних відносин у сфері економіки й, зокрема, дослідження ролі наукових бібліотек у комунікативній системі економіки та задоволенні при цьому інформаційних потреб її суб'єктів.

Результати дослідження. Як зазначалося вище, свідомі й активні діяльність економічних агентів залучає їх до складної системи соціальних комунікацій, де вони одночасно виступають і у ролі одержувачів інформації, і у ролі джерел інформації для інших адресатів. Причому дану соціальну роль вони можуть виконувати й всупереч своєму бажанню. Показово, що подібні ситуації фактично є нормою функціонування сучасної ринкової економіки. У результаті поведінки суб'єктів ринку у сфері інформаційних відносин набуває дуального характеру. З одного боку, вони прагнуть максимізувати свою поінформованість щодо ринкового

середовища та його учасників, з іншого – наскільки це можливо, контролювати потоки інформації, джерелом якої вони є. Це, у свою чергу, передбачає селекцію та дозування економічними агентами своєї висхідної інформації, а за певних обставин – і свідоме її викривлення, тобто дезінформацію.

Таким чином інформаційний простір економіки наповнений комунікаціями, де доволі часто відбувається свідоме та несвідоме викривлення інформації. Перше здійснюється лише з волі відправника інформації. Друге може бути результатом діяльності як відправника інформації, так і її одержувача.

Підступність несвідомого викривлення інформації пов'язана з тим, що принаймні одна, а іноді й обидві сторони комунікаційного процесу не помічають своєї помилки і сприймають недостовірну інформацію як достовірну. А, як добре відомо, на підставі неправильної інформації не можуть бути зроблені правильні висновки. Можна назвати ряд таких причин несвідомого викривлення інформації:

- недостатній професіоналізм, некомпетентність суб'єктів інформаційної діяльності;
- характер ситуації: стандартний чи нестандартний;
- неправильне розуміння інформаційних потреб та (чи) некоректне формулювання запитів суб'єктів;
- використання джерел інформації, що мають занадто загальний характер для вирішення поставленого завдання або джерел інформації, що не повною мірою відповідають потребам користувачів.

Випадки недостатнього професіоналізму можна знайти на всіх рівнях управління, а отже – і інформаційної діяльності. Прикладом роботи з інформацією в нестандартній ситуації може бути суттєва розбіжність зроблених свого часу оцінок нафтових запасів Каспію, а отже – і загальних перспектив економічного розвитку цього регіону. У цьому контексті напрошується аналогія щодо адекватності оцінок запасів нафти й газу на українській ділянці Чорноморського шельфу. Із неправильним розумінням інформаційних потреб та (чи) некоректним формулюванням запитів клієнтів також доволі часто доводиться стикатися фахівцям наукових бібліотек.

За таких обставин одержання об'єктивної інформації щодо економічної ситуації та економічних агентів можливе переважно в результаті цілеспрямованої кропіткої інформаційно-аналітичної роботи.

При цьому необхідно також враховувати, що можливості ефективної інформаційної підтримки розвитку економіки іноді пов'язані й зі складністю організації аналітичної діяльності як такої. Наприклад, коли внаслідок відсутності повної й достовірної інформації, що адекватно відбиває стан об'єкта дослідження, на різних стадіях інформаційного

процесу доводиться звертатися до даних, відомостей, експертних оцінок, які могли б компенсувати нестачу потрібної аналітичної інформації. Тобто ситуація, коли певне явище або процес існує, а достовірної інформації про нього у професійних суб'єктів інформаційної діяльності не вистачає через відсутність організації її збору й нагромадження органами державної та місцевої влади й управління або іншими інформаційними посередниками, не таке вже й рідкісне явище в практиці аналітичного забезпечення економічної діяльності. Прикладами цього можуть бути гостра нестача достовірної, усебічної й систематизованої первинної інформації про нелегальну міграцію, тіньову економіку тощо. Дефіцит подібної інформації аналітик змушений компенсувати, використовуючи різного роду непрямі або неповні дані, опосередковані відомості, експертні оцінки тощо. Цілком закономірно, що створений у такий спосіб інформаційний продукт, навіть при найсумліннішому ставленні виконавця до своїх професійних обов'язків, буде повною мірою недосконалим.

До цього слід додати методичні проблеми прогнозування економічних процесів, коли на якість створюваного інформаційного продукту впливає не лише якість висхідної інформації, а й проблеми, пов'язані з невизначеністю майбутнього та імовірнісним характером прогнозних оцінок як таких. Адже, як зазначають фахівці у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських рішень, дослідження, аналіз та прогноз функціонування складних соціально-економічних систем не можна здійснювати лише на основі інтуїтивних уявлень органів державної влади про кінцевий результат. Зокрема, практика сучасного державного управління показала, що й метод прямих аналогій також важко використати в реальних умовах [14].

Утім, зазначену вище недосконалість створюваного для потреб суб'єктів економіки інформаційного продукту не слід зводити в абсолют, оскільки точність, достовірність, повнота та інші характеристики такого продукту визначаються конкретними потребами конкретних споживачів. А підвищити якість інформаційних продуктів, створюваних на основі зазначених вище неповних і недостатньо точних джерел інформації, можна завдяки більш глибокому проникненню в суть економічних процесів. Адже, як підкреслюють фахівці в галузі комерційної (конкурентної) розвідки, «економічна інформація не зводиться лише до формул, нехай навіть складених найкращим чином. Здоровий глузд, що спирається на інформацію неточну, але важливу, бере гору... при ретельному аналізі невіршених проблем» [15, с. 93].

Тому, щоб точніше окреслити потенційну роль наукових бібліотек у комунікативній системі української економіки, необхідно чітко визначити взаємозв'язок понять «інформація», «інформаційний шум», «знання»

та «пам'ять». У контексті теми цього дослідження зазначений взаємозв'язок доцільно визначати на основі моделювання логіки поведінки суб'єктів економіки (економічних агентів).

Ця логіка базується на прагненні економічних агентів максимізувати власну вигоду. (Підкреслимо, що категорія «прибуток» є лише однією з форм більш загального поняття «вигода»). З цієї причини економічні агенти розглядатимуть «інформацію» саме як зміст повідомлення про сукупність явищ та подій, що становлять інтерес для зацікавлених осіб та організацій, підлягають реєстрації та обробці. А «інформаційний шум» являє собою непотрібне суб'єкту повідомлення, незалежно від того, відоме воно вже йому чи ні. Іноді для характеристики інформаційної діяльності використовують термін «релевантна інформація», що походить від англійського слова *relevant* (той, що стосується справи) і означає сукупність даних, які стосуються конкретної проблеми, людини, мети чи періоду часу. Релевантна інформація – антипод інформаційного шуму. У цьому контексті інформація ототожнюється з будь-яким повідомленням – як необхідним суб'єкту, так і непотрібним йому. Утім, покладений в основу наведеного вище визначення інформації критерій суб'єктивної вигоди її користувача краще відповідає вимогам нашого дослідження.

Тобто межа між інформацією та інформаційним шумом визначається цінністю того чи іншого повідомлення для суб'єкта. Саме цінність (або корисність) являє собою ключову якісну характеристику інформації і полягає в її здатності сприяти досягненню мети, що стоїть перед тією чи іншою особою чи організацією. Однак для розв'язання проблеми, що стоїть перед суб'єктом, для досягнення економічним агентом його мети йому потрібна не просто інформація, а відповідні «знання».

А знання – це перевірений практикою результат пізнання дійсності, її відображення у свідомості людини. Схематично їх можна описати таким чином: знання = факти + переконання + правила. Прийнято виділяти два типи знань: процедурні та декларативні. Процедурні знання описують логічну послідовність дій, що можуть застосовуватися для вирішення конкретних, нерідко формально-логічних за своєю природою завдань. До категорії ж декларативних знань належать усі інші знання, що не підпадають під категорію процедурних знань [16, с. 8; 17, с. 114].

Як влучно зазначала Л. Грофф (Каліфорнійський університет, США), знання виникають тоді, коли починають проявлятися взаємозв'язки, яких раніше не помічали [18, с. 29].

Таким чином, щоб бути об'єктивними, знання, які споживач одержує з різних джерел, повинні бути отримані в результаті застосування відповідних правил обробки точних й достовірних фактів на базі адекватного розуміння реальності та за відсутності хибних переконань, сте-

реотипів. Порушення навіть деяких складових цієї «формули знань» з високим ступенем імовірності може призвести до отримання споживачем інформації необ'єктивних знань. Наприклад, неправильна обробка чи компонування навіть достовірних фактів або ж хибні переконання можуть призвести до отримання необ'єктивних знань про економічні процеси в Україні.

Із поняттями «інформація» та «знання» функціонально пов'язана категорія «пам'ять», що являє собою здатність суб'єкта накопичувати інформацію та в подальшому використовувати її [17].

Для одержання інформації та знань економічні агенти вдаються до послуг інформаційних посередників. Їх основна суспільна функція – забезпечення інформаційних потреб споживачів. Вона реалізується завдяки професійній діяльності посередників з пошуку, збору, обробки, накопичення інформації та представлення її у зручній для споживача формі. Споживач за рахунок професійної діяльності інформаційного посередника отримує такий інформаційний продукт, який він не зміг би отримати іншим шляхом або мусив би для отримання аналогічного продукту витратити значно більше ресурсів, ніж він їх віддає організаційному посереднику. Тому економічна доцільність існування інформаційних посередників зумовлена вигодою, яку споживач інформації отримує від їх функціонування. А ефективність діяльності посередників для конкретного споживача визначається економією часу і/або коштів, що він їх отримує під час задоволення своїх інформаційних потреб за допомогою даного інформаційного посередника.

У цілому конкурентоспроможність великих наукових бібліотек порівняно з іншими інформаційними посередниками у сфері надання інформаційних послуг суб'єктам української економіки забезпечується використанням їх потенціалу. Потенціал наукової бібліотеки (ПНБ) являє собою органічну єдність різноманітних бібліотечних фондів, кваліфікованих працівників відповідних підрозділів бібліотеки та її інфраструктури з обслуговування користувачів, включаючи організацію доступу до інформації через Інтернет. Об'єднання зазначених компонентів створює властиву саме науковим бібліотекам здатність до задоволення складних інформаційних потреб висококваліфікованих споживачів.

Причому досвід НБУВ показує, що наукова бібліотека може надавати своїм відвідувачам не лише традиційні бібліотечні послуги, а й виконувати роль великого інформаційно-аналітичного центру, що пропонує своїм реальним та потенційним клієнтам різноманітні оглядові та аналітичні матеріали. Наприклад, у Службі інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ за час її діяльності в аналітичних матеріалах розглядалося доволі широке коло питань внутрішнього й зовнішнього економічного розвитку України. У галузевому

розрізі в тематичній структурі зазначених матеріалів провідні позиції займали проблеми паливно-енергетичного комплексу, включаючи стан нафтового ринку й газової сфери, чорної металургії, продовольчого ринку, транспорту. При цьому, де це було можливо, аналіз здійснювався як щодо легального, так і щодо тіньового секторів української економіки. По суті, тематика робіт, що виконувалися у СІАЗ, відбивала актуальність різних проблем, які стояли перед органами державної влади у справі регулювання вітчизняної економіки.

Підкреслимо, що системне використання різноманітних вихідних джерел інформації при підготовці аналітичних матеріалів з певної проблематики, як правило, забезпечує в користувача цих матеріалів відповідний синергетичний ефект. Тобто глибока змістовна переробка вихідної інформації дає змогу продукувати якісно новий інформаційний продукт у формі різноманітних аналітичних матеріалів. Так, джерельна база НБУВ з урахуванням можливості доступу до Інтернету безпосередньо в приміщенні бібліотеки надає її клієнтам можливість одержувати такий спектр інформаційних продуктів та послуг, який не може запропонувати жодна з інших категорій інформаційних посередників. Ідеться, зокрема, про можливість комбінування джерел з різних галузей науки й техніки; текстових та статистичних матеріалів; джерел інформації, що різняться ступенем деталізації описування та глибиною аналізу об'єкта дослідження та характеризуються різним ступенем оперативності подання інформації тощо.

Потенційно велика наукова бібліотека виступає унікальним інформаційно-виробничим майданчиком, де економічні агенти можуть отримувати не лише інформацію, а й, що особливо важливо, знання. Останнього, за великим рахунком, не може запропонувати жоден з інших типів інформаційних посередників. І це цілком закономірно. Адже – на відміну від інших інформаційних посередників – використання потенціалу наукової бібліотеки не тільки забезпечує споживачам інформації доступ до певних фактів, а й дає змогу клієнтам наукової бібліотеки критично оцінювати і, у разі необхідності, змінювати свої переконання та опановувати правила використання одержаних фактів. Наукова бібліотека надає своїм користувачам унікальні можливості отримання різних, іноді діаметрально протилежних оцінок тієї чи іншої проблеми.

Недарма вже згадувані вище фахівці з комерційної (конкурентної) розвідки наголошують, що великі наукові бібліотеки незамінні під час формування системи стратегічної та перспективної інформації (ССПІ) підприємства, без якої неможлива його ефективна робота в сучасній висококонкурентній економіці [15, с. 107–112].

Така ССПІ вкрай важлива при розв'язанні економічними агентами нестандартних, неординарних проблем, коли формальна подібність ни-

нішньої та попередньої ситуації ще не є гарантією того, що застосування ідентичних методів розв'язання цих проблем дасть змогу економічним агентам ефективно розв'язати нинішню проблему.

Тоді як створення різноманітних інформаційних продуктів на базі використання потенціалу наукових бібліотек надає вельми широкі можливості для застосування економіко-комунікативного підходу з метою дослідження й прогнозування нестандартних ситуацій, інформація про які доволі погано піддається всебічній формалізації. Прикладом може служити аналіз перебігу впливу останньої світової фінансової кризи на українську економіку.

Такий аналіз доцільно проводити на базі кількох нижчезазначених теоретичних положень, а саме:

- концепції ринкових сигналів, запропонованої відомим американським дослідником конкуренції професором М. Портером [2, с. 64–102];
- соціально-культурного підходу до аналізу комунікації, запропонованого радянським лінгвістом Ю. Лотманом [6, с. 157–160];
- поділу чинників, що впливають на інформаційну діяльність, на когнітивні (пізнавальні) та мотиваційні, запропонованого автором [19, с. 298–301].

Інформаційна сутність ринкових сигналів вже розглядалася вище. Що ж стосується соціально-культурного підходу до аналізу комунікації, то він означає, що для повної гарантії адекватності переданого й отриманого повідомлення необхідні штучна (спрощена) мова і штучно-спрощені комуніканти: зі строго обмеженим обсягом пам'яті і відсутністю культурного багажу як такого. У цьому випадку і той, хто передає, і той, хто приймає інформацію, користуються єдиним кодом, тобто системою понять, що має чіткі тлумачення. Штучна мова, що базується на використанні такого коду, обслуговує певну галузь науки та, значною мірою, певну сферу професійної діяльності в суспільстві.

Однак до реального процесу циркуляції повідомлень ближче випадок, коли перед тим, хто передає, виявляється не один код, а деякий множинний простір кодів k_1, k_2, \dots, k_n кожний з яких – складний ієрархічний пристрій і допускає породження деякої множини текстів, рівною мірою йому відповідних. Тому текст є не тільки генератором нових змістів, а й конденсатором культурної пам'яті (у широкому тлумаченні цього поняття). А для адресату текст – завжди лише частина більшого за обсягом інформаційного масиву, яким він оперує. Така ситуація найбільш притаманна природній мові, якою користується і фахівці, і широкий загал і яка розвивається в процесі свого функціонування.

Інформаційний супровід економічного розвитку суспільства здійснюється завдяки одночасному використанню і штучної, і природної мови. А відтак, це робить випадки, коли та чи інша ситуація в економіці,

особливо якщо це стосується майбутнього, може по-різному тлумачитись різними економічними агентами, що відповідним чином позначається на їх активності.

Для адекватної оцінки цієї активності варто розрізняти когнітивні (пізнавальні) та мотиваційні чинники інформаційної діяльності економічних агентів. Перші пов'язані зі ступенем професіоналізму економічних агентів та їх обізнаністю з певною ситуацією на ринку, у країні тощо. Другі – із зацікавленістю економічних агентів у певному перебігу подій та їх спробах впливати на пов'язані з цим інформаційні процеси.

Зокрема відомо, що циклічний характер функціонування іманентно властивий товарній економіці як такий. І хоча її глобалізація створює нові форми прояву означених циклічних тенденцій, це зовсім не означає, що в українських умовах неможливо прогнозувати початок та подальший перебіг економічних криз. Подібного висновку можна дійти, проаналізувавши на підставі різних джерел інформації, якими володіє та розпоряджається НБУВ, структуру й функціональні зв'язки української економіки та тенденції розвитку світової економіки.

Так, протягом ряду останніх років вітчизняними фахівцями досить широко обговорювалися проблеми недосконалості галузевої структури української економіки й пов'язані з цим загрози для динамічного розвитку. Зокрема, йдеться про високу питому вагу гірничо-металургійного та хімічного комплексів в українській економіці за їх одночасної переважно експортної орієнтації. Це створювало матеріальні передумови вразливості української економіки в разі різкого погіршення ситуації на міжнародних ринках. До речі, з цього питання в СІАЗ НБУВ свого часу були підготовлені відповідні аналітичні матеріали.

Симптоматично також, що ще в середині 2007 р. в українській пресі з'явилася інформація, що свідчила про загрозу світової фінансової кризи. Зокрема, повідомлялося про емісію Федеральною резервною системою США і Європейським центральним банком грошей на загальну суму, еквівалентну 154 млрд дол. США [20, с. 5]. І цей же період почала погіршуватися кон'юнктура світового ринку чорних металів, що становило серйозні загрози стабільності всієї вітчизняної економіки. Така ситуація є доволі типовою для передкризових періодів, що підтверджується відповідним світовим досвідом.

Однак вітчизняний бізнес перебував в ейфорії від високих поточних прибутків, а політики були зайняті спочатку підготовкою та проведенням парламентських виборів, а пізніше – формуванням нових відносин влади та опозиції. У результаті взаємодія когнітивних та мотиваційних чинників інформаційної діяльності економічних агентів призвела до некоректної оцінки ними ринкової ситуації, що пізніше справило свій негативний вплив на розвиток економічної ситуації вже в Україні.

Утім, як показують дослідження, вітчизняна економіка, переживши економічну кризу, приблизно із середини 2009 р. увійшла до наступної фази економічного циклу – депресії, що іманентно відрізняється від фази кризи [21].

І добре, якщо твердження деяких політиків, що на початку 2010 р. українська економіка перебувала в стані кризи, є лише прийомом політичної боротьби. Але якщо до української економіки у фазі депресії застосовуватимуть заходи регулювання, до яких у світі вдаються під час перебування економіки у фазі кризи, то це найімовірніше матиме негативні наслідки. Адже в такому випадку йдеться не просто про підміну понять у суто теоретичній дискусії, а може мати місце підміна кодів у комунікаціях, що визначають поведінку економічних агентів.

Зокрема, проведене свого часу автором дослідження грошового обігу як комунікації продемонструвало, що при визначенні вартості застави за кредитами різне тлумачення кодів відправником і одержувачем інформації (позичальником і кредитором) полягає в різній практичній інтерпретації одних і тих самих економічних категорій (наприклад, «ризик», «інвестиції» тощо) у конкретній ситуації [13, с. 11–12]. Масове стрімке знецінення застав за кредитами в період останньої економічної кризи в Україні демонструвало, що таке різне практичне тлумачення ключових кодів справляло потужний негативний вплив на економіко-психологічні механізми функціонування не лише української банківської системи, а й національного господарства в цілому.

Висновки. Проведений вище аналіз показує, що теоретична й практична інтерпретація інформаційного забезпечення економічної діяльності процесу складної багатопланової ієрархічної комунікації ефективніша за традиційний підхід, заснований на часто спрощеному трактуванні теорії відображення, оскільки передбачає ймовірність активної інформативної політики джерела інформації (адресанта). А це, у свою чергу, вимагає від зацікавлених економічних агентів активної системної інформаційно-аналітичної роботи з залученням різноманітних джерел інформації.

За таких обставин саме використання потенціалу великих наукових бібліотек, насамперед НБУВ, дає змогу економічним агентам ефективно орієнтуватись у поточній ситуації в національній та світовій економіці та прогнозувати ймовірні варіанти перебігу подій у майбутньому.

Список використаної літератури

1. *Абдеев Р. Ф.* Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев. – М. : Владос, 1994. – 336 с.
2. *Портер М.* Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер. – К. : Основи, 1997. – 390 с.

3. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике / К. Шеннон – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1963. – 830 с.
4. Мельник Л. Г. Экономика информации и информационные системы предприятия : учеб. пособ. / Л. Г. Мельник, С. Н. Ильяшенко, В. А. Касьяненко – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2004. – 400 с.
5. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм: «за» и «против». – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.
6. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров / Ю. М. Лотман // Семиосфера. – СПб. : Искусство, 2000. – С. 149–390.
7. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук; К. : Ваклер, 2001. – 656 с.
8. Почепцов Г. Г. Информационные войны / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 2000. – 576 с.
9. Почепцов Г. Г. Психологические войны / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 2000. – 528 с.
10. Мухин А. А. Информационная война в России: участники, цели, технологи / А. А. Мухин – М. : Изд-во «Гном и Д», 2000. – 256 с.
11. Цыганов В. В. Информационные войны в бизнесе и политике : теория и методология / В. В. Цыганов, С. Н. Бухарин. – М. : Академический Проект, 2007. – 336 с.
12. Гуриев С. Мифы экономики: заблуждения и стереотипы, которые распространяют СМИ и политики / С. Гуриев – М. : Альбина Бизнес Букс, 2006. – 210 с.
13. Кулицький С. Грошовий обіг як комунікаційний процес / С. Кулицький // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 3–12.
14. Дегтяр А. Інформаційно-аналітична діяльність як засіб підвищення якості державно-управлінських рішень / А. Дегтяр // Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – 2003. – № 1. – С. 407–415.
15. Хант Ч. Разведка на службе вашего предприятия / Ч. Хант, В. Зартарьян. – К. : Укрзакордонвизасервис, 1992. – 160 с.
16. Морозевич А. Н. Основы экономической информатики : учеб. пособ. для студ. экон. спец. вузов / А. Н. Морозевич, Н. Н. Говядинова, Б. А. Железко [и др.] – Минск : БГЭУ, 1998. – 438 с.
17. Першиков, В. И. Толковый словарь по информатике / В. И. Першиков, В. М. Савинков. – 2-е изд., доп. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 544 с.
18. Грофф Л. Информационная революция: тенденции глобальной перестройки / Л. Грофф // Проблемы теории и практики управления. – 1990. – № 6. – С. 28–30.
19. Кулицький С. Інформаційно-аналітична діяльність як інструмент забезпечення сталого розвитку української економіки за умов глобалі-

зації / С. Кулицький // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 21. – К. : НБУВ, 2008. – С. 295–304.

20. Даты. Решения. Прогнозы // Экономические известия. – 2009. – № 2. – С. 5.

21. *Кулицький С.* Про ознаки виходу економіки України з кризи / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2010. – № 4. – С. 15–35.

Андрій ПОТІХА,
наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ПАРТІЙНІ ЗМІ ЯК КАНАЛ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається роль партійних засобів масової інформації в системі соціальної комунікації. Простежується динаміка якісної зміни методів передавання інформації в сучасних інноваційних моделях соціально-економічного розвитку. Аналізуються різні види та рівні інформаційних технологій, умови та засоби їх дійового застосування. Відзначається роль та місце не лише друкованих видань, зокрема партійної преси, у процесі соціальної комунікації, а й перехід до сучасних форм взаємозв'язку комунікатора і реципієнта (творця інформації і її споживача).

Ключові слова: соціальна комунікація, засоби масової інформації, інформаційний простір, демократичне суспільство, інформаційно-аналітичні служби.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю з'ясування ролі партійних ЗМІ в системі соціальної комунікації та їх впливу на трансформацію механізмів формування громадської думки, ролі й місця різних видів засобів масової комунікації.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу головних тенденцій та найбільш характерних особливостей, які були специфічними для функціонування ЗМІ за умов державної незалежності, розкрити сутність соціальної комунікації та місце партійних ЗМІ в процесі творення й передавання інформації.

Ми живемо у світі комунікації. 70 % свого часу людина витрачає саме на комунікацію. Без ефективного ведення зв'язку зупинилося б чимало виробничих процесів. Саме комунікація забезпечує існування соціальної пам'яті, зберігання й передавання інформації – у межах одного покоління, а також від однієї генерації до іншої.

Терміни спілкування, комунікація, соціальна комунікація, обмін інформацією або інформаційний обмін дуже часто вживаються як тотожні. У вузькому розумінні термін комунікація визначається як обмін інформацією між людьми, як смисловий аспект соціальної взаємодії, як складова частина спілкування.

Залежно від спрямованості інформації, яка йде від комунікатора, виокремлюють аксіальну та ретиальну комунікацію. Аксіальна комунікація спрямовує свої сигнали до якогось окремого отримувача інформації (індивідуального чи групового). Ретиальна комунікація адресована багатьом, зокрема великим соціальним групам.

Ефект обміну інформацією значною мірою залежить від відповідності змісту повідомлення, адекватності тих знакових систем, якими користується комунікатор та людина, яка сприймає інформацію.

Суспільство не може існувати в режимі тільки індивідуальної пам'яті: людина перебуває в ситуації, що постійно змінюється. Тому для її фіксації постає потреба в динамічній структурі. Індивідуальна пам'ять унеможливує передавання й збереження інформації в обсягах, достатніх для функціонування суспільства. Комунікація відповідає тим завданням, що їх ставить перед нею суспільство.

Комунікація дає можливість створювати елементи єдиного організму з індивідуальних ситуацій. Вона постійно відповідає рівневі розвитку суспільства.

Для сучасного суспільства велике значення має соціальна комунікація. Феномен комунікації розглядається в соціальному, психологічному, соціологічному, аксіологічному, комунікативному аспектах такими дослідниками як Е. А. Борзунова, С. Е. Вершинін, Л. В. Володіна, А. В. Гайда, А. Денежкін, С. А. Завадський, П. Елен, Ю. М. Лотман, Н. В. Мотрошилова, В. Л. Шульц.

Дослідження взаємозв'язку процесу соціальної комунікації і її розуміння аналізують російські й українські вчені: Н. Д. Абрамова, А. В. Брушлинський, А. Ф. Грязнов, П. С. Гуревич, С. Н. Земляний, В. П. Зінченко, В. А. Лекторський, Д. А. Леонт'єв, Ю. М. Лотман, М. Мамардашвілі, Н. Л. Мухешвілі, В. М. Розін, В. М. Сергеев, В. С. Швірев, Ю. А. Шрейдер, Л. І. Савіна, В. Ф. Іванов, Р. Шералієва, В. Г. Афанасьєв.

Помітний внесок у соціально-філософське осмислення комунікації внесли українські філософи: І. В. Богдановський, А. М. Єрмоленко, А. Г. Кравченко, А. В. Назарчук, С. О. Сарновська, Л. Н. Ситниченко, Н. Т. Тур, у роботах яких проблема комунікації стала предметом спеціального аналізу.

Ролі засобів масової інформації, зокрема партійним ЗМІ, присвячені роботи багатьох українських науковців: Н. Рудніченка, О. Стадніченка, К. М. Згуровського, О. Пономаріва, В. Різуна, К. Серажима, Н. Непійводи, А. Мамалиги, М. Феллера.

Ще раніше проблему ролі ЗМІ вивчали такі вчені як Є. Вольф, В. Грідін, В. Шаховський. Ця проблема тривалий час вивчалася і зарубіжними науковцями, зокрема Т. Дейком, П. Стросоном, Д. Локком, З. Харрісом.

Сучасний етап розвитку демократичного суспільства висуває особливі вимоги до рівня й якості соціальної комунікації. Комунікація є універсальне надбання й універсальна реальність суспільного існування. Жодна суспільна загальнозначуща справа неможлива поза колективно-комунікативним, опосередкованим публічним обговоренням-

визнанням, тобто поза легітимацією. Демократично організована спільнота мусить досягти консенсусу через дискурс, який є практикою комунікативних взаємин для досягнення суспільної узгодженості та соціальної згоди.

На думку фахівців, дискурс щодо норм і цінностей співіснування є найвищою інстанцією суспільного життя. Суспільству необхідний розумний і аргументований консенсус, оскільки він дає змогу в умовах плюралізму думок і цінностей створити єдину платформу згоди. Саме соціальна комунікація, що має у своїй основі різні типи раціональності, стає умовою консолідації в нашому роз'єднаному, індивідуалізованому, прагматичному суспільстві. Консенсус суспільства і держави, легітимність влади, готовність обох сил до дискурсу постають тим благодатним ґрунтом, на якому зростає демократія і стабільність суспільства [1].

Деякі дослідники вважають, що соціальна інформація трансмісується в межах масової комунікації і складається з кількох потоків комунікації: потік інформації від комунікатора (редакцій газет, радіо, телебачення та їх видавців) до комуніканта (масової аудиторії), потік інформації від комуніканта до комунікатора («безпосередній» зворотний зв'язок) і потік інформації від одного комуніканта до іншого через ЗМІ («опосередкований» зворотний зв'язок) [2].

Активність людини, міра її участі в суспільному житті, зрілість людини залежать від якості соціалізації, тобто залучення індивідів до соціальних норм і цінностей.

Проблема з'ясування сутності значення соціальної комунікації має не тільки теоретичне, а й практичне значення. Соціальна комунікація, комунікативні зв'язки є невід'ємною частиною цивілізованого, демократичного суспільства. При цьому процесі сучасної демократизації тісно пов'язані з розвитком раціональності, зміною її типів, що, у свою чергу, зумовлює зміну і зростання ролі громадськості в соціальних процесах.

За характером впливу інформація може бути спонукальною і констатуючою. Спонукальна інформація висловлюється в наказі, проханні, інструкції, пораді. Вона розрахована на те, щоб стимулювати певні дії і виконує такі функції як: по-перше, активізує поведінку; по-друге, захищає певні дії, або небажані різновиди діяльності, порушує деякі автономні форми поведінки та діяльності.

Констатуюча інформація виступає у формі повідомлення й передбачає зміну поведінки не прямо, а опосередковано й поступово. Сам характер повідомлення буває різним: від байдужого тону викладу, до включення в сам текст повідомлення елементів переконання.

Залежно від спрямованості інформації, яка йде від комунікатора, виокремлюють аксіальну та ретиальну комунікацію. Аксіальна комунікація спрямовує свої сигнали до якогось окремого отримувача інформації (індивідуального чи групового).

Ретельна комунікація адресована багатьом, зокрема великим соціальним групам. Для вивчення ефекту впливу в процесі спілкування виділяють елементи комунікативного процесу.

Деякі науковці в структурі комунікативного процесу виділяють п'ять елементів: хто передає інформацію (комунікатор чи передавач інформації); що передається (повідомлення, текст, щось інше); як передається інформація (безпосередньо чи опосередковано через ЗМІ); кому передається інформація (чи цілій аудиторії, чи впливу); з яким результатом передається інформація (ефект впливу) [3].

Ефект обміну інформацією значною мірою залежить від відповідності змісту повідомлення, адекватності тих знакових систем, якими користується комунікатор та людина, яка сприймає інформацію.

Масова комунікація несе в собі соціальну інформацію як зміст, включає процеси обміну цим змістом, а також семіотичні й технічні засоби, які використовуються при цих обмінах, і технічні канали цих обмінів. На думку В. Г. Афанасьєва, соціальна інформація циркулює в суспільстві й використовується в керуванні суспільними об'єктами, відносинами й процесами [4].

Згідно з В. Г. Афанасьєвим, інформаційна взаємодія – специфічна форма соціальної взаємодії. Від того, наскільки ефективно та раціонально вона організована, багато в чому залежить поступ суспільства.

Великий інтерес до засобів масової комунікації пояснюється тим, що вона відіграє надзвичайно велику роль у житті мільйонів людей. Американський фахівець із проблем телебачення Н. Джонсон писав: «Ми вийшли з часу, в якому політична й економічна влада вимірювалася земельними володіннями, чи капіталом, чи працею, а перейшли в час, який значною мірою визначається доступом до інформації мас. Та людина чи орган, які мають доступ до максимального обсягу потрібної інформації і використовують її в найбільш зручній формі у максимально короткий час, мають сьогодні найбільшу політичну, військову чи економічну владу» [5].

В умовах демократизації суспільства важливу роль відіграють ЗМІ, зокрема – партійні, які безпосередньо доносять інформацію до користувача.

Комунікатором, який поширює масову інформацію, може бути окрема особа, але в сучасних умовах – це творчі колективи, спеціальні установи, політичні партії. Реципієнт масову інформацію отримує не безпосередньо від комунікатора, а опосередковано – за допомогою ЗМІ.

Зміст масової інформації і характер засобів її трансляції невпинно вдосконалюються. Впливаючи на владу, формування громадської думки, ЗМІ є важливим інструментом соціального управління, їх роль особливо залежить від умов діяльності – існуючого політичного режиму.

Саме тому одним з найважливіших завдань Української держави після проголошення її незалежності стало формування й забезпечення демократичних засад діяльності ЗМІ. Конституція України, інші законодавчі акти багато уваги приділяють цим проблемам.

На думку фахівців, головне призначення ЗМІ – продукування й трансляція інформації, що забезпечує реалізацію їх функцій. Але практика показує, що ЗМІ широко використовують як для збагачення їх власників, так і для того, щоб «робити владу». Останнє характерне для партійних ЗМІ. Саме власникам ЗМІ часто належить вирішальне слово у визначенні пріоритетів: інформація – гроші – влада. Традиційно перевагою користуються здебільшого інтереси, пов'язані з фінансами або владою, значно рідше – міркування інформаційного порядку [6].

Таким чином, в ідеалі ЗМІ повинні відігравати роль комунікативного засобу суспільства та бути зв'язувальною ланкою між громадянським суспільством та державою.

Наявність демократично організованих ЗМІ, здатних об'єктивно висвітлювати політичні події, – одна з найважливіших гарантій стабільності демократичної держави. Основні аспекти участі ЗМІ в забезпеченні відкритості й демократичності суспільства можуть бути виражені в таких тезах: по-перше, вони подають інформацію про події, що впливають на повсякденне життя, по-друге, подають аналіз подій, їх оцінку і прогноз, встановлюють та розвивають відносини між громадськими організаціями, політичними партіями й неурядовими організаціями, і, нарешті, вони рекламують певних політичних діячів.

В останні роки українські партійні ЗМІ стали реальним засобом комунікації між партіями і суспільством. Проте, оскільки вони активно залучилися до політичної боротьби між різними політичними партіями й громадськими організаціями, у сучасному українському суспільстві соціальна комунікація часто має суперечливий характер, що призводить до дезінтеграції суспільства. На думку науковців, у журналістиці має діяти принцип: більше свободи – більше відповідальності.

На думку фахівців, слід чітко розрізняти такі поняття, як журналістська помилка (за яку доречне і достатнє вибачення) і навмисне спотворення фактів (за які необхідно визначити покарання), які можуть спричинити до зростання напруження в суспільстві. «За умов нерозвиненості інституцій громадянського суспільства в нинішній Україні годі й сподіватись на сильні і незалежні мас-медіа, оскільки держава таких не потребує, а суспільство навіть не намагається контролювати владу в жодній формі. Така ситуація дає широкі можливості для маніпуляції засобами масової інформації» [7].

У добре структурованих, багатопартійних суспільствах журналістика являє собою неминучий наслідок та елемент суспільно-політичного

життя. Публікуючи матеріали відповідно до програмових завдань своєї партії, вона забезпечує зовнішній плюралізм думок і позицій. Під зовнішнім плюралізмом розуміємо публікацію в різних виданнях відмінних точок зору на певну проблему чи життєву ситуацію. Але в державах з тоталітарними режимами таким політично заангажованим виданням належить увесь інформаційний простір. Із втратою зовнішнього плюралізму як категорії суспільного спілкування в суспільстві настає ідеологічна й політична одноманітність, журналістика втрачає свої первісні інформативні функції, а займається лише пропагандою й агітацією програмових партійних положень.

Другий аспект полягає в тому, що в розвинутих демократичних країнах левину частку в інформаційному просторі сьогодні становлять незалежні від держави та її гілок влади, партій і громадських організацій засоби масової інформації, що функціонують як приватні підприємства, їх соціальна база – не партія, а згуртований на засадах загальнолюдських та національних цінностей народ, широка читацька аудиторія. На відміну від партійних, такі видання називаються загальними.

Очевидним є те, що функція спілкування (хоча б і масового) все ж іще не є центральною в журналістиці, хоча вона й важлива по-своєму, а її розширення спостерігаємо особливо активно в новітніх електронних мас-медіа (зокрема в системі Інтернет). Але провідним завданням журналістики досі залишається масово-інформаційна діяльність. Вона становить сутність журналістики. Втративши її, і замінивши на функцію спілкування, вона перестане бути самою собою.

Тому деякі фахівці вважають засадничо важливим зберегти в синонімічній до журналістики вербальній формулі слова «масова інформація», замінивши усталене перше слово визначення на термін В. М. Владимирова – «органи». Отже, у кінцевому підсумку найбільш прийнятним здається вислів: «органи масової інформації» або в аббревіатурі – ОМІ [8].

На думку фахівців, далеко не всі суб'єкти масово-інформаційних відносин можуть називатися органами масової інформації. Неприйнятним є вживання цього терміну стосовно більшовицької «Правди», сучасних газет «Комуніст» і «Товариш», що є відповідно органами ЦК КПУ і СПУ. Вони ніякі не ОМІ, а ЗМІ, службові, політичне заангажовані видання. Тому в сучасній журналістиці, як і в її історії, слід розрізняти ОМІ і ЗМІ. Очевидно, один термін не мусить цілковито витіснити інший, а обидва вони повинні вживатися паралельно, кожен для позначення своїх явищ. Сучасна масово-інформаційна ситуація в Україні характеризується рішучим зростанням в інформаційному просторі сектору ОМІ і скороченням сектору ЗМІ. Щонайважливіший бік діяльності ОМІ в суспільстві – це інформування громадян.

У сучасних умовах партійні ЗМІ, зокрема партійна преса, так і не набрали бажаної ваги. Про них заговорили як про колективні пропагандисти і агітатори, привідні ремені, бойові листки, підручні партії. І неконкурентоспроможна, і ніхто її не читає, і з чорно-білими оцінками дістає, і паразитує від виборів до виборів.

За словами експертів, науковців чи навіть політиків, «те, що маємо» поки що відверто не цікавить. Що аналізувати – ніхто не знає точно навіть кількості партійних видань! Держкомітет оперує переважно зареєстрованими, мертвими «душами», – а скільки насправді живих? Власне, які критерії партійності видання: вихідні дані про засновника – політичну партію? [9].

Проте не варто недооцінювати партійні ЗМІ. Навіть маючи значні проблеми, вони відіграють важливу роль у системі соціальної комунікації.

Одне з головних завдань політичних партій – формувати ідеологію. А ЗМІ фактично є єдиним каналом, який оперативний й доступно доносить цю ідеологію до людей. Враховуючи те, що опозиційні партії не завжди мають можливість користуватися послугами різних засобів інформації, то для них основним джерелом поширення інформації є саме партійні видання.

Для аналізу свого впливу на політичний процес, а також для практичних кроків, які відповідали б умовам сьогодення, політичні партії використовують пресу як джерельну базу, у тому числі й публіцистичні виступи, що надруковані в пресі.

Іншими словами, партійні видання, виконуючи свій обов'язок, інформуючи читачів про актуальні політичні події та коментуючи ті чи інші факти з життя суспільства, дають у цьому випадку емпіричний матеріал політичним організаціям для аналізу їх дій, для співставлення їх форм та методів роботи з методами та формами діяльності інших політичних партій, рухів та організацій, тобто для корегування курсу та уточнення конкретних завдань. У даному випадку об'єктом інформації є виступи публіцистів та дописувачів, а суб'єктом інформації, її споживачем – політичні організації в особі своїх теоретиків, аналітиків та стратегів.

Під час використання на практиці двох інших складових – ідеологічної та пропагандистської – об'єкт інформації змінюється. Теоретична платформа партії, її позиції та рішення у доступній для масового читача формі доводяться через мережу партійних видань (при можливості використовуються всі засоби комунікації) до найширшої аудиторії. Власне, бачення шляхів вирішення наболілих для суспільства проблем та завдань партійні лідери намагаються розповсюджувати регулярно у конкретній формі та в певному обсязі.

Процес становлення партійних ЗМІ пройшов складний період. У 90-х роках ХХ ст. партійні видання виходили в друкованому форматі. На по-

чатку 1995 р. в Україні було зареєстровано 163 партійні газети, які видавалися в різних регіонах. Їх засновниками були різні партії. Більшість газет зареєстровані в областях і районах – 144, і лише 19 зареєстровані як центральні.

За інформацією Книжкової палати, у 1999 р. виходило 209 партійних видань, щоправда, інформація стосується тих газет, які не просто реєструвалися, а їй надсилали свої примірники до Книжкової палати. За уточненими даними, у 2001 р. було зареєстровано 276 видань.

Щоправда, за кілька років їх кількість різко скоротилася. Уже у 2004 р. Асоціація партійної преси під час спроби зібрати дані для довідника партійних видань України «нарахувала»: 21 тижневик із всеукраїнською аудиторією, 100 – кримських, обласних та районних партійних видань, у тому числі – три бюлетені. Це ті, хто чітко ідентифікує себе з засновником – політичною партією, періодично і регулярно виходить у світ, є соціально-політичними, а не комерційними проектами.

У 2007 р. кількість видань ще більше скоротилася. За інформацією міністра юстиції О. Лавриновича, з близько 30 тис. друкованих засобів масової інформації в Україні політичним партіям офіційно належало лише 41 газета та журнал.

Згодом ситуація не покращилася. Фахівці пояснюють цю ситуацію неспроможністю партійних видань самофінансуватися чи жорсткою прив'язкою до виборчих циклів. Наразі, скажімо, рекламодавець (як основне джерело можливого заробітку) дійсно цурається партійних видань. Зрозуміти його можна: поява реклами в навіть цілком пристойній корпоративно-політичній газеті, на жаль, сприймається сьогодні як свідчення особливих симпатій, фінансової підтримки цього видання, а значить засновника – тієї чи іншої партії. Знаючи податково-поліцейські методи конкурентної боротьби вітчизняного політичного капіталу, що нерідко використовуються на практиці, ніхто й не хоче «світитися».

На масові тиражі, серйозні доходи від реалізації вроздріб чи за звичайною передплатою також не доводиться розраховувати. Як у політичних партій, так і їх видань читацька аудиторія сьогодні обмежена. На тлі товстих, кольорових, легких за тематикою і тональністю масових видань партійні тижневики – у кращому випадку – приваблюють, як правило, лише «своїх», відданих читачів. Яким би не був вигляд партійної газети, вона сприймається насамперед через призму партії-засновника. А імідж останніх не завжди подобається пересічним громадянам. Переважна більшість тримається на відомчій передплаті за партійний кошт – для партійців, ветеранів, студентів, бібліотек, органів влади. До того ж просування, розкрутка газети на відкритому ринку – це чималі кошти, які переважно навіть не закладаються у бюджет партійних видань.

Але для партії важливо мати зв'язок з виборцями. Створювати

певний імідж за допомогою ЗМІ. В основу сучасного розуміння іміджу політичної партії покладено усвідомлення процесу переходу первинної політичної інформації до комунікативних каналів і до громадян. Отже, розуміння саме комунікаційного потенціалу іміджу політичної партії набуває великого значення в контексті його формування та використання, особливо в період виборчої кампанії.

Комунікаційною особливістю іміджу політичної партії є відсутність безпосередньої взаємодії: будь-яке політичне повідомлення спочатку узагальнюється до набору специфічних символів, які через поведінку лідерів партії, їхні емоції та публічні виступи перетворюються засобами масової комунікації в імідж, що за задумом політичних технологів повинен створити стійку позитивну репутацію у громадян про цю політичну силу. Ці акценти робляться, зазвичай, у період виборчої кампанії. У цілому можна зробити спробу окреслити комунікаційний потенціал іміджу політичних партій в Україні, обмежившись аналізом діяльності лише ефективних партій. Під останніми ми прагматично маємо на увазі ті партії, що зуміли провести своїх представників до органів місцевої представницької влади (обласних, міських, районних рад) та, природно, Верховної Ради України, де вони мають змогу впливати на творення законодавчого поля.

Комунікаційний імідж політичної партії можна поділити на певні складові. Перша – це види комунікації партії з виборцями, насамперед, як форма реалізації політичного інтересу. Розуміння форм і видів комунікації неможливе без розуміння мети кожної партії, яка усвідомлює себе як дійову особу політичного поля, що прагне влади. Відтак для збільшення кількості прихильників (а також постійних членів) вона мусить навчитися представляти свій власний інтерес як інтерес якомога ширшого кола громадян. Отже, слід виходити з уявлення про комунікацію як форму реалізації політичного інтересу. Для партій політична комунікація – це робота із суспільною свідомістю, робота, спрямована на формування і перетворення такої свідомості.

Друга складова – це способи донести до виборця своє повідомлення і справити вагомий вплив на свідомість виборця та його електоральну поведінку. Це одне з нагальних завдань кожної з партій, що прагне бути ефективною, – визначити способи донесення до виборця.

Таких способів якщо не безліч, то принаймні достатньо для справляння впливу; вони не є сталими й активізуються різною мірою залежно від етапу електорального циклу. Важливо, щоб вибрані способи відповідали в тому числі ідейним, структурним, кадровим особливостям партії, зрештою, її фінансовій спроможності.

Третя складова – розробка партіями та стан стратегічних програмних документів. Уже на позачергових парламентських виборах 2007 р.

провідні політичні сили пропонували не стільки програми, які презентують партійну позицію, скільки програми державного розвитку. Це говорить про те, що поступово в цих програмах відображається бажання позбавитися залежності від колишньої чи то регіональної прив'язки, чи прив'язки до конкретних соціальних верств. У програмах з'явився загальнонаціональний формат. Усі політичні сили намагаються відійти від колишніх розколів на регіони, на політичні ідентичності, тож пропагували себе як універсальні сили, здатні взяти на себе відповідальність за всю державу. Найбільш виразно, як видається, відображено це в програмі БЮТ, більш послідовними були Партія регіонів і КПУ.

Четверта складова – форми комунікації парламентських партій з громадянами. Діюча виборча система (пропорційна, з багатомандатним виборчим округом та партіями як виключними суб'єктами виборчого процесу) створила унікальні умови для активізації партійної комунікації. Партії стали єдиним інститутом, на якому фактично замкнено процес добору, рекрутування політичної, управлінської еліти. Вони законом визначені єдиним каналом відбору і формування кадрів для здійснення влади.

П'ята складова комунікаційного іміджу – мас-медійний потенціал українських партій. Безперечно, оцінка мас-медійного потенціалу партій України не може бути здійснена у світлі абсолютних даних, тому що це потребує спеціальних досліджень, оскільки просування партійної політики часто здійснюється на базі непартійних ЗМІ (особливо це стосується електронних медіа). Зокрема, тут не враховано адміністративних можливостей для комунікації через урядові ЗМІ (газети «Урядовий кур'єр», «Президентський вісник», «Голос України», телеканали УТ-1, «Рада», радіо УР-1), що ними можуть користуватися певні посадові особи – Президент, Прем'єр-міністр, Голова Верховної Ради України та ін.

В умовах зниження популярності партійних друкованих видань, але при необхідності популяризації політичних партій зростає роль інших способів комунікації. Зокрема, дедалі більше набуває популярності Інтернет, який дає можливість оперативно отримувати інформацію. Кількість користувачів Інтернету зростає. Так, у 2000 р. налічувалося 200 000 користувачів – і це становило 0,4 % від загального населення України.

За повідомленням прес-служби Департаменту зв'язку та інформатизації Міністерства транспорту та зв'язку, станом на 1 січня 2007 р. в Україні налічувалося близько 9 млн користувачів. Це 18,75 % від кількості жителів України.

За підсумками осені 2009 р., інтернет-аудиторія в Україні становила 8 млн 250 тис. користувачів, що на 1 млн 613 тис. більше аналогічного показника осені 2008 р. Про це свідчать результати дослідження, проведеного компанією GfK Ukraine на замовлення Української асоціації інтернет-реклами (УАІР).

Найбільша динаміка приросту аудиторії спостерігається в містах із населенням 50–100 тис. мешканців – зростання за рік становило 14 %. Також у 2009 р. Інтернетом користуються набагато активніше – денне охоплення становило 31 % жителів України в містах із населенням від 50 тис. (включаючи мільйонники) проти 18 % у 2008 р.

У лютому 2010 р., за даними компанії «Супутник Медіа», Інтернетом користувалося понад 16 млн українців. У середньому по країні глибина проникнення мережі – 12 % (для порівняння, у сусідній Польщі – понад 50 %), проте по регіонах цей показник дуже неоднорідний. У Києві й області проникнення мережі становить 58 %, а в Житомирській, Вінницькій і Волинській областях цей показник ненабагато перевищує 1 %.

Звичайно, кількість користувачів уточнюється, але тенденція до зростання зберігається. Це враховують представники політичних партій і дедалі більше використовують електронний ресурс для спілкування з потенційними виборцями.

Практично всі партії створюють свої сайти в Інтернеті. Багато з них мають регіональні відділення. Деякі партії видають електронні версії своїх газет або ж створюють електронні видання. Найбільш активні в цьому плані – комуністи. Зокрема, крім свого центрального сайту, вони мають регіональні, а також електронні варіанти газет: «Коммунист», «Комуніст України», «Коммунист Кривбасса», «Набат» (газета Кременчуцького МК КПУ), «Советская Луганщина», «Киевский Весник», «Коминформ».

Публікації в цих виданнях мають пропагандистський характер – критика влади навіть в умовах, коли КПУ входить до складу коаліції і представляє владу. Прикладом цього можуть бути такі публікації: «Сегодня забастовка. А завтра?..», «Финансовая петля на страну», «Пенсия меньше, чем жизнь» (Коммунист. – 2010. – 26.03); «Компартия выступает за отмену НДС», «НДС. Деньги в никуда», «Если мы не обуздаем коррупцию, мы не добьемся ничего» (Комуніст України – 2010. – 02–06.04); «Буржуазная демократия – форма диктатуры крупного капитала», «Почему трудящиеся в Украине живут хуже, чем на Западе?» (Коммунист Кривбасса) тощо.

Соціалістична партія України також має свої сайти як у центрі, так і в регіонах, а також електронну версію газети «Товариш».

Інші політичні сили також мають розгалужену мережу в Інтернеті. Споживач інформації може не лише оперативну одержати інформацію, а й поспілкуватися через Інтернет з представниками партії. Тобто ведеться діалог. Партійні лідери можуть також отримувати інформацію, які проблеми більше всього турбують виборців, і негайно вживати певні заходи для їх вирішення.

Незважаючи на те, що значна частина населення має доступ до Інтернету, роль бібліотек не лише не зменшується, а навпаки – зростає. Як

відомо, уся документна інформація рухається по формальних каналах комунікації. До основних офіційних каналів документної комунікації належать: видавнича, книготорговельна, бібліографічна й інформаційна діяльність, бібліотечна, архівна і музейна справи.

Бібліотеки мають величезний ресурс друкованих видань. Останнім часом створюється потужна електронна база, якою мають можливість користуватися всі бажаючі. Крім того, якщо людина не має можливості користуватися Інтернетом удома, вона це може зробити в бібліотеці. Таким чином, кількість потенційних користувачів Інтернету зростає.

Інформаційно-аналітичні служби бібліотек можуть запропонувати користувачам опрацьовану інформацію: питання політики, державного будівництва, економіки, культури, науки, безпеки; регіональний підхід; партійний; аналітика тощо. Це дає можливість фахівцям швидше знайти необхідну інформацію, познайомитися з різними точками зору, різним баченням шляхів вирішення проблеми.

Таким чином, бібліотека стає не лише місцем зберігання інформації, посередником передачі цієї інформації від комунікатора до комуніканта, а й активним учасником комунікаційного процесу.

Список використаних джерел

1. *Савіна Л. І.* Комунікація як чинник розвитку суспільства : автореферат дис. канд. філос. наук : 09.00.03 / Л. І. Савіна. – О. : Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. – 2004. – 14 с.
2. *Іванов В. Ф.* Масова комунікація як соціальне явище [Електронний ресурс] / В. Ф. Іванов. – Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/>. – Назва з екрана.
3. *Шералиева Р.* Информация и коммуникация // Философско-психологические проблемы коммуникации : сб. ст. / отв. ред. А. А. Брудный. – Фрунзе : Илим, 1971. – С. 21–25.
4. *Афанасьев В. Г.* Мир живого: Системность, эволюция и управление / В. Г. Афанасьев. – М., 1986. – С. 329.
5. *Джонсон Н.* Как реагировать на телевизор / Н. Джонсон // США: экономика, идеология, политика. – 1971. – № 1. – С. 100.
6. Політологія : підручник / ред. О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – К. : ВЦ «Академія», 2003. – 528 с.
7. *Здоровега В.* Проблеми свободи слова та вимоги професіоналізму й журналістської етики в інформаційному світі / В. Здоровега // Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи : матеріали парламентських слухань у ВРУ 10 квітня 1997 р. – К., 1997. – С. 35.
8. Журналістика як галузь суспільно-політичної діяльності ЗМІ як репрезентанти держави, законодавчої чи виконавчої влади,

соціальних груп, партій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-5629.html>. – Назва з екрана.

9. *Шевченко П.* Національні особливості партійних ЗМІ: що маємо? / П. Шевченко // Дзеркало тижня. – № 29 (504). – 24–30 липня 2004. – С. 1.

10. Лавринович розсекретив партійні рупори Януковича, Мороза, «Нашої України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ПРАВДА.com.ua>. – 2007. – 07.08. – Назва з екрана.

Валентина ПАЛЬЧУК,
мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

РЕГІОНАЛЬНІ БІБЛІОТЕЧНІ ЗАКЛАДИ І МІСЦЕВІ ОРГАНИ ВЛАДИ: РЕЗУЛЬТАТИ СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті висвітлено шляхи вдосконалення інформаційно-аналітичного супроводу діяльності органів місцевої влади регіональними бібліотеками.

Ключові слова: регіональні бібліотеки, інформаційно-аналітична діяльність, органи місцевої влади, інформаційно-аналітичні матеріали.

Розвиток інформаційної інфраструктури України, формування певних традицій в організації інформаційного виробництва, розподіл інформаційного ринку і водночас наявність постійного вдосконалення технологій продукування інтелектуально-інформаційних продуктів (послуг) під впливом процесів «інформатизації та посилення індивідуалізації інформаційних споживчих орієнтацій» [9] зумовлює використання нових підходів в організації діяльності регіональних бібліотек відповідно до нових інтелектуально-інформаційних потреб окремих категорій користувачів певної території «демонструвати свою мобільність та якісне змістовне оновлення» [10].

Більше того, регіональні бібліотеки стикаються з новими вимогами інтелектуально-інформаційного забезпечення ефективної професійної діяльності економічних, управлінських, соціально-культурних та інших структур певного регіону.

Це завдання, як показало дослідження, бібліотеки окремої території (області, міста, району, селища тощо) вирішують шляхом:

- розкриття своїх потенційних можливостей на основі використання новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій;
- розширення структурно-функціональної організації та забезпечення координації у внутрішньому середовищі бібліотеки при впровадженні інтелектуально-інформаційних технологій аналітики опрацювання інформації (знань), узгодженості технологічних процесів і дій;
- організації взаємозв'язків із зовнішнім середовищем, зокрема налагодження корпоративної роботи з метою прискорення процесу опрацювання масивів інформації (знань) для швидкого введення в громадську діяльність регіону;
- визначення сегмента бібліотечних послуг і продуктів в інформаційному просторі регіону.

Визначальне місце в досягненні результативної реалізації цих заходів з метою збереження бібліотекою провідного місця в інформаційній інфраструктурі регіону, підвищення ефективності використання бібліотечного потенціалу посідають інформаційно-інтелектуальні потреби потенційних категорій користувачів, серед яких значна увага приділяється інформаційному супроводу діяльності місцевих владних структур. Спектр інформаційних потреб (ІП) органів виконавчої влади, місцевого самоврядування значною мірою відрізняється від ІП посадових осіб вищих органів державної влади, центральних органів виконавчої влади, державних служб тощо. Ці ІП тематично відбивають універсальний характер напрямів діяльності владних структур у регіонах, до функціональних обов'язків яких належить забезпечення сталого розвитку всіх сфер громадської діяльності на керованій території.

Дослідники визначають переважно такі напрями [2, 5]:

1. Соціальний захист населення регіону та охорона здоров'я.
2. Промислове, сільськогосподарське, енергетичне та інше виробництво в регіоні.
3. Стан забезпечення паливно-енергетичними ресурсами.
4. Транспортна сфера, зв'язок.
5. Трудові ресурси регіону.
6. Фінансово-кредитна система, бюджет регіону.
7. Рівень злочинності та діяльність правоохоронних органів.
8. Житлове будівництво в регіоні. Житлово-комунальне, побутове обслуговування населення.
9. Стан приватизації в регіоні.
10. Охорона довкілля.
11. Надзвичайні ситуації в регіоні (природні катастрофи, техногенні аварії, їхні наслідки, ліквідація, екологічний стан тощо).
12. Стан та організація торгівлі.
13. Стан та організація освіти. Культурно-освітня робота, діяльність спортивних організацій.
14. Робота з молоддю, демографічна ситуація в регіоні. Організація виборів органів влади та місцевого самоврядування.
15. Діяльність партій та політичних рухів.
16. Професійні спілки.
17. Конфесійна ситуація в регіоні.
18. Діяльність міграційних служб.
19. Статистика (результати діяльності статистичних органів). Безперечно, що цей перелік не вичерпує можливих напрямів функціональних обов'язків місцевих владних структур. Слід зауважити, що

більшість із них відображені також у змісті пріоритетних державних і регіональних програм соціально-економічного, національно-культурного розвитку регіону, охорони навколишнього середовища тощо.

Можна зазначити, що місцеві владні структури потребують систематичного надання оперативної й достовірної інформації (знань), що стосуються функціонування соціальних, правових, економічних, національно-культурних сфер регіону. Тобто повної і достовірної інформації про основні життєво важливі показники громадської діяльності керованої території. Сюди, до прикладу, відносять потребу в інформаційно-аналітичних матеріалах, що містять узагальнену інформацію про забезпечення паливно-енергетичними ресурсами, водопостачання населених пунктів або екологічного захисту навколишнього середовища тощо. При виникненні надзвичайних ситуацій в області місцевим владним структурам необхідна інформація про досвід усунення техногенних аварій, вжиття заходів щодо запобігання наслідкам стихійних лих, епідемій, що загрожують здоров'ю і життю людей окремих територій та ін. Крім того, як показує практика роботи ЦМБ ім. М. Кропивницького м. Миколаїв, інформаційне забезпечення, зокрема, здійснюється відповідно до безпосередніх потреб керівників і провідних фахівців міськвиконкому, планів проведення сесій міської ради, засідань постійних депутатських комісій тощо. Підвищеним інтересом користувалися інформаційно-аналітичні матеріали з питань місцевого самоврядування, реформування систем охорони здоров'я й освіти, реалізації молодіжної політики та ін. [15].

Аналіз сучасних фахових публікацій дає змогу дослідити встановлення партнерських взаємозв'язків регіональних бібліотек з місцевими органами влади. За останні декілька років місцевими владними структурами прийнята значна кількість нормативно-правових документів місцевого значення, які враховують інтереси всіх інформаційних установ регіону, зокрема особливості функціонування і стратегічні напрями організації діяльності бібліотек окремої території [7]. Центральне місце належить співпраці бібліотечно-методичних центрів з керівними органами управління бібліотечною сферою регіону, результатом якої стають загальні рішення, програми розвитку пріоритетних напрямів бібліотечно-інформаційної галузі, регіональні проекти розвитку бібліотечної системи і забезпечення їх реалізації.

З одного боку, у цьому вбачається зацікавлення місцевої влади в інтелектуально-інформаційному супроводі своєї діяльності, формуванні комунікативного середовища, що забезпечує діалог між владою (органами місцевого самоврядування) та громадськістю регіону, який можуть організувати регіональні бібліотеки. Регіональні органи виконавчої влади, місцевого самоврядування постійно потребують інформування про стан у

сфері регіональної політики, економіки, екології, охорони навколишнього середовища, розвитку місцевого самоврядування, підприємництва, налагодження місцевих виробництв, державного законодавства та ін.

Уже сьогодні бібліотеки регіонів прагнуть надавати владним структурам своєчасну, повну та об'єктивну інформацію (знання) для забезпечення ухвалення ними рішень, ефективних управлінських дій на підставі всебічної поінформованості. Вони є організаторами роботи розповсюдження знань про місцеве самоврядування серед населення регіону, забезпечення доступу до нормативно-правових актів місцевих органів влади в традиційному та електронному вигляді на основі використання інформаційно-телекомунікаційних та мережевих технологій Інтернет, надають інформацію про діяльність місцевих органів влади та їх організаційну структуру, розвиток системи електронного врядування та ін.

З іншого – партнерські взаємовідносини з місцевими органами самоврядування, виконавчою владою в областях, районах, уміння показати свою роль в інтелектуально-інформаційному супроводі вирішення соціально-політичних, економічних, культурних проблем, сприяння розвитку науково-технічної, духовної сфер регіону розкривають перед бібліотеками перспективу зайняти належне місце в системі інформаційних установ, отримувати підтримку та оновлення матеріально-технічної бази, доступ до необхідної інформації (знань) інших суб'єктів інформаційно-документальних систем, фінансування бібліотечних проєктів, поповнювати фонди новими інформаційними ресурсами тощо [6, 11]. Існуючий досвід успішної реалізації бібліотечно-інформаційних проєктів щодо інформаційного супроводу діяльності місцевих органів влади в регіонах підтверджує ефективність взаємодії бібліотек з місцевою владою.

Значення цього чинника посилює зростання ролі регіональних бібліотек в інформаційному забезпеченні тих рішень, які приймаються на регіональному рівні державного управління, усуненні застарілих стереотипів відношення до сучасних інформаційних технологій (ІТ) та їхнього використання в бібліотечній практиці, досягнень бібліотечно-інформаційного виробництва інтелектуально-інформаційних продуктів та послуг з метою прискорення процесу введення їх у професійну діяльність різних категорій користувачів, у тому числі й місцевих органів влади.

Встановлення зв'язків з цією категорією користувачів бібліотечних послуг та визначення специфіки їхніх інтелектуально-інформаційних потреб вплинуло на активізацію інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотечній практиці, використання інтелектуально-інформаційних технологій продукування інформаційного ресурсу, завдяки чому спектр бібліотечно-інформаційних послуг розширився і набув якісно нового змістовного оновлення.

У практику роботи регіональних бібліотек поступово впроваджуються аналітичні методи опрацювання інформації (знань) – готуються інформаційні дайджести, аналітичні добірки, які створюються на основі текстових фрагментів документів. Бібліографічна інформація поступово стає допоміжним засобом так званого «внутрішнього» використання або інструментом орієнтації в мережевих ресурсах, але не є кінцевим результатом інформаційного обслуговування, в якому дедалі більшого значення набувають саме аналітичні та повнотекстові матеріали [4]. Спеціалістами регіональних бібліотек дедалі більше уваги приділяється створенню фактографічних баз даних із соціальних, правових, економічних питань, проблем місцевого самоврядування, підприємницької діяльності, соціокультурного розвитку регіонів, краєзнавства, аналітичної інформації з розгорнутим оглядом, адресних довідок, довідників ділового характеру, що містять фактографічну інформацію тощо, використання яких у професійній діяльності місцевих органів влади зумовить її ефективність.

Таким чином, для виробництва бібліотечних інформаційно-аналітичних продуктів актуальним є запровадження інтелектуальних технологій аналітики, на основі яких вироблялася узагальнена, синтезована, систематизована, структуризована аналітична інформація (знання), які давали б можливість місцевим владним структурам своєчасно й ефективно відпрацьовувати шляхи і методи вирішення широкого спектра регіональних проблем соціально-економічного і культурно-політичного характеру тощо. Потреба у виробленні такої інформації (знань), яка б стала своєрідним інтелектуально-інформаційним підґрунтям для здійснення ефективної управлінської діяльності місцевими органами влади, швидкого прийняття ефективних рішень щодо розв'язання соціокультурних, політичних, релігійних та інших питань місцевого значення, сприяння формуванню власного погляду на проблему зумовили перспективні впровадження аналітичних методів опрацювання і представлення управлінської інформації (знань) на основі використання новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій, організаційних форм внутрішньої роботи регіональних бібліотек.

У дещо ширшому розумінні значення процесу активізації інформаційно-аналітичної діяльності регіональними бібліотеками через збирання, аналітико-синтетичне опрацювання інформації (знань), зокрема визначення їх практичної цінності для виконання безпосередньо функціональних обов'язків, систематизацію, структуризацію, формування інтелектуально-інформаційних масивів, їх зберігання полягає в оптимальній організації руху аналітичної інформації з метою прискореного її використання, що сприятиме підвищенню ефективності державного управління місцевими органами влади, на конкретній території. Суть цього процесу спрямоване на:

– інформаційно-аналітичний супровід діяльності місцевих владних структур шляхом надання аналітичної інформації (знань) про особливості історичного, політичного, економічного, соціокультурного та іншого розвитку певної території, країни в цілому, що відповідають специфіці посадових обов'язків тощо.

– організацію комунікативних зв'язків між регіональними органами державної влади і місцевою громадою через забезпечення доступу до нормативно-правових актів місцевої влади, інформації, що відображає її роботу, структуру, діяльність регіональних політичних партій, інших громадських, релігійних організацій, адміністративно-територіальний устрій та ін.

Вирішення цих завдань покладено на спеціально створені в структурі регіональних бібліотек підрозділи – сектори інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності місцевих органів влади. Саме вони здійснюють упровадження методик аналітики опрацювання інформації (знань) у бібліотечну практику, технологій пошуку – комплексного використання багатогалузевих фондів бібліотек, де провідне місце належить газетним і журнальним фондам, виданням нормативно-правового, краєзнавчого характеру, науково-технічним матеріалам, іншим ресурсам комп'ютерної мережі Інтернет, законодавчого, фінансово-економічного, політичного, екологічного змісту, створення схем орієнтації в інформаційних ресурсах інших суб'єктів інформаційно-документальних систем з урахуванням специфіки національного й регіонального змістовного наповнення, систематизації інформації (знань), створення тематичних БД та ін.

Дослідження показало, що розвиток інформаційно-аналітичної функції регіональних бібліотек сприяв розширенню номенклатури інформаційно-аналітичних продуктів від підготовки інформаційно-бібліографічних покажчиків до різноманітних за своєю тематикою та складністю аналітичного опрацювання оглядово-аналітичних матеріалів, що дають можливість керівникам місцевих владних структур вивчити регіональні особливості соціокультурного життя, умов функціонування соціально-господарських структур, простежити хід виконання регіональних програм тощо, створення проблемно-орієнтованих, фактографічних, адресно-реквізитних БД з інформацією, що відбиває суспільну діяльність регіону та ін. [1, 13, 14, 16].

Розвиток інформаційно-аналітичного супроводу діяльності місцевих органів влади став підґрунтям для організації регіональними бібліотеками конструктивного діалогу між владою та громадою певної території. Цей напрям діяльності регіональних бібліотек спрямований на забезпечення гласності й відкритості роботи органів місцевої влади, механізмів створення правових засад для реорганізації прав громадян на участь у державному управлінні, забезпечення доступу до нормативно-правових

актів та інших документів, які вводяться в суспільну діяльність через комп'ютерні мережі в процесі роботи органів державної влади.

Як показує світовий досвід, така діяльність є типовим і поширеним явищем у бібліотеках різних країн, що базується на використанні можливостей інформаційно-телекомунікаційних технологій, методик аналітики опрацювання інформаційних потоків державних органів влади та побудови системи «Електронного урядування». Разом з інформаційно-аналітичною підтримкою діяльності органів місцевого самоврядування громадянам певної території надається інформація про принципи й завдання місцевого самоврядування, про хід і проблеми реформ, про роль місцевої громади у забезпеченні гласності в діях органів місцевого самоврядування, тим самим надається поштовх розвитку правової культури серед населення та ін. Це сприятиме ефективній реалізації державної політики на місцях, формуванню демократичних засад у діяльності органів місцевого самоврядування; активній участі громадян у вирішенні актуальних проблем життєдіяльності місцевої громади.

У зв'язку з цим регіональними бібліотеками вироблено якісно нові форми організації відкритості документальних потоків органів місцевої влади та їх діяльності на місцевому рівні, надання інформаційно-аналітичних послуг населенню з питань місцевого самоврядування, налагодження через бібліотеку конструктивних контактів влади і населення, а також формування позитивного іміджу влади та її представників.

Так, у регіональних бібліотеках створено центри інформації з питань місцевого самоврядування, де опрацьовуються документи стосовно рішень обласної, районних рад, міської ради, управлінь міських рад і структурних підрозділів та розпоряджень обласної, районної адміністрацій, обласних, районних управлінь, структурних підрозділів, надаються довідки з питань адміністративного устрою області (району) та інформація про послуги населенню з боку обласних і районних адміністративних органів. Особливе значення надається інформації щодо місцевих бюджетів і податків, комунальної власності, приватизації, а також інформації щодо соціально-економічного, культурно-освітнього характеру, які гарантують реалізації прав і свобод людини.

Більше того, крім зберігання нормативно-правових матеріалів місцевої влади, організації доступу до них громадян регіону, фахівці бібліотек проводять кваліфікований відбір інформації з правових питань, її аналіз, структуризацію (якісний добір) й організацію за тематичними потребами відповідної категорії користувачів (фахових спеціалістів правової сфери, підприємців, пенсіонерів, освітян, пільгових категорій громадян тощо) у найбільш прийнятному для них вигляді.

Обласні наукові та центральні районні бібліотеки здійснюють роботу із забезпечення населення на обласному і районному рівнях

інформаційними ресурсами, що містять опрацьовану інформацію нормативно-правового значення [3, 8, 12, 13].

Таким чином, регіональні бібліотеки на основі запровадження аналітичних методів опрацювання інформації (знань), їх систематизації, структуризації, синтезу з використанням сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій посилюють процес формування своєрідного інтелектуально-інформаційного базису підтримки діяльності місцевих органів влади, який є невід'ємним елементом будь-якої системи управління. Вони на власному досвіді (активізація інтелектуальних технологій інформаційно-аналітичної діяльності) продемонстрували урізноманітнення форм інформаційно-аналітичного супроводу управлінського процесу місцевих органів влади і підвищення якісних їх показників.

Більше того, розвиток інформаційно-аналітичної діяльності регіональних бібліотек відбувається відповідно до стратегії розвитку бібліотечної діяльності в регіонах, яка, зокрема, як свідчать фахові публікації, «включає запровадження і поширення інноваційних методів обробки і використання інформації; інтелектуалізацію інформаційного забезпечення наукової та управлінської діяльності; забезпечення інтерактивної взаємодії структурних підрозділів книгозбірні; використання нових технологій для оперативного інформаційного обслуговування користувачів» [13].

Однак, за твердженнями дослідників, існує «проблемна ситуація, суть якої полягає в суперечностях між зростаючими інтелектуально-інформаційними потребами представників органів місцевої влади і недостатнім рівнем використання ресурсного потенціалу місцевих бібліотек в інтелектуально-інформаційному супроводі процесу управління розвитком окремої території.

Одним із варіантів практичного вирішення цього питання є формування на основі застосування інтелектуальних методик аналітики й інформаційних технологій масивів інтелектуально-інформаційного потенціалу регіональних бібліотек, шляхом об'єднання всіх необхідних інформаційних ресурсів на рівнях міжгалузевої кооперації та координації діяльності установ бібліотечної мережі. Сприяла б цьому співпраця регіональних бібліотек з іншими потенційними суб'єктами, що мають інтелектуально-інформаційні ресурси практично цінної інформації (знань) для сфери територіального державного управління. Зокрема, як показує досвід, регіональні бібліотеки налагоджують співробітництво на взаємовигідних умовах з науковими установами, науково-технічними бібліотеками підприємств, а також з організаціями, діяльність яких пов'язана з накопиченням та обробкою науково-технічної інформації (знань), регіональними статистичними органами, які регулярно опрацьовують інформаційні потоки, що відображають результати аналізу кількісних і якісних показників соціально-економічного розвитку певної території. Введення

у сферу місцевого державного управління знань, що розкривають основи новітніх технологій, пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу, наприклад, таких, як запровадження матеріалозберігаючих і безвідходних технологій, створення нових матеріалів тощо для переозброєння машинобудівного, паливно-енергетичного, будівельного, транспортного, агропромислового комплексів, модернізації непромислових галузей господарства: охорони здоров'я, освіти, культури, сфери послуг, домашнього побуту тощо сприятиме забезпеченню ефективності управлінських рішень та науково-експертного обґрунтування.

Крім того, регіональним бібліотекам необхідно розширювати тематичний спектр змістовного наповнення інформаційно-аналітичних матеріалів, що забезпечить отримання повної інформаційної картини стану об'єкта регіонального управління чи проблемної ситуації. Важливою в цьому стає оперативна інформація регіональних ЗМІ, що містять як інформативні матеріали, так і висновки, рекомендації, прогнози, представлені у формі аналітичних оглядів, інформаційних довідок, інформаційних звітів про соціально-економічну діяльність регіону, а також публікацію офіційних документів. Усе це зумовлює якісно нове значення кваліфікованого інформаційно-аналітичного супроводу для підвищення ефективності процесу регіонального державного управління.

Список використаних джерел

1. *Багрянцева Л.* Роль і функції публічних бібліотек у сучасному українському суспільстві / Л. Багрянцева // Бібл. форум. – 2008. – № 3. – С. 4–5.
2. *Бирбраер В.* Информационное обеспечение органов государственной власти и управления на основе новых информационных технологий / В. Бирбраер // Інформація і ринок. – 1994. – № 2. – С. 20–25.
3. Бібліотеки України – у дзеркалі преси : контент-аналіз газетних публікацій, липень – вересень 2002 року // Бібл. планета. – 2003. – № 2. – С. 11–14.
4. *Вилежганіна Т.* Роль і місце публічної бібліотеки в українському суспільстві / Т. Вилежганіна // Бібл. планета. – 2008. – № 2. – С. 4.
5. *Дорофиевко В.* Подсистема «Социальная сфера» в системе информационного обеспечения органа государственного управления / В. Дорофиевко // Інформація і ринок. – 1995. – № 1. – С. 29–31.
6. Комунікативне та інформаційне забезпечення програм розвитку регіонів : програма проблемно-модульного курсу для навчання працівників бібліотек та органів інформації / укладач І. О. Шевченко ; ДАКККіМ. – К., 2000. – 16 с. – (Серія : Безперервна освіта бібліотекрів України; Вип. 4).

7. *Коротун Н.* Бібліотека і влада: трансформація співпраці / Н. Коротун // Бібл. планета. – 2005. – № 2. – С. 30–31.

8. *Меламед Ф.* Бібліотека і місцеве самоврядування: кроки до співпраці / Ф. Меламед // Бібл. планета. – 2003. – № 2. – С. 37.

9. *Петрова Л. Г.* Бібліотека в умовах соціально-економічних змін / Л. Г. Петрова : монографія. – К. : Національна парламентська бібліотека України, 2003. – С. 75.

10. *Петрова Л. Г.* Правові засади економічних відносин в діяльності сучасної бібліотеки / Л. Г. Петрова. – Національна парламентська бібліотека України – К., 2002. – С. 11.

11. Пошук додаткових джерел фінансування бібліотек : програма проблемно-модульного курсу для навчання працівників бібліотек та органів інформації / укладач В. К. Скнар; ДАКККіМ. – К., 2000. – 16 с. – (Серія : Безперервна освіта бібліотекарів України; Вип. 3).

12. *Прокошева Т.* Бібліотека і влада / Т. Прокошева // Бібл. планета. – 2000. – № 3. – С. 7.

13. *Риб'янцева І.* Стратегія розвитку Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Горького / І. Риб'янцева // Бібл. планета. – 2004. – № 3. – С. 6–7.

14. *Северин Л.* Позиціонування місцевих публічних бібліотек в умовах формування демократичних засад в інформаційному суспільстві / Л. Северин // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 3. – С. 32–34.

15. *Фурман Л.* Бібліотеки і муніципальна влада / Л. Фурман // Бібл. планета. – 2001. – № 4. – С. 13.

16. *Ярощук В.* Модель регіонального інформаційного центра (ОУНБ – момент трансформації) [Електронний ресурс] / В. Ярощук // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : Десятая юбил. междунар. конф. «Крым 2003» : тр. конф. – М. : ГПНТБ России, 2003. – Т. 1 – С. 147–149. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/crimea/2003/tom1/sec/Doc-30.HTML>. – Загл. с экрана.

Наталія ІВАНОВА,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

СУЧАСНІ БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ В ПРОЦЕСІ ПОШИРЕННЯ ПРАВОВИХ ЗНАТЬ

У статті розглядаються питання поширення бібліотечними установами правової інформації та їх участі в процесі формування правової культури українського суспільства.

Ключові слова: держава, інформація, бібліотечні установи, демократія, Україна.

Становлення в Україні демократичної правової держави неможливе без оновлення правової свідомості та правової культури. Технологічний прорив створює нові можливості для реалізації громадянських прав, самореалізації особистості, отримання знань, виховання нового покоління освічених людей, що неодмінно впливає на рівень правової культури, яка, у свою чергу, є своєрідною формою гармонійного розвитку людини, через яку досягається загальносоціальний прогрес. У таких умовах, природно, стрімко зріс рівень запитів на правову інформацію, що фіксують зокрема бібліотекознавчі дослідження. Незнання законів і методів захисту своїх прав є однією з причин порушень прав людини в економічній, соціальній, політичній, культурній та інших сферах. «Правове безкультур'я, яке процвітає в суспільстві, набуло широкомасштабних розмірів: від сфери повсякденних відносин між людьми до діяльності вищих законодавчих органів держави, від центрального управлінського апарату до його низових ланок. Це небезпечне соціальне явище, що може стати серйозною перешкодою на шляху соціально-економічних та державно-правових реформ» [1].

Формування демократичної правової культури суспільства не може відбутися без активного та масштабного правового інформування населення. Підвищення рівня правової культури всіх працівників державного апарату, суспільних та комерційних організацій, громадян має стати важливим наслідком обслуговування правовою інформацією, надання доступу до неї сучасними бібліотечними установами. Механізм формування правосвідомості кожного окремого індивіда, як визначальної ланки правової культури суспільства, у сучасних реаліях є практично саморегульованою інформаційною системою. «Індивідуальна правосвідомість є лише особливою формою загальної суспільної свідомості. Але наскільки лише індивіди у своїх взаємостосунках є

суб'єктами, настільки доля суспільної правосвідомості (її зміна та розвиток, а то і деградація) залежать від індивідуальної свідомості безлічі людей і поколінь» [2]. Тобто відбувається інформаційно-правовий процес, під час якого суб'єкти регулювання, тобто ті, хто працює з правовою інформацією (індивіди, групи людей, керівники, підприємці, студенти, користувачі Інтернету та ін.), реалізують функції, пов'язані зі збором, систематизацією, переробкою, зберіганням, пошуком, відтворенням і розповсюдженням правової інформації. Отже, розвиток правосвідомості всіх категорій користувачів шляхом ефективної, професійної реалізації цих дій на сьогодні і є основною перспективою сучасних бібліотек.

Підтвердженням цього є той факт, що в сучасних умовах оволодіння сучасною системою демократичних і правових цінностей не може бути досягнуте тільки шляхом засвоєння громадянами знань чинного законодавства. Необхідна розробка цілісної системи формування правової культури українського суспільства з урахуванням досягнень теорії цінностей на всіх рівнях соціальної структури.

Існуюча система правового інформування як чинника формування правової культури має ряд суперечностей, що відображається також і в бібліотечній діяльності. Зокрема, це невідповідність уваги на державному рівні системі правового інформування потребам суспільства у вихованні людини і громадянина згідно з ціннісно-цільовими орієнтирами правової держави та громадянського суспільства; традиційна практика інформування в правовій сфері також не відповідає сьогодні необхідності формування гуманістичних ціннісних орієнтації з використанням сучасних електронних технологій.

З метою створення якісної системи правового інформування бібліотечними установами, яка відповідатиме таким основним критеріям як оперативність, адекватність та повнота задоволення інформаційної потреби, необхідно враховувати фактори, які впливають на рішення користувача звернутися саме до бібліотеки. Головним чинником тут є доступність правової інформації. Бібліотеки «усвідомили себе навігаторами в необмеженому масиві інформації (навіть за відсутності іноді необхідної матеріально-технічної бази), і це вигідно відрізняє їх від інших комунікативних структур» [3].

Поширення правових знань бібліотечними установами є системним процесом, з використанням усього асортименту наявних форм інформаційного та аналітичного обслуговування користувачів, орієнтованих відповідно до їх специфічних запитів. Вивчення рівня правової поінформованості суспільства дає можливість бібліотечним установам прогнозувати запити на цей вид інформації і працювати на упередження. Така обставина дуже важлива, оскільки є тим спонукальним

мотивом, який обумовлює сьогоднішній пошук оптимальних шляхів використання правової інформації. Цей процес пов'язаний насамперед з необхідністю вироблення сучасної концепції комплектування правовою інформацією, виходячи з темпів її виробництва та попиту. Ця робота не може бути ефективною без урахування актуальних завдань суспільного розвитку, змін, що відбуваються в соціальній структурі нашого суспільства та його особливостей. Розвиток електронних технологій та поява Інтернету сприяла формуванню в суспільстві нових поглядів на діяльність бібліотечних структур. Підвищення рівня доступності для користувачів бібліотек у сфері правової інформації завдяки використанню електронних технологій сприяє вирішенню проблем подолання інформаційної нерівності в правовій сфері; розвитку демократії; розвитку економічних процесів та правових основ інформаційного суспільства; удосконаленню механізмів державного управління; інтеграції у світове інформаційне суспільство. Через яскраво виражену специфіку можливостей зручного використання саме електронна правова інформація набуває популярності в ефективному виконанні дедалі нових функцій у суспільстві. Вона робить законодавчі, інструктивні та інші організаційні матеріали значно доступнішими масовому користувачу, ніж відповідна інформація на інших носіях. Вона інтегрує суспільну свідомість, сприяє створенню консолідованої громадської думки в правовій сфері, формуванню відповідних норм суспільної поведінки.

Сьогодні актуальності набула така система інформування, що дає змогу проводити аналітичну роботу: простежувати зв'язки між інформаційними об'єктами та обробляти складні запити. Форми інформаційно-аналітичної роботи відповідних підрозділів бібліотек з використанням сучасних електронних інформаційних технологій певною мірою увібрали в себе деякі ознаки традиційних ЗМІ, однак при цьому мають цілий ряд специфічних особливостей, що виділяють результат їхньої роботи в окремий вид інформаційно-аналітичних продуктів. Говорячи про інформаційно-аналітичні продукти бібліотек, маємо на увазі власні розробки, здійснені спеціальними працівниками бібліотечних установ для обслуговування користувачів згідно з їхніми тематичними запитами, матеріали, що узагальнюють певний інформаційний ресурс фондів, сприяють розкриттю їх у системі дистантного обслуговування.

У вирішенні проблем правової інформованості суспільства в бібліотечних установах сьогодні особлива роль належить електронним інформаційно-аналітичним продуктам. Вони набули значного поширення, здійснюють певний вплив на функціонування всіх суспільних інститутів, у своїй масі сприяють формуванню громадської

думки, пов'язаної з утвердженням цінностей громадянського суспільства та свободи слова, усвідомленості населенням необхідності та бажаності вдосконалення національного законодавства. Характерними перевагами електронних продуктів бібліотек як інструмента поширення правової інформації є широка аудиторія користувачів і можливість її необмеженого розширення; висока швидкість і оперативність надання інформації; практично необмежений вибір джерел і видів інформації; можливість обговорення питань, що виникають у режимі реального часу.

Мета діяльності інформаційно-аналітичних структур та бібліотечних установ в цілому, в сфері здійснення правового інформування, полягає в створенні в масовій свідомості мотивів визнання позитивного права шляхом інформування щодо його цінності та життєвої необхідності, тобто в здійсненні цілеспрямованого впливу правової інформації на всі прошарки суспільства і держави в цілому. Високий рівень відповідальності бібліотечних установ перед суспільством визначає такі основні завдання щодо поширення правових знань як активна участь у створенні правової держави на основі принципів доступності для кожного члена суспільства всієї сукупності нормативних актів та вільного отримання правової інформації в зручній формі та виконання ролі універсальної громадської служби правового інформування громадян.

Окрему увагу хотілося б приділити перспективним напрямам відродження бібліотечного обслуговування, зокрема у сфері правового інформування в сільській місцевості. У Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» [4] зазначено, що ступінь розбудови інформаційного суспільства в Україні порівняно зі світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу та можливостям України, оскільки серед іншого є низькою ефективність використання фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів, спрямованих на інформатизацію, впровадження інформаційних технологій у сільське господарство та низьким є рівень інформатизації деяких регіонів держави. Не потребує доведення і той факт, що жителі українського села потребують надзвичайної уваги в контексті бібліотечного обслуговування, адже це необхідна умова задоволення культурних та освітніх потреб жителів села. Тут на перший план виходить проблема інформаційної нерівності, процеси усвідомлення та вирішення якої важливо розпочати вже сьогодні, коли розвиток інформаційного суспільства перебуває ще на початковій стадії, проте рухається він надзвичайно високими темпами. Сьогодні склалася ситуація, коли швидкий прогрес у галузі інформатизації поглиблює інформаційну нерівність, і в цьому полягають труднощі його подолання. Кроком до вирішення цих проблем може бути співпраця великих наукових інформаційних центрів з бібліотеками на селі.

Ключовим елементом діяльності з подолання інформаційної нерівності може стати тісне соціальне партнерство держави, бібліотечних установ, співтовариства підприємців і некомерційного сектору.

Сьогодні переважна більшість сільських бібліотек не мають копіювальної техніки або під'єднання до глобальних інформаційних мереж. Проте лише один комп'ютер, під'єднаний до Інтернету в сільській бібліотеці, дасть можливість набагато ширшого доступу до інформації, що сприятиме підвищенню культурного рівня сільського населення, його правової обізнаності. На даний період це особливо актуально, оскільки спостерігається момент зрушення в бік зростання інформаційних запитів жителів села, адже потроху відбувається розвиток підприємництва на селі, інформаційної підтримки потребує управлінська діяльність на місцевому рівні та молодь.

Узагальнюючи вищесказане, можна визначити такі основні напрями бібліотечної політики у сфері здійснення правового інформування українського суспільства: модернізація бібліотечних послуг у сфері правового інформування – розробка моделей електронного правового інформування; розвиток програм підтримки правової культури, підвищення рівня правової обізнаності користувачів бібліотек; підготовка та реалізація програм щодо розширення фондів правової інформації, зокрема в електронному вигляді; забезпечення доступу населення до соціально значущої правової інформації шляхом впровадження на базі загальнодоступних бібліотек повсюдного доступу до інформаційно-правових баз інформації; розвиток інфраструктури бібліотечної справи, розширення учасників великих корпоративних проєктів у сфері правового інформування; розвиток міжнародної бібліотечної співпраці, участь у міжнародних бібліотечних і культурних проєктах у сфері правового інформування, у тому числі на основі нових форм і методів професійної бібліотечної діяльності; сприяння ефективному функціонуванню системи безперервної інформаційно-правової підтримки малозахищених верств населення України.

Однією з проміжних ланок у процесі створення інформаційних потоків, які впливають на життєдіяльність усіх підсистем соціуму, як показує практика, стають інформаційно-аналітичні структури великих наукових бібліотек. Діяльність таких структур безсумнівно є перспективним напрямом розвитку системи правового інформування бібліотечними установами. Досвід роботи Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) демонструє, з одного боку, затребуваність управлінських структур в якісно новому рівні інформаційного забезпечення, спрямованого на вироблення специфічного інтелектуального інформаційно-аналітичного продукту,

який дає осмислення тенденціям, що виникають у суспільстві та його підсистемах, і рекомендації для втілення їх у практичну діяльність, а з іншого – здатність таких структур проводити відповідну діяльність на необхідному рівні. Інформаційно-аналітичні структури в крупних інформаційних системах, зокрема у великих бібліотечних закладах, здатні інтегрувати соціально-наукове знання та створити умови для спільної праці інтелектуально-активних фахівців багатьох кваліфікацій, які мають безпосереднє відношення до вирішення комплексної проблеми підвищення рівня правової культури українського суспільства.

Загострення на інформаційному етапі розвитку суспільства проблем інформатизації, у т. ч. правової, потребує мобілізації не лише матеріальних ресурсів, й створення оптимальних умов реалізації творчих здібностей фахівців з різних галузей знань, і що дуже важливо – вносить якісно нові зміни в систему бібліотечного обслуговування, розширення її функцій. Саме бібліотека, яка має статус незалежної установи, зосереджує інтегровані інформаційні ресурси, має потенціал забезпечити консолідовану інформаційну підтримку суспільства і фахівців, які спроможні проявляти ініціативу в організації та розвитку електронного правового інформування на якісно вищому рівні, ніж існує сьогодні.

У відповідь на сучасні потреби у сфері правового інформування бібліотечні установи сьогодні дедалі більшою мірою орієнтуються на організацію діяльності в таких напрямках:

- удосконалення техніко-технологічної бази забезпечення якісного управління електронними потоками правової інформації;
- ефективна робота щодо відбору необхідної нашому суспільству інформації правового змісту в глобальному інформаційному просторі;
- удосконалення діяльності як галузевих центрів надійного зберігання нової правової електронної інформації, а також перекладеної з інших носіїв в електронну форму, структурованої і надійно керованої;
- зміцнення всієї системи правових інформаційних баз суспільства за рахунок планомірного комплектування фондів;
- входження на інформаційний ринок як повноправних суб'єктів електронного правового інформування;
- зміцнення ролі бібліотечних установ як центрів передового досвіду, наукової думки, освіти, зокрема в правовій сфері для всіх категорій громадян, які використовують сучасні інформаційні технології як важливий елемент свого способу життя.

Реалізація цих завдань сприятиме підвищенню ефективності використання наявного потенціалу бібліотек та їх інформаційно-аналітичних структур як універсальних інформаційних центрів, у тому числі і в дуже важливій для нашого суспільства правовій сфері,

створюватиме підґрунтя для забезпечення інформатизації як необхідної умови демократії в Україні, задовольнятиме потреби демократичного розвитку держави і формування в ній інформаційного суспільства.

Список використаних джерел

1. *Тополь Ю. О.* Правовий нігілізм: стан, детермінанти та можливі шляхи подолання / Ю. О. Тополь // Вісник Хмельницького інституту управління і права. – 2004. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.univ.km.ua/visnyk/695.pdf>. Назва з екрана.

2. *Саудабекова Э. К.* Трансформация правосознания как условие становления правового государства / Э. К. Саудабекова; [Электронный ресурс] / КазГЮА. – Режим доступа : <http://wwwkazgua.co.kz/stat/10let/sadirb.shtml>. Загл. с екрана.

3. *Кузнецова Т. Я.* Инновационные процессы в библиотечном деле и непрерывное профессиональное образование: пути и формы интеграции [Электронный ресурс] / Т. Я. Кузнецова – Режим доступа: <http://www.Vgunb.ru./links/master/scod/doc.01/Kusnesova L.htm>. Загл. с екрана.

4. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 09.01.2007 № 537–V [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16>.

5. *Брижко В. М., Кальченко О. М., Цимбалюк В. С.* та ін. Інформаційне суспільство / за ред. Р. Калюжного, М. Швеця. – К. : Інтеграл, 2002. – 220 с.

6. *Давидова І. О.* Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві: монографія. – Х. : ХДАК, 2005. – 295 с.

7. *Калиновський Ю. Ю.* Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність / Ю. Ю. Калиновський // Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2008. – 288 с.

Наталія АКСЬОНОВА,

наук. співроб. СІАЗ НБУВ

БІБЛІОТЕКА – ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ФУНДАМЕНТ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті йдеться про роль бібліотеки як учасника системи соціальних комунікацій у збереженні, накопиченні та необхідності застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій для організації повноцінного доступу до світових знань.

Ключові слова: інформація, бібліотека, знання, електронний ресурс, наукова комунікація.

Виклики сучасної цивілізації, в якій значенню інформації належить вирішальне місце, коли вона стає рушійною силою розвитку суспільства, приводять до прискороеного втілення інноваційних ідей, модернізації, реформування всієї освітньої, наукової, соціокультурної інфраструктури суспільства. І в цій системі трансформацій інформаційного суспільства людині як інтелектуальному виміру, належить головне місце, від неї залежить цивілізаційний поступ.

Згідно з теорією генно-культурної коеволюції, Й. Масуда вважав, що інформаційне суспільство зумовить формування принципово нового типу людини – Homo intelligens – людини, яка «матиме високий рівень інтелектуальної інформації та знань (яких вона раніше ніколи не мала і які стали доступні завдяки комп'ютерів), завдяки новим засобам комунікації сформує вільні громадські інформаційні мережі» [5, с. 353]. «Призначення Homo intelligens – досягти синергетичного суспільства, в якому об'єднуються вища і людська істоти, суспільства, вільного від війн і голоду і сповненого життєвої сили. Ця людина стане його частиною; плануючи власну діяльність, вона інтегрується з ним. Саме це якраз і є кінцевою метою Homo intelligens» [5, с. 360].

Для досягнення цієї мети потрібен інтелектуальний фундамент – знання, тому саме сучасна бібліотека, де накопичуються, зберігаються джерела знань, як один із основних учасників системи соціальних комунікацій забезпечує інформаційну підтримку наукових, освітніх та культурних процесів у житті суспільства.

Проблематика інформаційного суспільства, викладена в працях таких зарубіжних учених, як Белл, К. Кастельс, Д. Лайон, Г. Маркузе,

Й. Масуда, Е. Тоффлер та ін. Серед українських та російських учених необхідно відзначити таких авторів, як Р. Абдеєв, А. Гальчинський, О. Голобуцький, В. Іноземцев. Вони характеризують інформаційне суспільство як принципово новий рівень в історії цивілізації, підкреслюючи такі чинники, як глобалізм інформаційного простору, розвиток комунікаційних мереж, вільний потік інформації через кордони держав.

Питання соціальної комунікації та ролі бібліотек як складової частини інфраструктури в забезпеченні інформаційно-комунікативних процесів висвітлені в працях В. Горового, І. Давидової, В. Ільганаєвої, Л. Костенка, В. Леонова, В. Пашкової, Г. Почепцова, М. Слободяника, Т. Ярошенко та багатьох інших.

Для сучасного етапу інформаційного суспільства характерні дуже швидкі темпи зростання обсягів та поширення інформації. І, як відзначив Г. Почепцов, «новый информационный мир по-иному выстраивает свои приоритеты, опирается на новые типы возможностей. И статус наук коммуникативного цикла непрерывно возрастает» [7]. Унаслідок застосування новітніх технологій, використання можливостей Інтернету, що створюють умови для доступу до великого масиву інформації різних верств населення, відбувається обмін інформацією, як смисловий аспект соціальних відносин. Вступаючи у зв'язок з іншими суб'єктами, групами, суспільними інституціями, людина не тільки задовольняє свої життєві інформаційні потреби, а й створює, накопичує «цінний капітал» – знання, бо тільки через соціально-комунікативну взаємодію людина може набути, проявити свої здібності та передати поколінням науково-культурні надбання.

Бібліотека, як центр збереження важливих цінностей інформаційного суспільства, сприяє забезпеченню цих процесів. Для цього необхідно впроваджувати нові інформаційно-комунікаційні технології, які надають унікальні можливості для інноваційних форм збереження та розповсюдження інформації; створювати електронні ресурси, які мають бути орієнтовані на задоволення інтелектуальних потреб різнобічних користувачів; здійснювати реформування та модернізацію бібліотечних сервісних послуг; залучати корпоративні моделі співпраці з галузевими бібліотеками, бібліотечними асоціаціями, інституціями, урядовими структурами; створювати умови підвищення кваліфікації, виявлення творчої ініціативи та зацікавленості молоді в отриманні знань.

У посланні генерального директора Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) Ф. Гаррі зазначається: «Швидке опрацювання даних та обмін ними прискорюють інноваційний цикл, сприяють колективним інноваціям і взаємовигідному співробітництву між компаніями, дослідницькими установами й окремими особами. Водночас цифрові технології дають можливість людям з однаковою спрямованістю думок створювати віртуальні платформи для роботи над спільними

проектами й цілями» (http://www.sdip.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=1174&fp=31). Отже, виникають нові напрями у сфері наукової комунікації та побудови знань, вони матеріалізуються на базі зростаючого інтересу вчених, інформаційних фахівців до питань:

- можливість доступу до всієї наукової інформації без будь-яких технічних, політичних або організаційних бар'єрів;
- надійність інформації;
- можливість ефективної обробки величезної кількості даних;
- оновлення асортименту інструментальних засобів для пошуку, аналізу та візуалізації інформації;
- налагодження глобальної співпраці тощо [2].

Саме глобальна співпраця, що забезпечує ефективний науковий комунікаційний процес, потребує інновацій у сфері інформаційної інфраструктури, спрямованих на розширення джерельної інформаційної бази, створення умов для ефективних, взаємовигідних обмінів у міжнародній системі наукових електронних комунікацій, забезпечення удосконалення доступу до веб-ресурсів, який повинен справляти враження щойно оновленого, відповідати основним потребам цільової аудиторії, мати зручний навігатор, дружній дизайн інтерфейсу, налагоджений зворотний зв'язок тощо [5].

У руслі розвитку даного процесу, на веб-порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського для надання відомостей про новітні результати теоретичної та прикладної діяльності установ НАН України, згідно з Постановою президії НАН України від 05.04.2006 р. № 96 «Про організацію мережевого інформаційного забезпечення наукових досліджень» створено загальноакадемічний портал наукової періодики (<http://www.nbuv.gov.ua/portal/nanu.html>), на якому подано електронні повнотекстові версії з 83 журналів, що входять до загальнодержавного депозитарію «Наукова періодика України» (<http://www.nbuv.gov.ua/portal>), який забезпечує загальний доступ до 1,281 тис. електронних копій журналів і збірників наукових праць. Також надається можливість отримати електронні тексти, близько 68 тис. документів, з яких 49 тис. авторефератів дисертацій (http://www.nbuv.gov.ua/eb/library_col.html); аналітичні матеріали СІАЗ (2,5 тис. бюлетенів оперативної інформації та інформаційно-аналітичних оглядів), які підготовлені на основі моніторингу електронних і друкованих ЗМІ, використання фондів монографічної літератури та *орієнтовані на задоволення інформаційно-аналітичних запитів органів державної влади всіх рівнів, громадських організацій, економічних структур, наукових працівників, які цікавляться суспільствознавчою тематикою* (<http://www.nbuv.gov.ua/siaz.html>); матеріали реферативної бази даних «Україніка наукова» (331 тис. записів) (<http://www.nbuv.gov.ua/db/ref.html>).

У локальній комп'ютерній мережі НБУВ налагоджено доступ до міжнародних онлайн-науково-інформаційних ресурсів: наукова електронна бібліотека на платформі ScienceDirect (24 тематичні колекції, що містять 2 тис. журналів видавництва Elsevier); інформаційні продукти на платформі EBSCOhost (Academic Search Premier, Inspec, MEDLINE, Newspaper Source тощо); зібрання журналів американських наукових товариств; наукометрична база даних Scopus (40 млн реферативних записів) (<http://www.nbuv.gov.ua/online-2010/>). З 2009 р. працює віртуальний читальний зал Електронної бібліотеки дисертацій Російської державної бібліотеки (РДБ), кількість повних текстів авто-рефератів і дисертацій – 365 тис.

Це демонструє, що в системі наукових комунікацій важливим джерелом дедалі більше стають бібліотеки як постачальники електронних ресурсів. Таким чином, розвиток системи соціальних інформаційних комунікацій і структура їх наповнення свідчать про чітку перспективу зростання суспільної затребуваності еволюції традиційних бібліотечних установ (книгозбірень) у сучасні інформаційні та науково-інформаційні центри [4].

Щодо прогнозу на майбутнє, можлива схожість із думкою У. Снайдера про те, що «бібліотеки дедалі менше створюватимуть каталогів, тому що все це незабаром робитиметься централізовано» [8].

Прикладами можуть слугувати проекти створення електронних бібліотек для країн Великої сімки, програми «DLI» в США та «Lib» у Великій Британії, у Німеччині – проект зі створення електронної бібліотеки Global-Info, у Польщі – проект створення мережі цифрових бібліотек dLibra на базі національної академічної мережі Pioneer, європейський проект інтегрованої системи електронних бібліотек The European Library тощо.

Росія в цьому напрямі давно проводить активну діяльність, спрямовану на формування єдиного інформаційно-бібліотечного і соціокультурного простору. Так у межах проекту Європейської комісії «Російські бібліотеки третього тисячоліття» в 2003 р. створено Російський інформаційно-бібліотечний консорціум, до якого ввійшли п'ять російських бібліотек: Російська державна бібліотека, Російська національна бібліотека, Всеросійська державна бібліотека іноземної літератури, Наукова бібліотека МДУ та Парламентська бібліотека, загальний обсяг яких становив 89 млн одиниць. У 2004 р. проект вдало завершився створенням розподільного зведеного каталогу на базі Російської державної бібліотеки, який надає доступ до бібліографічних та електронних ресурсів бібліотек, що формують консорціум. Крім того, проект надав можливості для обміну досвідом і знаннями щодо застосування сучасних технологій у бібліотечній справі.

Що стосується України, прийнято цілий ряд законодавчих документів, у яких визначені пріоритетні напрями інноваційної діяльності та основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр., затверджені державні програми щодо інформаційних та комунікаційних технологій в освіті, науці та розвитку культури. У 2009 р. затверджена концепція Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI».

«Розробка Програми продиктована необхідністю підвищення ефективності використання та доступності інформаційних ресурсів, накопичених у бібліотечних, архівних та музейних установах України, забезпечення до них доступу населення, науки та бізнесу з використанням мережі Інтернет, забезпечення умов довгострокового збереження Державного бібліотечного та Національного архівного фондів, прискорення інтеграції України у світовий інформаційний простір, а також потребою створення належних умов для роботи працівників бібліотечних та архівних установ з використанням сучасних інформаційних технологій» (http://www.nbuv.gov.ua/new/2009/10_concept.html).

Виконання цієї програми потребує багато зусиль та істотних змін, які торкнуться й підготовки бібліотечних працівників, які б уміли поводитися з наявною інформацією та могли б запропонувати користувачеві джерела інформації з надійним рівнем якості. Як вважають німецькі фахівці з огляду на зміни в роботі бібліотек, зі зростанням обсягів оцифрування книг «бібліотеки перетворюються у центри з навчання онлайн-пошуку» [8].

Однак, наша вітчизняна практика сучасного бібліотечного обслуговування демонструє значно ширші можливості у сфері бібліотечного обслуговування користувачів, зокрема – пов'язаних із розвитком дистантних форм індивідуальних запитів користувачів.

Оскільки проблема відстоювання іміджу бібліотеки як наукового, освітнього, культурно-духовного центру в системі закладів соціальної комунікації стає актуальною, тільки завдяки інноваціям, упровадженню сучасних форм комунікаційних відносин, бібліотеки зможуть ефективно реагувати на потреби своїх громад і залишатися інтелектуальним фундаментом для збереження науково-культурних надбань людства.

Список використаних джерел

1. *Абдеев Р. Ф.* Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев – М. : ВЛАДОС, 1994. – 336 с.
2. *Артемонова Н.* Створення нових консолідованих електронних інформаційних ресурсів як розвиток засобів наукової комунікації (з досвіду медичної галузі)/ Н. Артемонова // Бібл. вісн. – 2010. – № 1. – С. 10–13.

3. *Висоцька О. Є.* Комунікативні технології постмодерну / О. Є. Висоцька // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 2. – С. 73–78.
4. *Горовий В. М.* Бібліотеки як джерело наповнення соціальних інформаційних комунікацій сучасності / В. М. Горовий // Бібл. вісн. – 2009. – № 6. – С. 34–39.
5. *Дорофєєва О.* Удосконалення доступу до галузевого веб-ресурсу (на прикладі реферативної бази даних порталу Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського) / О. Дорофєєва // Бібл. вісн. – 2010 – № 1. – С. 3–9.
6. *Масуда Й.* Гіпотеза про генезис Homo intelligens / Й. Масуда // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996. – С. 335–361.
7. *Почепцов Г.* Теория коммуникации [Электронный ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступа : <http://culture.niv.ru/doc/communications/roshchepsov/index.htm>. – Загл. с экрана.
8. *Ульріх Снайдер.* Сьогоднішнє суспільство знань не тяжіє до ностальгії / Снайдер Ульріх // Бібл. вісн. – 2009. – № 5. – С. 10–11.
9. *Ярошенко Т.* Наукові комунікації ХХІ століття: електронні ресурси для науки та освіти України / Т. Ярошенко // Бібл. вісн. – 2006. – № 5. – С. 17–22.

Наталія АВТОНОМОВА,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

БІБЛІОТЕКИ В СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається перспектива діяльності бібліотек у системі електронної інформаційної комунікації. Визначаються основні моменти даної діяльності, а також роль і місце бібліотек у формуванні інформаційного суспільства. Стверджується, що бібліотека повинна зазнати докорінних змін під впливом електронних інформаційних комунікацій.

Ключові слова: бібліотека, електронні комунікації, інформаційне суспільство, електронні технології.

Сучасна епоха характеризується ментальними і технологічними змінами в розвитку суспільства. Перші пов'язані з процесами глобалізації і формуванням внаслідок цього нової інформаційної культури, другі – з розвитком інформаційних технологій у сфері комунікацій. Такі процеси значною мірою впливають на бібліотеки, змінюючи не тільки всю систему бібліотечної праці і бібліотечних ресурсів, але й порушують питання про трансформацію традиційних бібліотек.

Проблема глобальних змін у суспільстві знайшла відображення в роботах Д. Белла, Ф. Махлупа, Е. Тоффлера, М. Кастельса, П. Друкера, в яких підкреслюється центральна роль інформації і знання в суспільному розвитку, констатується зміна пріоритетів від виробництва матеріальних благ до виробництва послуг та інформації, закладаються умови для розвитку концепції суспільства знань.

Трансформація сучасної бібліотеки як соціального інституту в умовах формування суспільства знань є порівняно новою темою наукових розробок. Одне з перших досліджень, присвячених проблемі розвитку бібліотеки в інформаційному суспільстві, було проведено В. Красовським. Пізніше було опубліковано ряд робіт, автори яких намагалися розкрити перспективи бібліотечного розвитку в контексті суспільних перетворень. Серед них – М. Акіліна, Л. Марцева, В. Степанов, Л. Тихонова, Л. Федореєва та ін.

У зв'язку з цим стає актуальним дослідження трансформації бібліотек, визначення їх місця і ролі в системі електронних комунікацій.

До недавнього часу бібліотеці належало монопольне становище серед соціальних інститутів, які займалися збором, систематизацією, зберіганням інформації. Однак тільки бібліотека забезпечувала

доведення інформації до користувача у вигляді «нового знання», що виводило її в ранг монополістів системи соціальних комунікації. Тобто тільки в бібліотеці на відміну від інших соціальних інститутів (музеїв, архівів, фондів тощо) користувач міг отримати доступ до професійно опрацьованих та збережених масивів інформації – до накопиченого людством знання. «Якщо бібліотечний документ передати до музею, то його (документа) призначення стане іншим – із загальнодоступного він стане експонатом, на який можна дивитися, однак торкатися всім не можна. А якщо той же бібліотечний документ потрапить до архіву, то його можуть використати або як першоджерело, наприклад рукопис, – для створення друкованого документа, або не показувати загалу до визначеного часу» [1].

Однак розвиток електронних інформаційних технологій та Інтернету привели до того, що процеси створення, поширення зберігання, доведення до користувача інформації потребують нових підходів. «Сучасне інформаційне середовище характеризується постійним збільшенням кількості інформації, що надається на електронних носіях. У зв'язку з цим змінюються і форми та методи роботи з документами. Це також вимагає часткової зміни політики комплектування бібліотек, створення різнобічної системи оцінки і відбору видань, у якій повинна враховуватися не тільки його семантична цінність, але й визначатися оптимальний носій інформації» [2].

Покажемо у цьому плані є те, що саме на базі інформаційних технологій формується постіндустріальне суспільство, визначальною характеристикою якого є використання інформації як товару, інструмента і головного ресурсу. «Нині на розвиток світової економіки суттєво впливає інформатизація, що не лише перебудовує економіку, але й прискорює її зростання та зумовлює соціальну трансформацію суспільства... Інформація та знання стали ключовим фактором виробництва, а сфера інформаційних та комунікаційних технологій – важливим інструментом, який надає державам шанс не опинитися на узбіччі соціального прогресу» [3].

Таке стрімке зростання ролі і значення інформації перетворює її на прибутковий ресурс. Це спричиняє появу великої кількості комерційних структур, що використовують такий інформаційний ресурс як прибуткову сферу бізнесу. На сьогодні в Інтернеті представлена значна кількість структур, що намагаються дублювати функції бібліотеки щодо забезпечення користувачів необхідною останнім інформацією, створюючи при цьому комфортні умови її надання – електронні повнотекстові документи надсилаються на особисті комп'ютери замовників в будь-який час і в будь-яку точку планети. Серед них – інформаційні портали, інформаційні агентства, інформаційні сайти, бази даних тощо.

Така альтернативна система інформаційних комунікації, що характеризується значною оперативністю, повнотою та релевантністю і разом з тим комфортністю в отриманні інформації створює високу конкуренцію серед установ системи соціальних комунікації і насаперед бібліотек, ліквідовуючи їх монополне становище в сфері інформаційного обслуговування. Потреби користувачів, що представляють сфери бізнесу, юриспруденції, управління тощо, ступінь прийняття рішень яких на основі наданої інформації досить висока, на сьогодні дедалі частіше задовольняються комерційними структурами.

Враховуючи тенденції розвитку інформаційного суспільства і роль у ньому інформації, можна стверджувати, що в системі соціальної комунікації основне місце буде належати електронним інформаційним потокам. У зв'язку з цим у своїй діяльності бібліотекам необхідно робити акцент на роботу не з друкованими документами, а з інформацією, так як остання забезпечує вимоги інформаційного суспільства щодо перспектив свого розвитку.

«Зі зростанням запитів на інформацію в період переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, із залученням до неї дедалі ширшого кола людей зростає необхідність в удосконаленні роботи бібліотек, що перетворюються на суспільні інформаційні центри широкого призначення, у забезпеченні їх кваліфікованими інформаційними працівниками, посередниками між виробниками і користувачами інформації, між існуючим в суспільстві інформаційним ресурсом і соціальними структурами, що базуються на ньому. Причому бібліотеки будуть відповідати сьогоdnішнім вимогам, успішно виконувати роль важливого елемента інфраструктури управління інформаційними ресурсами суспільства» [4].

Якщо у своїй діяльності бібліотека буде орієнтуватися тільки на друковані інформаційні потоки, вона у такий спосіб буде забезпечувати інтереси незначної групи користувачів, причому тієї, яка не відноситься до групи найбільш соціально активних, що визначають шляхи подальшого розвитку суспільства. Ще одним аргументом на користь використання бібліотекою у своїй діяльності електронних інформаційних потоків є їх швидкий пошук і компактне зберігання. Електронні продукти бібліотек актуалізуються за лічені хвилини, їх виробництво не пов'язане з витратами на папір, поліграфічну складову, способи доставки тощо.

Однак друковані видання не втрачають повністю свого значення. Вони є актуальними в науковій, освітній, діяльності, а також тій, що забезпечує дозвілля, тобто там, де оперативна складова втрачає свій первинний сенс. Необхідно також відзначити роль друкованих примірників видань як своєрідного інформаційного еталону. На відміну від інших учасників процесу інформаційної електронної комунікації, тільки бібліотека має у своїх фондах необхідний для подальшої цифрової обробки матеріал [5].

Ера інформаційних технологій створює умови для виходу бібліотеки на новий етап розвитку, що полягає в дедалі більшому використанні бібліотекою у своїй діяльності електронних масивів інформації. Таке використання полягає, по-перше, у забезпеченні користувачів доступом до Інтернету. Роль бібліотеки в цьому випадку полягає в посередництві – професійній консультації користувачів. На відміну від, наприклад, інтернет-кафе бібліотека, проводячи консультування, допомагає читачам зорієнтуватися в дедалі зростаючих масивах інформації. Також особливого значення у зв'язку з цим набуває оформлення бібліотекою передплати на повнотекстові бази даних, що, у свою чергу, зміщує акценти в роботі бібліотек від володіння документом на звернення до нього при першій вимозі, що зумовлює серйозні зміни у формуванні фонду бібліотек.

При цьому, щоб здійснювати інформаційно-бібліографічне обслуговування користувачів на сучасному рівні співробітники бібліотек повинні володіти методами автоматизованої обробки інформації, використовувати інформаційно-пошукову мову, технічні можливості автоматизованих систем, спеціальні команди для отримання релевантної інформації відповідно до інформаційних запитів, створювати електронні каталоги, проектувати документальні, фактографічні бази даних, здійснювати пошук в електронних каталогах та БД. Робота сучасного бібліотекаря вимагає вміння визначити стратегію пошуку, слушно використовувати класифікаційні схеми, спеціальні рубрики, тезауруси тощо.

По-друге, участь бібліотек у системі електронних інформаційних комунікацій вимагає від бібліотек як створення власних електронних ресурсів (електронних каталогів, баз даних, довідників, текстів оцифрованих документів тощо), що забезпечують комфортніше обслуговування користувачів бібліотеки, так і розміщення даних ресурсів у мережі Інтернет. Тому важливим у цьому плані є здійснення дистанційного обслуговування користувачів – організація віддаленого консультування читачів через електронну пошту, ICQ, створення власного сайту тощо. Такий аспект діяльності бібліотек може реалізуватися за допомогою створення електронної бібліотеки, яка б надавала користувачам доступ до повнотекстових баз даних, передплачених бібліотекою.

По-третє, забезпечення інформаційних потреб групи користувачів, що потребують опрацьованої, систематизованої, актуальної та оперативної інформації, користувачів, основна діяльність яких спрямована на прийняття суспільно значущих рішень, потребує створення при бібліотеках спеціальних інформаційних служб. Функціонування таких інформаційних служб всебічно забезпечує обслуговування запитів сфери науки, виробництва, управління найбільш оперативно, використовуючи при цьому електронні технології.

Маючи доступ до бібліотечних ресурсів, такі інформаційні служби отримують можливість найбільш якісно в короткий термін забезпечити інформацією різні категорії замовників. Послуги з надання інформаційними службами структурованої, семантично опрацьованої інформації реалізуються у створенні інформаційно-аналітичних продуктів, що на сьогодні є найбільш вдалою формою забезпечення інформацією, що містить аналітичні висновки, прогнози, рекомендації, версії розвитку подій, статистику, моніторинг тощо.

Створення інформаційних служб бібліотек необхідне з огляду на специфіку запитів користувачів. Так, «координація і кооперація роботи інформаційних служб і бібліотек у забезпеченні запитів користувачів можлива тільки на основі чіткого розподілення функцій, визначення сфери відповідальності кожної з цих ланок. Служби інформації покликані здійснювати аналітико-синтетичну обробку джерел первинної інформації і забезпечувати систему фактографічною інформацією, що розрахована на задоволення вузьковиробничих запитів науковців і спеціалістів. Стосовно бібліотек, вони виступають організаторами системи бібліотечно-бібліографічної інформації як за вузьким, так і за широким профілем запитів читачів» [6].

Все вищезазначене спрямоване на те, щоб зробити послуги бібліотек у системі електронних комунікацій затребуваними і конкурентоспроможними порівняно з послугами, що надаються комерційними структурами. Процес трансформації традиційних бібліотек створить нові методи роботи з електронними масивами інформації, що зумовить зміни у всіх структурних ланках бібліотеки. Це, у свою чергу, приведе до повної модернізації бібліотек: від організації діяльності до зовнішнього вигляду.

Інформаційні технології, визначаючи рівень розвитку сучасного суспільства, висувають дедалі більш жорсткіші вимоги до установ, які володіють інформацією. І на це необхідно звертати увагу всім учасникам інформаційної комунікації і в першу чергу бібліотекам, щоб зайняти свою нішу в системі електронної комунікації.

Список використаних джерел

1. *Полтавская Е.* Смысл существования системы Библиотека – социальный институт / Е. Полтавская // Научно-техническая информация, серия 1. – 2007. – № 4. – С. 12–14.
2. *Прокошева Т.* Бібліотеки, комп'ютерні технології та інформаційне суспільство: нові тенденції, нові перспективи / Т. Прокошева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua>. – Назва з екрана.
3. *Пожуєв В.* Інформатизація як ресурс розвитку сучасного українського суспільства / В. Пожуєв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_1.pdf. – Назва з екрана.

4. *Горовой В. Н.* Библиотеки как информационные центры постиндустриального общества / В. Н. Горовой // Б-ки Нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – Электрон. дан. (1 файл). – К., 2005. – Вып. 3. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05gvncpo.html>. – Загл. с экрана.

5. *Костенко Л. И.* Функции и статус библиотеки информационного общества / Л. И. Костенко, М. Б. Сорока // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: тр. конф. / 9-я междунар. конф. «Крым 2002». – М. : ГПНТБ России, 2002. – С. 743–746.

6. *Чубарьян О.* Общее библиотековедение / О. Чубарьян. – М., 1976. – С. 73–74

Олександр РЯБОКОНЬ,
мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

СТЕРЕОТИП ЯК МЕХАНІЗМ СПРИЙМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ І СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ ЯК МЕТОД ВПЛИВУ ЗМІ НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ

Стаття присвячена аналізу поняття «стереотип» як психолого-соціального механізму сприймання інформації людиною та дослідженню феномену стереотипізації як пропагандистсько-маніпулятивного методу впливу засобів масової інформації на суспільну свідомість.

Розглянуто роль, функції і принципи дії стереотипу в процесі масової комунікації та основні виклики і загрози суспільним інститутам унаслідок зловживання ЗМІ методом стереотипізації з пропагандистською метою.

Ключові слова: соціальний стереотип, стереотипізація, ЗМІ, масова свідомість, суспільство, маніпуляція масовою свідомістю, пропаганда.

Засоби масової інформації (ЗМІ) в житті будь-якого сучасного суспільства відіграють дуже важливу роль, а з плином часу їх значення в багатьох сферах суспільної життєдіяльності тільки посилюється. Сучасні ЗМІ є не тільки джерелами продукування і «каналами» обміну інформацією між різними соціальними класами, групами, індивідами, а й засобом впливу на суспільну свідомість у цілому. У зв'язку з цим, важливе значення мають дослідження і об'єктивна оцінка тих методів, які застосовують ЗМІ, впливаючи на масову свідомість.

Масова свідомість є одним з видів суспільної свідомості, конкретною формою її реалізації. Функціонує як на груповому, так і на індивідуальному рівні. Характеризується збігом у певний момент і за певних умов основних компонентів свідомості великої кількості різних суспільних груп. У масовій свідомості дістають відображення знання, уявлення, норми, цінності, які поділяють маси і які вироблені в процесі спілкування, спільного сприйняття соціально-політичних реалій, інформації тощо.

Засоби масової інформації, впливаючи на суспільство, на різні соціальні групи, на кожну людину окремо, намагаються не тільки інформувати маси, а й формувати в них певні установки, викликати емоції і спонукати до дії. Саме завдяки діяльності ЗМІ формується громадська думка – стан масової свідомості, що містить у собі приховане або явне ставлення різних соціальних груп до різних проблем, подій і явищ дійс-

ності. Водночас громадська думка багато в чому визначає суспільне життя і спрямовує діяльність багатьох соціальних інститутів, у тому числі й діяльність ЗМІ.

Вплив масової інформації на свідомість людей нерідко досягається за допомогою формування й популяризації стереотипів, міфів та іміджів. У практиці ЗМІ як раніше, так і сьогодні широко використовуються методи впливу на свідомість мас, коли ставлення суспільства до тих чи інших явищ навколишнього світу формується за допомогою стереотипних уявлень, які впроваджуються в потік інформаційних повідомлень, автоматично викликаючи в масовій свідомості певну реакцію на конкретну подію.

У межах соціології та теорії журналістики багато дослідників акцентували увагу на зростаючій ролі соціальних стереотипів у масовій свідомості у зв'язку з бурхливим розвитком ЗМІ. Серед них слід відзначити таких радянських і російських науковців, як: В. Артьомов, С. Кара-Мурза, Б. Грушин, Я. Засурський, Г. Мельник, Ю. Орлов, Є. Павлова, І. Федякін, О. Феофанов, Ю. Шерковін. Аналогічні дослідження проводились і західними вченими (Д. Теджфел, Р. Хіберт, К. Янг, І. Борн, Р. О'Хара, У. Ліппман, М. Маклюэн, К. Макколі, М. Сегал, Ж. Еллюль, П. Рикер, Л. Дуб).

Проте незважаючи на чималу кількість наукових робіт, присвячених проблемі формування в ЗМІ соціальних стереотипів, вона залишається однією з маловивчених як у соціології, так і в психології журналістики.

Стереотип як механізм сприймання інформації

Стереотип (від грец. στερεός – твердий і τύπος – відбиток), копія друкованої форми (набір та кліше) високого друку у вигляді монолітної пластини товщиною від 2 до 25,1 мм. Спочатку поняття «стереотип» мало відношення лише до поліграфії, позначаючи металеву друкарську форму, відлиту з друкарського набору, потім стало зустрічатися в працях соціологів, соціальних психологів та теоретиків пропаганди.

Уперше поняття «соціальний стереотип» стосовно практики пропаганди та впливу ЗМІ на масову свідомість використав американський журналіст У. Ліппман у своїй книзі «Общественное мнение» (1922 р.). Висунута і обґрунтована ним концепція, яку надалі розвивали його послідовники, стала теоретичною основою для пропагандистського методу стереотипізації громадської думки.

У. Ліппман, проаналізувавши масову, буденну свідомість і роль преси у формуванні громадської думки, дійшов висновку, що майже тотально всім процесом сприйняття інформації керують стереотипи – упереджені думки. Під час розробки своєї концепції він спирався на дані психологічної науки про рефлекторний характер психічної діяльності людини.

Суть його концепції: якщо «людина спочатку уявляє світ, а потім вже бачить його» та оскільки «реальна дійсність надто широка, складна і мінлива для безпосереднього знайомства з нею», то людина в процесі сприйняття перебудовує оточуючий світ «за спрощеною моделлю». Під впливом інформації про події, а не безпосереднього їхнього споглядання, стверджує У. Ліппман, у свідомості людини складаються спрощені образи, стандартизовані уявлення про навколишній світ, «картинки в наших головах», або стереотипи. Але оскільки вони ґрунтуються на зовнішньому, поверховому знанні про явища чи предмети дійсності, вони можуть бути помилковими.

Стереотип також містить у собі оціночний елемент у вигляді настанови, емоційного спілкування. Він не є простим спрощенням, він – символ, «надзвичайно заряджений відчуттями». Оціночний елемент стереотипу (настанови) завжди є свідомо детермінованим, оскільки стереотип, виражаючи відчуття особистості, її систему цінностей, завжди співвідноситься з груповими відчуттями і груповими діями. Звідси робився висновок про можливу єдність стереотипів у тих або інших соціальних інститутів і соціальних систем.

Сам У. Ліппман розмежовував зовнішній світ і «картинки в головах», підкреслюючи їх неадекватність, тобто вказував на ілюзорний характер стереотипів. Зрозуміло, що в межах висунутої ним концепції він істотно спрощує процеси пізнання і мислення. Проте для вирішення тих завдань, які стояли перед ним, це не відіграє особливої ролі.

«Процес пізнання, сприйняття нового, – вважає він, – це процес підведення, механічної підгонки ще невідомого явища, факту під стійку загальну формулу або образ». Відбувається стандартизація явища, що є нормою, законом для мислення людини.

Стереотипи ефективно керують усім процесом сприйняття, будучи еталоном оцінки і відповідно захисту особи, яка, безумовно, входить до певної групи. Соціальні стереотипи сприяють загальному процесу тлумачення соціально-політичної єдності групи. Стереотипи, що виступають як стимул, мають викликати у людини реакцію – відчуття симпатії чи антипатії, страх або гнів, любов або ненависть відносно тих чи інших соціальних явищ.

У. Ліппман вважав, що для кожної категорії людей властиві свої стереотипи, і антагонізм між людьми визначається не їх класовим становищем, не різним ставленням до засобів виробництва, а «відмінністю між їхніми стандартами стереотипів». Відповідно, на його думку, об'єднувати людей може і «єдиний символ».

Відповідний набір символів та стимулів впливає на людину, з одного боку, укорінюючи її віру в існуючий лад, викликаючи позитивні емоції – схвалення, симпатію, а з іншого – викликаючи негативні емоції

– відчуття страху, ненависті, гніву до всього, що цьому ладу загрожує. Психологічна дія за допомогою таких емоційно забарвлених моделей матиме ефект, тому що той вплив, який «створюють і підтримують стереотипи», є «найглибшим і найтоншим».

У. Ліппман говорив про необхідність спрощення, стереотипізації, підгонки складного, нового під просте і відоме, вважаючи, що, наприклад, редактору, який має справу з новинами, просто неможливо обійтися «без стандартизації, без стереотипів, без рутинних думок», «без безжального ігнорування тонкощів».

Головною причиною необхідності використання стереотипів, на його думку, є необхідність економії часу і зусиль, адже коли складні ідеї втілюються в спрощеному узагальненому образі, то для їхнього сприйняття й осмислення потрібно менше часу і зусиль. Проте, з іншого боку, стереотипи відлучують людину аналізувати явища, критично їх оцінювати, привчають приймати їх беззастережно.

Такі характерні властивості стереотипу – емоційного символу – як стійкість і упередженість можуть сприяти перетворенню його на ярлик, забобон, упередження, які надто складно зруйнувати.

У початковому періоді досліджень проблематика стереотипу розглядалася з точки зору помилкових, алогічних і недосконалих утворень або упереджених думок: «картинки в голові», «емоційний символ», «фіксований образ». Пізніше стереотипізація стала розглядатися як необхідний і найважливіший когнітивний процес, що опосередковує поведінку людини, допомагаючи її орієнтації в процесі пізнання. Стереотип стали вважати атрибутом реальної людської психіки, а «стереотипізовані» поняття, оцінки і категорії – як закріплені в масовій свідомості «згустки» суспільного досвіду, як властивості і явища, які можуть повторюватись.

Наприклад, американський соціолог К. Янг у книзі «Соціальна психологія» услід за У. Ліппманом абсолютизує стереотипи, стверджуючи, що класові ідеології складаються «із стереотипів, соціальних міфів і легенд». Набір стереотипів, на його думку, допомагає «у визначенні минулих, теперішніх часових і майбутніх ситуацій».

Більшість дослідників дійшли висновку, що стереотипи можливо впроваджувати у свідомість мас за допомогою ЗМІ. При цьому формування стереотипу проходить три етапи, унаслідок чого складний об'єкт зводиться до схеми і добре відомих ознак. У книзі «Засіб для мільйонів» Р. О'Хара називає ці три етапи: перший – «вирівнювання» (leveling), другий – «посилення» (spargening), третій – «асиміляція» (assimilation). Спочатку складний диференційований об'єкт зводиться до декількох готових, добре відомих форм (ознак), а потім до виділених характеристик об'єкта додається особлива значущість порівняно з тією, яку вони мали, будучи складовими елементами цілого. Нарешті,

вибираються «вирівняні» і «посилені» риси об'єкта для побудови образу, близького і значущого для певного індивіда. Звична до ситуації людина реагує автоматично, а «інтенсивність реакції, на думку О'Хари, залежатиме від інтенсивності емоційної дії, від мистецтва маніпулювання стереотипами».

У дослідників, які працювали над даною проблематикою пізніше, немає однозначного погляду на природу і суть стереотипу. Одні вважають, що стереотипи масової свідомості завжди є спеціально організованими і функціонують на основі певних соціальних замовлень. Вони залежать від завдань соціалізації, а не від стихії чуттєвої природи сприйняття. Інші у формуванні стереотипу віддають перевагу значенню чуттєвого досвіду. Треті, погоджуючись з тим, що стереотипне мислення утворилося стихійно, підкреслюють, що стереотипи підтримуються свідомо, з допомогою спеціально й історично упроваджуваних у буденну свідомість апріорних суджень, які поступово пронизують усі сфери життя і, насамкінець, набирають сили етичного закону або правил співіснування, що мають історичне значення. Думка французького соціолога П. Рикера, можливо, є найперспективнішою при вивченні феномену стереотипу.

Одним з головних моментів вивчення феномену стереотипу є проблема співвідношення його стійкості й мінливості. Ряд дослідників (К. Макколі, М. Сегал), звертаючи увагу на стійкість стереотипів, зазначають, що інформація, яка спростовує стереотип, розглядається переважною більшістю людей як виняток, що підтверджує правило.

Розглядаючи соціальні функції стереотипу, Д. Теджфел відзначає ряд моментів:

1. Люди з легкістю виявляють готовність давати широким соціальним групам недиференційовані, грубі і упереджені оцінки.
2. Ці характеристики відрізняються стабільністю протягом тривалого часу.
3. Соціальні стереотипи змінюються залежно від змін у соціальному, політичному, економічному житті суспільства, але цей процес відбувається дуже повільно.
4. Соціальний стереотип стає більш виразним і ворожим, коли виникає ворожість між соціальними групами.
5. Соціальні стереотипи встановлюються дуже рано і використовуються дітьми задовго до виникнення ясних уявлень про ті групи, до яких вони належать.

Проте практика показує, що стереотипи реагують на нову інформацію і особливо бурхливою є ця реакція під час драматичних подій у соціально-політичному житті суспільства. Зміна стереотипу відбувається при акумуляції великої кількості інформації, яка спростовує усталений стереотип.

Стереотипізація як метод впливу ЗМІ на масову свідомість

Більшість дослідників вказують на той факт, що переважна більшість функціонуючих стереотипів масової свідомості пояснюються гігантським впливом на людину засобів масової інформації, які формують ставлення людини до світу, типи її поведінки (на прикладі вчинків «героїв» преси, радіо, телебачення, Інтернету) і намагаються «прив'язати» ці принципи поведінки людини до вказаних ними (ЗМІ) сфер життєдіяльності суспільства. Така маніпуляційна діяльність ЗМІ щодо індивідуальної і масової свідомості має чітко виражений пропагандистський характер.

Пропагандистська діяльність ЗМІ в будь-якому сучасному суспільстві будеться на впровадженні у свідомість людей певних «цінностей» у вигляді системи стереотипів – стандартів поведінки, соціальних іміджів, політичних міфів та ілюзій. Стереотипізація, тобто психологічна дія за допомогою створення ілюзорних стереотипів, є одним з головних методів пропаганди.

Теоретики і практики пропаганди не тільки взяли на озброєння тезу У. Липпмана про можливість психологічного впливу на людей за допомогою ілюзорних стереотипів, але й поглибили її тезою про необхідність такого впливу. Його думка про те, що «середня людина» мислить, як правило, ірраціонально, була підтримана майже всіма теоретиками пропаганди. Всі вони сходяться на тому, що пропаганда і, особливо, маніпуляція масовою свідомістю повинні бути звернені не до розуму людини, а до емоцій. Хоча теоретики пропаганди і не заперечують ролі людської свідомості та відзначають значення попереднього досвіду, але основним методом пропаганди вважають стереотипізацію – вироблення за допомогою інформації стереотипних уявлень.

Ж. Еллюль, відомий французький філософ і дослідник пропаганди, вважає, що «до певного ступеня всі її (людини) стереотипи, забобони... є продуктами пропаганди». Він відзначав, що спрощення в пропаганді необхідні і, чим більшою є аудиторія, тим більшою є потреба у спрощенні. Якщо, наприклад, стереотипізується досить складне явище, ідея, то розрив між цим спрощеними уявленнями і реальністю розширюється.

У своїй книзі «Пропаганда» він виступає з конкретними рекомендаціями про те, як ефективно вести пропаганду. Він пише, що пропагандист зобов'язаний знати аудиторію, набір її стереотипів, той ґрунт, на якому діє пропаганда. Він розмірковує про маніпулятивні можливості пропаганди, які реалізуються за допомогою інформації й стереотипів, та про її роль у навіюванні забобонів.

За його словами, стереотип є насамперед емоційно-оціночним утворенням. Його природа складається з двох компонентів – знання й ставлення (настанови), причому знання характеризується як стандартне, спрощене, а ставлення – емоційне і переважаюче.

Стереотипні утворення, судження, оцінки, образи концентруються в готових формулах: у пропагандистських штампах, які конкретизуються в засобах масової інформації за допомогою мовних засобів і візуальних зображень. У більшості випадків стереотипи виявляють себе в ярликах, помилкових узагальненнях, які активно використовуються пропагандою для виклику відповідної емоційної реакції аудиторії. Для стереотипу також є характерною здатність до навіювання, на яку в першу чергу звертають увагу замовники і творці програм психологічного маніпуляційного впливу на маси.

Стереотипи становлять основу соціально-політичних міфів, на яких базується будь-яка ідеологія, а ЗМІ за допомогою методу стереотипізації впроваджують їх у свідомість читачів, слухачів, глядачів.

Пропагандистські стереотипи також виконують і охоронні функції, наприклад такі, як підтримка існуючого ладу, виховання у мас вірності існуючим порядкам і, відповідно, страху перед всім, що цьому укладу життя загрожує. Стереотипи завжди використовувалися також і у вигляді ярликів для позначення соціальних груп і політичних сил, що перебувають у стані суперечок, конкуренції та ворогування. При їхній фабрикації застосовують примітивний прийом зіставлення за принципом «чорне – біле»: позитивно оцінюється те, що служить інтересам сторони-замовника, і негативно – те, що цим інтересам загрожує.

Для закріплення у свідомості мас стереотипів пропаганда практикує багатократне, настирливе повторення одних і тих же слів, фраз і лозунгів, які врешті-решт стають символами. Постійне відтворення сфабрикованих стереотипів створює передумови для їх некритичного сприйняття і засвоєння аудиторією. Пасивність і некритичність сприйняття інформації аудиторією є головною умовою можливості маніпуляції її свідомістю (як індивідуальної, так і широких соціальних груп). Стереотипи можуть створюватися на різних рівнях свідомості: на теоретичному (наприклад, у доктринах) у практиці пропаганди, маніпуляцій масовою свідомістю і психологічної війни (засобами масової інформації). Упровадження їх у свідомість людини в суспільстві йде з дитинства. У цьому процесі беруть участь школа, сім'я, релігія, але найбільш інтенсивно такий вплив здійснюється засобами преси, радіо, телебачення, Інтернет.

У засобах масової інформації спостерігається диференціація в методах стереотипізації залежно від їх специфіки, аудиторії, її соціального стану. Стереотипізація властива всім компонентам діяльності ЗМІ – текстовому матеріалу, рекламі, ілюстраціям, способу подачі матеріалів тощо.

Вивчаючи досвід пропаганди, реклами і маніпуляції свідомістю, В. Артьомов виокремив ефективні прийоми впливу на свідомість лю-

дей, які допомагають формуванню стереотипів. Серед них: використання збігу інтересів, зовнішня схожість події з навіюванням, «прив'язка» нових стереотипів до старих, прийом підміни стереотипів, зміщення фокусу уваги, висування на передній план відчуттів окремих груп, стимуляція зіткнень.

У цілому завдання фахівців у галузі пропаганди зводиться не до створення в аудиторії нових потреб, а до пристосування настроїв мас до своїх цілей. Оскільки, з одного боку, через обмеженість у часі і просторі комунікатор повинен зводити велику частину інформації до її найпростіших елементів, а з іншого – аудиторія також не має достатньо часу і енергії, щоб «переварити» всю інформацію в деталях, то інформація вимагає спрощеної версії (Р. Хіберт, І. Борн). Просте рішення будь-якої буденної проблеми складається зі стандартно виконуваної дії, сконструйованої за допомогою певного «ключа», який людина одержує в результаті соціального навчання, у тому числі і завдяки системі засобів масової інформації.

Проте потрібно враховувати і той чинник, що людина (читач, слухач, глядач) хоче, щоб її поважали, довіряли її інтелекту, надавали можливість самій робити висновки з повідомлених фактів. Тому індивід свідомо чи неусвідомлено чинить опір спробам нав'язати йому готову, остаточно сформульовану точку зору. З одного боку, людина сприймає надто прямолінійні заяви як замах на її право вибору, тому фахівці в галузі пропаганди і маніпуляції свідомістю завжди залишають об'єкту впливу ілюзію вибору. З іншого боку, існує ще одна психологічна обставина: оскільки реальний світ і його явища є складними і багатоманітними, то плоске, одновимірне трактування подій і явищ не узгоджується з властивим для людини відчуттям складності і багатовимірності світу, викликаючи у неї опір і недовіру. Це не зовсім узгоджується з концепцією У. Ліппмана і, особливо, з поглядами його послідовників у сфері пропаганди, які розглядають громадську думку і масову свідомість як щось тотально стереотипізоване, наповнене забобонами і штапованими уявленнями, що нібито ставить під сумнів можливість особистості протистояти впливу ЗМІ.

Завдання ЗМІ полягає не тільки в передачі інформації, її оцінюванні і формуванні бажаного емоційного ставлення суспільства до цієї інформації, а й у залученні як окремої людини, так і різних соціальних груп до активної суспільної діяльності. Тому, якщо суспільство буде зацікавленим в активній діяльності учасників громадських рухів, то йому вигідно буде формувати через ЗМІ адекватну масову свідомість і відображати реальну картину світу. Маючи, з одного боку, таке соціальне замовлення, а з іншого – намагаючись його задовольнити («тримати руку на пульсі подій», «йти в ногу з часом» тощо – не такі вже і погані

стереотипи!?), ЗМІ будуть об'єктивно змушені переглянути деякі принципи власної інформаційної політики і зробити ревізію методик діалогу із суспільством.

Виконання даного суспільного замовлення, на нашу думку, повинне супроводжуватися контролем з боку суспільних інститутів (органів державної влади, громадських об'єднань і організацій та ін.).

Питання конкретного змістовного наповнення заходів щодо вдосконалення інформаційної політики ЗМІ, зокрема, відсіювання деструктивних міфів, ярликів, стереотипів та інших маніпулятивних конструкцій, хоча і перебуває на технічному рівні, але вимагає обережності і ретельності в роботі з матеріалом, тому успішно ним можуть займатися, у першу чергу, фахівці інформаційно-аналітичних центрів.

Необхідно також відзначити, що, на яких би підставах не базувалася практика захисту від маніпулювання свідомістю і боротьби з ним з боку тих суспільних інститутів і організацій, діяльність яких страждає від стереотипізації і маніпулювання, таким організаціям має сенс на центральному рівні (або на рівні координуючого органу) розробити концепцію протидії, де були б висловлені принципи діяльності маніпулятивної системи і – як мінімум – технологічні рекомендації щодо вживання контрзаходів. Незважаючи на значний обсяг накопиченого наукового знання з даної тематики, вона періодично виникає як абсолютно нова, навіть у науковій літературі, а для багатьох неспеціалістів-практиків не є значущою або взагалі залишається тегга incognita навіть в останні роки, коли вона потрапила до сфери публічних дискусій, що відчутно шкодить зацікавленим у боротьбі з маніпуляцією масовою свідомістю суб'єктам.

Список використаної літератури

1. *Грушин Б. А.* Мнение о мире и мир мнений. Проблемы методологии общественного мнения / Б. А. Гришин. М. : Политиздат, 1967. – 212 с.
2. *Кара-Мурза С. Г.* Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Эскимо, 2000. – 864 с.
3. *Корнев М. Н.*, Соціальна психологія : підручник / М. Н. Корнев, А. Б. Коваленко. – К. : Наукова думка, 1995. – 304 с.
4. *Липпман У.* Общественное мнение / пер. с англ. Т. В. Барчуновой; ред. перевода К. А. Левинсон, К. В. Петренко. – М. : Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.
5. *Москаленко А. З.* Теорія журналістики : підручник / А. З. Москаленко. – К.: Експрес-об'ява, 1998. – 334 с.
6. *Назаров М. М.* Массовая коммуникация в современном мире / М. М. Назаров. – М. : УРСС, 1999. – 268 с.
7. *Павлова Е. Д.* Средства массовой информации – инструмент скрытого воздействия на сознание: социально-философский анализ /

Е. Д. Павлова; Рос. акад. наук, Науч. совет «История мировой культуры», Комиссия по изучению проблем состояния человека в кризисные периоды культуры. – М. : Наука, 2007. – 206 с.

8. *Парыгин Б. Д.* Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории / Б. Д. Парыгин. – СПб. : ИГУП, 1999. – 592 с.

9. Техника дезинформации и обмана / под ред. Я. Н. Засурского. – М. : Мысль, 1978. – 271 с.

Ірина БЕЗЗУБ,

в. о. мол. наук. співроб., керівник проблемної групи укладачів бюлетеня
«Зайнятість населення в Україні» СІАЗ НБУВ

РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ВИСВІТЛЕННІ ПРОБЛЕМ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

У статті аналізується роль вітчизняних ЗМІ у висвітленні ситуації на ринку праці в Україні, розглядається діяльність Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ з моніторингу інформації ЗМІ щодо ситуації на ринку праці.

Ключові слова: засоби масової інформації, масова комунікація, соціальна інформація, ринок праці, зайнятість населення, соціальний захист, безробіття, служба зайнятості, трудова міграція, моніторинг, інформаційно-аналітичні служби.

У суспільній свідомості нині міцно утвердився погляд на сучасний світ як світ комунікацій, адже 70 % свого часу людство витрачає саме на них.

На думку дослідника комунікаційних процесів проф. Г. Почепцова, Україна стає динамічним суспільством, в якому комунікація посідає якісно нове місце, перетворюючись на важливий чинник як суспільного, так і бізнесового життя. Одним з її видів є масова комунікація. Дослідженню цієї проблеми присвячена низка праць українських та зарубіжних авторів. Зокрема, С. Квіт, А. Москаленко, Л. Губерський, В. Іванов, В. Горвий, В. Різун, Дж. Лалл, Л. Землянова, Р. Беляков, Г. Почепцов та інші зосереджуються на дослідженнях теорії масової комунікації, системно викладаючи теоретичні засади розуміння масового спілкування, технології масового впливу та основні наукові течії, принципи й підходи до вивчення масової комунікації.

За визначенням проф. В. Різун, під нею слід розуміти організоване спілкування, що є видом суспільно-культурної діяльності, яка відбувається у вигляді взаємопов'язаних інтелектуальних та емоційно-вольових дій, спрямованих на духовне, професійне чи інше єднання маси людей (мас). Масова комунікація, як суспільно-культурна діяльність, включає дії мовців (комунікантів), а також дії мас (комунікатів). Тобто, коли ми говоримо про масову комунікацію, маємо на увазі зв'язки між великими масами людей, які здійснюються за допомогою мас-медій або засобів масової інформації (комунікації) – друкованих періодичних видань, книжок, радіо, мобільного зв'язку, кіно, телебачення, аудіо- та відеозаписів та ін.

З огляду на соціальну значущість масової інформації іноді вживають визначення «соціальна інформація», адже суспільний зміст преси, телебачення, радіомовлення й інших ЗМІ не тільки формує громадську думку, а й справляє великий вплив на соціальну дійсність.

Соціальна інформація має складну структуру, яка містить науково-технічну, економічну, соціально-політичну, ідеологічну та інші види інформації. Її можна визначити як повідомлення, передані будь-яким зрозумілим людині кодом, що містять у собі відомості про процес функціонування суспільства, а також усе те, що стосується й може вплинути на ці процеси.

Особливо важливе місце масова комунікація посідає в процесах державотворення, формуванні соціально-економічної політики, зокрема такого її напрямку як формування ринку праці в Україні. У сучасних економічних реаліях особливої актуальності набувають проблеми ефективної зайнятості населення України, створення ринку робочої сили, запобігання масовому безробіттю, тому ринку праці належить центральне місце серед інших «ринків».

Українські вчені, відводячи ринку праці одне з визначальних місць у формуванні дієздатної вітчизняної економіки, зазначають, що проблеми зайнятості є стрижневим напрямом державної політики на ринку праці, яка охоплює широкий спектр соціальних аспектів. Недооцінювання впливу сфери зайнятості протягом останніх років на розвиток економіки, рівень та якість життя населення призвела до того, що механізм зайнятості був не стільки каталізатором, скільки гальмом економічних реформ. В Україні сформувався ринок праці з обмеженим попитом. Тому формування єдиного інформаційного простору у сфері сприяння зайнятості населення має важливе значення.

Перехідний стан економіки України докорінно змінив умови створення робочих місць. Це питання актуалізувалося через уповільнення процесів створення нових, модернізації та реконструкції діючих виробництв, різке сповільнення інвестиційної діяльності. У цих умовах катастрофічно знизилася створення нових робочих місць, мають місце численні факти випереджального скорочення робочих місць порівняно зі створенням нових, спостерігається посилення тенденції ліквідації існуючих робочих місць, констатується вичерпання потенціалу їх створення. Отже, соціальна захищеність населення є дуже болючою темою, яка турбує всі без винятку прошарки суспільства.

Безперечно, одним з основних джерел висвітлення соціальної політики держави, роботи органів державної влади та подій на ринку праці в Україні й світі залишаються друковані ЗМІ – періодичні друковані видання (газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним тиражем). За оперативністю подачі матеріалів та масштабністю впливу

на населення газетним виданням немає рівних серед документальних засобів масової комунікації. Основна цінність інформації друківаних ЗМІ полягає в її новизні, оперативності, своєчасності. Досвід показує, що застаріле повідомлення не приносить практичної користі. Тому видання, які порушують соціальні проблеми, при написанні своїх статей намагаються добирати якомога «свіжішу» інформацію, використовуючи яскраві стилістичні засоби. Зокрема, у таких виданнях, як «Урядовий кур'єр», «Голос України», «День», «Демократична Україна», «Комсомольська правда в Україні», «Праця і зарплата», публікації соціальної тематики об'єднані в тематичні рубрики, щоб читачеві легше було знаходити потрібну інформацію. Часто на сторінках цих газет фахівці служб зайнятості коментують законодавчі акти, що регулюють ринок праці, дають відповіді на актуальні питання читачів.

Чимало статей, присвячених проблемам ринку праці та зайнятості населення, розміщують на своїх шпальтах «Газета по-киевски», «Бизнес», «Вечірній Київ», «Україна молода», «Сьогодні», «Сільські Вісті», «Рабочая газета» та ін. Кореспонденти цих видань не пропускають важливих подій, активно реагують на проблеми ринку праці, матеріали інформаційно насичені.

Розглянувши матеріали, присвячені темі соціального захисту населення, на сторінках українських газет, можна зробити висновок, що останнім часом їй приділяється значно більше уваги, ніж раніше, проте недостатньо. Справа навіть не в кількості публікацій, а, швидше, в їх якості (це стосується жанрової різноманітності, регулярності подачі тематичних матеріалів тощо). У сучасних ЗМІ привертає увагу значна кількість невеличких матеріалів, які здебільшого інформують про певну подію в соціальній сфері, не подаючи аналізу чи порад спеціалістів, однак і ці матеріали по-своєму корисні читачеві.

ЗМІ, повідомляючи про певні соціальні події, допомагають українському суспільству зрозуміти соціальні процеси. Часто, коли влада відмовляє народу в певних соціальних питаннях, останній звертається до працівників ЗМІ – таким чином намагаючись вирішити проблеми, привернути увагу, залучити до дій громадськість. ЗМІ в цьому плані виконує роль «чарівної палички», яка привертає до себе увагу значних мас населення.

В умовах фінансової кризи, коли в українському суспільстві на тлі масових звільнень працівників населення втрачає відчуття захищеності, особливо значення набуває інформаційно-роз'яснювальна робота Державної служби зайнятості. У країні нараховується 647 центрів зайнятості різного рівня – від державних до районних, які надають цілий комплекс послуг тим, хто шукає чи хоче змінити роботу, а також роботодавцям. Саме для організації фахового та своєчасного інформування

про ситуацію на ринку праці відповідні працівники державних та регіональних служб зайнятості мають докласти максимум зусиль для налагодження співпраці зі ЗМІ, бо оперативне донесення до населення такої інформації є не лише складовою діяльності, а й прямим обов'язком цих служб. Часто своєчасна та кваліфікована інформаційна підтримка здатна повернути людині надію на позитивне вирішення життєвих проблем, вселити відчуття впевненості в майбутньому. Тому увага служб зайнятості має бути більше зосереджена на практичних аспектах інформаційно-роз'яснювальної роботи – повідомленнях про зміни в законодавстві, інноваціях у наданні соціальних послуг, аналізу загальної ситуації на ринку праці тощо; спрямована на використання засобів інформаційно-роз'яснювальної роботи (створення прес-релізів та інших інформаційних матеріалів, організація прес-конференцій, брифінгів, прес-турів тощо). Актуальними залишаються проведення конкурсу серед ЗМІ на краще висвітлення питань з проблем зайнятості; систематична співпраця базових центрів із засобами масової інформації. Преса може сприяти підвищенню мобільності робочої сили шляхом поширення інформації про становище на регіональних ринках праці.

Нині служба зайнятості є чи не єдиною державною структурою, яка активно займається профорієнтацією молоді та школярів. Її фахівці шукають нові, сучасні форми розповіді про світ професій та їх актуальність на ринку праці. Так, у школах країни встановлюються так звані профорієнтаційні термінали. Профорієнтаційний термінал – це молодіжний профорієнтаційний інтернет-портал, доступ до якого здійснюється через спеціальні електронні пристрої (тач-скріни). Інформація, завантажена у профорієнтаційні термінали, постійно поновлюється, вона завжди актуальна і змінюється, беручи до уваги, вимоги ринку. «Банкомат професій» знайомить випускників зі змістом спеціальностей, вимогами роботодавців, умовами навчання, станом і перспективами ринку праці, трудовим законодавством. Для всіх школярів, які навчаються у сільських школах, випускаються профорієнтаційні щоденники, бо діти у селах не мають отримувати інформацію у такий спосіб. Говорити ж про ефект від цих заходів з профорієнтації можна буде не раніше ніж через три-чотири роки.

Разом з тим інформація про заплановані та виконані заходи базових центрів зайнятості в окремих випадках залишається на недостатньому для якісного налагодження взаємодії з медіа-партнерами рівні. У свою чергу це не дає змоги оперативно та змістовно інформувати суспільство про можливості кожної людини втілити в життя своє право на отримання роботи.

Важливу роль у саморегулюванні ринків праці відіграє зовнішня трудова міграція, яка в Україні вже стала звичайним явищем. Навколо

феномену трудової міграції зосереджено багато міфів та стереотипів, які експлуатуються як недбалими дослідниками та політичними силами у власних інтересах, так і ЗМІ, які використовують цю інформацію неналежним чином. В українських офіційних та неофіційних джерелах, у тому числі в ЗМІ, можна знайти різні оцінки щодо кількості українських трудових мігрантів, які протягом останніх років виїхали з України. При цьому діапазон таких оцінок коливається від 2 до 7 млн осіб. Це не дивно, адже вирахувати точну або хоча б приблизну кількість українських заробітчанин за кордоном надзвичайно важко, зважаючи на переважно нелегальний характер їхнього перебування та небажання ставати на облік. На жаль, нині в Україні не існує єдиного централізованого органу, який би координував проблеми міграції. Оскільки на практиці не існує єдиної державної міграційної політики, то не існує й координованої інформаційної політики в цій галузі.

ЗМІ постійно висвітлюють проблеми торгівлі людьми, зловживань у сфері працевлаштування, відпливу інтелектуального потенціалу нації. Необхідно зауважити, що більшості таких матеріалів притаманна певна односторонність поданої інформації. Як показує аналіз, чимало публікацій з цієї тематики мають негативне забарвлення, а «смажені» факти є головною характеристикою цих інформаційних повідомлень.

На українському інформаційному ринку бракує достовірної інформації та професійних дискусій на тему трудової міграції й пов'язаних з нею можливостей та небезпек. Натомість нерідко поширюються неперевірені відомості, зокрема щодо оцінок масштабів трудової міграції та перспектив розвитку ситуації в цій сфері. Консультаційні центри, мережі для громадського обговорення проблеми, які створювалися б спільними зусиллями органів місцевої влади, ЗМІ та громадських організацій у регіонах масової виїзної міграції, могли б допомогти налагодити комунікації між тими, хто володіє реальним досвідом та інформацією, й тими, хто розмірковує над можливістю виїхати на заробітки за кордон. ЗМІ, що вже володіють значною аудиторією, могли б запозичити досвід європейських медіа, які регулярно поширюють інформацію для громадян своєї країни, що мають намір працевлаштуватися за кордоном, а також про особливості та труднощі працевлаштування в тій чи іншій країні або секторі економіки.

Одним із способів досягнення підвищення ефективності інформаційної політики органів влади та налагодження оптимального механізму зворотного зв'язку з населенням є постійний моніторинг усього інформаційного простору. Сьогодні ЗМІ поступово впроваджують практику моніторингу та прогнозування ситуації на ринку праці, зокрема щодо питання вивільнення робочої сили, визначення професійно-кваліфікаційної структури перспективної потреби роботодавців у трудових ре-

сурсах. Моніторинг ЗМІ сприяє отриманню більш об'єктивних даних порівняно з офіційною статистикою, оскільки відображає реальні економічні процеси. Це пояснюється тим, що в оголошеннях про вакантні посади роботодавець вказує реальну зарплату, а не лише її «видиму» частину. ЗМІ відображають реальний попит на робочу силу, який у тричотири рази перевищує показники офіційної статистики. Таким чином, за даними моніторингу ЗМІ за певний період, з певною достовірністю можна говорити про деякі характеристики й тенденції ринку праці.

Важливу функцію щодо забезпечення інформаційної відкритості державних органів влади виконують інформаційно-аналітичні служби. Інформаційні служби при урядових організаціях покликані вирішувати два завдання. По-перше, інформувати громадян про діяльність державних інститутів, по-друге, державних службовців про реакцію громадськості на здійснювані або намічені заходи в галузі соціальної політики.

Постійний моніторинг друкованих засобів масової інформації, що має на меті вивчення ситуації на українському ринку праці, проводиться Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (СІАЗ). На підставі аналізу фахівці служби інформують органи державної влади, які у свою чергу поширюють експертні висновки на управління освіти, навчальні заклади, громадськість, дітей та їхніх батьків про кон'юнктуру на ринку праці – потреби сучасного ринку в певних спеціалістах, рівень заробітної плати в окремих галузях, типові помилки молодих людей при виборі професійного шляху. Надання подібної інформації впливає на усвідомлення престижності, соціального статусу та інтересу до обраної професії, реальність працевлаштування та подекуди можливості реалізувати себе, працюючи за кордоном.

У виданні служби «Зайнятість населення в Україні» (Експертно-аналітичний висновок за результатами моніторингу висвітлення в центральних газетах питань зайнятості населення, ринку праці та діяльності Державної служби зайнятості) висвітлюється робота Державної служби зайнятості України, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, приватних кадрових агентств; проблеми безробіття в Україні та окремих регіонах, питання зайнятості населення, ситуація на українському ринку праці, процес створення, відновлення та збереження на підприємствах і в галузях економіки робочих місць, проблема скорочення робочих місць і масового звільнення працюючих, проблеми праці та працевлаштування окремих категорій населення України (молоді, неповнолітніх, студентів, жінок, осіб пенсійного та передпенсійного віку тощо), професійної реабілітації, працевлаштування та праці інвалідів; аналізуються питання, пов'язані з внутрішньою та зовнішньою трудовою міграцією громадян

України, працевлаштуванням за кордоном, соціальним та правовим захистом українських трудових мігрантів у зарубіжних країнах, працею іноземців в Україні; ситуації кримінального характеру, що виникають у зв'язку з працевлаштуванням (тіньовою зайнятістю, шахрайськими діями, пов'язаними з наданням послуг у працевлаштуванні, експлуатацією дитячої праці, експлуатацією праці, торгівлею людьми тощо); проблеми, пов'язані з безробіттям, працевлаштуванням тощо, які виникають у країнах ЄС, СНД тощо.

Одним з головних напрямів оптимізації організації доступу до інформації є вдосконалення дистантних форм використання інформаційно-аналітичних матеріалів СІАЗ, які найбільше відповідають таким вимогам діяльності бібліотечних закладів, як масовість, широта охоплення, відкритість, гнучкість та індивідуалізація інформаційних потреб користувачів.

До найбільш затребуваних дистантних форм доступу до ресурсу, що виробляється СІАЗ, належать електронні версії аналітичних матеріалів, орієнтовані на задоволення інформаційно-аналітичних запитів органів державної влади всіх рівнів, громадських організацій, економічних структур, наукових працівників; електронні версії тематичних та видових збірань публікацій тощо. Зокрема, на офіційному сайті НБУВ регулярно оновлюється вищезгаданий «Експертно-аналітичний висновок ...» СІАЗ.

Таким чином, засоби масової інформації відіграють важливу роль у висвітленні та прогнозуванні ситуації на українському ринку праці, виступають одним із засобів та чинників створення інформаційного простору держави. Сьогодні у вітчизняних ЗМІ простежується тенденція посилення уваги до проблем ефективної зайнятості населення України, створення ринку робочої сили та запобігання масовому безробіттю. Потрібно й надалі розширювати зв'язки між ЗМІ та державними органами влади з метою надання об'єктивної, своєчасної та повної інформації про стан на вітчизняному ринку праці. Це сприятиме формуванню єдиного інформаційного простору у сфері зайнятості населення. Інформатизація суспільства поступово стає одним з вирішальних чинників модернізації економіки на ринкових засадах і запорукою інтеграції України у світове співтовариство.

Список використаної літератури

1. *Беляков Р. О.* Масова комунікація та екологічна політика : монографія / Р. О. Беляков. – К : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 149 с.
2. *Почепцов Г.* Теорія комунікації : монографія / Г. Почепцов ; Спілка рекламистів України, Українська асоціація паблік релейшнз. – К., 1996. – 175 с.

3. *Різун В. В.* Теорія масової комунікації : підручник для студ. галузі 0303 «Журналістика та інформація» / В. В. Різун. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 2008. – 260 с.
4. Сучасна інформаційна політика / відп. ред. А. З. Москаленко; Київський ун-т імені Тараса Шевченка. Інститут журналістики – К. : Центр вільної преси, 1999. – 190 с.
5. Основи масово-інформаційної діяльності : підручник / А. З. Москаленко, Л. В. Губерський, В. Ф. Іванов. – К., 1999. – 634 с.
6. *Лалл Дж.* Медіа, комунікації, культура. Глобальний підхід : пер. з англ. / Дж. Лалл. – К. : «К.І.С.», 2002. – 264 с.

Ірина ТЕРЕЩЕНКО,

в. о. мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ЗМІ – ВАЖЛИВОГО ДЖЕРЕЛА РЕФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядаються проблеми регіональних ЗМІ, а саме: регіональної преси, ТРК та радіомереж, мережі Інтернет, журналістів, які працюють у регіонах.

Ключові слова: регіональні ЗМІ, регіональна преса, регіональні ТРК, Інтернет, інформація.

Регіональні ЗМІ – надзвичайно важливий інститут громадянського суспільства. Особлива роль місцевих ЗМІ в житті населення полягає в тому, що вони є потужним інструментом формування й підтримання локальної ідентичності і зв'язку цієї ідентичності із загальносуспільним розвитком. За результатами опитувань мешканців регіонів України за 2004–2008 рр., Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) робить висновки, що регіональні ЗМІ формують уявлення й відчуття спільності з мешканцями свого регіону або свого міста; дають змогу більшою мірою враховувати культурні особливості жителів різних регіонів; місцеві ЗМІ порівняно з загальнонаціональними дають більше можливостей для встановлення зворотного зв'язку, формування комунікаційного поля між мешканцями місцевості (дзвінки в студію, привіти й привітання друзям / знайомим тощо); наявність якісних і професійних місцевих ЗМІ допомагає людям відчувати гордість за своє місто, натомість непрофесійність мимовільно викликає думку про «відсталість» і «провінційність» свого міста.

Місцеві ЗМІ сприймаються як джерело новин регіону, спосіб проведення дозвілля, можливість орієнтуватися у своєму місті.

За результатами опитувань, Інтернет дедалі частіше називається основним, найнадійнішим, найбільш оперативним джерелом інформації.

Функціональним полем регіональних ЗМІ є:

- своєчасне, повне висвітлення місцевих подій;
- висвітлення важливих місцевих проблем;
- представлення думок ключових осіб регіону;
- створення можливості для обміну інформацією між мешканцями регіону;
- орієнтація в культурних подіях;
- практична допомога в соціально-побутових потребах.

У чому ж полягає унікальність регіональних медіа? Досліджувана аудиторія (20–45 р.) має яскраво виражену потребу в місцевих новинах. Регіональні ЗМІ ближче до повсякденних проблем та потреб мешканців регіону. На противагу національним, регіональні ЗМІ мають можливість висвітлювати місцеву інформацію в деталях, мають сильний вплив на формування відчуття місцевої ідентичності, належності до міста / регіону, аудиторія легше отримує підтвердження інформації, про яку дізнається з локальних ЗМІ, можливість установалення щільного та швидкого зворотного зв'язку з аудиторією.

На думку опитуваних, регіональним ЗМІ не вистачає привабливості, професійності, динамізму, оновлюваності, актуальності та оперативності, інтерактивності, включеності в місцевий культурний простір та власного стилю [1].

Ці ж критерії були важливими в комплектуванні матеріалами ЗМІ фондів бібліотек.

У своїй заяві представники Національної спілки журналістів України наголошують на тому, що обласні, районні державні адміністрації і ради в багатьох випадках не виконують покладені на них обов'язки щодо розбудови інформаційного простору, не розраховуються вчасно з редакціями за опубліковані регуляторні акти та інші матеріали про діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, здійснюючи таким чином прихований економічний тиск на видання.

Також виникає проблема з передплатою та доставкою друкованих періодичних видань. «Укрпошта» як монополіст у цій галузі намагається щороку підвищити тарифи на свої послуги. У 2007 р. підвищила їх на 70 %, у 2008 р. за підтримки Президента України спілка обмежила її зростання 27 %, з 1 січня 2010 р. тарифи знов зростають на 28 %. Проте як минулого, так і позаминулого року ні Мінтранс, ні «Укрпошта», порушуючи закони, не відзвітувалися, які кошти вони від цього отримали і куди конкретно витратили, йдеться в заяві [2].

Як зазначає Н. Пахомова, «для регіональної преси дуже характерне протиборство чиновництва поширенню інформації про права громадян та обов'язки влади. Селяни, наприклад, дуже часто потребують конкретних юридичних консультацій щодо земельних питань, питань паювання колишньої колективної власності, щодо відповідальності керівників за порушення законів». На думку одного з редакторів районних газет, що брали участь в опитуваннях, «інформація стосовно прав селян не завжди вигідна керівництву. Прикриваючись комерційною таємницею, керівники нинішніх сільгосп підприємств не доводять до людей правдивої інформації про вартість продукції, одержаної з 1 га, її рентабельність. Треба законодавчо передбачити необхідність опублікування такої перевіреної інформації в пресі (як звіти банків)».

Конфлікти влади з журналістами в регіонах часто показують набагато нижчу захищеність останніх від тиску можновладців, ніж у великих містах. Неможливість знайти роботу через брак інших друкованих ЗМІ, постійні господарські потреби, які змушують звертатися до керівництва, – те, що столичним журналістам здається «дріб'язком», на місцях може завдати шкоди сільському колезі. А з огляду на те, що в складі засновників практично кожної районної газети є районна рада або районна адміністрація (понад 80 % видань), підконтрольна районному начальству, можна впевнено говорити про те, що бути неупередженим та об'єктивним редакційному колективу чи окремому журналісту з будь-якого невеликого міста або села набагато складніше. До того ж місцевій владі «незручних» журналістів-професіоналів дуже часто вдається замінити на лояльних дилетантів, що не може не впливати на рівень друкованих районних видань.

«Незадовільна поінформованість мас дає широкі можливості для маніпулювання думками, уподобаннями й настроями громадян у власних інтересах, які все ще дуже далекі від життєвих інтересів суспільства», – зауважує автор [3]. Щодо регіональних журналістів, має місце ще така проблема. Журналіст в обласному чи районному центрі – низькооплачувана професія. Якщо європейський і американський журналіст – це представник середнього класу, то, наприклад, звичайні рівненські журналісти не можуть похвалитись навіть середньою заробітною платою по Рівненщині (у січні – листопаді 2009 р. вона становила 1582 грн), не кажучи вже про середню зарплату по Україні (у грудні 2009 р. – 2233 грн).

Це призводить до:

1. Відходу з професії журналістів-фахівців, які здобули досвід роботи. Вони йдуть у PR, бізнес, політику або йдуть у київські ЗМІ на кращі зарплати.
2. Обтяження журналістів іншими обов'язками, які відволікають від основної роботи і часом суперечать журналістській діяльності. Наприклад, піар політичний і бізнесовий одночасно з роботою в ЗМІ.
3. Переважання в ЗМІ малодосвідчених журналістів (часто студентів або вчорашніх студентів) або журналістів з низьким фаховим рівнем (під низьким фаховим рівнем мається на увазі не відсутність диплому, а відсутність високого рівня журналістики).
4. Відсутності мотивації в тих, хто залишився, до глибокої професійної роботи, у тому числі й у редакторів.

Крім того, несприятлива атмосфера для формування спеціалізованих журналістів. Через обмежену можливість редакцій утримувати багатьох журналістів, кількість журналістів у редакціях в основному невелика. Це не дає можливості журналісту зосередитися на досконалому вивченні однієї сфери: економіки, політики, освіти, криміналу, екології, спорту. Тому журналістів-експертів у якійсь одній сфері дуже мало, від чого також

страждає якість матеріалів. Деякі галузі, наприклад, фінанси, економіка, екологія взагалі часто залишаються без серйозного висвітлення. У кращому разі використовуються передруки з центральних ЗМІ [4].

Потребує особливої уваги і розвиток телерадіомережі. На сьогодні ще не розроблена методика комплектування їх матеріалами бібліотечної мережі. Для вирішення цієї проблеми відсутня і воля управлінців, і фінанси, і відповідні технології. Таким чином, на сьогодні суспільство повністю втрачає після разового використання дуже великі пласти суспільнозначимої інформації, інформації дуже цінної при вивченні закономірностей розвитку регіонів України.

Кількість точок проводового радіо за роки незалежності скоротилася більш ніж у п'ятеро – новобудови здаються без їхньої наявності, хоча відповідні стандарти ніхто не скасовував. Крім суспільно-політичного значення проводове радіо незамінне для інформування населення у випадках надзвичайних подій.

Прагнення власників телекомунікацій знищити проводове радіо і замінити його FM призведе до подальшого обмеження національного інформаційного простору – найближчим часом у кожній сільській хаті (та й міських квартирах теж) не з'являться FM-приймачі, та й змістове наповнення і рівень радіостанцій ще далекий до рівня загальнонаціонального і місцевих радіоканалів [2].

Потрібно також відзначити, що національні та регіональні ТРК функціонують в різних умовах залежно від величини капіталовкладень, спрямованих на розвиток, і закінчуючи можливістю доступу до каналів мовлення та транслявання програм інших каналів. До речі, однією з особливостей функціонування регіональних ТРК є використання програмного продукту без оформлення належним чином ліцензій та з порушенням авторських прав.

Щодо розвитку регіонального та місцевого недержавного телерадіомовлення можна виділити дві складові, які значно відрізняються одна від одної; з одного боку, це ТРК, що здійснюють трансляцію на невеликі міста й сільські райони, з іншого – на міста мільйонники та більшість обласних міст.

Перша група ТРК характеризується вкрай слабким технічним потенціалом, неприхованим відеопіратством, невисоким художнім рівнем своїх програм. Діяльність таких компаній тримається на ентузіазмі людей, що там задіяні, в їх оперативності й розумінні проблем регіонів закладено великий потенціал розвитку, що може реалізуватися лише за умови комплексної та прогнозованої політики з боку державних органів.

У сучасних умовах активного розвитку інформаційного суспільства – фази розвитку суспільства, при якій домінуючими продуктами виробництва є інформація і знання, – інформаційна, аналітична та

прогностична діяльність стають дедалі поширенішими. Перед суспільством постає потреба в підготовці висококваліфікованих фахівців, які можуть на практиці ефективно реалізовувати процеси, пов'язані зі збиранням, зберіганням, використанням, поширенням та аналітико-синтетичною переробкою інформації з метою задоволення потреб користувачів, попит яких на інформацію невпинно зростає.

Однак розвиток інформаційних технологій, переоснащення телекомунікацій, здешевлення послуг зробило Інтернет доступнішим для дедалі більшої кількості користувачів. У мережі Інтернет з'являються інформаційні ресурси органів влади, які корисні, цікаві та доступні громадянам. Є показник «рівня проникнення в Інтернет», що показує кількість користувачів на тисячу осіб. У 2007 р. було майже 14, у 2006 р. – трохи більше дев'яти. Темпи зростання дуже великі. Варто зауважити, що на сьогодні, як про це свідчить практика цілого ряду бібліотек, інтернет-інформація, стає найбільш доступним видом інформації регіональних ЗМІ для бібліотечного комплектування.

Однак, що технічно не завжди легко, вигідно чи дешево підключити до мережі Інтернет (інформатизувати) сільський регіон. Отож жителі таких регіонів потенційно обмежені у використанні сучасних інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). Проте міжнародна практика вирішує це питання завдяки реалізації (в основному) короткотривалих цільових грантових програм, що одержали назву «успішних прикладів втілення інформаційно-комунікаційних проектів» (англ. success stories). Оскільки сфера надання послуг та множина інформаційних потоків сконцентрована в містах (часто лише в мегаполісах чи столицях), то, відповідно, вони й географічно є найбільшими регіонами розвитку інформаційного суспільства.

Якщо в країнах Західної Європи кількість користувачів Інтернетом, що мешкають у містах і селах, майже пропорційна, то в Україні лише 10 % «юзерів» мешкають у сільській місцевості. Хоча там нині комп'ютер з Інтернетом уже не дивина, проте все ще навіть невелика кількість шкіл приєднані до всесвітньої мережі. 90 % українських користувачів всесвітньої павутини мешкають у містах. Такі дані дослідження інтернет-порталу www.bigmir.net. Лідером серед «юзерів» є Київ, за ним ідуть Одеса і Дніпропетровськ. Використовують Інтернет 6 % одеситів та 7 % дніпропетровців.

Наприклад, з-поміж користувачів Інтернету в Дніпропетровську більшість – корпоративні клієнти. За допомогою всесвітньої павутини в регіоні транслюють офіційні заходи облдержадміністрації в онлайн режимі, здають податкову звітність підприємства. Активність і рівень підготовки користувачів у містах і в сільській місцевості дуже різняться. Якщо в мегаполісі в Інтернеті проводить час чи не кожен школяр, то для сільських районів усесвітня мережа – досі дивина [5].

Але за даними досліджень компанії GfK Ukraine, криза не завадила популяризації Інтернету як в Україні, так і в регіонах.

Це демонструють такі дані: у 2009 р. кількість користувачів Інтернету зросла на 37 %, випередивши зростання кількості комп'ютеризованих сімей; найшвидше користування зростало в малих містах та серед осіб середнього віку; лідерами зростання були комунікаційні сервіси Інтернету; ринок доступу до Інтернету та інтернет-сервісів зберігає високий потенціал.

Протягом року з IV кварталу 2008 р. по IV квартал 2009 р. кількість регулярних користувачів Інтернету в Україні зросла на 37 %. При цьому кількість сімей, де є комп'ютер, за рік збільшилась лише на 29 %.

У 2009 р. типом доступу до Інтернету, що розвивався найбільшими темпами, став мобільний Інтернет. Так, якщо в останньому кварталі 2008 р. цю технологію доступу обирали лише 9 % користувачів, то в аналогічному періоді 2009 р. таких стало вже 16 %. Інші дротові технології доступу до мережі розвивались досить рівномірно. Винятком став лише застарілий dial-up (комутований доступ), що поступово втрачає свою популярність. Частка цієї технології протягом року скоротилася з 9 % до 7 % в IV кварталі 2009 р. «Хоча криза загальмувала зростання парку комп'ютерів у домогосподарствах, розвиток мобільного Інтернету, поступове покриття малих міст дротовим широкосмуговим доступом та “мережевий ефект” забезпечили швидкий ріст користування Інтернетом», – коментує ситуацію заступник директора GfK Ukraine Г. Вишлінський.

Найшвидше кількість регулярних користувачів Інтернету збільшувалася серед вікових груп 30–39 та 40–49 років, де вона зросла на 62 і 63 %, відповідно. У IV кварталі 2009 р. 57 % населення віком 16–19 років користувались Інтернетом принаймні раз на чотири тижні, тоді як серед громадян, старших від 50 років, лише менше 5 % регулярно користуються Інтернетом.

Кількість регулярних користувачів Інтернету протягом року найшвидше зросла в маленьких містах: у містах з населенням до 50 тис. чоловік вона збільшилась на 60 %, у містах 50–100 тис. чоловік – на 63 %.

Швидке зростання користування Інтернетом у віковій групі 30–49 років призвело до збільшення популярності сайтів новин та газет, серед яких є й регіональні – з 24 до 29 % користувачів (у вказаній віковій групі частка користувачів таких сайтів наближається до 40 %) [6].

Але ж забезпеченість споживачів якісною, об'єктивною суспільно значущою інформацією залежить від правових, політичних та економічних умов функціонування ЗМІ. Проте ключовою проблемою для України на сучасному етапі залишається незавершеність процесу реформування ЗМІ, засновниками чи співзасновниками яких є владні структури. Завершення зазначеного процесу потребує ініціювання змін у законодавстві (з визначенням мети, шляхів та термінів реформування; окреслення

чітких процедур уступки засновницьких прав, зміни видавця, з'ясування майнових відносин, передбачення надання пільг у перші роки роботи незалежних ЗМІ тощо), а також моральної готовності всіх учасників інформаційних відносин, особливо самих журналістів [7].

Варто зазначити ще й таке: при всій множині проблем розвитку регіональних ЗМІ, вони все ж таки, хоча й повільно, стануть суб'єктами вітчизняного інформаційного ринку і в цій своїй якості вони мають знайти корисних партнерів серед представників регіональної бібліотечної мережі. Налагодження співробітництва в цій сфері позитивно вплине на розвиток регіональних сегментів вітчизняного ринку інформації – найбільш ефективною в наших умовах форми внутрішньосупільних інформаційних об'єктів.

Список використаних джерел

1. Огляд результатів досліджень «Місце партнерських ЗМІ в інформаційному просторі регіонів: 2004–2008 рр.», проведеного Київським міжнародним інститутом соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://209.85.129.132/search?q=cache:r7dIuke3mEYJ:www.nam.org.ua/files/presentation_08.ppt+%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96+%D0%B7%D0%BC%D1%96&cd=57&hl=uk&ct=clnk&gl=ua. – Назва з екрана.

2. Про кризовий стан регіональних засобів масової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nsju.org/events/2009-12-02/zaYuava>. – Назва з екрана.

3. Пахомова Н. Інформаційний голод у просторі, перенасиченому інформацією [Електронний ресурс] / Н. Пахомова. – Режим доступу: http://www.dialogs.org.ua/print.php?part=project_ua&m_id=9986. – Назва з екрана.

4. Торбіч В. Причини недосконалої роботи регіональних журналістів та ЗМІ на прикладі Рівненщини [Електронний ресурс] / В. Торбіч. – Режим доступу: <http://www.4vlada.com/article/1855/>. – Назва з екрана.

5. Коваленко Н. Інтернетом користується кожен п'ятий [Електронний ресурс] / Н. Коваленко, Н. Шерстюк – Режим доступу: http://www.media.parlament.org.ua/n_an/action/article_detail/article_id/1607/. – Назва з екрана.

6. Дослідження GfK Ukraine: «Швидкий ріст користування Інтернетом у віковій групі 30–49 років призвів до збільшення популярності сайтів новин та газет» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uarp.org/pub_analitics/8984.html. – Назва з екрана.

7. Ільченко Н. М. Забезпечення громади соціально значущою інформацією: підходи щодо мотивації регіональних ЗМІ / Н. М. Ільченко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – № 1 (33).

Розділ II

БІБЛІОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ

ІНФОРМАТИЗАЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН

ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Леонід ЧУПРИНА,
заввідділу СІАЗ НБУВ

ОПЕРАТИВНА ІНФОРМАЦІЯ: ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

У статті розглядаються окремі аспекти визначення поняття оперативної інформації. Зокрема, значна увага приділяється основним характерним ознакам такої інформації та критеріям визначення поняття.

Ставиться питання про необхідність розширення поняття у зв'язку зі змінами, що відбуваються в системі соціальних комунікацій.

Ключові слова: оперативна інформація, соціальні комунікації, фільтрація інформації, інформаційно-комунікаційні технології, інфошум.

Система соціальних комунікацій не лише засіб обміну інформацією, а й сфера реалізації різних суспільних відносин, що, у свою чергу, супроводжуються інформаційними потоками, значну частину яких становить оперативна інформація, необхідна для щоденного забезпечення життєдіяльності людини.

Поняття оперативної інформації, як, власне, й інформації, можна розглядати в широкому (побутовому) і вузькому (науковому) значеннях.

Найчастіше можна почути про оперативну інформацію як про поточну якнайшвидше надану інформацію з місця подій – приміром, з виборчих дільниць, торгів, театру воєнних дій тощо.

У науковій літературі тема оперативної інформації розкрита мало. Дотично цієї теми науковці торкаються, розглядаючи питання класифікації інформаційних ресурсів, вузькі професійні теми в галузевій науці, проблеми криміналістики тощо.

Намагаючись осмислити будь-які інформаційні процеси (наприклад, що таке оперативна інформація, коли і як вона виникає, як довго залишається оперативною, куди зникає тощо), дослідник тією чи іншою мірою відштовхується від розуміння поняття інформації, до цього часу дискусійного.

Не ставлячи за мету в межах однієї статті аналізувати еволюцію і різноманіття визначень цього поняття, зазначимо лише, що серед багатьох підходів до визначення поняття інформації вирізняються атрибутивний і функціональний.

«Атрибутисти» кваліфікують інформацію як властивість усіх матеріальних об'єктів, тобто як атрибут матерії (Б. В. Ахлібінський,

Л. Б. Баженов, Б. В. Баженов, К. К. Колін, К. Е. Морозов, І. Б. Новік, Л. А. Петрушенко, А. Д. Урсул та ін.).

«Функціоналісти», навпаки, пов'язують інформацію лише з функціонуванням систем, що самоорганізуються, під якими розуміються лише живі об'єкти і кібернетичні автомати, віддаючи перевагу розумним системам (В. В. Вержбицький, Г. Г. Вдовиченко, І. І. Гришкін, Д. І. Дубровський, М. І. Жуков, М. І. Сетров, Г. І. Царегородцев).

Залежно від галузі знання, в якій проводилося дослідження, інформація дістала безліч визначень: інформація – це позначення змісту, одержаного від зовнішнього світу в процесі пристосування до нього (Вінер); заперечення ентропії (Бріллюен); комунікація і зв'язок, у процесі якого усувається невизначеність (Шеннон); передача різноманітності (Ешбі); оригінальність, новизна; міра складності структур (Моль); імовірність вибору (Яглом); відображена неоднорідність (Урсул) і т. ін.

Особливо важливим для філософського розуміння інформації стало її визначення як відображеної неоднорідності, введене А. Д. Урсулом (1973). За його теорією, передача неоднорідності від одного об'єкта до іншого є інформаційним процесом. Та частина атрибутивної інформації, яка під час відображення переноситься на інші неорганічні чи органічні носії (мозок людини зокрема), дістала назву відображеної неоднорідності. Р. Ф. Абдеев [1] запропонував цю відображену інформацію називати оперативною інформацією, тобто інформацією, якою можна оперувати, користуватися, яка функціонує в системах управління.

Загалом він поділяє інформацію на:

– структурну, властиву об'єктам неживої і живої природи природного і штучного походження. Останні (знаряддя праці, предмети побуту, витвори мистецтва, наукові теорії тощо) виникають шляхом «опредмечування» циркулюючої інформації, тобто завдяки їй унаслідок цілеспрямованих управлінських процесів;

– оперативну (або робочу), що циркулює між об'єктами матеріального світу й використовується в процесах управління в живій природі, у людському суспільстві.

Спадкованість цих двох форм інформації, на думку Р. Ф. Абдеева, очевидна. Генетична структурна інформація неживої природи стала необхідною передумовою виникнення оперативної інформації і функціональних систем живої природи.

Дійсно, оперативна (робоча, циркулююча) інформація, що становить (у певному значенні) зміст всіляких процесів, форм руху матерії (наприклад: біологічної – на базі саморегуляції; соціальної – на базі інформаційно-управлінської діяльності), народжує, формує і вдосконалює різні, відносно стійкі структури – біологічні види, соціальні утворення, безліч об'єктів матеріального і духовного порядку.

Об'єкти, що утворилися, у свою чергу, зумовлюють нові цикли оперативної інформації, нові взаємодії.

Таким чином, два різновиди (або два класи) інформації тісно пов'язані взаємними переходами й обумовленістю.

Активна роль інформації у виникненні й розвитку нових форм руху та інформаційних структур, а також єдність і взаємозв'язок структурної і оперативної інформації особливо чітко виявилися у двох переломних стрибках у розвитку матерії – від неживої природи до життя і від вищих тварин до людини, до людського суспільства.

Еволюція живої природи й становлення високоорганізованої біологічної (і соціальної) структури – людини з її якісно новим рівнем відображення – свідомістю, у свою чергу, сприяли різкому підвищенню інтенсивності оперативної інформації і спілкуванню людей у процесі їхньої трудової діяльності. З'явилося безліч нових взаємозв'язків, взаємодій, що, зрештою, привело до створення нової метаструктури – людського суспільства. Останнє зумовило різке зростання соціальної, науково-технічної, технологічної, статистичної й іншої оперативної інформації, що використовується в цілеспрямованій діяльності людей зі створення безлічі нових штучних структур (знарядь праці, машин, предметів побуту, наук, витворів мистецтва тощо).

Отже, оперативна інформація (OI) – це відбиток (відображення, реплікат) атрибутивної інформації, на інших носіях; це інформація, що циркулює між об'єктами матеріального світу і використовується людиною в процесах управління.

В. П. Попов і І. В. Крайнюченко [3] звертають увагу на те, що копіювання атрибутивної інформації ніколи не буває повним. Копіюється і транслюється не вся атрибутивна інформація, а лише її частина. Кількість оперативної інформації завжди менша, ніж атрибутивної. Таким чином, немає можливості отримати повну інформацію про об'єкт, частина її неминуче «фільтрується». Як фільтр виступають фізичні параметри носія. Для збільшення обсягу скопійованої інформації треба використовувати широкий набір різних носіїв.

Фільтрація інформації – явище фундаментальне. Вона виявляється на всіх рівнях матерії. Наприклад, на соціальному рівні людина й оперативну інформацію сприймає крізь безліч фільтрів. Від народження дитина пізнає світ очима батьків. Власне задається алгоритм її подальшого розвитку та встановлюються перші фільтри: моральні засади, мова, релігія, традиції. Потім такими фільтрами в сприйнятті інформації стають освіта, країна проживання, соціальний статус і середовище, ідеологічні погляди тощо.

Це дало підстави частині науковців визначити поняття інформації як сенс (розуміння, уявлення, інтерпретація), що виникає в людини

внаслідок отримання нею даних, і який взаємопов'язаний з попередніми знаннями і поняттями [5].

Тому для відносно об'єктивного відображення події, явища необхідна оперативна інформація з різноманітних джерел. Відносно, тому що міру об'єктивності ми визначаємо крізь свої фільтри і уявлення про об'єктивність.

Одна й та сама оперативна інформація може мати абсолютно різне значення для різних суб'єктів, кожен з яких має свою власну мету. Наприклад, інформація про те, що завтра буде спекотно, атмосферний тиск високим, а вітер південно-східним, має неоднакове значення для агронома, рибалки, що збирається на риболовлю, і офісного працівника.

Різна за цінністю інформація за відсутності суб'єктів не зникає. Вона об'єктивно існує зовні і незалежно від них, певним чином діючи на навколишні об'єкти, відображається в їх структурі. При появі суб'єктів ця інформація впливає на їхні рецептори, зумовлюючи відповідну реакцію і спонукаючи до ухвалення рішень залежно від цілей, що стоять перед ними. Інформація при цьому залучається до контуру управління, стаючи чинником поведінки.

Незалежно від нашого сприйняття (окремого індивіда), навколо нас циркулюють величезні масиви ОІ. Ми не в змозі охопити протягом життя бодай незначну її частку. Однак вона існує й обсяги її постійно зростають. У разі потреби в певній ОІ ми робимо відповідний запит у системі соціальних комунікацій: читаємо газету, слухаємо радіо чи запускаємо пошукові програми в Інтернеті. Оперативна інформація може бути для суб'єкта потрібною і непотрібною. ОІ, що відповідає нашому запиту, ми вважаємо потрібною, релевантною, непотрібну – відкидаємо як інфoшум. Проте частина ОІ, не потрібної в даний момент, все одно впливає на нашу свідомість, запам'ятовується (та ж реклама) і згодом у відповідній ситуації може виявитися потрібною.

Ще певна частина ОІ сприймається нами у фоновому режимі. У такому разі інформаційні фільтри, що діють комплексно на всіх етапах обробки інформації, забезпечують несприйняття тієї інформації, яку ми просто не в змозі обробити і реалізувати, або не маємо такої потреби. Найпростіший приклад такої побудови первинних інформаційних фільтрів спостерігається в людей, що живуть поблизу залізниці. Певний час вони звертають увагу на гуркіт, сприймаючи інформацію про рух поїзда. Потім ця інформація зберігається в їх пам'яті у вигляді узагальнення, що поїзди ходять постійно, але це мало їх стосується. Вони просто не чують поїздів, перебуваючи у своєму будинку, хоча й не втрачають здатності сприймати звукові хвилі іншого походження або чути ті ж поїзди в іншій обстановці.

Як уже зазначалося, ОІ у вузькому (науковому) значенні – це інформація, що циркулює між об'єктами матеріального світу й викорис-

товується людиною в процесах управління. Коли ж ми говоримо про неї в широкому значенні, то з усієї інформації, що циркулює, вирізняємо ту її частину, яка відповідає певним критеріям і характеристикам. Щоб відповісти на запитання, що характеризує інформацію як оперативну в широкому розумінні, видається важливим визначити, коли ОІ перестає бути оперативною. Спробуємо опиратися на такі її характеристики, як швидкість доставки інформації з місця події й її актуальність.

Поняття оперативності (швидкість доставки), залежно від різних обставин, наприклад, рівня технологічного розвитку, може мати різні часові виміри: так, за часів Русі оперативна інформація могла доставлятися кілька днів або й тижнів; у наш час лік іде на хвилини й години, а може надаватися й в режимі реального часу.

Ведучи мову про актуальність, необхідно мати на увазі, що ОІ може втратити актуальність для одного користувача, але залишатись актуальною для інших, або, втративши актуальність у даний час, згодом бути потрібною й корисною.

В. Горовий з цього приводу слушно зауважує: «Під оперативним використанням маються на увазі обмежені часові рамки корисності інформації, відносно невеликий проміжок часу, коли інформація лишається актуальною і використовується для досягнення оперативних цілей. Водночас потрібно також мати на увазі, що інформація, яка вибула з оперативного використання, не втрачає своєї цінності повністю і може використовуватись через проміжки часу будь-якої тривалості, коли її зміст знову може набути актуальності»[6].

Загалом, якщо говорити про старіння будь-якої інформації, то основною причиною цього є не час, а нова інформація, яка точніше, адекватніше, ніж попередня інформація, відображає явища й закономірності об'єктивного світу.

Очевидно, ОІ перестає бути оперативною тоді, коли виконала своє призначення (швидко поінформувати про подію) і втратила актуальність. Наведемо кілька прикладів, коли ОІ втрачає властивості оперативності:

– подія перестала бути актуальною, тобто інформація про подію надійшла з запізненням. Тоді оперативна інформація може перетворитися на інформаційний шум;

– на базі цієї ОІ створили іншу інформацію. Неструктурована або слабо структурована ОІ (можливо, з різних джерел) унаслідок осмислення (аналізу, синтезу) користувачем стає структурованою. На підставі даної ОІ суб'єкт, спираючись на власний досвід, знання, уміння (свої соціальні та інші фільтри сприйняття інформації), шляхом логічного, аналітичного, інтуїтивного мислення створює новий інформаційний продукт. Вихідна ОІ може навіть і не входити до його складу, а слугувати поштовхом до виникнення нових образів, сенсів, змісту.

Однак якщо при цьому народжується нова ідея, закон чи виріб, то, за теорією Р. Абдеева, ОІ перетворюється на структурну інформацію. «...Чи зникає безслідно інформація, що має місце при обговореннях, дискусіях, у результаті яких народжується нова ідея, формула чи новий виріб? Ні, вона не зникає. Тут оперативна інформація перетворюється на структурну, т. б. об'єктивується, стаючи об'єктом неживої природи. А чим відрізняється заново створений об'єкт, наприклад замок, від вихідного матеріалу (скажім, залізної руди)? Тільки тим, що структурна інформація неживої природи в результаті цілеспрямованої людської діяльності детермінувалася, набувши нової функції» [1].

Чи будь-яку швидко доставлену і актуальну для певного суб'єкта інформацію потрібно вважати оперативною? Наприклад, якщо інформація не про поточну (щойно відбулася або відбувається) подію, а про історичну битву, зафіксовану в кількох літописах. Видається, що така інформація, навіть оперативно доставлена в розпорядження суб'єкта (літопис чи копія з нього) і вкрай йому потрібна, може називатися довідковою, пізнавальною, допоміжною тощо, але не оперативною. Тоді як підготовлена на підставі літописів довідка про цю битву – оперативна інформація, що характеризує поточну подію, а саме: роботу з літописами і не є ОІ з місця історичної битви.

Отже, визначальною характеристикою ОІ в широкому значенні є поточність, тобто відображення подій і явищ, що відбуваються нині. При цьому необхідно зауважити, що поняття поточності не є сталим в історичній ретроспективі. Воно залежить від уявлень людини про оперативність (швидкість доставки) інформації, тобто від рівня розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), швидкості старіння інформації. Згадаймо, за часів Русі інформація, скажімо, про перебіг заворушень у землях древлян, що доставлялася кожні два дні, була поточною й оперативною. Сьогодні ж, наприклад, повідомлення в ранковому номері газети «День» може безнадійно застаріти до вечора і не становити ніякої цінності для користувача, а поточною вважатиметься інформація на цю тему в інтернет-виданнях після 15:00. У майбутньому, можливо, поточною вважатиметься інформація, що сприйматиметься на вживлений людині нейрочіп.

Таким чином, швидкість копіювання атрибутивної інформації на носії, швидкість доставки інформації з місця події і залучення її в контури управління, швидкість старіння інформації – чинники, що характеризують наші уявлення про поточність інформації.

За одним з небагатьох визначень ОІ, що наводяться в науковій літературі, «оперативні інформаційні ресурси – це поточна ділова, комерційна й інша довідкова інформація, що орієнтована на задоволення щоденних потреб у різних сферах діяльності» [7].

У цьому визначенні викликають заперечення слова «і інша довідкова інформація». По-перше, за такої редакції «вся поточна ділова, комерційна» інформація виявляється частиною довідкової, що, звичайно, не так. Безпідставно ототожнюється оперативна і довідкова інформація, тоді як оперативною може бути не лише довідкова інформація, а довідкова – це не завжди оперативна.

По-друге, ці слова дещо звужують поняття оперативної інформації, характеризуючи її лише як допоміжну.

Сучасні ж тенденції розвитку системи соціальних комунікацій та процеси, що на нього впливають (такі, як глобалізаційні прояви в усіх сферах діяльності людини, стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій), демонструють необхідність розширення поняття ОІ як одного з головних управлінських ресурсів у всіх галузях забезпечення життєдіяльності людини.

Серед іншого звернемо увагу, зокрема, на те, що сталися значні зміни у виробництві, способах і засобах доставки, використання ОІ.

Розвиток засобів ІКТ дав можливість швидко (у режимі реального часу) транслювати ОІ з будь-якої точки світу, і не лише в текстовому, а й мультимедійному форматах («іракська війна в прямому ефірі», репортажі з місця екстремальних подій тощо).

Потреба сучасної цивілізації в ОІ, швидкість і обсяги її використання постійно зростають. ОІ виходить на перший план серед інших видів інформації, оскільки здебільшого саме з нею насамперед має справу людина. Швидке старіння інформації залишає мало часу користувачу на її обдумування, обґрунтування і читання глибоких наукових розвідок. На жаль. А світова тенденція комерціалізації ЗМІ не дає таких шансів з огляду на способи подачі ОІ, зокрема новин. Тож для багатьох це основний вид інформації, що ними сприймається в системі соціальних комунікацій.

Відходять у минуле рукописні форми фіксації ОІ в журналістиці та інших сферах мультимедійної культури, що формується у світі. Сьогодні основна форма створення, трансляції, використання ОІ – цифрова.

Незважаючи на проблему відносної недовговічності сучасних носіїв, значна частина інформації вже зберігається в цифровому вигляді і тенденція ця наростатиме. Оскільки цифрова (електронна) форма документа – найперспективніша і найзручніша для обробки, значно підвищує оперативність підготовки інформпродуктів, розширює коло користувачів тощо, то наповнення електронних фондів стало одним з пріоритетних напрямів формування інформаційних ресурсів бібліотек. Це потребує постійного вдосконалення системи інформаційного сервісу бібліотеки, але водночас створює умови для вирішення цілого ряду проблем підвищення якості обслуговування читачів.

Про необхідність розширення поняття ОІ можна говорити і коли йдеться про організацію інформаційно-аналітичної діяльності для забезпечення управлінських рішень. Постійно зростаюча швидкість інформаційного обміну, обробки й аналізу інформації, нові форми роботи з інформацією сприяли виникненню нового жанрового підвиду інформаційної аналітики – оперативної аналітики. Швидкий доступ завдяки Інтернету до значної кількості різноманітних джерел цифрової оперативної інформації, безпроводові технології, мобільні засоби зв'язку й обробки даних, удосконалення способів і навичок обробки інформації вможливають створення оперативного інформаційно-аналітичного повідомлення майже відразу після події. Перевагами такого повідомлення є оперативність, актуальність, інформативність.

Отже, необхідність розширення поняття оперативної інформації зумовлене зростанням її ролі в глобалізаційних процесах, виникненням пов'язаних з нею нових форм роботи і жанрів.

Якщо виходити з основних ознак ОІ, то її визначення можна сформулювати так: оперативна інформація – це поточний відбиток атрибутивної інформації, на інших носіях; що має властивість циркуляції між об'єктами матеріального світу і використовується людиною в процесах управління.

Список використаної літератури

1. *Абдеев Р. Ф.* Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев – М. : ВЛАДОС, 1994. – 336 с.
2. *Урсул А. Д.* Отражение и информация / А. Д. Урсул – М. : Наука, 1973.
3. *Попов В. П.* Глобальный эволюционизм и синергетика ноосферы / В. П. Попов, И. В. Крайнюченко. – Ростов-на-Дону : СКНЦВШ, 2003.
4. *Бергер П.* Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
6. *Фридланд А. Я.* Основные ресурсы информатики : учеб. пособие / А. Я. Фридланд – М. : АСТ; Астрель; Профиздат, 2005. – 284 с.
7. *Горовий В. М.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. М. Горовий – К. : НБУВ, 2010.
8. *Рось А.* Класифікація інформаційних ресурсів [Електронний ресурс] / А. Рось. – Режим доступу: <http://www.security.ukrnet.net>. – Назва з екрана.

Оксана ЖЕЛАЙ,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ІНФОТВОРЧА СКЛАДОВА БІБЛІОТЕЧНОГО СЕРВІСУ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття присвячена питанням утвердження нових форм і напрямів роботи бібліотек у контексті інформатизації суспільства. Зокрема, йдеться про електронні форми бібліотечного сервісу.

Ключові слова: електронні ресурси, електронні каталоги бібліотек, бібліотечний сервіс, інформаційний бібліотечний продукт.

Нині, у період переходу від індустріальної до постіндустріальної, інформаційної, форми розвитку людства ефективність використання інформаційного потенціалу набуває дедалі більшого значення для розвитку країни. Тому потреба орієнтації в інформаційних ресурсах, їх аналіз, обробка та оперативне доведення до користувача актуалізували інформаційну функцію бібліотек у сучасних умовах. До того ж стрімкий розвиток інформаційних технологій та глобальної мережі Інтернет змусили бібліотеки взяти на себе функції інформаційних центрів, в яких зосереджені як традиційні друковані видання, так і сучасні носії інформації.

Інформаційна культура сьогодні впевнено перейшла до розряду найважливіших універсальних категорій суспільного розвитку, стала невід'ємною складовою в системі соціальних комунікацій. Як відомо, у законодавстві України (Закони України «Про інформацію», «Про Національну програму інформатизації») упорядкування та збереження інформації визначено як діяльність стратегічного характеру [1, 2].

Різні аспекти автоматизації бібліотечно-інформаційних процесів, питання інформаційних технологій в обслуговуванні читачів, створення електронних каталогів (ЕК) бібліотек розглядають у своїх працях фахівці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – О. Онищенко, В. Горовий, Л. Костенко, Н. Каліберда, А. Свобода, Н. Зайченко, Т. Гранчак, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського (ДНПБУ) – П. Рогова, Ю. Артемов. Значний теоретичний внесок в осмислення цієї проблематики свого часу здійснено іноземними вченими Дж. Широю, Д. Ларі та ін.

Комплектування, збереження та використання фонду – традиційні технологічні функції бібліотек. Проте, як справедливо зазначає академік О. Онищенко, «сучасна бібліотека не повинна зациклюватись на

одному виді інформації – друкованої, книжкової, оскільки перетворюється на музей. Сьогодні всі бібліотеки мають справу з різними ресурсами – рукописними, друкованими на папері, на електронних носіях. У найближчій перспективі бібліотеки бачаться як досвідчений “посередник” між майже безмежним потоком інформації і користувачем. Особлива роль відводиться нині інформації про інформацію, і роль бібліотекаря в інформаційній революції невпинно зростає» [3].

Стрімкий розвиток інтернет-технологій відкрив перед бібліотеками широкі можливості для формування істотно нових форм організації праці, суспільних зв'язків і структур, інформаційних продуктів і послуг. Сучасні електронні інформаційно-комунікаційні можливості спроможні істотно змінити бібліотечну систему як у сфері виробництва, так і у сфері споживання. Нині у всесвітній мережі бібліотеки представлені електронними каталогами, бібліографічними базами даних, повнотекстовими базами даних, розташованими на веб-серверах бібліотечних закладів, бібліографічною та повнотекстовою інформацією веб-сайтів наукових, освітніх, видавничих закладів тощо.

Умови для освоєння Інтернету вітчизняними бібліотеками почали закладатися ще у 80-х роках минулого століття. На початку 90-х років у НБУВ почалися перші спроби впровадження телекомунікаційних технологій, а процес підключення українських бібліотек до мережі Інтернет розпочався в 1996 р. Динаміка зростання кількості бібліотек, підключених до мережі, збільшувалась у середньому на 33 бібліотеки щорічно (піки у 1997 та у 2003 рр.). У багатьох бібліотеках було відкрито інтернет-центри. Бібліотеки різних мереж мають свою специфіку впровадження інтернет-технологій. Динаміка підключення бібліотек до мережі також є неоднорідною за регіональною ознакою. Наразі зафіксована тенденція збільшення кількості окремих веб-сторінок, присвячених діяльності бібліотек, на веб-сайтах установ, яким ці бібліотеки підпорядковуються, що певною мірою може демонструє зростання престижу бібліотечної діяльності в суспільстві.

Завдяки Інтернету бібліотеки розширюють для користувача інформаційні можливості, надаючи йому для роботи не лише власні бази даних, а й електронні ресурси бібліотек світу. Важливо, що останні пропонують як інформацію про наявність тієї або іншої книги або статті, так і можливість одержати її копію каналами електронної доставки документів. Завдяки Інтернету читачі бібліотек отримують доступ до спеціалізованої інформації. Зокрема, до електронних ресурсів Elsevier, Academic Press, баз даних EBSCO тощо.

Простота в поєднанні з масштабністю і глибиною пошуку в цих ресурсах приводить до того, що Інтернет перетворюється на пріоритетне джерело для оперативного та якісного виконання запитів будь-яких

типів. Тим більше, що в мережі інформація представлена не лише в традиційній текстовій формі, але й у вигляді аудіо- і відеофрагментів, інтерактивних таблиць, панорам тощо. Така потужність віртуальної мережі відкриває перед працівниками бібліотек якісно інші методи виконання інформаційних запитів читачів. Крім самостійного пошуку відомостей, стандартними прийомами роботи можуть стати розміщення особливо складних запитів у відповідних інтернет-форумах і списках розсилки або опитування експертів електронною поштою.

Власні інформаційні продукти вітчизняних бібліотек представлені сьогодні насамперед електронними каталогами. Саме ці ресурси першими з'являються на бібліотечних веб-сайтах. Удосконалюються структура і форми каталогів, розробляються стратегії майбутніх поколінь загальнодоступних інтерактивних документів. Обслуговування за допомогою електронних каталогів – одна з перспективних послуг, які надаються читачам бібліотек. Тому актуальним є вивчення інформаційних запитів користувачів ЕК, їхньої інформаційної поведінки під час пошуку, труднощів, з якими вони стикаються, побажань, які висловлюються щодо вдосконалення пошукових можливостей ЕК і розширення спектра послуг [5].

На базі веб-сайтів поступово розвивається інший важливий ресурс – посилаання на повні тексти документів, що чітко систематизовані і професійно описані.

Значний вплив на інформаційно-аналітичну діяльність бібліотек мають такі елементи світової інформаційної мережі, як пошукові системи, їх широкі можливості, що дають змогу регулярно одержувати відомості про нові ресурси Інтернету з заданої тематики, є фундаментом для системи віддаленого бібліографічного інформування.

Найбільші бібліотеки світу, такі як Британська бібліотека, Бібліотека Конгресу США, Національна бібліотека Франції, Національна парламентська бібліотека Японії, маючи великий досвід використання та організації ЕК, постійно займаються його вдосконаленням [6, 7]. Цей вид послуг, що надається користувачам як у стінах бібліотеки, так і за її межами, має тенденцію постійного оновлення, удосконалення та впровадження новітніх технологій.

Бібліотеками України вже накопичений майже десятирічний досвід роботи з електронними ресурсами, починаючи з 1999 р., коли за грантом Міжнародного фонду «Відродження» було організовано дворічний доступ до електронних журналів видавництва Springer для 98 бібліотек. З 2000 р. бібліотеки України мають можливість доступу до баз даних EBSCO за проектом «Електронна інформація для бібліотек» (Electronic Information For Libraries), який є спільною ініціативою Інституту відкритого суспільства (Будапешт) і найбільшого у світі видавництва

періодики та компанією EBSCO Publishing. Координатором цього проєкту в Україні є Асоціація «Інформаціо-Консорціум» [8]. Нині, крім баз даних EBSCO, він пропонує бібліотекам України цілий спектр електронних інформаційних ресурсів та відповідні навчальні програми. З вересня 2002 р. і до кінця 2007 р. в Україні було реалізовано проєкт INTAS «Доступ до електронних журналів для вчених нових незалежних держав». Він забезпечував науковців України (виключно через бібліотеки інституцій, де вони працюють) оперативною науковою інформацією з електронних журналів відомих європейських видавництв Springer (1200 назв) та Blackwell Science (понад 400 назв), баз даних (Zentralblatt Mathematik) та через сервіс доставки документів. Після завершення проєкту в ньому налічувалася 251 бібліотека України: академічні, університетські, публічні, відомчі, а щорічне завантаження статей становило понад 50 тис. Координаторами цього проєкту виступили Технічна інформаційна бібліотека в Ганновері (Німеччина) та Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» [9].

Серед відомих проєктів доступу до світової та вітчизняної наукової інформації, які особливо активно реалізує в останні 5–7 років Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, можна відзначити проєкт «Портал наукової періодики», що гарантує відкритий доступ до результатів наукових досліджень, створених за рахунок Державного бюджету України.

Із застосуванням цифрових технологій трудомісткий процес індивідуального інформаційного обслуговування перетворюється на стандартну послугу. Поєднання цього виду сервісу з умінням оперативно здійснювати пошук в електронних каталогах і базах даних дає можливість забезпечити інформаційну підтримку фактично для кожного постійного читача бібліотеки. У цьому контексті варто відзначити досвід інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки Полтавського університету споживчої кооперації України щодо організації вибіркового розповсюдження інформації за допомогою нових комп'ютерних технологій. Один з напрямів роботи відділу – забезпечення науковців достовірною та повною інформацією про найновіші досягнення різних галузей сучасної науки: економіки, харчового виробництва, товарознавства тощо. Найбільш раціональною формою доведення поточної інформації до користувачів є система ВРІ, яка дає можливість регулярно надавати абонентам відомості про нову літературу відповідно до їх запитів за наявності постійно діючого зворотного зв'язку. Традиційно анкетування щодо необхідної тематики та подальше розповсюдження інформаційно-бібліографічних списків за кафедрами відбувалося в ручному режимі на паперових носіях. Впровадження ряду нових електронних технологій кардинально змінило технологію цього сервісу. Тепер інформаційне забезпечення на-

укової діяльності 474 викладачів здійснюється через сервер університету, на якому створено мережеву папку ELDOC з окремими папками кожної з 30 кафедр. При цьому формування списків здійснюється також у автоматизованому режимі.

Такі інноваційні зміни в організації процесу дали можливість скоротити витрати часу на інформаційне обслуговування користувачів і поставити ВРІ на більш високий якісний рівень, адже тепер бібліограф витрачає набагато менше часу на переміщення по кафедрах і має можливість більше зосередитися на якісному відборі інформації.

Нові технології дають можливість впроваджувати подальші зміни в організацію ВРІ. На сьогодні в автоматизованому режимі можливо не лише розсилати бібліографічну інформацію, але й анкети для виявлення запитів користувачів і отримувати заявки на теми також через мережеву папку ELDOC.

Автоматизація процесу значно розширила коло джерел пошуку інформації, що необхідна для забезпечення наукових тем, на сьогодні це: електронна картотека статей; повнотекстова БД «Статті з періодичних видань»; електронний каталог; електронна бібліотека університету; Інтернет (який дає можливість здійснювати пошук інформації в базах даних інших бібліотек); база повнотекстових електронних журналів від Європейських видавництв Blackwell; Springer (доступ через сайт бібліотеки); нормативна БД «Ліга: закон»; електронна БД дисертацій Російської державної бібліотеки. Все це дає змогу інформувати науковців університету про новітні досягнення світової і вітчизняної науки [10].

Електронні технології, що застосовуються бібліотечними закладами, з одного боку, дали відчутний поштовх усім напрямам бібліотечної справи, пов'язаним з удосконаленням обслуговування читачів безпосередньо в бібліотеках. З іншого – дали змогу розширити коло користувачів за межами бібліотеки, з допомогою електронних засобів зв'язку. Яскравим прикладом вдосконалення бібліотечного сервісу є діяльність СІАЗ НБУВ. Використовуючи бібліотечні фонди на паперових та електронних носіях, ресурси Інтернет, СІАЗ створює власні інформаційно-аналітичні продукти, що користуються дедалі більшим попитом, розширює напрями роботи, які наразі включають:

- вузькотематичні інформаційно-аналітичні та аналітичні розробки;
- узагальнення інформації електронних ЗМІ та розробок аналітичних центрів з актуальних питань суспільного життя;
- розробку методики й основних закономірностей розвитку інформаційної діяльності бібліотек в умовах інформатизації суспільства;
- підготовку інформаційно-аналітичних матеріалів в інтересах дослідницьких проектів, науково-технічних програм тощо.

Служба з часу свого заснування майже півтора десятки років продуктивно працює зі своїми основними замовниками – владними структурами, надаючи допомогу в інформаційно-аналітичному супроводі їх діяльності. У процесі співробітництва з управлінськими структурами визначилось найбільш продуктивне місце СІАЗ у системі їх інформування, що сприяло підвищенню якості виконання замовлень та урізноманітненню сервісу.

У процесі підготовки деяких інформаційно-аналітичних продуктів СІАЗ, власне, оцифровує інформацію з паперових носіїв фонду (книги, журнали, газети) і структурує її за певними темами. Наприклад, сьогодні сканується наукова література, що надходить до бібліотеки, з проблем національної безпеки. Таким чином урізноманітнюється джерельна база та набуває вагомості випуск «Національна безпека: геополітичні, соціально-економічні та інші фактори», що видається спільно з Інститутом оперативної діяльності та державної безпеки СІАЗ двічі на місяць.

З 1996 р. Службою був запроваджений випуск періодичного інформаційного бюлетеня «Регіони сьогодні», в якому відображались найважливіші події в областях України та відгуки на них у ЗМІ.

Щомісяця СІАЗ готує реферативний збірник матеріалів ЗМІ «Шляхи реформування української науки».

На замовлення Міністерства праці та соціальної політики України, Фонду загальнообов'язкового страхування України на випадок безробіття та Державного центру зайнятості здійснюється постійний моніторинг висвітлення в ЗМІ питань зайнятості населення, ринку праці та діяльності Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та його виконавчої дирекції.

На замовлення Укрметрестандарту України у 2007–2008 рр. виходив інформаційно-аналітичний бюлетень «Проблеми споживчої політики у владному вимірі», в якому на базі матеріалів ЗМІ висвітлювались проблеми гармонізації вітчизняного законодавства згідно з вимогами ВТО та ЄС, питання формування ринкових механізмів захисту прав споживачів, вдосконалення державного контролю і нагляду на споживчому ринку та виробництві тощо.

Враховуючи актуальність ситуації щодо наслідків фінансової кризи, як у світовому масштабі так і для України зокрема, СІАЗ другий рік поспіль випускає щотижневий журнал «Криза: шляхи подолання», в якому міститься аналіз відображення вітчизняними та зарубіжними електронними та друкованими ЗМІ перебігу кризових явищ та тенденцій виходу із глобальної економічної кризи України й країн Зарубіжжя.

Це далеко не повний перелік форм і напрямів діяльності СІАЗ, проте досвід показує, що використання різних форм структурування інфор-

мації у матеріалах, поєднання джерел інтернет-ресурсів з традиційними носіями інформації допомагає надавати інформаційно-аналітичним продуктам більш досконалої форми. Застосування таких сучасних технологій комунікації в бібліотечному сервісі, як розповсюдження продукту електронною поштою, підвищує цінність бібліотечного сервісу для замовника; розміщення інформаційних продуктів на бібліотечному веб-сайті сприяє формуванню великих масивів структурованої, тематичної інформації у складі інформаційних ресурсів НБУВ.

Таким чином, сучасні форми роботи бібліотек розширюють та поліпшують сервіс для користувачів, допомагають оперативніше забезпечувати їхні інформаційні запити. Як демонструє зарубіжний досвід, роль бібліотек у структурі соціальних комунікацій невинно зростає в усіх країнах, і в розвинутих, і в тих, що розвиваються.

Розглянемо стислий огляд незначних за обсягом повідомлень як наглядну ілюстрацію постійного пошуку нових форм і методів роботи бібліотеками.

Так, у Чилі запроваджено бібліотечний проект з використання усіх можливих технологічних рішень (мобільна бібліотека, бібліотечний веб-портал, радіотрансляції, мобільні телефони, аудіоподкасти) для забезпечення безперешкодного доступу до інформації місцевих фермерів, що живуть у віддалених районах і часто не мають доступу до інформації через складні природні умови та особливості рельєфу.

Сільські бібліотеки Сербії задля цієї цілі просувають знання про технології XXI ст. у місцеві громади, оскільки місцеві фермери нині перебувають у пошуку методів модернізації сільськогосподарської діяльності, а також покращення соціально-економічного статусу. У даному проекті (Public Library «Radislav Nikcevic» Jagodina) сільські бібліотеки запровадять нові інформаційні послуги, що дадуть змогу фермерам вчасно дізнаватися про програми уряду, субсидії, маркетингові стратегії для сільськогосподарської продукції та сільський туризм. Створення порталу AgroLib буде сприяти об'єднанню індивідуальних фермерів, асоціацій та організацій у вирішенні спільних проблем.

У Непалі організовано проект «Бібліотека – справжній каталізатор розвитку творчо обдарованих людей місцевої громади» (Library as community catalyst to empower local arts and crafts people). Його суть полягає в підтримці народних майстрів цієї місцевості: запровадити серію майстер-класів з набуття основних навичок роботи з комп'ютером, програмами графічного дизайну, а також забезпечити доступ до Інтернету, що має покращити просування творів мистецтва на нові ринки збуту, а також поширення інформації про них [11].

Посилення попиту на інформацію за межами традиційного читачького кола бібліотек у середовищі бізнесу, політики, владних структур,

у процесі активізації всієї системи соціальних структур у рамках розвитку громадянського суспільства помітно змінює акценти в діяльності бібліотечних закладів, вони дедалі більше набувають ознак загальносуспільних інформаційних центрів широкого призначення. Дедалі більшою мірою їх працівники стають інформаційними працівниками. Саме ця категорія працівників сьогодні займається структуруванням сучасних електронних масивів інформації, її відбором і підготовкою у зручній для користувачів формі, що значно підвищує ефективність творчої праці замовників, ефективність використання інформації.

Нові форми бібліотечного сервісу, насамперед електронні, для користувачів створюють умови, за яких скорочуються витрати часу, необхідні для ознайомлення із широким спектром різнопланової інформації, а отже, вивільняється час для її аналізу й переосмислення та прийняття відповідних рішень.

Нові послуги бібліотек – онлайн-доступ до баз даних та електронних каталогів, віртуальні навігатори по ресурсах Інтернету, вироблення власних інформаційних продуктів та їх доставка електронною поштою – створюють віртуальний простір, в якому кожна бібліотека стає ланкою в загальному ланцюгу інформаційного обміну.

Сьогодні бібліотеки всіх рівнів, а найбільшою мірою наукові, – це структури, що створюють інформаційне середовище розвитку українського суспільства. Адже саме працівники наукових бібліотек дедалі більше відповідно до зростаючих запитів сприяють процесу вирішення конкретних соціально-економічних проблем, прийняттю управлінських рішень, упровадженню здобутків науково-технічного прогресу в кожній з галузей. Тому для працівників бібліотек активізується завдання подальшого вдосконалення діяльності, виведення її на більш високий рівень.

Список використаних джерел

1. Про інформацію : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2707-IV // Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справ: тем. добірка у 2-х ч. – Вид. 3-тє, доп. – К. : Кн. палата України ім. І. Федорова, 2007. – С. 1–17.
2. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 р. № 74-98 ВР // Голос України. – 1998. – 7 квітня – С. 5–6.
3. Библиотека в меняющемся мире / Интервью акад. А. С. Онищенко; записала Л. Таран // Зеркало недели. – 2001. – 10–16 нояб.
4. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – К. : НБУВ, 2005. – 300 с.
5. *Калиберда Н. Ю.* Библиотечно-информационное обслуживание: современные тенденции [Электронный ресурс] / Н. Ю. Калиберда //

Б-ки нац. акад. наук: пробл. функціонування, тенденції розвитку. – Електрон. дан. (1 файл). – К., 2005. – Вып. 3. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05knjost.html>. – Загл. с екрана.

6. *Багрова И. Ю.* Библиотеке Конгресса – 200 лет: [По материалам американской печати 1996–1999 гг.] / И. Ю. Багрова // Библиотековедение. – 2002. – № 2. – С. 93–104.

7. *Багрова И. Ю.* Стратегический менеджмент: опыт национальных библиотек Европы. Международный семинар в РГБ / И. Ю. Багрова // Библиотековедение. – 2003. – № 5. – С. 84–89.

8. *Ярошенко Т. О.* Електронні журнали: реалізація проекту INTAS в Україні / Т. О. Ярошенко // Електронні ресурси в бібліотеках-2004 : матеріали наук.-практ. конф. (Миколаїв, 17–21 травн. 2004 р.) – К. : ТОВ «ІММ “Фрак сім”», 2004. – С. 75–83.

9. *Ярошенко Т.* Проект «Електронна бібліотека: центри знань в університетах України» – інновації через співробітництво / Т. Ярошенко // Бібл. вісн. – 2009. – № 3. – С. 3–5.

10. *Галицька О.* З досвіду організації ВРІ в автоматизованому режимі / О. Галицька, Л. Лисенко // Бібл. форум. – 2008. – № 4. – С. 16.

11. Новостійно-просвітницький блог для бібліотекарів: Переможці конкурсу програми інновацій у публічних бібліотеках (7 травня, 2010 від libinnovate) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.libinnovate.wordpress.com/>. – Назва з екрана.

Лілія ПРИСЯЖНА,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ІНФОРМАЦІЙНА РОБОТА ЯК ПРОЦЕС ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ

Стаття присвячена розгляду інформаційної роботи з точки зору творчого мислення. Проаналізовано основні складові творчого мислення та різноманітні трактування компонентів, що входять до складу творчого мислення. Стверджується, що підхід фахівцями до процедури підготовки різноманітних документів, як до процесу творчого мислення, відображає змістовно-аналітичний аспект інформаційної діяльності.

Ключові слова: мислення, процес творчого мислення, інформаційний процес.

Сучасне суспільство крок за кроком просувається в напрямі до створення інформаційного суспільства. Цінність людини в цій новій моделі суспільства значно зростає і тим вона вище, чим людина багатше духовно й інтелектуально, бо розвинута людина має більший потенціал для розуміння ситуації і можливих альтернативних підходів до розв'язання численних проблем.

Проблема творчого мислення є однією з найпопулярніших тем у науці. Вона знайшла відображення в роботах Дж. Гілфорда, Едварда де Бона, Вашингтона Плета та ін.

Висвітлення різних аспектів теоретичних та практичних питань інформаційної роботи здійснюється в публікаціях таких авторів, як Р. Джонс, О. Матвієнко, І. Павлов, К. Скрябін, Б. Шенкман та ін.

Предметом цієї статті є дослідження сприйняття інформаційної роботи як процесу творчого мислення.

Пізнання супроводжує всі розумові процеси людини, воно розширює межі та глибину людського пізнання мислення.

Філософія трактує мислення як соціально зумовлений процес, якість якого змінюється під час розвитку. З точки зору психології, мислення – це інтелектуальна й практична діяльність, оскільки поєднує в собі пізнання і творче перетворення образів і уявлень, зафіксованих у пам'яті. Це завжди активна зміна діяльності внаслідок розумової праці.

Для розуміння механізмів розвитку як особистості, так і суспільства є вивчення саме творчості. Фахівці вважають, що на особистісному рівні творчість необхідна як при розв'язанні проблем на роботі, так і в повсякденному житті. На суспільному рівні творчість виявляє нові напрями в різноманітних сферах діяльності людини.

Необхідно зазначити, що з давніх часів учених цікавила проблема творчого мислення. На думку Дж. Гілфорда, творче мислення є оригінальним – людина шукає власне розв'язання проблем; гнучким – людина вміє при потребі змінити свою попередню думку, по-новому підійти до вирішення наболілих питань; глибоким – людина вміє бачити нові, приховані від сприйняття проблеми завдання.

Доктор медицини і філософії Едвард де Боно, якого називають «отцом мышления о мышлении», творче мислення визначав як латеральне мислення, тобто процес обробки інформації на основі творчих здібностей та інтуїції. Він не відкидає логічного мислення. Едвард де Боно вважав, що між латеральним та логічним мисленнями не існує суперечностей – обидва визнаються необхідними і взаємодоповнюючими. Творчість є перебудовою стереотипів, а латеральне мислення – умовою перетворення звичних уявлень та виникнення нових моделей. Діяльність латерального мислення спрямована на подолання пасивності в мисленні та пов'язаних з ним психічних функціях (увага, пам'ять, сприйняття). Фахівець визначає методи і прийоми такого типу мислення: пошук альтернатив, перегляд вихідних припущень, відкладання остаточного рішення, відстрочення оцінки, проектування, визначення домінуючої ідеї, подрібнення на частини, метод протилежного, «мозковий штурм», метод аналогій, вибір точки входу і зони уваги [1].

У філософській та психологічній літературі дається класифікація мислення за типами, видами, засобами на певних підставах. Так, до типів мислення належить конкретне і абстрактне, інтуїтивне і дискурсивне, наочно-образне і концептуальне (понятійне, системне).

У процесі реального мислення сучасної людини взаємопов'язані та зумовлюють один одного практичне і теоретичне мислення. Зокрема, практичне мислення здійснюється в процесі безпосередньої, чуттєво-конкретної взаємодії людини з оточуючим його світом. У результаті впливу теоретичного мислення на практичне, шляхом використання теоретичного знання на практиці, практична діяльність людей стає дедалі раціональнішою, системнішою, зумовленою теоретичним розумом.

Синтезом практичної діяльності і мислення є досвід. Основою процесу мислення завжди є аналіз і синтез.

Аналіз – це необхідна умова наукової інтерпретації фактів. Він потребує повноти, глибини та точності. Це перший етап вивчення будь-якого явища. Поєднання окремих компонентів об'єкта в єдине ціле є синтезом. Синтез, як процес мислення, може відбуватися на різних рівнях у діяльності людини, починаючи від простого механічного сполучення частин цілого до створення наукової теорії на основі узагальнення окремих фактів і матеріалів досліджень. Він може здійснюватися як на основі сприймання, так і на основі спогадів та уявлень.

Нерозривна єдність аналізу й синтезу реалізується в пізнавальному процесі порівняння. Порівняння – це уявне зіставлення двох або кількох об'єктів для виявлення спільних чи відмінних ознак. Уявне відокремлення істотних властивостей від неістотних та від предмета в цілому, визначення спільної ознаки, що характеризує певний клас предметів, називається абстрагуванням. Суть абстрагування як операції мислення полягає в тому, що, сприймаючи певний предмет і виокремлюючи в ньому певну частину, розглядаємо виділену частину чи властивість незалежно від інших складових даного предмета.

В основі абстрактного мислення лежать логічні операції та поняття.

Одним з етапів розв'язання проблеми є побудова гіпотези, моделювання. Гіпотеза – це наукове припущення, істинність якого не доведена і потребує експериментальної перевірки. Доведена гіпотеза стає істиною.

При розв'язанні тих чи інших проблем може бути корисним метод «мозкової атаки». Під час цього творчого прийому група людей шляхом вільних асоціацій створює щось нове, приймає рішення в умовах вільних від критики та висміювання, що стимулює думку кожного. Часто при цьому поділяють проблему на частини і вивчають, досліджують ці окремі частини, що, врешті, дає змогу узагальнити інформацію, розв'язати проблему загалом, тобто таким чином дійти до беззаперечної істини.

Американський фахівець зі стратегічної розвідки генерал В. Плет процес творчого мислення уявляє як послідовність чотирьох стадій, що змістовно відрізняються одна від одної.

Перша стадія – накопичення відомостей і знань – охоплює такі етапи інформаційної роботи:

- загальне ознайомлення з проблемою;
- визначення понять, що використовуються;
- збір фактів.

Друга стадія – осмислення накопиченого матеріалу – включає містить такий етап інформаційної роботи як тлумачення фактів.

Третя стадія – побудова ментальних конструкцій та формування висновків містить етап побудови гіпотези.

Четверта стадія – перевірка висновків – містить сам етап роботи над висновками, а також їх викладення [6].

Підхід фахівців до процедури підготовки різноманітних документів, як до процесу творчого мислення, відображає змістовно-аналітичний аспект інформаційної діяльності.

Сьогодні вже ніхто не сумнівається в тому, що основний вектор розвитку сучасної світової цивілізації лежить в інформаційній сфері. Інформаційна революція, яка розпочалася наприкінці ХХ ст. на початку ХХІ ст. зумовлює формування нового типу суспільства – інформаційного. Інформаційна індустрія – це нова галузь, яка пов'язана з вироб-

ництвом технічних засобів, методів, технологій для виробництва нових знань і спрямовує рух людства до інформаційного суспільства.

Основою інформаційної індустрії є перетворення інформації, переробка інформаційних ресурсів і забезпечення умов доступу споживачів до необхідної їм інформації. Виробництво інформаційного, а не матеріального продукту стає рушійною силою розвитку суспільства, а останній, у свою чергу, стає дедалі більш інформаційномістким.

Таким чином, процес становлення і розвитку інформаційного суспільства має об'єктивний характер. Водночас розвиток інформаційного суспільства можливий на основі комплексного підходу, який охоплює стратегічне бачення інформатизації суспільства, чіткі пріоритети цієї інформатизації, координується з існуючими соціально-економічними, політичними та культурними умовами держави й міжнародною практикою та пов'язується з розвитком економіки й країни в цілому.

Основними функціями інформаційного забезпечення є: інформативна, організаційна, управлінська, комунікативна.

Цей перелік не вичерпує всіх можливостей інформаційного забезпечення. Однак результативність інформаційного забезпечення насамперед залежить від інформаційного процесу.

Сам інформаційний процес можна поділити на дві складові: інформаційну і аналітичну. До процесу інформаційної роботи належить послідовна сукупність операцій (відбір, накопичення, зберігання, обробка, видача інформації), що дає змогу швидко знайти в повному обсязі потрібні матеріали. Відбір і обробка матеріалів за темою дослідження – це підготовчий етап процесу аналітичної роботи, під час якої здійснюється пошук інформації, перевірка її якісних характеристик, а також її обробка з метою створення умов для правильної оцінки досліджувальних фактів, подій і явищ.

Таким чином основні етапи інформаційного процесу:

- збір якомога більшої кількості інформації з даної проблеми;
- фільтрація суб'єктивних факторів і другорядної інформації;
- додатковий збір інформації з історії виникнення проблеми та її розвитку, аналогах і варіантах її подолання чи вирішення;
- аналіз варіантів вирішення проблеми та їх можливе взаємовиключення або поєднання;
- прогноз подальшого розвитку ситуації за різних умов;
- розробка переліку стратегій реалізації рішення, визначення сукупності дій, необхідних для досягнення поставленої мети;
- оцінка ступеня ризику при несприятливому розвитку подій.

Зазначимо, що ця схема лише в загальних рисах характеризує інформаційні процеси, їх технологічні аспекти, і не є універсальною. Залежно від конкретних завдань ця схема може набувати найрізноманітніших елементів, форм тощо.

Інформаційні процеси пов'язані з множиною новітніх категорій: інформація, інформатизація, інформативність, інформологія, інформаційний соціум, віртуалізація, економіка знань, глобалізація тощо.

На думку багатьох дослідників, процес інформатизації повинен містити в собі три діалектично взаємозалежних процеси:

- медіатизацію – процес удосконалювання засобів збору, збереження і поширення інформації;
- комп'ютеризацію – процес удосконалювання засобів пошуку й обробки інформації;
- інтелектуалізацію – процес розвитку здібностей людей до сприйняття і породження інформації (знання), тобто процес підвищення інтелектуального потенціалу суспільства, включаючи використання засобів штучного інтелекту.

Однак саме інформація відіграє наразі одну з провідних ролей. Від її запасів та впорядкованості залежить спосіб розв'язання тієї чи іншої проблеми. Сьогодні керівники часто відчують брак інформації у зв'язку з тим, що не будь-яка інформація корисна, представлена в необхідному вигляді і відповідає поставленим цілям управління.

Фахівець з аналітичної роботи – британський професор Р. Джонс – зазначив, що критерій інформаційної роботи не зводиться до того, щоб отримані висновки підтверджувалися на практиці. Інформація повинна переконати державні та дослідницькі органи вжити відповідні заходи.

На думку канд. техн. наук, проф. кафедри мультимедійних технологій КНУКіМ О. Матвієнка, система інформаційного забезпечення управління ефективно функціонує за умови спеціальної підготовки фахівців широкого профілю, добре обізнаних із відповідною тематикою і завданнями, що стоять перед організацією, та чіткого визначення методів, форм і видів інформаційного обслуговування для забезпечення його оперативності та компактності [5].

Академік І. Павлов до провідних якостей особи вченого-дослідника відносив:

- наукову послідовність;
- міцність пізнання азів науки і прагнення від них до вершин людських знань;
- стриманість, терпіння;
- готовність і вміння робити чорнову роботу;
- вміння накопичувати факти;
- наукову скромність;
- готовність віддати науці все життя.

Академік К. Скрябін відзначав особливу значущість у науковій творчості любові до науки, вибраної спеціальності.

Водночас державний радник юстиції РФ Б. Шенкман вважає, що духовна праця є виявом людської спільності, вона має розглядатися як

загальна форма діяльності. Будь-яке відкриття є «безпосереднім результатом загальної праці і разом з тим передумова загальної праці» [7].

Таким чином, можна стверджувати, що в сучасному інформаційному середовищі сприйняття інформаційної роботи як процесу творчого мислення надає можливість фахівцям створювати, управляти, пропонувати нові теорії, нові технології, нові напрями розвитку, знаходити шляхи виходу зі складних нестандартних ситуацій у будь-яких сферах діяльності людини, оновлювати зміст осмислення навколишньої дійсності, збагачуючи тим самим інформаційну основу існування і розвитку суспільства в швидкоплинному перебігу її змін.

Список використаних джерел

1. *Боно Э. де* Латеральное мышление / Эдвард де Боно. – СПб. : Питер Паблишинг, 1997. – 320 с.
2. *Калюжний Р.* Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики / Р. Калюжний, В. Павловський, В. Цимбалюк. – Київ, 2002. – 296 с.
3. *Кузнецов И.* Учебник по информационно-аналитической работе / И. Кузнецов. – М. : Язуа, 2001. – 320 с.
4. *Кулицький С.* Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління : навч. посіб. – К. : МАУП, 2002. – 224 с. : іл. – Бібліогр. : С. 209–218.
5. *Матвієнко О.* Завдання діяльності спеціалістів у галузі інформаційного забезпечення сфери підприємництва / О. Матвієнко // Вісн. Кн. палати. – 2001. – № 1. – С. 12–14.
6. *Плэтт В.* Стратегическая разведка. Основные принципы / В. Плэтт. – М. : Издательский Дом «Форум», 1997. – 376 с.
7. *Шенкман Б.* Духовное производство и его своеобразие / Б. Шенкман // Вопр. филос. – 1966. – № 12. – С. 117,122.

Вікторія БОНДАРЕНКО,

провід. бібліограф СІАЗ НБУВ

ДИСТАНТНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ: ВІД МБА ДО ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕК

У статті розглядаються основні форми дистантного обслуговування користувачів бібліотек та їх еволюція в процесі розвитку інформатизації в Україні.

Оцінюються переваги нових та вже сталих форм обслуговування користувачів у бібліотечних установах, як сучасних інформаційних центрах. Проаналізовано актуальні напрями та особливості розвитку сучасних дистантних форм обслуговування користувачів бібліотек, попит на які значно підвищився протягом останніх років.

Ключові слова: дистантні форми, бібліотека, інформація, інформаційні технології, Україна.

Сучасні інформаційні технології є тим інструментом, який істотно впливає на визначення стратегії і тактики розвитку сучасних бібліотек. Впровадження комп'ютерних технологій, телекомунікаційного доступу, електронних носіїв привели до кардинальних змін у якості та формах обслуговування користувачів бібліотеки.

У сучасних світових бібліотеках активно розвивається дистанційне обслуговування користувачів. Користувач розглядається як центральна фігура в бібліотеці, навколо якої концентрується вся увага, спрямована на виявлення та максимально повне і швидке задоволення його потреб.

Сьогодні вітчизняними та зарубіжними науковцями дедалі більше уваги приділяється питанню дистантного обслуговування користувачів бібліотеки. Зокрема, активно досліджується сучасний стан МБА, його перспективи та модернізація у зв'язку з розвитком нових електронних технологій, аналізуються особливості створення та функціонування електронних та гібридних бібліотек, як спосіб удосконалення форм дистантного обслуговування, досліджуються веб-сайти бібліотек як один з найважливіших способів доступу до ресурсів бібліотеки.

Детально розкривають тему дослідження дистантних форм обслуговування публікації російських дослідників В. Агаджаняна, Р. Гіляревського, М. Гончарова, Т. Єршової, О. Сютюренка, М. Меняєва, Ю. Хохлова, Я. Шрайберга (мережева інтеграція інформаційних ресурсів бібліотек).

В Україні проблему дистанційного забезпечення потреб користувачів активно розробляє НБУ імені В. І. Вернадського. Різні аспекти про-

блеми дистантного обслуговування висвітлюються в працях В. Горового («Процес вдосконалення бібліотечного обслуговування користувачів у контексті впровадження електронних технологій»), Л. Костенка («Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності») та ін.

Актуальними стосовно перспектив розвитку електронного бібліотечно-інформаційного ресурсу країни є праці Т. Павлуші, А. Чекмарьова (проблеми національної системи електронних бібліотек України); роботи І. Давидової, Н. Зінов'євої, Л. Філіпової (бібліографічні системи та бази даних в умовах сучасного інформаційно-комп'ютерного середовища).

У публікаціях В. Загуменної розглядаються проблеми автоматизації інформаційно-бібліографічного забезпечення комплектування фондів наукових бібліотек, вплив комп'ютерних технологій на розвиток інформаційних ресурсів бібліотек України. Досвід автоматизації окремих українських книгозбірень висвітлюється в публікаціях В. Дригайла, І. Левченко, Т. Ярошенко, В. Ярошук.

Впровадження бібліотеками нових форм обслуговування (також і через систему платних послуг) забезпечує розширення діапазону традиційних пропонованих бібліотекою можливостей, привабливих для користувача.

Зокрема, певної трансформації зазнала така затребувана форма дистантного обслуговування, як МБА.

Міжбібліотечний абонемент і доставка документів є найважливішими засобами функціонування інформаційного простору і забезпечення загальної доступності інформації, будучи системою обслуговування користувачів, що надає рівні можливості у використанні інформаційних ресурсів для всіх читачів незалежно від місця проживання, професійної і соціальної належності. Водночас – це одна з найрозвиненіших і апробованих форм соціального партнерства, заснована на принципі взаємодоступності ресурсів бібліотек і власників інформації.

На сьогодні багато бібліотек різних типів співпрацюють на регіональному рівні, реалізуючи використання сумісних ресурсів для ведення єдиного каталогу і міжбібліотечного обміну.

У майбутньому, коли всі документи будуть електронними і загальнодоступними всюди та цілодобово, можливо не буде необхідності в службі міжбібліотечного абонемента (МБА/ЕДД). Проте на сьогодні немає жодної такої бібліотеки, яка може придбати всі документи, для цього просто не вистачає полиць для їх розміщення і засобів, а також каталогізаторів для їх обробки. Тому бібліотеки і сьогодні, і завтра відчуватимуть потребу в обміні ресурсами [1].

При цьому на сьогодні розуміння самого поняття «МБА» стало набагато ширше. А вже бібліотеки запозичають документи не тільки в бібліотек, а й в інших організаціях, що надають інформацію. Служби МБА

сьогодні мають можливість виконати запит на документ в електронному вигляді або вигляді фотокопії і не вимагати її повернення. Поняття «МБА» – це служба, яка здійснює замовлення матеріалів за традиційною технологією і використовує електронну доставку документів для оптимізації процесу.

Організаційна й технологічна модель міжбібліотечного обміну є визначальним моментом в ефективності використання корпоративних мереж.

Сучасні мережеві технології дають можливість реалізувати ідеальну модель передавання електронного документа за один етап, тобто прямого передавання в комп'ютер користувача. У даному випадку весь процес від пошуку інформації, перевірки її наявності в місцевому фонді (або в повнотекстових базах даних) до оформлення замовлення і отримання копій документів, може бути виконаний одразу з автоматизованого робочого місця кінцевого користувача.

На сьогодні дедалі більша кількість бібліотечних установ України, зокрема системи МБА національних, державних та вузівських бібліотек, намагаються розвивати нові напрями діяльності.

До прикладу, у НБУВ історія існування відділу міжбібліотечного науково-інформаційного сервісу (ВМНІС, до 2006 р. – відділ абонементу) бере початок від грудня 1920 р., коли в НБУВ (ВБУ) було відкрито абонемент для академіків АН України. Згодом було введено колективний міжбібліотечний абонемент, право користування яким надавалося спочатку лише бібліотекам наукових установ АН України. З 1925 р. розпочав свою діяльність міжміський міжбібліотечний абонемент (МБА) бібліотеки. Своє функціонування в системі єдиного МБА бібліотека почала з 1928 р., коли встановилися ділові міжбібліотечні зв'язки з великими бібліотеками Москви, Ленінграда, Одеси та розширилось обслуговування за МБА і персональним абонементом.

Протягом наступних років, включаючи перші повоєнні роки, було відновлено систему обслуговування, поновлено традиційні зв'язки за МБА, відкрито абонементи багатьом київським та чужоміським бібліотекам. У системі міжнародних відносин бібліотека почала функціонувати з 1956 р. Державна бібліотека ім. Сечені в Будапешті – перша бібліотека, з якою було встановлено ділові контакти за міжнародним міжбібліотечним абонементом (ММБА). Згодом бібліотека розпочала співробітництво з академічними бібліотеками Болгарії, Німеччини, Польщі, Чехії тощо. ММБА в Україні офіційно створено після затвердження ухвали президії АН України (1958 р.), а з 1972 р. бібліотека виконує функції регіонального центру МБА з виконання запитів на іноземні видання. Таким чином, у 20-ті роки було створено основні засади функціонування сучасного ВМНІС, що надає можливість дистанційного забезпечення інформацією введених в обіг документів, відсутніх у власних фондах.

На сьогодні основні напрями діяльності ВМНІС можна поділити на такі галузі, як галузь наукових досліджень, науково-прикладної та науково-методичної діяльності.

Галузь наукових досліджень містить у собі науково-дослідну роботу з питань удосконалення системи обслуговування користувачів за МБА, впровадження новітніх технологій функціонування служби МБА та ММБА з залученням сервісних послуг і сучасних засобів доставки документів (ДД).

Науково-прикладна діяльність забезпечує наукове, інформаційне і бібліотечно-бібліографічне обслуговування користувачів на основі міського, міжміського, міжнародного міжбібліотечного та індивідуального абонементів.

Галузь науково-методичної діяльності займається розробкою та підготовкою методичних матеріалів з питань підвищення ефективності обслуговування віддалених користувачів, надання бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг користувачам МБА і ДД.

Структурно відділ ВМНІС складається із сектору міжміського та міжнародного МБА і ДД, міського МБА та індивідуального абонементу.

Сектор міжміського та міжнародного МБА і ДД забезпечує роботу з якісного виконання запитів споживачів МБА та ММБА на базі використання нових інформаційних технологій і ДД. Користувачам надається можливість отримати документи з основних фондів зберігання НБУВ у тимчасове користування установам та організаціям інших міст України, що мають у своїй структурі бібліотеки.

Приватні особи можуть замовляти відсутні та потрібні документи через будь-яку обласну, районну, наукову або міську бібліотеку за місцем проживання. Вартість одного замовлення становить 10 грн.

Обслуговування користувачів за міжнародним МБА (ММБА) дає змогу замовити та одержати документи з фондів бібліотек СНД та інших країн. Послуги, що надаються за ММБА, платні.

Основні функції сектору міського МБА та індивідуального абонементу – забезпечення оперативного обслуговування користувачів міських МБА та індивідуальних абонементів (виключно з науковим ступенем) документами з фонду основного зберігання НБУВ та підсобного фонду відділу.

Міський МБА займається обслуговуванням користувачів бібліотек, установ та організацій різної відомчої підпорядкованості в Києві.

Індивідуальний абонемент обслуговує індивідуальних абонементів з науковим ступенем та надає документи з основного фонду зберігання НБУВ та допоміжного фонду відділу [2].

У Росії багато бібліотек різних типів співпрацюють на регіональному рівні, реалізуючи використання спільних ресурсів для ведення

зведеного ЕК та міжбібліотечного обміну. Здійснюючи координацію і кооперацію бібліотек при комплексному впровадженні ефективних автоматизованих технологій комплектування, каталогізації, зберігання, видачі, фінансового контролю та ін., бібліотеки Росії об'єднуються в бібліотечні мережі, корпорації.

Головним координаційним центром МБА у ЕДД в Росії є Російська державна бібліотека, де введена форма абонементного обслуговування, яка створює комфортні умови для більш оперативного виконання замовлень «віддалених користувачів».

Позитивним прикладом ефективної роботи системи ЕДД і МБА може служити система КОРБІС. КОРБІС – добровільне об'єднання провідних бібліотек Росії з доставки інформації.

У США, Великій Британії, Нідерландах та інших зарубіжних країнах діє велика кількість сучасних служб розповсюдження електронної інформації, яка використовує новітню інформаційну техніку. Доставка копій замовнику здійснюється протягом незначного проміжку часу (від кількох хвилин до кількох годин), незалежно від місцезнаходження оригіналу, – у книгосховищах Англії або Австралії. Сучасний МБА у ряді зарубіжних країн вже перетворився на галузь електронної доставки документів.

Активний процес становлення глобальної світової інформаційної інфраструктури, що відбувається в даний час, торкнувся всіх сторін бібліотечної діяльності, зокрема, і такого важливого каналу бібліотечно-інформаційної комунікації як міжнародний міжбібліотечний абонемент (ММБА). Діяльність ММБА сприяє посиленню інтеграційних процесів у світі, обміну інтелектуальними багатствами людства, взаємовикористанню ресурсів бібліотек різних країн, допомагає користувачу одержувати видання, відсутні в національній документальній системі. Таким чином, ММБА, будучи одним з видів міжнародного обміну інформацією і формою міжнародної кооперації в обслуговуванні користувачів, забезпечує формування єдиного світового інформаційного простору і участь окремих країн у цьому процесі.

У Російській національній бібліотеці ММБА існує вже понад 40 років. На сьогодні здійснює співпрацю з 900 організаціями в 47 країнах світу, будучи за масштабами діяльності однією з найбільших подібних служб у Росії. Це насамперед бібліотеки Німеччини, США, Великобританії, Бельгії, Голландії, Франції. Інші 60 % – партнери, контакти з якими відбуваються епізодично. Виділяючи тип бібліотеки-партнера, необхідно відзначити, що це переважно національні бібліотеки, а також університетські (найбільш численні). Проте співпраця здійснюється і з технічними, медичними, педагогічними, іноземної літератури, бібліотеками дослідницьких інститутів і центрів, академій наук, муніципальними та ін. бібліотеками [3].

Поряд з розвитком традиційних дистантних форм обслуговування користувачів бібліотеки активно впроваджують і нові. Серед них – телекомунікаційна передача бібліографічної і текстової інформації, аналітичне інформування про зміст найбільш затребуваної періодики, аналітична інформація, бізнес-інформація, надання користувачу інформації в зручній для нього формі (друкованій, МЛ, CD, онлайн) та ін.

Значно розширили можливості доступу користувача до потрібної йому інформації розміщення її бібліотеками на власних веб-сторінках, які на сьогодні є одними з найбільш затребуваних форм дистантного обслуговування.

Електронні технології, які використовують бібліотеки при створенні своїх веб-сайтів, істотно розширюють бібліотечний сервіс, поєднуючи пошук за внутрішнім ресурсом бібліотек з відсилкою користувача до інформації, яка міститься безпосередньо в Інтернеті на сайтах інших бібліотек, громадських організацій, урядових структур, науково-дослідних інститутів тощо.

На сьогодні можна виділити такі основні напрями діяльності традиційних бібліотек у мережі Інтернет з використанням бібліотечних сайтів, як надання доступу до електронних каталогів, електронних бібліотек, повнотекстових копій, електронних книг та інших бібліотечних інформаційних ресурсів.

Так, сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського дає можливість своїм користувачам отримати доступ до таких інформаційних ресурсів бібліотеки, як електронний каталог, спеціалізовані каталоги, реферативна база даних, електронний фонд, тематичні зібрання, аналітичні матеріали СІАЗ, бібліотечні новини, передплачені ресурси, електронні наукові фахові видання, наукова періодика України, наукові установи, наукові біографії вчених, про В. І. Вернадського, про бібліотеку. Також сайт бібліотеки надає доступ до науково-інформаційних ресурсів Інтернету: пошукових систем, бібліотек України, національних бібліотек, електронних бібліотек, органів державної влади, національних університетів, енциклопедій, словників, газет та інтернет-видань.

Інтернет-портал Бібліотеки щодня відвідують 25–30 тис. користувачів. Особлива категорія абонентів – інформаційні служби органів державної влади, серед яких Верховна Рада України, Адміністрація Президента України і Кабінет Міністрів України.

Оптимальна презентація власних фондів, ресурсів та послуг на сайті досягається завдяки вдосконаленню бібліотеками методів своєї діяльності з використанням інтернет-технологій для вирішення таких завдань як: електронне комплектування фондів; корпоративна каталогізація; інформаційно-бібліографічне обслуговування користувачів; книгообмін; МБА і доставка документів; організація відкритого доступу користувачів

до ресурсів Інтернету; каталогізація інтернет-ресурсів; створення бібліографічних і повнотекстових баз даних.

Використання електронних технологій, функціонування бібліотечних сайтів також створює умови і для корпоративної взаємодії між бібліотеками. Так, наприклад, у НБУВ існують такі корпоративні проекти як:

- Наукова електронна бібліотека України – проект ініційовано Центром комп'ютерних технологій у 1998 р. Він передбачає формування електронного фонду на основі принципу зацікавленості науковців у відображенні результатів своїх інтелектуальних напрацювань у національних інформаційних ресурсах. Основна складова цього фонду – повні тексти авторефератів дисертацій, захищених в Україні у 1998 і наступних роках;

- Система реферування української наукової літератури – проект започатковано в 1998 р. Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського. У рамках проекту здійснюється формування загальнодержавної реферативної бази даних і видання галузевих серій Українського реферативного журналу;

- Портал «Наукова періодика України» – проект започатковано у 2006 р. Центром комп'ютерних технологій для представлення відомостей про новітні результати теоретичної та прикладної діяльності установ НАН України. У 2007 р. рамки проекту були розширені – зібрання академічних журналів трансформувалося в загальнодержавний портал наукової періодики;

- Інтранет/Екстранет-ресурси – проект започатковано Центром комп'ютерних технологій у 2005 р. для поширення кумулятивної, меморіальної та комунікативної функцій бібліотек на мережеві джерела інформації. Його основна суть – архівування наукової та суспільно значущої інформації українського сегмента Інтернету і вибіркоче архівування загальнодоступних зарубіжних джерел інформації;

- Система наукових електронних видань України «Бібліотека – суспільству». У рамках проекту, започаткованого Центром комп'ютерних технологій у 2003 р., здійснюється формування та поширення на компакт-дисках упорядкованих за галузевою ознакою науково-інформаційних ресурсів провідних бібліотек України. Галузеві серії містять тематичну картотеку обсягом 150–250 тис. бібліографічних записів і кілька тисяч повнотекстових документів;

- Наукова спадщина України – проект ініційовано Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського і Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського у 2008 р. з метою надання суспільству інформації про видатних українських учених, які внесли вагомий внесок у розвиток вітчизняної та світової науки, і

повних текстів їх найзначніших публікацій. Одночасно реалізація проекту передбачає вирішення проблеми створення страхових електронних копій наукових видань, що мають наукову та історичну цінність;

– Національний формат представлення бібліографічних даних – формат розроблявся у 2001–2004 рр. міжвідомчою робочою групою фахівців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Національна академія наук України), Національної парламентської бібліотеки України (Міністерство культури і туризму України) та Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Міністерство освіти і науки України);

– Почаївський проект – спільний проект Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Бібліотеки Російської академії наук, розпочатий за результатами конкурсу НАН України та Російського гуманітарного наукового фонду. Здійснювався з 2005 р. до 2007 р. У рамках проекту проводилися дослідження та укладання ґрунтового наукового каталогу кирилических почаївських стародруків, примірники яких зберігаються у фондах двох академічних бібліотек – Росії та України; створення електронних повнотекстових копій рідкісних почаївських стародруків; реставрацію пошкоджених примірників; укладання альбому художніх прикрас, які використовувалися в почаївських стародруках.

Мета та завдання проекту – дослідження стародруків, виданих Почаївською друкарнею у XVIII – першій третині XIX ст., як найменш досліджених вітчизняних стародруків; укладання ґрунтового наукового каталогу всіх наявних у НБУВ і БРАН примірників цих видань; реставрація пошкоджених примірників; створення повнотекстових копій рідкісних почаївських стародруків; виявлення примірників почаївських стародруків у інших сховищах Росії та України.

– Корпоративна науково-інформаційна мережа. 2002 р. у рамках проекту фахівцями Інформаційно-обчислювального центру Київського національного університету імені Т. Шевченка проведено роботи з інтеграції локальних комп'ютерних мереж університету та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Варто відзначити й міжнародну корпоративну взаємодію між бібліотеками. Одним з яскравих прикладів такої взаємодії є проект «Європейська бібліотека» (European Library). Це сумісний некомерційний проект 47 національних бібліотек, що входять в CENL (Конференції директорів національних бібліотек Європи). Мета CENL – поглиблення і зміцнення ролі національних бібліотек.

Філософією проекту «Європейська бібліотека» є надання розподіленого доступу до цифрових документів, що фізично зберігаються на серверах окремих національних бібліотек. На сьогодні можна проглянути

150 млн записів на 20 мовах. До кінця 2007 р. було зареєстровано понад 500 тис. звернень на сайт «Європейської бібліотеки».

У своїх рекомендаціях з питань оцифровки і онлайн-доступу до документів, що мають історико-культурну значущість, а також з питань збереження цифрової інформації «Європейська комісія» запропонувала використовувати «Європейську бібліотеку» як відправну точку для створення Загальноєвропейської цифрової бібліотеки. До Загальноєвропейської цифрової бібліотеки увійдуть не тільки національні, але й інші бібліотеки, а також музеї та архіви.

У проєкті «Європейська бібліотека» бере участь і НБУВ. Так, через сайт «Європейської бібліотеки» можна ознайомитися з реферативною базою даних українських наукових робіт (база даних містить реферативну інформацію з української наукової літератури в галузях природничих наук, інженерії, сільського господарства, гуманітарних дисциплін та медицини з 1998 р. У квітні 2008 р. база даних містила близько 250 тис. записів і зростала на 3 тис. записів щомісячно) та базою даних повних текстів українських наукових робіт (база даних містить бібліографічні записи та короткі огляди всіх дисертацій, захищених в Україні з 1998 р., а також бібліографічні записи та повні тексти вибраної української наукової періодики та книг).

Одним із перспективних напрямів дистантного обслуговування користувачів є створення електронних або цифрових бібліотек. У цьому контексті яскравим прикладом є Російська національна бібліотека, яка з липня 2001 р. почала вибіркоче переведення видань, що зберігаються в її фондах, в електронну форму, що поклало початок створенню цифрової бібліотеки РНБ. У РНБ зібрані багаті колекції унікальних матеріалів, деякі з них існують в єдиному екземплярі не тільки в країні, але й у світі.

Електронні бібліотеки на сьогодні є одним з напрямів щодо організації електронних інформаційних ресурсів, що демонструє якісні зміни в їх організації, зберіганні та забезпеченні до них доступу.

Електронні бібліотеки з'явилися як природний результат еволюції методів обробки, аналізу, зберігання, пошуку інформації і широкого впровадження в практику діяльності людини комп'ютерних і мережевих технологій.

ЕлБ містять різні колекції інформації для використання великою кількістю користувачів, і їх обсяги можуть бути найрізноманітнішими.

Порівняно з традиційними бібліотеками електронні мають ряд потенційних переваг:

- доставляють інформацію користувачу на місце замовлення інформації – досить мати комп'ютер, підключений до комп'ютерної мережі;
- надають більше можливостей з пошуку інформації та її обробки, оскільки практично будь-яке слово в тексті може бути пошуковим виразом;

- забезпечують доступ до унікального документа, для роботи з яким раніше вимагалось прийти в сховище, де він зберігався; дають бібліотекам і архівам можливість забезпечити широкий доступ користувачів до своїх фондів за допомогою виставлення їх у комп'ютерну мережу;
- дають можливість бібліотекам постійно підтримувати свої інформаційні ресурси в актуальному стані, оскільки оновлення електронної версії документа простіше, ніж друкарської;
- інформація доступна цілодобово і повсюдно;
- інформаційні матеріали можуть бути представлені в різних форматах (текст, база даних, діаграма);
- інформаційне середовище може бути інтегровано з новими формами спілкування за допомогою таких технологій, як електронна пошта і телеконференції [4].

Останнім часом дедалі популярнішим стає термін «гібридна бібліотека» (hybrid library), частинами якої є як традиційні бібліотечні служби, так і її електронна бібліотека – частина фондів бібліотеки (представлені в електронній формі і супроводжуються як технічними засобами, так і відповідним чином підготовленим персоналом). Гібридні бібліотеки покликані об'єднати переваги нових інформаційних технологій, які реалізовані в електронних бібліотеках, і переваги бібліотек традиційних, які, на відміну від інших систем і структур інформаційного обслуговування суспільства, зберігають у своїх фондах практично всі типи інформації (наукову, технічну, економічну, науково-пізнавальну, розважальну тощо) і обслуговують практично всі соціальні верстви, користувачів усіх вікових і професійних категорій.

Загальна думка експертів зводиться до того, що, за винятком деяких вузькоспеціалізованих галузей, триватиме співіснування електронних і традиційних бібліотек, тобто бібліотеки як організації володітимуть великими зібраннями традиційних матеріалів паралельно з високо розвинутою структурою у сфері електронних служб і послуг, а видавці і надалі наповнюватимуть великий сегмент інформаційного ринку традиційною інформаційною продукцією. Проте зниження цін на комп'ютерне устаткування і збільшення технічних характеристик у деяких випадках призводить до повної заміни традиційних носіїв електронними. У деяких галузях електронні бібліотеки можуть повністю замінити традиційні друкарські видання.

Електронні бібліотеки можуть містити оцифровані версії документів різних типів: текст, графіку, картографічні матеріали, аудіо- і відеозаписи, мультимедійні об'єкти, енциклопедії, електронні книги, електронні журнали тощо.

Так, у Британській бібліотеці зберігається 150 млн екземплярів рукописів, які належать різним історичним епохам. Серед рукописів,

електронні версії яких доступні тепер читачам – Євангеліє Ліндісфарна, записник Леонардо да Вінчі, «Алмазна Сутра», яка вважається найдавнішою друкованою книгою, і багато інших.

Британська бібліотека створила інтерактивну комп'ютерну програму «перегортаючи сторінки», яка дає змогу перегортати сторінки, не доторкуючись до безцінного оригіналу. Відвідувачі електронної бібліотеки можуть збільшувати високоякісні зображення, читати і слухати коментарі, що пояснюють красу оформлення і цінність кожної сторінки. Для того щоб насолодитися переглядом, потрібно лише завантажити програму Shockwave (безкоштовно). Також вищезгадані видання можна придбати на компакт-дисках.

Проект Британської бібліотеки під назвою «Перегортаючи сторінки» має на меті розширити доступ до основних релігійних видань, що зберігаються в бібліотеці.

У рамках програми «Пам'ять Америки» (American Memory) забезпечується вільний доступ через Інтернет до творів писемності, звукозаписів, картин, відеозаписів, карт і нотних видань – документальних пам'яток американської нації. Це електронний архів історії Америки і творчості американців. Представлені тут документи з колекцій Бібліотеки Конгресу й інших організацій описують історичні події, видатних осіб, пам'ятні місця й ідеї, покладені в основу американського суспільства. Ці матеріали служать освітнім і просвітницьким цілям. Понад 9 млн документів, що відображають американську історію і культуру, зібрано в тематичні групи, яких більше 100.

Оригінальні форми представлені манускриптами, друкарськими виданнями, фотографіями, плакатами, картами, звукозаписами, відеозаписами, книгами, памфлетами і нотними виданнями. Кожна онлайн-колекція супроводжується набором допоміжних засобів, які покликані забезпечити пошук матеріалу, зробити його легким і зрозумілим у використанні. Експерти бібліотеки і співробітники довідково-інформаційного відділу готові допомогти користувачам при роботі з матеріалами в режимі онлайн через сервіс «Запитай у бібліотекаря» (Ask a Librarian).

«Встреча на границях» є двомовною (англо-російською) цифровою бібліотекою, представленою різними засобами інформації. Її матеріали розповідають про освоєння і заселення американського Заходу, про освоєння і заселення Сибіру і російського Далекого Сходу, що відбувалося паралельно, а також про зустріч росіян і американців на Алясці і на Північно-Західному узбережжі Америки. Проект призначений для використання в американських і російських школах і бібліотеках, а також для широкої громадськості обох країн.

Міжнародна електронна бібліотека для дітей (The International Children's Digital Library) відкрила сайт, у рамках якого доступні

близько 10 000 книг для дітей віком від 3 до 13 років, що належать до 100 різних культур. Метою сайту є вдосконалення у дітей навиків читання і сприйняття інформації про інші культури. Сайт створювався некомерційною організацією при Університеті штату Мериленд і Університету Сан-Франциско.

Деякі зарубіжні бібліотеки працюють над удосконаленням електронних бібліотек протягом десятиріч. Як показує практика, багато бібліотек на початковому етапі не володіли ні достатнім досвідом, ні фінансовими і технічними можливостями, необхідними для виконання завдань з якісної оцифровки й обробки матеріалів з метою створення електронної бібліотеки.

У країнах СНД розвиток віддаленого доступу відбувався в середині 90-х років, коли бібліотеки отримали доступ до Інтернету. Умовно доступ до онлайн можна поділити на два етапи – бібліографічний і повнотекстовий. Спочатку бібліографічний доступ обмежувався доступом до електронних каталогів бібліотек, переважно зарубіжних, а також до ресурсів російського сегмента Інтернету. Проте вже в кінці 90-х найбільшimi бібліотеками став надаватися доступ до бібліографічних баз онлайн даних вітчизняних генераторів.

З отриманням досвіду стало зрозуміло, що сучасні користувачі мають потребу в цілодобовому доступі до онлайн баз даних; у кваліфікованій допомозі бібліографів, а також технічній підтримці; в отриманні докладної інформації, що описує ресурси, які є в бібліотеці; в отриманні повного переліку пропонованих послуг, доступних зовнішнім користувачам; у спілкуванні з бібліотечним персоналом з позицій «покупця», тобто потреба в діловому спілкуванні і часто в режимі реального часу.

У цьому контексті особливу увагу можна приділити організації електронного довідкового обслуговування, під яким розуміється надання віддаленим користувачам ресурсів, а також консультаційних послуг, відповідно до їх запитів через телекомунікаційні мережі.

До напрямів електронного довідкового обслуговування відносяться: довідкове обслуговування користувачів через електронну пошту; довідкове обслуговування користувачів у режимі реального часу, а також відеоконференції; повністю автоматичне надання інформації у відповідь на запити користувачів на основі використання спеціально організованих баз знань/ баз даних виконаних запитів.

Актуальним є приклад Російської державної бібліотеки, яка задля зручності та підтримки зворотного зв'язку з користувачами через свій сайт надає можливість скористатися віртуальною довідковою службою Російської державної бібліотеки, яка надає безкоштовну консультацію з найрізноманітніших питань. Запити віртуальної довідкової приймаються цілодобово і без обмежень, пошук потрібної інформації

проводиться протягом двох–трьох робочих днів. Також збирається фонд виконаних довідок, їх можна подивитися в «Базе знаній», де зібрані відповіді на різні питання читачів.

Бібліотеки Європи одержують кошти на проекти електронних бібліотек і розвиток бібліотечних послуг. Сучасна стратегія бібліотек містить ряд завдань, серед яких і створення інформаційних технологій у системі доставки документів.

Опублікована британською бібліотекою стратегія розвитку інформаційного суспільства передусім припускає кооперацію з іншими бібліотеками через формальні і неформальні угоди. Багато університетських бібліотек Великобританії беруть участь у програмі «Електронні бібліотеки». Ця програма містить 40 проектів у семи напрямках, одним з напрямів є доставка документів і доступ до мережевих ресурсів.

Електронні мережі надають можливість створення сумісних проектів силами декількох бібліотек. Тільки в кооперації з іншими бібліотеками можна увійти до інформаційного суспільства.

Багато країн світу беруть участь у розробці стратегії розвитку інформаційного суспільства. Розробкою стратегії входження в інформаційне суспільство в цих країнах займаються на всіх рівнях – від установ до урядового кабінету. Освітні установи, університети, бібліотеки також займаються розробкою своїх власних стратегій.

Стратегія Європейського Союзу містить 10 напрямів, якими слід розвивати інформаційне суспільство в Європі [5].

Підсумовуючи, варто відзначити, що останніми роками інформаційні технології в бібліотеках дедалі більше використовуються не тільки для керування внутрішніми бібліотечними операціями, але й для організації доступу до інформації в її різних формах і місцях зберігання. Нове технологічне середовище дає можливість бібліотекам обслуговувати як локальних відвідувачів, так і глобальних – віддалених користувачів, які отримують доступ до фондів бібліотеки через зовнішні комп'ютерні мережі.

Список використаних джерел

1. *Дементьева Е. В.* Электронный межбиблиотечный абонемент – основа для равноправного информационного обмена в будущем и настоящем / Е. В. Дементьева // Научн. и техн. б-ки. – 2003. – № 4. – С. 92–98.
2. Відділ міжбібліотечного науково-інформаційного сервісу НБУВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/vmnis/index.html>. – Назва з екрана.
3. *Петрусенко Т. В., Жарова Т. М., Старцева Л. Д.* Возможности международного межбиблиотечного абонемента (ММБА) РНБ в

условиях новых технологий [Электронный ресурс] / Т. В. Петрусенко, Т. М. Жарова, Л. Д. Старцева // Российская национальная библиотека, Санкт-Петербург. – Режим доступа : <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea98/doc2/doc65.html>. – Загл. с экрана.

4. *Лапо П. М., Соколов А. В.* Введение в электронные библиотеки [Электронный ресурс] / П. М. Лапо, А. В. Соколов // Электрон. текстовые данные. – Режим доступа: <http://www.iatp.by/handouts/library/e-libraries/2-16.htm>. – Загл. с экрана.

5. *Кудрова О.* Межбиблиотечный абонемент библиотеки университета и его роль в обеспечении источниками знания в информационном обществе [Электронный ресурс] / О. Кудрова // Латвийский университет, Рига, Латвия. Режим доступа : www.nbu.gov.ua/articles/.../Doc58.HTML. – Загл. с экрана.

Мілена ХРОМЕЦЬ,
аспірантка НБУВ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕЧНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу сучасних правових засад управління формуванням електронних ресурсів бібліотечних та інформаційних центрів. Розглянуто систему найбільш важливих вітчизняних нормативно-правових документів, що становлять законодавче підґрунтя для практичної реалізації процесів накопичення, зберігання й використання електронних ресурсів. Визначається потреба застосування комплексного підходу, що базується на інформаційно-комунікаційній стратегії розвитку бібліотеки, включає нормативно-правове регулювання на державному рівні та цілеспрямоване систематичне застосування організаційно-адміністративних заходів на рівні окремого закладу.

Ключові слова: управління, електронні ресурси, бібліотечні та інформаційні центри, законодавчо-нормативні акти, інформаційна політика.

Значні трансформації, що відбуваються протягом останніх двадцяти років у системі норм і принципів діяльності бібліотечних закладів України, тісно пов'язані із загальноцивілізаційним інформаційним прогресом людства та визначають потребу у виборі інформаційно-комунікаційної стратегії розвитку бібліотеки. Реалізація такої стратегії можлива за умови здійснення ефективного керування процесом формування бібліотечних інформаційних ресурсів як на рівні бібліотеки, так і на рівні державної інформаційної політики.

Для бібліотечної сфери інформаційна політика держави має життєво важливий характер: від її вирішення залежить можливість успішного функціонування бібліотеки в умовах інформаційного суспільства, характерними рисами якого є перетворення національних інформаційних ресурсів у стратегічний ресурс, інтенсивне накопичення електронних бібліотечно-інформаційних фондів, зростання інформаційно-комунікаційних потреб користувачів.

Проблеми формування фондів бібліотечних закладів у контексті державної інформаційної політики завжди перебували в полі зору провідних бібліотекознавців, серед яких праці М. П. Васильченко, К. Л. Воронько, Ю. А. Гриханова, А. І. Земськова та Я. Л. Шрайберга, Г. О. Євстигнєєвої, Л. Й. Костенка, Т. В. Майстрович, І. А. Павлуші,

Т. П. Павлуші, А. А. Соляник, Ю. Н. Столярова, Н. І. Терентьева, В. І. Терьошина, В. В. Шилова та ін. У процесі вивчення різних аспектів комплектування та використання інформаційних ресурсів на традиційних та електронних носіях певна увага приділялась аналізу наявного стану нормативно-правового забезпечення діяльності бібліотечних закладів. Висновки науковців були одноставними в тому, що характерним для інформаційної політики України протягом останнього десятиліття ХХ ст. та початку ХХІ ст. була недостатня увага владних державних структур та недостатнє усвідомлення значення потужного інформаційного потенціалу вітчизняних бібліотечних та інформаційних центрів.

Разом з тим потенціал інформаційних ресурсів Української держави, на думку фахівців, посідає одне з провідних місць не тільки в країнах СНД, а й у світі, однак показники, що характеризують доступність користувачів до інформаційних ресурсів України та ефективність їхнього використання, з різних причин значно відстають від розвинутих країн. Однією з причин є недосконалість системи державного управління національними інформаційними ресурсами [1].

Підтвердженням нагальності проблеми є такі статистичні дані: в Україні функціонує понад 40 тис. бібліотек різного підпорядкування і форми власності. У той же час у 32 % сільських населених пунктах немає бібліотек, при цьому тільки 9 % бібліотек у сільській місцевості оснащені комп'ютерами, переважна частина їх книжкових фондів фізично зношена та застаріла, щорічне поповнення фондів становить лише 1,6 % (норма відповідно до міжнародних стандартів – 10 %). Середня кількість комп'ютерів на одну публічну бібліотеку становить 0,3 %, доступ до Інтернет надають 2,5 % від загальної кількості публічних бібліотек, із них 0,8 % мають власний веб-сайт. Для порівняння: у 2007 р. у США 99,7 % публічних бібліотек надавали громадянам доступ до Інтернету [2].

Сучасна практика бібліотечних та інформаційних центрів демонструє, що у зв'язку з масовим використанням електронних інформаційних ресурсів, питання керування ними є особливо актуальним, зокрема, у забезпеченні цілісності та доступності інформаційних масивів. Керування формуванням електронних ресурсів є складним і багатоаспектним завданням, яке можливо окреслити насамперед як забезпечення цілісної державної політики в системі державного управління формуванням, розвитком і використанням інформаційних ресурсів шляхом розробки, впровадження і постійного вдосконалення ефективних правових, організаційних і економічних механізмів регулювання інформаційних ресурсів України (ринку інформації, інформаційних технологій, засобів обробки інформації та інформаційних послуг) [3].

Протягом років незалежності в Україні було прийнято ряд законодавчих і розпорядчих актів щодо діяльності вітчизняних бібліотечних

та інформаційних центрів, які безпосередньо вплинули на процес керування формуванням електронних ресурсів. У межах вітчизняного інформаційного законодавства можна виділити нормативно-правові акти, які відіграють роль юридичного підґрунтя існування й використання електронних інформаційних ресурсів, створюючи окремий напрям керування формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Першими базовими законодавчими актами стали Закони України «Про інформацію» (1992) та «Про науково-технічну інформацію» (1993) [4, с. 26 –32, 44–49]. Вони визначили головні напрями державної інформаційної політики, серед яких: забезпечення доступу громадян до інформації; створення національних систем і мереж інформації; зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності; забезпечення ефективного використання інформації; основні завдання національної системи науково-технічної інформації, до яких належить формування довідково-інформаційних фондів, одержання, обробка, зберігання, поширення і використання інформації, створення загальнодоступної мережі бібліотечних та інформаційних центрів громадського користування як бази для освіти, виробництва та наукових досліджень. Ці закони створили нормативно-правове підґрунтя державного управління в інформаційній сфері та були першою спробою визначення й утвердження важливості забезпечення процесу формування інформаційних ресурсів та інформації взагалі, яка повинна бути впорядкована, збережена, систематизована та максимально доступна для користувачів у демократичній державі.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995 р.), зі змінами і доповненнями від 2000 р., унормував базові положення стосовно формування бібліотечних ресурсів та управління ними [4, с. 61–71]. Важливим є те, що в Законі було окреслено державну політику в галузі бібліотечної справи, визначено ключові поняття бібліотечної системи та її фондів, а також систему управління бібліотечною мережею, яка забезпечує координацію діяльності та регламентує процес управління бібліотекою, бібліотечними ресурсами, зокрема, й управління формуванням електронних інформаційних ресурсів.

Зрозуміло, що для ефективного управління формуванням електронних інформаційних ресурсів важливими і потрібними є чітко визначені правила доставляння обов'язкового примірника документів. Цей нагальний аспект проблеми було реалізовано лише в 1999 р., завдяки прийняттю одного з найбільш впливових на процеси формування бібліотечно-інформаційних ресурсів та управління ними, – Закону України «Про обов'язковий примірник документів»

[4]. Разом з тим, як показала практика, виконання статей Закону має проблематичний характер і викликає багато питань не тільки правового, але й організаційного характеру. Зазначене пов'язано з тим, що закон не дає чіткого визначення поняття «електронне видання». Невирішеним залишається питання про належність до обов'язкового примірника публікацій у мережі Інтернет, які є електронним інформаційним ресурсом та існують тільки в електронному середовищі. Отже, нагальною проблемою, яка потребує чіткого визначення, є надходження до бібліотечних та інформаційних центрів електронного обов'язкового примірника документів. Окрім цього, як демонструє практика, багато бібліотек-одержувачів обов'язкового примірника документів, мають слабку технічну базу й не можуть в повному обсязі забезпечити повноцінне та ефективне формування, збереження й використання електронних ресурсів. Тому Закон потребує доповнень конкретними положеннями, що спрямовані на вирішення питань формування, зберігання й використання національного фонду цих видів документів та управління ними, враховуючи також права інтелектуальної власності авторів електронних інформаційних продуктів.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» (2002) [4, с. 101–110] визначила перелік одержувачів обов'язкового безплатного примірника видань. Позитивним його аспектом є значне поліпшення видового розмаїття видань у структурі обов'язкового примірника. Разом з тим бібліотечна практика підтвердила, що дедалі частіше об'єктом обмінних операцій стають електронні видання, але для запровадження постійного еквівалентного документообміну їх кількість та змістовне наповнення поки ще недостатні. У свою чергу виробники документів ще остаточно не з'ясували, скільки примірників кожного виду документів передавати одержувачам, які санкції необхідно запроваджувати за порушення порядку доставляння цих примірників [5].

Важливими законодавчо-нормативними актами, які безпосередньо впливають на управління формуванням електронними ресурсами бібліотечних та інформаційних центрів та визначають динаміку процесів інформатизації в Україні є Закони України «Про Національну програму інформатизації» (1998) та «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (1998) [4]. Одним з головних завдань, окреслених у законах, є формування системи національних інформаційних ресурсів, які мають бути зосереджені саме в бібліотечних та інформаційних центрах, архівах, базах даних. Завдяки їхній діяльності досягається можливість збереження інформації в електронній формі про пам'ятки матеріальної і духовної культури, архівні документи, забезпечення швидкого доступу до вітчизняних і світових досягнень культури.

Підвищенню ролі бібліотечних та інформаційних центрів у формуванні й більш ефективному використанні власного інформаційного потенціалу та управлінні інформаційними ресурсами сприяла Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку державних замовників завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 1999 р.» [6]. У ньому започатковано розробку плану створення національної системи електронного інформаційно-бібліотечного ресурсу та реалізації проекту «Національна електронна бібліотека», що в умовах створення в Україні Національної електронної бібліотеки є пріоритетним напрямом державної інформаційної політики та формування нормативної бази, яка здатна забезпечити централізоване впровадження інформаційних технологій на основі спільних платформ, загальних технологічних принципів та стандартів обміну даними.

Значним імпульсом щодо підвищення ролі бібліотечних та інформаційних центрів у формуванні й більш ефективному використанні власного інформаційного потенціалу та управління інформаційними ресурсами стали: Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» (2000) [7], «Про комісію з комплексного обстеження стану фондів бібліотек, архівів та музеїв України» (2002) [8], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми поповнення бібліотечних фондів на період до 2005 року» (2002) [9] та Розпорядження Кабінету Міністрів України «План заходів щодо розвитку бібліотечної справи на період до 2011 року» [10]. Їхня мета – поліпшення стану формування бібліотечно-інформаційних ресурсів, головними завданнями серед яких є необхідність створення національної системи електронного інформаційно-бібліотечного ресурсу, визначення стратегії вирішення проблеми формування ресурсів бібліотечних та інформаційних центрів шляхи подолання кризової ситуації в поповненні новими виданнями тощо.

Позитивні тенденції щодо управління розвитком бібліотечних та інформаційних центрів, а також забезпечення доступу до національних електронних інформаційних ресурсів і ресурсів світових глобальних мереж надали загальнодержавні програми, серед яких програма «Електронна Україна», розрахована на 2005–2012 рр. [11]. Її завдання передбачають створення Української національної дослідницько-освітньої мережі (UNREN), інтегрованої в Загальноєвропейську мережу (GEANT). Також програмою передбачено асигнування в розмірі 5 млн грн на підключення до цієї мережі бібліотечних та інформаційних центрів, архівів, музеїв та інших закладів культури, які сприяють усебічному розвитку сучасних бібліотечних та інформаційних центрів, удосконаленню їх діяльності в умовах впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних

технологій та інформатизації всіх сфер людського життя, забезпечують ефективність державного управління, накопичення наукових знань і розширення доступу широких верств населення до різноманітних інформаційних ресурсів.

У 2003 р. згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України була прийнята Концепція формування системи національних електронних інформаційних ресурсів [12]. Головна її мета – розробка стратегії вирішення організаційних, нормативно-правових і технологічних аспектів проблеми формування системи національних інформаційних ресурсів, до яких належать і електронні ресурси вітчизняних бібліотечних та інформаційних центрів. У Концепції окреслено проблему управління державними інформаційними ресурсами, яка визначена як комплекс взаємопов'язаних заходів органів державної влади, установ та організацій щодо забезпечення формування, використання і захисту інформаційних ресурсів державного сектору та їх використання в інтересах держави і суспільства в цілому. Характерно, що основні положення Концепції демонструють розуміння потреби змін пріоритетів державної політики щодо формування системи національних електронних ресурсів і забезпечення управління ними разом з необхідністю створення Національного реєстру інформаційних ресурсів.

Важливе значення має прийнятий у 2007 р. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» [14], в якому зазначається необхідність створити цілісну систему інформаційного законодавства, керуючись загальними принципами Конституції України та базуючись на принципах свободи створення, отримання, використання та розповсюдження інформації; об'єктивності, достовірності, повноти і точності інформації; гармонізації інтересів людини, суспільства та держави в інформаційній діяльності; обов'язковості публікації інформації, яка має важливе суспільне значення; обмеження доступу до інформації виключно на підставі закону; мінімізації негативного інформаційного впливу та негативних наслідків функціонування ІКТ; недопущення незаконного розповсюдження, використання і порушення цілісності інформації; гармонізації інформаційного законодавства та всієї системи вітчизняного законодавства.

З метою реалізації зазначених принципів необхідно підготувати та прийняти Інформаційний кодекс України, включивши до нього розділи, зокрема, про засади електронної торгівлі, правову охорону прав на зміст комп'ютерних програм, удосконалення захисту прав інтелектуальної власності, у тому числі авторського права при розміщенні та використанні творів у мережі Інтернет, про охорону

баз даних, дистанційне навчання, телемедицину, надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним та фізичним особам інформаційних послуг з використанням мережі Інтернет, комерційну таємницю тощо.

Безумовно, прийняття Інформаційного кодексу України та здійснення кодифікації інформаційного законодавства стане дієвим чинником створення цілісної системи українського інформаційного законодавства, гармонізованого з нормами міжнародного права з нагальних питань розвитку інформаційного суспільства.

Суттєвою для розвитку бібліотечної справи може бути прийнята 23 грудня 2009 р. згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1579-р Концепція Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI». Її метою є підвищення ефективності використання, забезпечення доступності документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних фондах. Необхідність реалізації Концепції диктується пріоритетом розвитку інформаційного суспільства в Україні – забезпечення вільного доступу до інформації. Оптимальним варіантом упровадження в практику визначається поетапне створення розподіленої системи зберігання електронних бібліотечних ресурсів на основі єдиного центру каталогізації з відповідними довідково-пошуковими засобами, який забезпечить систематизацію бібліографічних, архівних описів і депозитарію електронних бібліотечних ресурсів. Отже, такий підхід забезпечить підвищення рівня надійності функціонування системи та зменшення завантаженості каналів зв'язку з урахуванням специфіки роботи бібліотек та архівних установ. Окремо зазначається, що обсяг видатків, необхідних для виконання програми, орієнтовно становить 344 млн грн, у тому числі з державного бюджету 144 млн грн, із щорічним уточненням відповідно до реальних можливостей державного бюджету [2].

Таким чином, короткий аналіз правових засад управління формуванням електронних ресурсів у контексті інформаційного законодавства України свідчить про те, що в цілому вже створено систему вітчизняних юридичних актів, які унормовують процеси накопичення фондів бібліотечних та інформаційних центрів і певним чином дають змогу керуватися ними в практичній діяльності. Нагальною проблемою управління формуванням і використанням електронних ресурсів бібліотечних та інформаційних центрів залишаються суспільні відносини власності, володіння інформаційними ресурсами, визначення прав доступу і використання інформації, захисту прав інтелектуальної власності та захисту інформації, зокрема, створення дієвої правової системи захисту електронних ресурсів, яка включає прийняття нормативно-правових актів та здійснення ряду заходів органів державного управління.

Соціально-економічна нерівність, що виникла між розвинутими країнами та Україною, зокрема в темпах розвитку електронних інформаційних ресурсів, зростання обсягів та номенклатури інформаційних товарів і послуг, що продукуються та надаються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій порівняно із зарубіжними країнами, зумовлює потребу правового регулювання багатьох назрілих проблем на рівні державного управління цією сферою. Отже, проблема управління формуванням електронних ресурсів повинна вирішуватися за допомогою комплексного підходу, що включає як нормативно-правове регулювання на державному рівні, так і цілеспрямоване систематичне застосування організаційно-адміністративних заходів на рівні окремого закладу, базуватися на інформаційно-комунікаційній стратегії розвитку бібліотеки, що забезпечить повноцінне накопичення, зберігання, використання інформації та знань, цілісність і доступність електронних ресурсів відповідно до сучасних інформаційних потреб користувачів, сприятиме підвищенню інтелектуального рівня суспільного розвитку.

Список використаних джерел

1. *Онищенко О. С.* Про стан завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи / О. С. Онищенко // Бібл. вісн. – 2003. – № 5. – С. 3–7.
2. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 р. № 1579-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/09_bib_21.html. – Назва з екрана.
3. *Соснін О. В.* Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України: монографія / О. В. Соснін. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 572 с.
4. Законодавство – бібліотекам України : Довідкове видання. Вип. 1. Загальні засади діяльності бібліотек / Нац. парлам. б-ка України. – К., 2000. – 200 с.
5. *Соляник А. А.* Система документопостачання бібліотечних фондів: закономірності розвитку : монографія / А. А. Соляник. – Х. : ХДАК, 2005. – 230 с.
6. Про затвердження переліку державних замовників завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 1999 р. : Постанова Кабінету Міністрів України № 431 від 22 березня 1999 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=431-99-%EF>. – Назва з екрана.

7. Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України : Указ Президента України № 490/200 від 22 квітня 2000 р. // Офіційний вісн. України. – 2000. – № 13. – С. 59–60.

8. Про комісію з комплексного обстеження стану фондів бібліотек, архівів та музеїв України : Розпорядження Президента України від 31 жовтня 2002 р. № 378/2002-рп. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/02_atu.html. – Назва з екрана.

9. Про затвердження Програми поповнення бібліотечних фондів на період до 2005 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 2002 р. № 900. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/02_bfp.html. – Назва з екрана.

10. План заходів щодо розвитку бібліотечної справи на період до 2011 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2009 року № 1226-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profy.nplu.org/articles.php?lng=uk&pg=86>. – Назва з екрана.

11. Загальнодержавна програма «Електронна Україна» на 2005–2012 рр. : проект. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stc.gov.ua/ukrainian/info/el_ukraine. – Назва з екрана.

12. Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 259-р від 5 травня 2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=259-2003-%F0>. – Назва з екрана.

13. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України № 537-V від 09.01.2007 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/07_isu.html. – Назва з екрана.

Світлана ГОРОВА,
бібліограф I кат. НБУВ

СТАНОВЛЕННЯ АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

У статті розглядається бібліотечна аналітика в контексті розвитку потреб користувачів, пов'язаних з необхідністю освоєння значних обсягів суспільно значущої інформації, розміщеної у фондах бібліотек.

Ключові слова: аналітика, аналітична діяльність, предметна сфера державного управління, інформаційна діяльність, інформаційно-аналітична діяльність, моніторингова діяльність, запити на аналітичну продукцію.

Значні обсяги інформації, якою оперують сучасні користувачі, обумовлюють необхідність її ефективної структуризації, узагальнення. У зв'язку з цим у суспільстві зростає затребуваність у різноманітній аналітичній продукції. Введення її в обіг, і це постійно підтверджується практикою, підвищує ефективність використання інформаційних ресурсів, сприяє підвищенню якості практичної діяльності у всіх сферах суспільного життя.

Аналітична діяльність, її методи та технічні засоби динамічно розвиваються, реагуючи на соціально-економічні, політичні та інші зміни в житті суспільства, складність та різноманітність, накопичення нових знань та інформації. І якщо раніше, зазначає канд. пед. наук, д-р ХДАК О. Кобелев, термін «аналітика» застосовувався самостійно, то сьогодні в інформаційному суспільстві дедалі частіше до нього додається слово «інформація» і він вживається вже як новий термін «інформаційно-аналітична» діяльність [5]. Сучасна практика бібліотечної діяльності дає підставу певною мірою погодитись із пропозицією дослідника, розглядаючи поняття «інформаційно-аналітична» діяльність як збірне, до якого входить також і термін «аналітика».

Відповідно до даного типу діяльності в інформаційній сфері набувають зростаючого значення інформаційно-аналітичні структури як самостійні, за типом відомих на Заході «фабрик думки», так і тих, що створюються в структурах органів державної влади, громадських організацій, у бізнесі та ін.

Таку необхідність, зокрема, показує аналіз «предметної сфери державного управління, і виділення пріоритетних програмно-цільових настанов, що враховують інтереси держави та окремих регіонів» [3]. Згідно з потребами даної системи бібліотечні установи можуть

організовувати виробництво аналітичних продуктів, виходячи з вивчення громадської думки, шляхом аналізу системи матеріалів електронних і друкованих ЗМІ, огляду змісту наукового доробку у сфері монографічної літератури, системи документного аналізу, що міститься у фондах бібліотек. Відповідні продукти готуються бібліотеками, виходячи з запитів центральних та регіональних управлінських структур відповідно до вже відпрацьованої тематики. Бібліотечні установи сьогодні сприяють доступу суб'єктів господарювання в регіонах до постійно поповнюваних ресурсів правової інформації, аналізують передовий досвід, пропагують здобутки науково-технічного прогресу та ін. На етапі виходу з економічної кризи актуальною для широкого кола корпоративних користувачів є система матеріалів про перебіг економічних перетворень, інвестиційну політику, розвиток міжнародного економічного співробітництва. Важливими є також аналітичні матеріали, пов'язані з розкриттям інформаційних ресурсів стосовно податкової політики функціонування фінансово-бюджетної сфери, соціальної проблематики, охорони правопорядку, ефективної боротьби зі злочинністю, шляхів вирішення екологічних проблем та ін.

Активізують задоволення суспільних запитів в аналітичній продукції також вітчизняні наукові установи. Однак робота всіх цих структур не може повністю задовольняти суспільні запити. У зв'язку з нерозвинутістю ринку інформаційних продуктів та послуг самостійні інформаційно-аналітичні структури, наукові установи у своїй більшості на сьогодні ще не можуть стабільно і повною мірою забезпечувати потреби, пов'язані з їх функціонуванням, за рахунок реалізації аналітики. Інформаційно-аналітичні підрозділи в структурі установ і організацій виконують, як правило, вузькопрофесійні функції, дотримуються конфіденційності у сфері діяльності і не можуть задовольняти запити широкого кола користувачів.

Водночас практика розвитку інформаційної діяльності провідних бібліотек демонструє реальність можливість задоволення запитів широкого кола сучасних користувачів інформаційно-аналітичними продуктами й послугами саме в розгалуженій системі цих установ. Це стає можливим при введенні сучасних інформаційних технологій в їх діяльність, організаційну перебудову й кадрове вдосконалення. При реалізації даних умов бібліотечні установи перетворюються в сучасні інформаційні центри – ефективні посередники між інформаційними масивами сучасності й користувачем, стають важливим джерелом виробництва і розповсюдження власної інформаційно-аналітичної продукції, що розкриває зміст значущих інформаційних ресурсів, що перебувають у розпорядженні суспільства. Більше того, зі значною переконливістю можна стверджувати, що без бібліотечної системи вирішити проблему ефек-

тивного забезпечення сучасних інформаційно-аналітичних запитів суспільства буде неможливо.

Насамперед практика бібліотечної діяльності у сфері виробництва інформації про інформацію має вже досить широкий асортимент відповідних жанрів, орієнтованих як на бібліотечних відвідувачів, так і на дистантного, насамперед корпоративного користувача. І якщо сучасні види інформаційної продукції бібліотек, як правило, удосконалюють за допомогою електронних інформаційних технологій традиційні види продуктів – інформаційних, довідково-інформаційних, реферативних та ін., то аналітичні продукти – тематичні огляди інформаційних ресурсів, розробки на рівні занурення в глибину концептуальних рішень, прогнозно-рекомендаційних установок, нарешті, аналітика, пов'язана з осмисленням розвитку й застосування інформаційних технологій, сучасного бібліотечного аспекту даної проблеми – перебувають на рівні становлення, еволюції в напрямі забезпечення користувача уявленнями про найбільш продуктивне використання інформації.

Вивчення суспільних запитів на аналітичну інформацію бібліотек дає підстави для висновку про зростаючі потреби в аналітичному осмисленні нині існуючих проблем суспільного життя в усіх напрямках його розвитку. Так, дедалі більш важливу роль аналітика відіграє в життєдіяльності держави, у реалізації влади.

Стимулами розвитку аналітичної діяльності бібліотек є також постійна динаміка демократичних перетворень, що виявляється в Україні насамперед у численних виборчих процесах, маневрах політичних сил. Варто при цьому сказати, що, на жаль, ці маневри на сьогодні не сприяють аналітичному осмисленню суспільних процесів, не приносять ідеологічних напрацювань, необхідних для консолідації і розвитку суспільства.

Аналітична складова інформаційної діяльності бібліотек може бути затребуваною в роботі економічних структур, у сфері бізнесу, маркетингових досліджень, безпеки підприємництва та ін. Як уже вказувалося вище, на сьогодні ця робота здійснюється спеціальними аналітичними структурами управлінських інститутів, компаній тощо та епізодично-інформаційно-аналітичними структурами на їх замовлення і, як правило, має закритий характер, тобто штучно обмежує задоволення відповідної суспільної затребуваності. Як зауважував бізнес-стратег зі світовою славою Кенічі Омає, «стратегі не відкидають аналіз. У дійсності без серйозного аналізу їм навряд чи вдасться щось зробити. Але вони використовують його лише для того, щоб стимулювати творчий процес, протестувати ідеї, що виникають, вивчити їх стратегічні наслідки або ж забезпечити успішне впровадження “диких” ідей з високим потенціалом, які інакше неможливо реалізувати належним чином» [7].

Застосовуване поняття «диких ідей» якраз і свідчить про глибокий індивідуалізм бізнесу в ставленні до використання аналітики. Бібліотечні установи водночас мають можливість певною мірою нейтралізувати цей індивідуалізм.

У цілому ж можна констатувати, що, незважаючи на об'єктивну потребу сучасності, інтелектуалізація суспільної діяльності розвивається недостатньо. У недостатній кількості такі продукти представлені й на вітчизняному інформаційному ринку, що перебуває в стадії формування. З урахуванням актуальності суспільних потреб саме в аналітичній діяльності, в аналітичних продуктах, що мають стимулювати активність суспільного розвитку, організація відповідної діяльності бібліотек набуває дедалі більшого значення.

Загалом, наголошує І. Давидова, «... сучасне інформаційно-бібліотечне виробництво ґрунтується на посиленні аналітичного компонента в обробці інформації, компонуванні отриманих даних і наданні інформаційних послуг, які базуються на когнітивних підходах» [2, с. 226].

Бібліографічна та реферативна інформація є традиційною для бібліотек продукцією, роботи ж у напрямі більш глибокої аналітико-синтетичної обробки документальних потоків лише розпочинаються. Необхідність проведення таких робіт зумовлена тенденціями переходу управлінських структур у всіх сферах суспільного життя (політика, економіка, наука, освіта, культура) до прогностичних форм діяльності з використанням багатоваріантних моделей розвитку подій. У зв'язку з цим правомірним видається висновок Л. Й. Костенка про те, що науково-інформаційне забезпечення таких форм діяльності може здійснити лише бібліотечна система, оскільки вона має найбільш значний документальний потенціал з глибокою історичною ретроспективою, достатнє представництво в регіонах, належний кадровий потенціал і значний досвід інформаційної діяльності [6].

Такий висновок підтверджується практикою бібліотечної діяльності останнього десятиріччя, яка демонструє, що в цій діяльності з'являється цілий спектр форм електронного інформування користувачів бібліотеки: починаючи від інформаційних і закінчуючи аналітичними. Створюються спеціальні структури для продукування інформаційно-аналітичних матеріалів, власних бібліотечних продуктів для сучасних категорій користувачів.

«Активізація бібліотечної діяльності на рівні сучасних потреб сприяє розширенню доступу до необхідних суспільству інформаційних ресурсів, розвитку вітчизняного інформаційного середовища, ефективному використанню сучасних інформаційних ресурсів, що може бути серйозним аргументом для прискореного розвитку, реалізації амбітних планів Української держави» [1].

Базою для сучасної аналітики в бібліотечних установах є насамперед моніторингова діяльність як один з перспективних напрямів у комплектуванні фондів. Загалом, моніторинговий підхід, як один з варіантів організації аналітичної роботи, передбачає виокремлення ряду ключових напрямів діяльності аналітиків, які формують бази даних, накопичують і застосовують методики, набувають власного досвіду. Достоїнства такої організації полягають у тому, що відслідковується генезис проблем, систематично виробляються рекомендації щодо їх вирішення. Проте за всієї привабливості цієї моделі їй притаманні істотні недоліки. Її використання має обмежений характер. Вона не розглядає ті проблеми, що виходять за межі подієвої інформації. Вона дає уявлення про перебіг подій, можливо, про основні моменти в певному, необхідному для розгляду, процесі, але висновків не дає. Такий вид узагальнення для первинної інформації на сьогодні затребуваний насамперед управлінськими структурами. Даний вид матеріалів в основі своїй інформаційний, що має певну аналітичну складову.

Бібліотечні установи, виходячи із запитів користувачів, займаються також й іншою інформаційно-аналітичною діяльністю. Вони дедалі більшою мірою використовують ту можливість, що можуть здійснювати моніторинг як нового матеріалу, яким вони комплектуються, так і наявних в їх розпорядженні фондів інформації відповідно до суспільних запитів, пов'язаних з реалізацією масштабних планів, проектів концептуального вирішення наявних проблем тощо.

Сьогодні, розглядаючи моніторингову діяльність бібліотек у досить широкому й узагальненому розумінні, необхідно виокремити такі найбільш затребувані користувачами її види: моніторингова діяльність подієва, моніторингова діяльність за фондами бібліотек, за ресурсами сучасних аналітичних структур в Інтернеті, а також інші форми такої діяльності.

Моніторингова діяльність подієва є узагальненням сукупності моніторингових матеріалів за тією чи іншою темою. Так, у практиці діяльності Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ найбільш популярними та затребуваними є оглядові матеріали, характерні для журналу «Україна: події, факти, коментарі», бюлетенів «Резонанс», «Безпека бізнесу» та для інших подібних видань, орієнтованих на різні групи користувачів. Виробництво власних інформаційно-аналітичних продуктів СІАЗ, наприклад, здійснюється в режимі «інформація – на базі інформації». На сьогодні можна визначити кілька напрямів, за якими затребуваність у такій продукції бібліотек найпомітніша: по-перше, інформаційно-аналітичні, аналітичні розробки з вузькотематичних напрямів, або ж з проблематики, що не розроблюється вітчизняними дослідниками. По-друге, узагальнення

інформації електронних ЗМІ та розробок аналітичних центрів з актуальних питань суспільного життя. По-третє, розробка методики й основних законотвірностей розвитку інформаційної діяльності бібліотек в умовах переходу до інформаційного суспільства. По-четверте, підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів в інтересах дослідницьких проєктів, науково-технічних програм, реалізації грантових тем та ін.

Моніторингова діяльність за фондами бібліотек містить відповідну аналітичну діяльність, пов'язану з аналізом сучасної суспільно значущої, наукової, монографічної літератури. Вона розкриває перед користувачем можливості бібліотечних фондів. Такий вид моніторингу дає можливість для відбору матеріалів, що відображають досвід попередніх поколінь, їх напрацювання і може бути надзвичайно потрібною для замовників як дороговказ, орієнтир у власному напрямі роботи. У зв'язку з цим моніторинг за фондами має велике значення не тільки для аналітичної діяльності бібліотек, а й для підвищення рівня аналітичного забезпечення суспільної діяльності в цілому, може бути вагомим продуктом реалізації на інформаційних ринках.

Також досить затребуваною, як показує практика СІАЗ, є моніторингова діяльність за ресурсами сучасних аналітичних структур в Інтернеті (що стає важливим напрямом комплектування фондів бібліотеки). Популярність такого виду моніторингової діяльності бібліотек обґрунтовується зручністю готового продукту при виконанні всіх необхідних вимог щодо збереження права на інтелектуальну власність.

Сьогодні вдосконалюються також методики відбору потрібної інформації з сучасних загальноцивілізаційних ресурсів. При цьому варто зазначити, що значна частина такої інформації, сформованої в умовах, що відрізняються від нашої історико-культурної традиції, потребує того чи іншого рівня адаптації, «прив'язки» до умов використання в нашому середовищі.

Лише в цьому випадку використання всіх обсягів інформації сприяє розвитку Української держави як суверенної, рівноправної в міжнародних відносинах, нації самобутньої і рівної в міжнародній спільноті.

І навпаки, штучне привнесення ідей, методик і порад на наш національний ґрунт задля малопереконливих в історичній перспективі переваг уніфікації, зрештою, внаслідок своєї неорганічності виявляється гальмуючим фактором, збіднює процес розвитку суспільного прогресу в його потенційних можливостях, багатогранності. Варто зауважити, що різноманітність аналітичних продуктів бібліотек обмежується лише межами запитів на такого роду матеріали.

Загалом, аналітична діяльність, або аналітика, є напрямом інтелектуальної діяльності людей, що спрямований на вирішення завдань, що виникають у різних сферах життя людей і є вченням про побудову ло-

гічних роздумів і висновків. Поступово аналітика з участю бібліотечних установ розвивається в розгалужену і складну систему знань, до якої входять логіка як наука про закономірності й операції правильного мислення, наукова методологія як система принципів, методів і прийомів пізнавальної діяльності, евристика – дисципліна, метою якої є відкриття нового в науці, техніці й інших сферах життя, коли відсутній алгоритм вирішення того чи іншого пізнавального завдання, а також інформатика – наука про інформацію, способи її одержання, нагромадження, обробки і передачі. Кожна із складових частин аналітики підпорядкована вирішенню завдань, які зумовлюються певними проблемами, що виникають у діяльності людей, і має свою структуру [8].

Процес підготовки аналітичних матеріалів складається з двох етапів: по-перше, це аналіз, під час якого розглядаються конкретні матеріали на необхідну тематику і, по-друге, це вже безпосередньо синтез отриманої (відібраної) у відповідності із заданою темою інформації.

Якщо ж розглядати аналітичну діяльність саме в бібліотеці, то слід зазначити, що її потрібно розглядати як аналітику, підготовлену саме на базі наявних у бібліотеці ресурсів, або тих ресурсів, якими бібліотека на сьогодні комплектується. Така аналітична робота орієнтована передусім на задоволення запитів специфічної аудиторії користувачів бібліотек. Сьогодні ж найбільш перспективними, суспільно значущими користувачами бібліотек є користувачі корпоративні (представники бізнесу, політики та ін.). Відповідно, бібліотеки, для того щоб нині бути затребуваними, готують матеріали, зручні для користування саме таким користувачам. До таких матеріалів, у першу чергу, на сьогодні слід віднести: тематичний підбір матеріалів з використанням методик аналітичного групування (матеріали предметно-орієнтованих баз даних, спеціально скомпоновані моніторингові матеріали, матеріали, орієнтовані на вирішення проблем міждисциплінарного значення та ін.), тематичні огляди і, власне, прогнозно-рекомендаційні аналітичні продукти.

Враховуючи тисячолітній досвід роботи бібліотеки в системі документальних комунікацій, центральним спрямуванням інформаційно-аналітичної діяльності бібліотеки є вилучення з документалізованого потоку нової інформації, її представлення та синтезування інформаційних моделей об'єктів або нового знання [5]. Отримані результати «можуть бути прийняті до використання в циклі управління і в процесах формування поведінки об'єктів на різних рівнях їх системної або суспільної організації як при задоволенні суспільних потреб в інтелектуально насиченій інформації (бізнесу, політики, науки, освіти), так і для управління суспільною інформацією в бібліотеках і через бібліотеку, а також у циклі управління бібліотечною системою як суспільним утворенням» [4, с. 115].

Отже, в першу чергу на сьогодні *бібліотечна аналітика [гр. analytikos] – це інформаційно-аналітичний продукт, що стосується аналізу інформації бібліотечних фондів, здійснений із застосуванням методів аналізу, призначений для вивчення замовником змісту суспільних процесів і явищ.* Аналітична продукція – це, передусім, відповідь на об'єктивні потреби користувача, пов'язані з необхідністю осмислення значних обсягів інформації, розміщеної в фондах бібліотек, як сучасних суспільних центрів інформації.

Очевидно, що крім даного напряму розвитку аналітичної діяльності бібліотек найближчим часом актуалізуються також і інші. Насамперед це буде стосуватися наукового (аналітичного) осмислення досвіду бібліотечної діяльності в сучасних умовах, з освоєнням електронних інформаційних технологій, з урахуванням сучасних, у тому числі дистантних запитів користувачів. Актуальним напрямом аналітичної діяльності бібліотек, як посередників між глобальним інформаційним простором, насамперед його інтернет-ресурсами, і різними категоріями користувачів у нашому суспільстві, найближчим часом стане узагальнення закономірностей впливу глобального інформаційного простору, аналітична характеристика наявних у ньому ресурсів та ін.

Підготовка аналітичних матеріалів різного призначення в бібліотечних закладах уже сьогодні може виконувати дві дуже важливі функції. По-перше, з новими затребуваними інформаційно-аналітичними продуктами бібліотечні установи зможуть успішно виходити на внутрішні і зарубіжні інформаційні ринки і тим самим певною мірою поліпшувати свою матеріальну забезпеченість. Рівень такої забезпеченості буде зростати з рівнем розвитку відповідних ринків та ефективністю входження в них. Варто до цього додати, що оцінка інформаційно-аналітичних продуктів на ринках у недалекому майбутньому може стати істотним індикатором якості цих продуктів.

По-друге, розвиток інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотеках, підготовка затребуваних замовниками аналітичних продуктів може стати важливим чинником подолання наявного відставання бібліотечної сфери від запитів сьогодення.

Список використаних джерел

1. *Горовий В. М.* Оновлення бібліотек як фактор підвищення ефективності інформаційних ресурсів // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 21 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, АБУ. – К., 2008. – С. 15.

2. *Давидова І. О.* Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві / І. О. Давидова. – Х. : ХДАК, 2005. – 295 с.

3. *Дегтяр А.* Інформаційно-аналітична діяльність як засіб підвищення якості державно-управлінських рішень // Вісн. Української академії державного управління при Президентіві України. – К., 2003. – № 1. – С. 409.
4. *Льганаєва В. О.* Аналітика в структурі бібліотечної діяльності / В. О. Льганаєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури: зб. наук. пр. – Х., 2007. – Вип. 23. – С. 109–117.
5. *Кобелєв О.* Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як соціокомунікаційний феномен [Електронний ресурс] / О. Кобелєв // Режим доступу: [www.nbuv.gov.ua/portal/Soc Gum/VKR/2009 10/V/st7](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKR/2009_10/V/st7). – Назва з екрана.
6. *Костенко Л. Й.* Бібліотека інформаційного суспільства / Л. Й. Костенко, М. Б. Сорока // Бібл. вісн. – 2002. – № 3. – С. 33–38.
7. *Омае К.* Мышление стратега: Искусство бизнеса по-японски / К. Омае; пер. с англ. – 2-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – С. 17.
8. *Сурмін Ю. П.* Аналітична діяльність / Ю. П. Сурмін // К. : Центр інновацій і розвитку, 2002. – С. 6–10.

Антон ВІТУШКО,
провід. інженер СІАЗ НБУВ

ОНТОЛОГІЇ АНАЛІТИЧНИХ СЛУЖБ У БІБЛОТЕЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Стаття присвячена питанням використання онтологій у системах керування знаннями (СКЗ). Розглядаються особливості використання онтологій в аналітичних службах. Пропонуються моделі подання знань, які забезпечуватимуть автоматизовану обробку інформації на семантичному рівні в системах керування знаннями. Висвітлюється роль онтологій в процесі вибудовування СКЗ в аналітичних службах.

Ключові слова: онтології, системи керування знаннями (СКЗ), інформаційні технології, семантичний, формальні мови, моделювання предметної галузі, дескриптивні логіки, метаописання, knowledge representation.

Онтологія¹ є ключовою технологією семантичної обробки знань. Досвід роботи аналітичних служб показав, що перспектива подальшого розвитку аналітичних служб тісно пов'язана з керуванням знаннями й заснована на застосуванні концептуальних онтологічних моделей.

Сьогодні вузьким місцем при розробці систем керування знаннями є не програмний аспект, а завдання добування, формулювання, структурування й подання інформації, тобто даних і знань. Розглянемо роль онтологій як моделі опису знання в аналітичних підрозділах.

На сьогодні діяльність аналітичних служб цілком залежить від наявних у них знань і здатності їх ефективно використовувати. Однак засоби подання цих знань поки що недостатньо досконалі й часто змушують знову й знову шукати рішення тих самих завдань.

Усе це значно ускладнює роботу, тому важливо розробляти моделі подання знань, які забезпечували б автоматизовану обробку інформації на семантичному рівні в системах керування знаннями (СКЗ).

Керування знаннями є цілеспрямованою стратегією аналітичних служб, орієнтованою на ефективне використання всієї наявної інформації, досвіду й кваліфікації співробітників, скорочення часу реакцій на оперативно мінливі потреби споживача інформаційного продукту, що

¹ Онтологія – цілісна структурна специфікація певної предметної галузі, її формалізоване подання, що включає словник показників на терміни предметної галузі й логічні вираження, що описують, як вони співвідносяться один з одним.

виводить функціонування аналітичних підрозділів на новий рівень.

Керування знаннями – це комплексна організаційно-технічна діяльність, спрямована на підвищення ефективності використання знання в аналітичному середовищі. При цьому знання класифікуються й розподіляються за категоріями відповідно до визначених онтологією структурованих і слабко структурованих баз даних і баз знань.

Успішне вибудовування «керування знаннями» залежить від багатьох факторів. Одним з них є використання інформаційних технологій. Для успішного керування знаннями в аналітичних підрозділах створюються спеціальні інформаційно-програмні системи керування знаннями. Такі системи можуть допомогти вирішити проблеми, пов'язані з неструктурованим станом масивів даних, і проблеми, пов'язані з недостатньо ефективним використанням наявної інформації.

Виділяють два підходи побудови СКЗ, які значно відрізняються між собою [2]. Перший підхід – «технологічний» – СКЗ будується на основі комбінування й інтеграції існуючих технологій для підтримки різних процесів роботи зі знаннями. До них належать такі інформаційні технології, що вже стали стандартними: електронна пошта, дошки оголошень, дискусійні форуми, веб-портали; а також технології, що використовуються при побудові експертних систем (розпізнавання образів і ситуацій, автоматичне анотування й класифікація і т. ін.). Даний підхід є подальшим розвитком інформаційних систем організації стосовно роботи зі знаннями.

Другий підхід – «семантичний» – заснований на використанні методів і технологій роботи зі змістом, семантикою даних, інформації й знань, таких як онтології предметних галузей, технології їхньої побудови й супроводу, семантичні метадані, семантичний пошук, системи логічного висновку, семантичне профілювання знань експертів, семантичні портали й мережі тощо. Усе це – з відповідною технологічною підтримкою в частині мов опису, моделей, програмних інструментів і систем. При цьому семантичний підхід не відкидає технологічного. Більшість елементів та інструментів семантичного підходу застосовується для підвищення рівня роботи з даними й інформацією до рівня роботи зі знаннями.

У момент виникнення в аналітичних підрозділах проблеми керування знаннями, безліч досліджень у сфері штучного інтелекту були спрямовані на вирішення проблем подання знань (knowledge representation) і виконання логічного висновку на знаннях, які поєднували ранній досвід концептуального моделювання з використанням формальних логік. Центральним елементом цих досліджень було поняття «онтологія». Дослідники онтологій розглядають керування знаннями як одну з найбільш важливих галузей застосування онтологій.

Для розуміння користі від використання онтологій у керуванні знаннями аналітичних служб потрібен пошук таких процесів і сценаріїв роботи зі знаннями, які можуть виграти від застосування онтологій. Для цього більш ретельно розглянемо їхні основні властивості. Виходячи з найбільш часто цитованого визначення, онтологія – це спільно використовувана, формальна класифікація предметної галузі [3].

Можна виділити три специфічні особливості онтологій:

- онтології будуються на основі спільного й однозначного розуміння предметної галузі в межах співтовариства. Це розуміння формалізується угодою експертів з приводу понять і відносин, які є в предметній галузі (людський фактор у керуванні знаннями, заснований на онтологіях);

- онтології описують зв'язки між сутностями предметної галузі. Повноцінні онтології мають більше можливостей для опису відносин, ніж прості таксономічні ієрархії, які є в сучасних рішеннях щодо керування знаннями. Відносини (зв'язки між поняттями) значно збільшують кількість способів здійснення навігації й пошуку предметною галуззю, виконання аналізу, класифікації й візуалізації знань (структурний фактор у керуванні знаннями, заснований на онтологіях);

- онтології використовують спосіб подання, що дає можливість комп'ютерної обробки накопичених знань аналітичної служби. Тобто зберігають з використанням формальних мов, таких як Ontolingua, CycL, мов, заснованих на дескриптивних логіках, – LOOM, мов, заснованих на фреймах, – OKBC, OCML, Flogic, мов, заснованих на веб-стандартах, – XOL, SHOE, UPML [5]. Такий вид подання дає змогу передавати онтології між комп'ютерами (мови для обміну онтологіями через Web – RDF(S), DAML, OIL, OWL), зберігати онтології, перевіряти погодженість онтології, виконувати логічний висновок на онтологіях і за допомогою онтології (комп'ютерний фактор у керуванні знаннями, заснованими на онтологіях).

Ці особливості можуть підняти рівень інтелектуальності програмних систем, що використовуються аналітичною службою, шляхом включення до них знань про предметну галузь у формі онтології. Відзначимо взаємозв'язок зазначених вище факторів – онтологія інтегрує розуміння предметної галузі людиною й комп'ютером, – у той час як комп'ютери можуть маніпулювати й виконувати логічне виведення на знаннях про предметну галузь за допомогою онтології, розуміння того, що позначають ці символи й правила, залишається функцією людини. Тому онтологія не може існувати без співтовариства, що її підтримує.

Важливість онтологічного підходу обумовлена також тим, що знання, які не використовуються й не зростають, в остаточному підсумку стають застарілими й марними. Знання ж, які поширюються, генерують нові знання.

Метою керування знаннями є систематичне відновлення знань як ресурсу аналітичної служби, важливість якого постійно зростає. Ресурси знань розрізняються залежно від галузей індустрії, але, як правило, включають керівні документи, листи, новини, інформацію про замовників, відомості про конкурентів і технологію, що нагромадилися в процесі розробки. Самі ці ресурси можуть перебувати в різних місцях: у базах даних, базах знань, архівах, технічних бібліотеках, в експертів і можуть бути розосереджені по всій організації. При цьому часто один відділ служби дублює роботу іншого саме тому, що співробітникам відділу важко знайти й використати інформацію, що міститься в сусідніх підрозділах.

Будь-яка система автоматизації зачіпає проблеми зберігання знань, але тільки системи керування знаннями орієнтовані на це в явному вигляді, тим самим сприяючи збереженню цього найціннішого ресурсу. Роль онтології в процесі вибудовування СКЗ в аналітичних службах полягає у формуванні цілісного підходу до керування ресурсами, при якому досягаються:

- системність – онтологія представляє цілісний погляд на предметну галузь, дає можливість структурувати й класифікувати всі знання підприємства;
- стандартність – матеріали, представлені в єдиній формі набагато краще сприймаються й відтворюються;
- науковість – побудова онтології дає змогу відновити відсутні логічні зв'язки в усій їхній повноті.

Важливість онтології визначає її місце в процесі розробки системи керування знаннями аналітичних служб. Зокрема, при розробці таких систем можна виділити такі етапи [7, 8]:

1. Стихійне й безсистемне нагромадження інформації в організації.
2. Процес виявлення джерел даних і знань, їх опис.
3. Структурування – розробка онтологічної моделі знань аналітичної служби з метою структурування масиву інформації. Вибір на даному етапі між простою таксономією та повноцінною онтологією визначає подальше використання та цінність розроблювальної системи керування знаннями, а також складність подальших етапів процесу.
4. Формалізація й програмна реалізація – автоматизація процесів керування знаннями, подання структурованої інформації у форматах машинної обробки, тобто на мовах опису даних і знань, і організація автоматизованої обробки й пошуку інформації з запиту.
5. Обслуговування – коректування формалізованих знань (додавання, відновлення, видалення застарілої інформації і т. ін.).

Таким чином, онтологія створюється на третьому етапі розробки системи керування знаннями й надалі є основою для автоматизації

процесів керування знаннями та забезпечення даних процесів. Зрозуміло, що онтологія є стартовим майданчиком для тих організацій, які хочуть створити інтегровану систему, а не «мозаїку» окремих функціональних блоків.

У застосуванні онтології для керування знаннями можна виділити такі типові проблеми:

1. Проблема автоматичного породження онтології з існуючих масивів даних або аналогічну їй проблему прив'язки існуючого масиву даних до розробленої онтології. Частково цю проблему дають змогу вирішити засоби автоматичного анотування й побудови тезаурусів.

2. Вибір методик моделювання предметної галузі таким чином, щоб забезпечити можливість використання вже створених онтологій різних предметних галузей. Забезпечення перевірки погодженості онтології, що розроблюється, із вже створеними.

3. Проблема узагальнення онтології. Розробку підстав для об'єднаного використання даних, документів і неформального знання – побудови метаонтологій, що поєднують різні дані й знання.

4. Проблема об'єднання логічного висновку й інформаційного пошуку. Об'єднане використання формальних і неформальних подань знань і даних – це послідовне зближення логічних методів і методів інформаційного пошуку й індексації даних.

5. З'єднання аналітичних процесів і керування знаннями. Остаточна мета полягає в тому, щоб виявляти інформаційну потребу протягом виконання аналітичних процесів і визначати доречне знання в специфічному контексті завдання.

Створення єдиної онтології для детального опису моделі знань організації є тривалим процесом із залученням колективу експертів, знання яких повинні охоплювати всі напрями діяльності аналітичної служби. Рішенням цієї проблеми може бути відмова від глибокої декомпозиції системи та включення в онтологію тільки найбільш значущих понять із розглянутих предметних галузей або виділення одного з напрямів діяльності служби й створення вузькоспеціалізованої онтології. Зрозуміло, що перший підхід дає занадто грубу й узагальнену модель, а другий не дає змоги використовувати модель у масштабах всієї служби.

Для вирішення завдання побудови онтології аналітичної служби пропонується структурувати онтологічну модель у такий спосіб [1]:

$$O = \{O_o, O_r, O_z\},$$

де O_o – онтологія організації, O_r – онтологія інформаційних ресурсів, а $O_z = \{O_1, \dots, O_t\}$ – ієрархічно організована, послідовно розширювана система онтологій основних галузей знання O_i (онтологія предметної галузі), значущих для роботи підприємства.

Виділення ієрархії галузей знання служби дає можливість створюю-

вати окремо онтології різних підгалузей знань, які можуть мати різну детальність, залежно від цілей моделювання.

Онтологія організації O_o включає основні поняття, які описують структуру, склад елементів і роботу організації.

Онтологія інформаційних ресурсів O_r включає опис усіх видів ресурсів даних і інформації організації (документи, файли, бази даних, програми та ін.).

Онтологія предметної галузі O_i може бути:

- специфічна для прикладної галузі. У багатьох дисциплінах розробляються стандартні онтології, які можуть бути використані експертами за предметними галузями (доменами) для спільного використання й анутовання інформації у своїй галузі;

- специфічна для завдання. Це онтологія, що використовується конкретно прикладною програмою й має терміни, які використовуються при розробці ПЗ, що виконує конкретне завдання. Вона має специфіку додатка, але може також містити деякі загальні терміни.

Цикл життя моделі знань аналітичної служби може бути розділений на три етапи: створення, керування й підтримка.

На стадії створення ідентифікуються мета, можливості й вимоги до моделі знань аналітичних служб, у тому числі вибір або розробка спеціальної мови для подання онтології. Коли всі вимоги ідентифіковані, можна розпочинати виділення концептів – базових понять даної предметної галузі для конкретної служби. Основні джерела визначення концептів – експерти аналітичної служби, різні документи, інші онтології. Далі визначаються властивості концептів і відносини між ними.

Наступним кроком даної стадії потрібно проаналізувати початкову версію моделі знань аналітичних служб, проконсультуватися з різними фахівцями для усунення суперечностей. Цей процес інтерактивного проектування триватиме протягом усього життєвого циклу моделі знань. За результатами цього аналізу модель знань може бути структурована на онтологію служби, онтологію інформаційних ресурсів і онтологію предметних галузей.

На стадії керування на основі моделі знань аналітичної служби розгортається система керування знаннями. На даному етапі здійснюється заповнення значень елементів онтології екземплярами. Термін «екземпляр» використовують для подання елементів у предметній галузі, тобто елемента даного концепту. Онтологія разом з безліччю окремих екземплярів становить базу знань аналітичної служби. Таким чином, на даній стадії життєвого циклу онтологія вирішує завдання керування знаннями й пошуку знань.

На стадії підтримки експерти можуть додавати, оновлювати й видаляти елементи онтології через користувальний інтерфейс.

Структура СКЗ, заснована на єдиній моделі знань організації [1], представлена як:

1. Єдина модель знань служби.
2. Метаописання всіх об'єктів щодо моделі знань.
3. Підсистема пошуку знань (оцінка семантичної близькості метаданих).
4. Об'єкти – контейнери знань.
5. Функціональні підсистеми.

Модель знань є концептуальною основою СКЗ: вона визначає безліч понять і відносин, а також правила їхнього спільного використання. База знань СКЗ (екземпляри понять) формується з метаописів всіх об'єктів, які можуть містити знання.

Підсистема пошуку знань обробляє метадані об'єктів і відбирає ті з них, які задовольняють запит користувача. Можливості підсистеми пошуку знань використовуються функціональними підсистемами порталу СКЗ, які надають користувачам різні сервіси (навігація за елементами бази знань і репозитарію документів).

Робота різних підсистем порталу (пошук, категоризація знань) пов'язана з оцінкою семантичної близькості пар об'єктів, а точніше їх метаописів. Для виконання логічного виведення використовуються дескриптивні логіки. Дескриптивні логіки описують знання в термінах понять і обмежень ролей, які використовуються для автоматичного виведення.

Нижче наводиться список найпоширеніших рішень для керування знаннями, які можна створити на основі онтології [2, 3]:

- системи ухвалення рішення. Ці системи використовують технології штучного інтелекту для подання рішень. Як база даних використовуються типові ситуації або сценарії, що мали місце в роботі аналітичної служби. Такі сценарії описують майбутній досвід у тій чи іншій ситуації;

- бази й архіви даних. Бази даних – це сукупність структурованих даних, які можна використати за допомогою одного або декількох додатків. Архіви даних – це база даних, у якій зберігаються поточні й колишні дані, що використовувалися на всіх рівнях організацій для управлінського аналізу й прийняття рішень;

- інформаційна проходка – це проведений за допомогою спеціальних програмних інструментів аналіз зібраних даних для виявлення певних закономірностей;

- система керування документообігом. Система використовується для зберігання найрізноманітніших документів, файлів, зображень, а також їх властивостей, історії їх життя й забезпечення їх життєдіяльності (створення, зберігання версій, публікація, маршрутизація й контроль виконання, передача документа для зберігання в архів);

– експертні системи. Експертні системи містять знання з вузької і спеціальної галузі;

– екстранет, інтранет – це приватна мережа, доступ до якої має обмежена кількість зовнішніх користувачів;

– програмне забезпечення групового користування. Як і інші, засновані на базі Інтернет інструменти, це програмне забезпечення створює умови для обміну інформацією, надаючи групам користувачів можливість працювати спільно в різних формах.

Отже, створення онтологій аналітичних служб є перспективним напрямом сучасних досліджень з обробки інформації. При створенні онтологій виникає ряд проблем, які необхідно послідовно вирішувати. Варто підкреслити, що сьогодні існує ряд великих онтологій, побудованих як у межах окремих предметних галузей, так і для незамкнених галузей знання. Найперспективнішою є автоматизація створення онтологій, однак на даному етапі ще не розроблені ефективні процедури, застосування яких дасть змогу скоротити частку помилок. Тому процес створення онтологій є дещо трудомістким. Однак на сьогодні існує ряд успішних розробок з використання онтологій. Тому необхідно продовжити подальше вивчення цієї проблеми, проводити аналіз уже існуючих онтологій для побудови й використання онтологій аналітичними службами бібліотек.

Список використаних джерел

1. *Тузовский А. Ф.* Онтолого-сематические модели в корпоративных системах управления знаниями / А. Ф. Тузовский. – Томск : ТПУ, 2007. – 381 с.

2. *Gruber T. A.* Translation Approach to Portable Ontology Specifications / T. A. Gruber // Knowledge Acquisition. – 1993. – № 5 (2). – Р. 199–220.

3. *Гаврилова Т. А.* Использование онтологий в системах управления знаниями [Электронный ресурс] / Т. А. Гаврилова – Режим доступа: http://big.spb.ru/publications/bigspb/km/use_ontology_in_suz.shtml. Загл. с экрана.

4. *Гладун А. Я.* Онтология в корпоративных системах // [Электронный ресурс] / А. Я. Гладун, Ю. В. Рогушина. Корпоративные системы. – 2006. – № 1. – Режим доступа: <http://www.management.com.ua/ims/ims116.htm/>. Загл. с экрана.

5. *Клещев А. С.* Классификация свойств онтологий. Онтологии и их классификации : препринт. / А. С. Клещев, Е. А. Шалфеева. – Владивосток : ИАПУ ДВО РАН, 2005. – 19 с.

6. *Гаврилова Т. А.* Онтологический инжиниринг [Электронный ресурс] / Т. А. Гаврилова – Режим доступа: <http://big.spb.ru>. Загл. с экрана.

7. *Гаврилова Т. А.* Базы знаний интеллектуальных систем / Т. А. Гаврилова, В. Ф. Хорошевский. – СПб.: Питер, 2000. – 384 с.

8. *Джанетто К.* Управление знаниями. Руководство по внедрению корпоративной системы управления знаниями / К. Джанетто, Э. Уиллер. – М.: Добрая книга, 2007. – 175 с.

Надія СТРИШЕНЕЦЬ,

керівник Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ, канд. іст. наук

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗНАНЬ У СИСТЕМІ БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАУКИ (ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТЬ В АМЕРИКАНСЬКОМУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВІ)

На основі оригінальних наукових джерел розглядається зміст та обсяг поняття «організація інформації» у бібліотекознавстві США, його співвідношення з поняттям «організація знань». Наводяться визначення, відзначається вплив на його еволюцію електронного середовища.

Ключові слова: організація інформації, організація знань, бібліотекознавство США.

Разом з комплектуванням організація відібраних для бібліотеки інформаційних ресурсів (ІР) становить основу діяльності бібліотеки, адже забезпечує доступ читачів до них і є характерним процесом як для контексту традиційної, так і цифрової бібліотеки. Головною метою такої організації є впорядкування та встановлення легкого й ефективного доступу як на полицях, так і в електронному середовищі бібліотеки. Останнім часом у зв'язку з розвитком різних видів електронних документів, залученням інтернет та веб-ресурсів дедалі частіше йдеться про організацію інформації (ОІ) в бібліотеках.

Організація інформації (organization of information) ¹ [1, с. 215] – відносно нове поняття для американського бібліотекознавства й маловідоме для українського. Одне з багатьох, які прийшли до бібліотечної справи разом з комп'ютерними технологіями. Між тим організація інформації, як предмет, входить до навчальних планів підготовки бібліотекарів багатьох американських університетів, зокрема факультету бібліотекознавства та інформаєзнавства Католицького університету Америки у м. Вашингтон. В описі цього курсу, що викладався там, наприклад, протягом осіннього семестру 2009 р., сказано: «Курс вводить студентів у теорію, принципи, стандарти та методи організації інформації. <...> Наприкінці курсу студенти будуть здатні:

¹ Вживається також варіант – «information organization».

демонструвати розуміння принципів організації інформації, стандартів, методів та важливих понять, пов'язаних з організацією інформації, включаючи каталогізацію, авторитетний контроль, контрольовані словники, предметизацію і реферування та класифікацію» [2]. Курс під назвою «Організація інформації» викладається також для студентів коледжу інформаційних студій (College of Information Studies) Мерилендського університету, що розташований у Коледж Парку поблизу Вашингтона.

Робоча група Бібліотеки Конгресу, що вивчала майбутнє бібліографічного контролю в новому електронному середовищі, у Звіті, оприлюдненому 9 січня 2008 р., відзначила серед іншого, що багато програм з підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців змістилися від викладання каталогізації до викладання організації інформації, хоча кілька програм продовжують пропонувати обидва курси [3, р. 38]. Минулого року у відомому американському спеціалізованому видавництві фахової літератури Libraries Unlimited («Бібліотеки без меж») у серії текстів з бібліотеко- та інформацієзнавства вийшло друком уже третє видання монографії «Організація інформації» [4].

У бібліотеках віддавна виконувалися процеси, які можна віднести до організації інформації. Адже розстановка книг у певному порядку, створення каталогів – алфавітних, предметних, систематичних, словникових тощо, підготовка різних видів бібліографічних покажчиків були традиційними засобами ОІ. Тобто історія її така ж тривала, як писемність та поява перших книгозбірень. Утім, як окреме поняття, «організація інформації», утвердилося порівняно недавно. Так, у тлумачному словнику Американської бібліотечної асоціації (АБА), виданому у 1983 р., термін на його позначення ще відсутній [5]. Потреба виділення нового поняття в контексті бібліотекознавства виникла разом з появою нових видів видань та технологічно відмінних способів ОІ в бібліотеках, таких як бази даних, електронні каталоги, стандарти кодування бібліографічних записів (MARC, Дублінське ядро і т. ін.), різних видів контрольованих словників, що привело до значного урізноманітнення видів та способів організації інформації.

Тезаурус Американського товариства інформацієзнавства та інформаційної технології подає термін «організація інформації» у такому контексті:

«Organization of information BT information operations NT cataloging, classification, database design, domain analysis, facet analysis, index language construction, indexing, relevance ranking, vocabulary control RT inverted files knowledge organization systems» [6, р. 98]. Де BT – broader term [1, с. 61] – термін вищого рівня, підпорядковуючий; NT – narrower terms [1, с. 203] – підлеглі, підпорядковані терміни; RT – related terms [1, с. 253] – споріднені терміни.

Отже, його місце в системі бібліотеко- та інформацієзнавства визначено таким чином: ОІ віднесено до інформаційної діяльності (information operations), адже саме цей термін визначено як вищий у ієрархії, родовий. У свою чергу до ОІ включено, як бачимо, каталогізацію, класифікацію, проектування баз даних, аналіз предметної області (домену), фасетний аналіз, побудову мови предметизації, предметизацію, ранжування за ступенем релевантності, словниковий контроль. Як споріднені терміни (related terms) названо інвертовані файли² та системи організації знань.

Саме останній термін «організація знань» (knowledge organization або organization of knowledge) нині найчастіше вживається в інформацієзнавстві разом з організацією інформації. Так, до «Міжнародної енциклопедії інформацієзнавства та бібліотекознавства», що вийшла друком у відомому видавництві Routledge у 2003 р., взагалі включено лише термін «організація знань» (organization of knowledge), а не «організація інформації» [7]. До його змісту автор статті Джеймс Андерсон з Ратгерського університету (Нью-Джерсі) відносить: предметизацію (indexing), реферування (abstracting), каталогізацію (cataloguing), бібліографічну класифікацію (bibliographic classification), бібліографію (bibliography), управління документами (records management) та керування знанням (knowledge management) у різних контекстах [7, р. 472]. За винятком останнього решта наведених понять належать до традиційного бібліотекознавства. З них: каталогізація, класифікація, предметизація повторюються і в згаданому вище тезаурусі як складники поняття «організація інформації». До речі, серед курсів, які викладав сам Д. Андерсен, були й організація інформації, і каталогізація та класифікація, і репрезентація знань для інформаційного пошуку.

Цікаво, що ще задовго до періоду, що розглядається нами, американський бібліотекар Г. Блісс використовував цей складний термін organization of knowledge (організація знань) у назві своїх книг, надрукованих у 1929 та 1930-х роках [8]. Філософський термін «організація знання» (ОЗ) відомий віддавна. Ще давньогрецький філософ Порфирій схематично зобразив ОЗ у вигляді дерева, що вважається найранішим прикладом зображення знання у вигляді діаграми й відоме як «дерево Порфирія». Існує думка, що завдання збирання, класифікації та організації знання історично було роллю філософа, але нині є для цього більш звична професія – бібліотекаря [9].

Ми, звичайно, торкаємося цього поняття лише в контексті бібліотечної справи. У згаданій вище «Міжнародній енциклопедії

² Файли, які в системі керування базами даних містять ключ запису, який унікально ідентифікує запис, та покажчик до нього, що вказує програмі фізичне розміщення запису в базі даних.

інформацієзнавства та бібліотекознавства» зазначається, що «бібліотеко- і інформацієзнавство має справу з описом та організацією артефактів (повідомлень, текстів, документів), через які знання (включаючи почуття, емоції, бажання) представлено й поширено для інших. Ці ресурси знань часто називають також інформаційними ресурсами. Тому «організація знання» в контексті бібліотеко- і інформацієзнавства є короткою формою від «організації ресурсів знання» або «організації репрезентантів знання». Часто це називається «організацією інформації» [7, р. 471].

Отже, у межах бібліотечно-інформаційної галузі терміни «організація знання» і «організація інформації» в енциклопедії фактично пропонується вживати як взаємозамінні. При цьому до «організації знання» віднесено такі аспекти як ідентифікація повідомлень (найчастіше їх називають творами); ідентифікація текстів, у яких повідомлення (твори) представляються; опис змісту, особливостей та значення повідомлень. Результати ідентифікації та опису організовуються в предметні покажчики, каталоги, бази даних, електронні бібліотеки та інші інформаційно-пошукові системи для доступу за допомогою пошуку. А створення й організація цих ідентифікацій і описів називається, як уже зазначалося вище, предметизація, реферування, каталогізація, бібліографічна класифікація, бібліографія, керування записами і керування знаннями в різних контекстах [7, р. 471–472]. Як бачимо, Д. Андерсон, автор статті до енциклопедії, відносить до ОЗ майже ті самі складові, які за розглянутим вище тезаурусом складають зміст поняття організація інформації.

Знаний бібліотекознавець, професор університету Лонг Айленд (Нью-Йорк), головний редактор відомого журналу «Організація знань» (Knowledge Organization) Річард Смірагла в статті «Прогрес теорії в організації знання» стверджує, що «організація знання, принаймні як вона практикується в галузі бібліотеко- та інформацієзнавства, була переважно і є до сьогодні сферою діяльності з побудови засобів для накопичення (зберігання) та пошуку документальних об'єктів. Це засоби, такі як каталоги, покажчики та бази даних побудовані, щоб дати можливість швидкому керуванню та пошуку у великому зібранні ... записів, що представляють документи, які, у свою чергу, представляють записане знання. ... Класифікація вживає нотацію символів, щоб розмістити пов'язані поняття у відповідні групи. Контрольовані словники створені для того, щоб пом'якшувати лінгвістичну варіативність у документах та їх описах» [10, р. 331]. Отже, Р. Смірагла також пов'язує організацію знання в бібліотеці з такими засобами як каталоги, покажчики, бази даних, а також класифікації, контрольовані словники, тобто його трактування мало чим, лише в деталях, відрізняється від трактування Д. Андерсона.

Науковець зазначає, що в університеті Лонг Айленд (Нью-Йорк), професором якого він є, на факультеті бібліотеко- та інформацієзнав-

ства курс під назвою «Вступ до організації знань» є обов'язковим. Він містить огляд принципів бібліографічного контролю і організації знань, навігації онлайнних каталогів, постачальників бібліографічних ресурсів, пошукових засобів, інших методів від опису титульної сторінки до побудови індексів Десяткової класифікації Дьюї. Пізніше інші курси доповнюють його. Це реферування та предметизація; метадані: опис та доступ; представлення знань (предметний/тематичний аналіз, словниковий контроль, класифікація); і компаративна бібліографія [11, р. 28].

На тому, що бібліотека не просто організовує знання, а організовує саме записане знання акцентують увагу багато фахівців. Зокрема, відомий у бібліотечному світі Майкл Горман критикував одне з положень проекту документа, розробленого Спеціальною групою Американської бібліотечної асоціації стосовно вимог до випускників бібліотечно-інформаційних факультетів, через те, що там зазначалося, що «організація знань» – це пов'язування користувачів з інформацією, пов'язування людей з ідеями, забезпечення навчання, дослідження тощо. М. Горман зауважував, що термін «організація знань» у такій інтерпретації є дуже вразливим, що бібліотекарі не організовують знання як таке, а лише записане знання; вони не пов'язують людей з ідеями, а лише з тими, що втілені до записаного знання чи інформації [12, р. 9].

Характерно, що до остаточного тексту документа, який визначав обсяг базових знань, якими мають володіти випускники бібліотечних факультетів, акредитованих Американською бібліотечною асоціацією, ввійшло змінене формулювання. У ньому окремою позицією зазначено таку вимогу як «Організація записаних знань та інформації» (Organization of Recorded Knowledge and Information), до якої віднесено володіння випускниками принципами цієї організації, знання систем каталогізації, метаданих, предметизації, а також стандартів і методів класифікації, що використовуються для організації записаних знань та інформації («ALA's Core Competencies of librarianship», затверджений 27 січня 2009 р.) [13]. Тобто під організацією записаних знань та інформації розуміється згадувані в попередніх визначеннях процеси каталогізації, предметизації, класифікації та метаданих.

Елейн Свеноніас – професор-консультант факультету інформаційних студій Каліфорнійського університету, об'єднуючи такі різні дисципліни як описова та предметна каталогізація, предметизація і класифікація, приймає концептуальне бачення процесу організації інформації як використання спеціальної мови опису, яка називається бібліографічною мовою. Е. Свеноніас зауважує, що організація знання довершується, робиться викінченою через бібліографічну мову (чи правильніше через складний набір бібліографічних мов) із

семантикою, синтаксисом, прагматикою і правилами, що регулюють їхнє впровадження [14, р. 344]³.

Утім, нерідко під ОЗ розуміють класифікацію знань. Так частина авторів збірника статей «Організація знань та класифікація у міжнародному інформаційному пошуку» [15] зосереджується саме на класифікаційних системах, у тому числі їх майбутньому. І навіть при розгляді проблем, що їх несе електронне середовище, яке ставить високі вимоги до бібліотекознавства, та проблем опрацювання природних мов, термінології для інформаційного доступу й управління, більшість авторів розглядає організацію знань в аспекті традиційних класифікацій та тезаурусів і останнього спадкоємця класифікацій – онтологій і відповідно організації знань за допомогою онтологій (стаття Роберта Кента) [15]. А. Тейлор також відзначає, що в останні роки деякі фахівці з інформації почали посилалися на схеми класифікації, як на системи організації знань [4, р. 4].

Загалом термін і поняття організація знань (knowledge organization) досить поширені сьогодні. Діє засноване 22 липня 1989 р. Міжнародне товариство організації знань (International Society for Knowledge Organization, ISKO). Весь період становлення й розвитку (до 1996 р.) його президентом була Далберг Ингетраут (Dahlberg Ingetraut) [16, р. 11]. Утім те, що журнал Товариства з 1993 р. перейменований у Knowledge Organization, раніше називався «Міжнародна класифікація» (International Classification) (заснований 1974 р.), свідчить про певну ідентифікацію цих понять, що відзначалося нами раніше.

Журнал репрезентував організацію знань як поняття, що включає теорію понять, класифікацію та предметизацію і представлення знань, де під «представленням знань», як стверджує колишній президент Товариства Д. Ингетраут, «ми не лише розуміли логічну структуру представлення понять, а й усі проблеми найменування понять найбільш відповідними термінами, через що питання термінології розглядалися також» [16, р. 12]. Отже, тут ОЗ розширене до вивчення понять, як фрагментів знання, у тому числі, і їх термінологічного аспекту. На це, звичайно, не претендує організація інформації. Д. Ингетраут наводить аргументи, які дають змогу говорити про організацію знань як про окрему дисципліну. Вона доводить, що ОЗ розвинулася з більш-менш інтуїтивного мистецтва в нову і дійсно наукову дисципліну [16, р. 14].

Широко відомим і цитованим є погляд на знання І. Нонаки, викладений у відомому американському журналі Harvard Business Review, як

³ Недавно з'явилося нове видання цієї книги: Svenonius E. The intellectual foundation of information organization / Svenonius E. – Cambridge, MA : MIT Press, 2009. – 280 p. – Digital libraries and electronic publishing series.

на експліцитне (задокументоване знання) та імпліцитне, суб'єктивне знання, інтуїцію (*tacit knowledge*) [17]. Персональне, не задокументоване знання, яке часто знаходиться у людській свідомості, культурі та досвіді, також є його важливим компонентом, хоча воно й розглядалося І. Нонакою в контексті керування компаніями [18]. Такий погляд – вагомий аргумент пристати на точку зору М. Гормана, що бібліотекарі організують не знання як таке, а лише записане знання.

Т. Зеллефсен також вважає, що якщо розуміти організацію знань, як соціокогнітивну структуру знання певної галузі, то це означає, що організація знань – це триваючі соціокогнітивні семіотичні процеси, що мають місце в межах певної галузі знання. А отже, «у бібліотеко- та інформацієзнавстві ми не виконуємо організації знання; ми робимо представлення / репрезентації організації знання, і наше завдання, як я його бачу, розвивати методи, що дозволяють нам робити ці репрезентації настільки реалістичними, наскільки це можливо» [19, р. 514]. Приблизно такої ж думки дотримуються автори згадуваної монографії «Організація інформації»: «Ми обрали термін інформація замість знання, як наш вираз для того, що ми, як нам видається, організовуємо заради інших» [4, р. 3].

Отже, оглянувши різні визначення та тлумачення поняття «організація знання», все ж надамо перевагу нейтральнішому терміну «організація інформації». Через складність поняття «організація знання», причетність до його вивчення цілої низки дисциплін: філософії, логіки, лінгвістики, історії науки, когнітивної психології тощо вважатимемо, що складовою бібліотечної та інформаційної науки є або організація записаного знання або все ж організація інформації.

Можливо, лише в значенні інформація-як-знання (коли інформація поділяє характеристики знання – *information as knowledge*), посилаючись на категорію Майкла Бакленда, ці два поняття можна вважати ідентичними [20]. «Записане знання було б правильніше назвати – репрезентація знання, інформація-як-річ», – пише він [20, р. 40–41]. М. Бакленд розрізняє три види інформації: інформація-як-процес (процес інформування; процес, у результаті якого стають поінформованими); інформація-як-знання, яка стає таким, коли хтось стає проінформованим (*one becomes informed*); інформація-як-річ – фізичні об'єкти, такі як дані, документи [20, р. 43]. Деякі джерела взагалі живають як взаємозамінні терміни: організація знання (*knowledge organization* або *organization of knowledge*), організація інформації (*organization of information* або *information organization*).

Автори згадуваної монографії «Організація інформації» дають таке визначення цього поняття: «Процес опису інформаційних ресурсів та надання доступу до описів за ім'ям, назвою та тематикою, результатом

чого є записи, які слугують сурогатами справжніх одиниць записаної інформації, та логічно розміщені ресурси. Відоме також як Бібліографічний контроль» [4, р. 459]. Процес опису інформаційних ресурсів, як відомо, означає каталогізацію, яка в американських бібліотеках є ширшим, ніж в українських поняттям, бо включає і предметну каталогізацію (subject cataloging) тобто систематизацію та визначення і присвоєння предметних рубрик кожному бібліографічному запису. Як результат опису в наведеному визначенні згадуються також і «логічно розміщені ресурси», що стосується, треба вважати, як друкованих так і інших видів ресурсів – усіх, які проходять опрацювання.

Отже, основними змістовими частинами поняття організація інформації (як зрештою і поняття організація знань у контексті бібліотеки), які повторюються в різних визначеннях, є каталогізація, класифікація, укладання предметних покажчиків або предметизація, що означає забезпечення доступу до інформаційних ресурсів бібліотеки.

Звертає увагу в останньому визначенні практичне отождошення понять організація інформації і бібліографічний контроль. Не вдаючись у деталі останнього, яке потребує окремого розгляду, зазначимо лише, що бібліографічний контроль це широкий термін, що охоплює всю діяльність зі створення, організації, управління та підтримання сукупності бібліографічних записів, які репрезентують видання, наявні в бібліотечному чи архівному фонді, чи джерела, перелічені в покажчику або базі даних, щоб сприяти доступу до інформації, яка міститься в них [21, р. 69–70].

Предметизація, каталогізація та класифікація – це три основні традиційні методи організації інформації (ресурсів знання). З них класифікація та каталогізація – два головні види діяльності, що практикуються в бібліотеках протягом століть, щоб належно організувати IP на полицях. У процесі організації інформації вони доповнюють одне одного, забезпечуючи механізм розміщення інформаційних ресурсів на полицях та даючи змогу читачеві пошук необхідних видань. Присвоєння предметних рубрик або предметизація забезпечує доступ до зібрань документів та їх частин, незалежно від їх місця зберігання. Бібліотекарі використовують предметні рубрики для вербальної репрезентації тематики, представлені в інформаційних ресурсах. Це дає можливість читачам шукати за відповідними рубриками, впорядковану за допомогою списку предметних рубрик, інформацію. Перелічені засоби організації інформаційних ресурсів використовуються у всіх типах американських бібліотек протягом багатьох років.

Поява електронних ресурсів, електронного пошуку внесла зміни до змісту цих та інших понять. Нині поняття організація інформації поділяється на організацію друкованих ресурсів та організацію електронних (бібліографічних і небібліографічних) ресурсів, які вимагають

нових підходів, котрі відрізняються від тих, що використовувалися в традиційних бібліотеках. З'явилися нові способи та стандарти організації електронних ресурсів: бази даних та керування базами даних; таксономії та метадані, стандарти метаданих, такі як Дублінський набір основних елементів метаданих, а також нові, останні підходи до організації веб-ресурсів, наприклад, семантичний веб, з використанням онтологій для забезпечення семантичного доступу та пошуку веб-документів.

Отже, ОІ в бібліотеках має тривалу історію, яка бере початок 2 тис. років тому. Оскільки обсяги знання великі, шляхи його організації й комунікації також відповідно різні. З часу, коли у XIII ст. англійські франсісканські ченці подорожували від монастиря до монастиря, створюючи зведений каталог (*Registrum Librorum Angliae*) 183 монастирів, щоб організувати існуюче на той час записане знання, змінилося чимало. Впливи, яких зазнає зміст поняття організація інформації, досить відчутні. Нова глобальна епоха інформації дедалі більше стає відомою як суспільство знань. Ця зміна викликає до життя нові галузі й дисципліни всередині бібліотекознавства та інформаєзнавства.

Список використаної літератури

1. *Стрішенець Н. В.* Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / Надія Стрішенець; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. Вернадського. – К., 2004. – 329 с.
2. The Catholic University of America, School of Library and Information Science. CLSC 551 Organization of Information [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.faculty.cua.edu/bateman/syllabus551fall2009CLSC.pdf>. – Title from the screen. – (Дата звернення 25.08.2009).
3. On the Record: Report of the Library of Congress Working Group on the future of Bibliographic control. January 9, 2008 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.loc.gov/bibliographic-future/news/lcwg-ontherecord-jan08-final.pdf>. – Title from the screen. – (Дата звернення 22.11.2009).
4. *Taylor A. G.* The organization of information / Arlene G. Taylor and Daniel N. Joudrey. – 3rd ed. – Westport, CT; London : Libraries Unlimited, 2009. – 512 p. – (Library and Information Science Text Series).
5. The ALA Glossary of Library and Information Science / H. Young, ed., with the assistance of T. Belanger... [et al.]. – Chicago : American Library Association, 1983. – XVI, 245 p.
6. ASIS&T thesaurus of information science, technology, and librarianship / A. Redmont-Neal, M. M. K. Hlava, editors / American Society for Information Science and Technology. – 3rd ed. – Medford, N.J. : Information Today, Inc., 2005. – 255 p.
7. *Anderson J. D.* Organization of knowledge / James D. Anderson // International Encyclopedia of Information and Library Science /

ed. by J. Feather, P. Sturges. – 2nd ed. – London; New York: Routledge, 2003. – P. 471–490.

8. *Bliss H. E.* The organization of knowledge and the system of the sciences / by Henry Evelyn Bliss; an introduction by John Dewey. – New York : H. Holt and Company, [1929]. – XX, 433 p. illus., diagrs.; Bliss H. E. The organization of knowledge in libraries and the subject approach to books / by Henry Evelyn Bliss. – New York: The H. W. Wilson Company, 1933. – 335 p.; Bliss H. E. The organization of knowledge in libraries / by Henry Evelyn Bliss. – 2nd ed., rev. and partly rewritten. – New York: The H.W. Wilson Company, 1939. – XVI, 347 p.

9. *Hoetzlein R.* The Organization of Human Knowledge: Systems for Interdisciplinary Research [Electronic resource] / R. Hoetzlein. – Mode of access: <http://www.rchoetzlein.com/quanta>. – Title from the screen. – (Дата звернення 25.08.2009).

10. *Smiralgli R. P.* The Progress of Theory in Knowledge Organization / Richard P. Smiralglia // *Library Trends*. – 2002. – Vol. 50. – N. 3. – P. 330–349.

11. *Smiralglia R. P.* Rethinking what we catalog: Documents as cultural artifacts / Richard P. Smiralglia // *Cataloging and Classification Quarterly*. – 2008. – Vol. 45. – N. 3. – P. 25–37.

12. *Gorman M.* Why teach cataloging and classification? / Michael Gorman // *Cataloging and Classification Quarterly*. – 2002. – Vol. 34. – N. 1/2. – P. 1–13.

13. ALA's Core Competencies of librarianship. Final version [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ala.org/ala/educationcareers/careers/corecomp/finalcorecompstat09.pdf>. – Title from the screen. – (Дата звернення 27.08.2009).

14. *Svenonius E.* The intellectual foundation of information organization / Svenonius E. – Cambridge, MA : MIT Press, 2000. – 264 p. – Digital libraries and electronic publishing series.

15. Knowledge Organization and Classification in International Information Retrieval / ed. Nancy Joyce Williamson and Clare Beghtol. – Binghampton, N. Y.: Haworth Pr., 2003. – 244 p. Див. також рец. на цю кн.: McIlwaine, I. C. [Review on: Knowledge Organization and Classification in International Information Retrieval / ed. Naney J. Williamson and Clare Beghtol] // *Library Resources and Technical Services*. – 2005. – Vol. 49. – N. 1. – P. 62–65.

16. *Ingetraut D.* Knowledge organization: a new science? / Dahlberg Ingetraut // *Knowledge Organization*. – 2006. – Vol. 33. – P. 11–19.

17. *Nonaka I.* The Knowledge-Creating Company / Ikujiro Nonaka // *Harvard Business Review*. – 1991. – Nov.-Dec. – P. 96–99.

18. *Lee H.-W.* Knowledge Management and the Role of Libraries [Electronic resource] / Hwa-Wei Lee. – Mode of access: <http://www.white-clouds.com/iclc/cliej/cl19lee.htm>. – Title from the screen. – (Дата звернення 27.08.2009).

19. *Thellefsen T.* Knowledge Profiling: The Basis for Knowledge Organization / Torkild Thellefsen // *Library Trends.* – 2004. – Vol. 52. – N. 3. – P. 507–514.

20. *Buckland M. K.* Information and information systems / Buckland M. K. // New York: Praeger, 1991. – 225 p.

21. *Reitz J. M.* Dictionary for library and information science / Joan M. Reitz. – Westport, CT; London : Libraries Unlimited, 2004. – 788 p.

Володимир КАСАТКІН,
стажист-дослідник СІАЗ НБУВ

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ: ШЛЯХИ СТАНОВЛЕННЯ

У роботі розглядається сучасний стан розвитку інформаційно-аналітичної діяльності, процесів збору та аналізу інформації різних джерел та сучасне програмне забезпечення бібліотеки в контексті попиту на аналітичні дані.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, аналітика, програмне забезпечення, системи моніторингу ЗМІ, повнотекстові бази даних, ІРБІС 64.

Одним з основних напрямів інформатизації, на який сьогодні спираються держструктури, бізнес, громадські організації та інші суспільні установи, всі категорії сучасних користувачів, – є інформаційно-аналітична діяльність, необхідна для прийняття ефективних управлінських рішень. Повна, точна і достовірна інформація про споживчий ринок, фірми-партнери, конкурентів, що випускається в галузі продукції, товарних ринків, ринку цінних паперів, інвестиційні можливості тощо, необхідна будь-якому підприємству для успішної діяльності на ринку, удосконалення ринкових відносин, на яких базується сучасне суспільство [2].

Наприкінці ХХ ст. аналітична діяльність набула широкого поширення і перетворилася у професійну діяльність. У багатьох країнах існують так звані «Фабрики думки», інформаційно-аналітичні відділи та служби в державних органах, компаніях, банках, політичних партіях. Загальною відмітною рисою даних служб є органічна інтегрованість у відповідні сфери діяльності, функціональний і організаційний симбіоз із їхніми соціальними інститутами і конкретними організаціями.

Стрімко розвиваються ринки аналітичної інформації, інтелектуального продукту, а також методичного та програмного забезпечення для його отримання.

Основою роботи в області інформаційного аналізу є глибока переробка матеріалів ЗМІ і фактографічних даних. Використання систем моніторингу дозволяє з мінімальними витратами оперативно отримувати інформацію з відкритих джерел, необхідну для відстеження активності конкурентів, оцінки публікацій про компанію, пошуку нових клієнтів та шляхів розвитку бізнесу, аналізу стану зовнішнього середовища організації.

Системи моніторингу ЗМІ в першу чергу призначені відбирати та сортувати матеріали, спрощуючи тим самим роботу аналітика. Таких програм на ринку близько сотні, але всі вони займаються, як правило, організацією зберігання середніх або великих обсягів інформації, володіють простими пошуковими можливостями та/або тематичним рубрикаторм, не пропонуючи будь-якого механізму якісного аналізу. І це не випадково, бо якісний аналіз тексту припускає оцінку таких нюансів, як емоції, загрози, характер відносин між об'єктами, тощо. У цих сферах людський мозок здатний накопичувати досвід і володіє інтуїцією краще. Хоча швидкість оцінки при цьому й невелика, ми виграємо в якості.

При вирішенні інтелектуальних завдань комп'ютерна програма покликаєма максимально полегшити працю людини: по-перше, забезпечити обмеженою вибіркою документів, відсіявши за встановленим фільтром зайве, по-друге, надати зручне автоматизоване робоче місце (АРМ) для проведення оцінок. Деякі з програм уміють робити «інтелектуальний» пошук масивом даних, відбираючи документи з набору ключових слів, частоті їх вживання і відносному розташуванню, і роблять це з урахуванням морфології. Ці програми вже здатні на просто контент-аналіз, тобто на семантичну статистичну обробку [4].

Клас таких аналітичних (за термінологією їх авторів, хоча не всі вони повною мірою відповідають цій назві) програм російських та українських розробників має гарні шанси саме в країнах колишнього СРСР. Там, де доводиться мати справу з україномовними та російськомовними текстами та документами, у вітчизняних комп'ютерних фірм немає гідних конкурентів. Серед них виробники правових баз даних і систем розпізнавання текстів, пошукових систем і автоматичних класифікаторів, словників і перекладачів на іноземні мови.

У російсько-українському сегменті мережі Інтернет можна знайти не менше 10 баз даних, орієнтованих на збір і зберігання матеріалів ЗМІ. Найбільш відомі з них: «Артефакт» компанії «Інтегрум-Техно» (www.integrum.ru); система «Парк», створена «Парк.Ру» (is.park.ru); електронний кіоск Russian Story (www.russianstory.ru); Національна електронна бібліотека від НСН (nel.nns.ru); «Медіалогія» (www.medialogia.ru); УІС РОСІЯ (www.cir.ru); каталог ЗМІ від «СМІ.Ру» (www.smi.ru); InfoStream (infostream.ua); «Мониторикс» (monitorix.biz). Робота з усіма перерахованими джерелами, окрім «СМІ.РУ», платна, і всі їхні власники пропонують не тільки ознайомитися з матеріалами ЗМІ, а й надати деякі моніторингові послуги. А от компанія WPS (www.wps.ru) має свій електронний архів газет, журналів, транскриптів теле- і радіопередач в Інтернеті не тримає, використовуючи Internet як рекламний майданчик та інструмент для просування власних моніторингових продуктів.

Бібліотеки є важливим джерелом інформатизації, продукування необхідної суспільству інформаційно-аналітичної продукції.

У наш час як в багатьох організаціях, приватних фірмах так і бібліотеках накопичується величезна кількість інформації в різноманітному форматі та з різних джерел, і дедалі більшого поширення набувають повнотекстові бази даних. Великі освітні центри організують в Інтернеті для студентів і співробітників бази наукових статей, авторефератів, багато організацій надають доступ до ресурсів електронних бібліотек, оргкомітети конференцій публікують тисячі повних текстів доповідей і ін.

Важливого значення набуває завдання створення повнотекстових баз даних на основі текстової інформації, накопиченої в електронному вигляді з метою спрощення їх подальшої фільтрації та аналізу. У загальнодоступних бібліотеках такий масив текстів документів звичайно виникає як результат сканування текстів за приватним замовленням користувачів. Із зростанням обсягів накопиченої інформації постає завдання смислового пошуку та експертного статистичного аналізу даних з метою надати користувачеві можливість правильно орієнтуватися в середовищі електронних фондів великого обсягу, а експерту – можливість виділяти підкласи текстів на задану тематику.

Нині у світі існують і активно розвиваються системи смислового пошуку в повнотекстових базах даних, які підтримуються провідними фірмами – виробниками серверів баз даних, наприклад, Oracle, Microsoft, IBM та ін. Такі системи будуються на основі багатовимірних сховищ, з яких дані витягуються і обробляються за допомогою алгоритмів для заздалегідь визначених суб'єкт-об'єктних відносин між ними. Великі пошукові сервери в Інтернеті (наприклад, Yahoo, Yandex) підтримують алгоритми пошуку текстів «схожих» з даним і розрахунку релевантності знайдених документів вихідного запиту. Спеціалізовані системи повнотекстового аналізу (наприклад, у Росії це «Слідопит», «Текстаналіст») дають змогу проводити автоматичну класифікацію та реферування текстів [3].

Для бібліотечної системи важливе визначення апаратного програмного забезпечення, що на пряму залежить від цілей, які ставить перед собою бібліотека.

На сьогодні існує велика кількість програмних продуктів, що призначені для автоматизації бібліотечних процесів. Серед західних систем для автоматизації можна виділити такі як: DYNIX, INNOPAC, GEAC, які наразі є досить коштовними навіть при купівлі базових пакетів послуг. З іншого боку, дуже цікавим набором функцій володіє система автоматизації бібліотек ІРБІС, розроблена в ДПНТБ Росії на базі пакета CDS/ISIS, розробленого ЮНЕСКО спеціально для бібліотек, музеїв, документальних архівів тощо. Вона застосовується в сотнях бібліотек Росії і країн СНД, серед яких бібліотеки різного профілю та рівня – від

сільських до національних і від шкільних до вузівських, і підтримує роботу з форматами RUSMARC, UNIMARC і USMARC.

Розробка четвертого покоління системи – **ІРБІС 64** – покликана значно розширити функціональні можливості, як-то:

- Забезпечення справжньої багатомовності на основі використання UNICODE.

- Підтримка повнотекстових баз даних з можливістю автоматичної класифікації і смислового аналізу текстів.

- Використання як сервісного засобу орфографічного контролю текстових даних.

Важливою функцією саме для інформаційного аналізу, безперечно, є підтримка повнотекстових баз даних та можливість автоматичної класифікації текстів, а також їх смислового аналізу, що дає змогу значно скоротити затрати часу на базову обробку текстів і пошук необхідної інформації. Основна ідея автоматизованої системи смислового аналізу текстів базується на тенденції будь-якої інформації об'єднуватися в тематичні групи «за інтересами». Це явище відображає той факт, що різні галузі знань мають свою внутрішню, властиву їм мову (термінологію).

У багатьох наукових роботах обґрунтована можливість використання математичної статистики для виділення природно-тематичних груп з однорідної маси текстового матеріалу. Коротко підходи до вирішення завдання смислової обробки текстів можуть бути сформульовані у вигляді таких етапів:

- створення повнотекстової бази даних з масиву текстів;
- природно-тематична класифікація текстів на основі виділення значущих термінів предметної галузі за ознакою перевищення загальноживованої частоти;
- надання інформації про розподіл слів у текстах у числовому вигляді та структуризація цієї інформації за допомогою алгоритмів вирішення слабоформалізованих завдань.

У результаті використання системи ІРБІС 64 повнотекстові електронні ресурси бібліотеки (або іншого певного масиву накопичених текстів у електронному форматі) стають частиною пошукового простору, доступного читачеві бібліотеки або ж аналітику, перед яким стоїть завдання вибору інформації і написання аналітичного матеріалу певної тематики.

Система ІРБІС 64 складається з таких основних компонентів:

АРМ «Адміністратор» – робоче місце фахівця, що виконує системні операції над базами даних у цілому, спрямовані на підтримку їх в актуальному і збереженому стані;

АРМ «Каталогізатор» – робоче місце бібліотечного працівника, що виконує функції з формування (поповнення й коригування) Електронного каталогу й інших БД системи. Також може використовуватися

спеціалістом з відбору інформації для наповнення бази даних за певною тематикою;

АРМ «Комплектатор» – робоче місце бібліотечного працівника, що виконує функції з комплектування та обліку фондів бібліотеки на основі ведення спеціальної бази даних;

АРМ «Читач» – робоче місце з кінцевим користувачем електронного каталогу, призначене для всеосяжного пошуку в електронному каталозі, перегляду/друку знайденої інформації та формування замовлення на видачу знайденої літератури;

АРМ «Книговидача» – робоче місце бібліотечного працівника, що виконує функції з видачі та повернення літератури;

АРМ «Книгозабезпеченість» – модуль для вирішення завдання книгозабезпеченості для вузівських бібліотек.

Крім пошуку за словами з текстів, користувач отримує додаткову можливість знаходити тексти, близькі до заданого зразку. Як текст зразка може виступати запит користувача на мові оригіналу, довільний повний текст (зовнішній по відношенню до бази даних) або текст з бази даних. Крім кінцевого користувача (читача, аналітика) система орієнтована на користувача-експерта, у завдання якого входить попередня робота зі створення повнотекстової бази даних і природно-тематична класифікація текстів. Таким експертом може виступати як спеціаліст з первинного відбору інформації так і інженер з настройки системи. Крім того, система дозволяє експертам і фахівцям-класифікаторам працювати з повнотекстовими колекціями бібліотеки в режимі інтелектуального смислового аналізу текстів. Можливо також застосування системи для проведення смислового статистичного аналізу електронного каталогу бібліотеки з метою отримання і формалізації прихованого знання [6].

Для практичної реалізації повнотекстових баз даних і смислової обробки текстів у рамках ІРБІС 64 введено такі доопрацювання програмного забезпечення:

– АРМ «Читач для повнотекстових баз даних» (для відображення результатів пошуку складає HTML-сторінку за допомогою набору форматів);

– АРМ «Адміністратор» включено підсистему створення повнотекстових баз даних, індексації та класифікації повних текстів на основі алгоритмів системи смислового аналізу текстів [7].

Дана система важлива для підвищення ефективності інформаційно-аналітичної діяльності бібліотечних установ. Її значення для відповідних спеціальних підрозділів бібліотек в можливості оптимізувати управління базами використовуваної інформації, удосконалення структур оперативних інформаційних ресурсів. Це важливо з огляду на те, що такого роду підрозділи, як наприклад СІАЗ НБУ імені В. І. Вернадського, серед своїх замовників мають управлінські

та інші структури для обслуговування яких важливим є факт часу, організація замовленого матеріалу в стислі строки.

Список використаних джерел

1. *Бродовський О. І.* Нове покоління системи автоматизації бібліотек ІРБИС – ІРБИС64: від електронного каталогу до повнотекстових баз даних [Електронний ресурс]. / О. І. Бродовський, К. О. Сбойчаков. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/Articles/crimea/2004/doc/179.pdf>. – Назва з екрана.

2. Информационно-аналитическая деятельность [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.scip.org.ua/2009/04/23/информационно-аналитическая-деятельность-information-analytical-activity\(04/23/2009\)](http://www.scip.org.ua/2009/04/23/информационно-аналитическая-деятельность-information-analytical-activity(04/23/2009)). – Загл. с экрана.

3. *Сбойчаков К. О.* Автоматизированная система смысловой обработки текстов при создании электронных фондов библиотеки: автореф. [Электронный ресурс]. / К. О. Сбойчаков. – Режим доступа: [http://www.zipsites.ru/slovari_enc/dissertacii_referaty/sboichakov_avtomatizirovannaya_sistema_obrabotki_tekstov\(2003\)](http://www.zipsites.ru/slovari_enc/dissertacii_referaty/sboichakov_avtomatizirovannaya_sistema_obrabotki_tekstov(2003)). – Загл. с экрана.

4. *Опарин А.* Системы мониторинга и анализа СМИ [Электронный ресурс]. / Опарин А. – Режим доступа: [http://www.pcweek.ru/themes/detail.php?ID=66333\(16.12.2003\)](http://www.pcweek.ru/themes/detail.php?ID=66333(16.12.2003)). – Загл. с экрана.

5. *Сляднева Н. А.* Информационная аналитика – эзотерическое искусство или современная профессия? [Электронный ресурс]. / Н. А. Сляднева. – Режим доступа: <http://www.fact.ru/www/arhiv7s6.htm>. – Загл. с экрана. – (Дата доступа 25.07.2003).

6. *Сбойчаков К. О.* Распределение ключевых слов по рубрикам ГРНТИ в базе данных электронного каталога ГПНТБ России // Библиотека и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: тр. конф. – М., 2004.

7. Сайт документации для системы автоматизации библиотек ИРБИС. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.wiki.elnit.org/index.php/Викидокументация_по_системе_автоматизации_библиотек_ИРБИС. – Загл. с экрана.

Розділ III

БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ

В ПРОЦЕСІ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Тетяна ДУБАС,
завідділу СІАЗ НБУВ

ВИДАННЯ УКРАЇНОМОВНОЇ КНИГИ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

У статті розглядається місце й роль національної бібліографії у формуванні нової національної інформаційно-бібліографічної системи, на основі нових сучасних технологій. Висвітлюється питання збереження національної ідентичності суспільства. Акцентовано увагу на проблемах ретроспективної національної бібліографії України, зокрема створення й видання зведеного каталогу-репертуару україномовної книги. 1798–1923.

Ключові слова: ретроспективна національна бібліографія, український бібліографічний репертуар, україніка, зведений каталог-репертуар, національна бібліотека, видавнича діяльність.

Після проголошення незалежності України особливо гостро постало питання відродження національної економіки, науки, культури. Світове співтовариство зацікавлене в співробітництві з Україною як економічно розвинутою європейською державою. У зв'язку з цим зростає роль національної бібліографії (НБ) не тільки як показника інтелектуального та наукового потенціалу держави, а й як засобу інформування світової громадськості про наукові досягнення в Україні.

Ретроспективна національна бібліографія, основним завданням якої є максимально повне, об'єктивне виявлення та облік усіх можливих рукописних та друківаних джерел, що так чи інакше торкаються України з X по XX ст., дає можливість у вигляді бібліографічної інформації зберегти інтелектуальне надбання країни, надає комплекс відомостей про досягнення країни, суспільства, нації, втілених у книгах (документах). Національна бібліографія розглядається як форма відображення багатовікової пам'яті народу, засіб обміну й збагачення досягнень його культури, науки, інформаційного забезпечення розв'язання економічних і політичних проблем як на рівні держави, так і на рівні взаємодії з міжнародним співтовариством. Глобальні зміни в політиці й економіці Української держави, які відбулися після розпаду СРСР, зумовили безліч проблем, у тому числі й проблему створення нової національної інформаційно-бібліографічної системи, на основі нових сучасних

технологій. Провідне місце у формуванні цієї системи посіла національна бібліографія.

Українська національна бібліографія є засобом збереження й використання наукового та інтелектуального надбання суспільства, підґрунтям для вивчення процесів його історичного розвитку, внеску народу і держави в скарбницю світової науки та культури. У розвитку інформаційної інфраструктури держави вагому роль відіграє ретроспективна національна бібліографія, що спрямована на забезпечення відображення історичного здобутку нації через систему інформаційно-бібліографічних видань. У рекомендаціях Міжнародного конгресу з НБ, який проведено ЮНЕСКО в 1977 р. у Парижі, складовою частиною національного бібліографічного обліку було визначено ретроспективну національну бібліографію (РНБ).

Висвітлення місця й ролі національної бібліографії у системі соціальної комунікації, її значення в підвищенні ефективності видавничої діяльності і становить мету даної публікації.

Вагомим джерелом для висвітлення розвитку концепції НБ України є опубліковані законодавчі акти, постанови й розпорядження урядів, положення, які регламентують діяльність бібліотек у галузі бібліографії, резолюції конференцій та нарад, оскільки саме вони відображають об'єктивний розвиток НБ, зокрема «Закон про утворення фонду Національної бібліотеки Української держави» (1918); «Закон про друковані видання», ухвалений Радою народних міністрів, затверджений 26.01.1919 р., Резолюції Першої конференції наукових бібліотек (1925) та Резолюції Першого пленуму Бібліографічної комісії ВУАН (1927); Протокол наради, присвяченої складанню «Бібліографії української книги 1798–1914 рр.» (1945); «Положення про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського» (Указ Президента України № 244/96 від 05.04.1996 р. «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної»); «Положення про систему зведених каталогів у бібліотеках СРСР» (1988); Постанова Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 р. № 1085 «Про затвердження Державної програми розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 рр.», Закон України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (Постанова ВР України № 33/95-ВР від 27.01.1995 р.); доповідь генерального директора НБУВ О. С. Онищенка «Про стан та завдання розвитку діяльності в НАН України бібліотечно-інформаційної справи» тощо.

Формулювання основних критеріїв поняття «українська книга» на сьогодні має найбільш розвинену історіографічну традицію в національній бібліографії. Зародження наукових засад української національної бібліографії пов'язане з іменами М. Комарова та І. Левицького. М. Комаров відкриває першу сторінку української бібліографії виданням «Покажчика

нової української літератури» (1798–1883). До свого покажчика він включив літературу переважно українською мовою, а також твори, написані українцями російською мовою або українські за тематикою. У східних та центральних регіонах України бібліографічна діяльність розвивалася в тяжких умовах через постійні урядові переслідування україномовних видань. На початок ХХ ст. з'являються перші спроби визначення поняття «українська книга» для періоду середньовіччя в працях дослідників стародруків Я. Головацького, А. Петрушевича, І. Свенцицького, які заклали основи української бібліографії стародрукованих книг [1]. Наступний етап у розвитку бібліографії української книги пов'язаний з періодом Української революції 1917–1920 рр. Урядами УНР, у період гетьманату П. Скоропадського, коли за складних політичних і економічних обставин було сформовано національну політику в галузі бібліографії, створено відповідні наукові установи та визначено основні напрями розвитку системи НБ в Україні. Україна вперше розпочала створення державної бібліографії, предметом вивчення якої стала саме україномовна книга незалежно від місця її видання та вся друкowana продукція на території України. Саме функціонування Книжкової палати надало реального змісту «Закону про обов'язковий примірник», завдяки чому було покладено початок формуванню фонду «Україніки». Книжкова палата поставила завдання державної ваги – складання УБР. З організацією в Києві Української академії наук, і особливо у 20-ті роки, лідерство в розробці проблеми українознавства перейшло від НТШ (Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка) до ВУАН (Всеукраїнської академії наук).

У 20-х роках над репертуаром україномовної книги плідно працювали науковці Українського науково-дослідного інституту книгознавства під керівництвом Ю. Меженка. Серед видань «Труди УНІК» найґрунтовнішими можна назвати: «Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.»; В. В Шпілевич «Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік», В. А. Ігнатенко «Бібліографія української преси 1816–1919». Власне, у 20-ті роки й були закладені підвалини понять «україніка», «українська книга», «національна бібліографія». Питання національної книги періоду нової та новітньої історії і бібліографічного репертуару розроблялися відомими бібліографами – Ю. Меженком, Ф. Максименком, С. Постернаком, М. Сагардою, С. Рубінштейном, М. Ясинським, М. Гуменюком; а методологічні аспекти репертуару української книги XVI–XVIII ст. – С. Масловим. Отже, дискусії стосовно поняття «українська книга» зародилися в середині 20-х років, які були бурхливим періодом національного відродження в історії України. Багаторазова історія спроб скласти повний реєстр книжкових багатств України протягом ХХ ст. так і не

була реалізована. Цю роботу не вдалося втілити в життя ні Науковому товариству ім. Т. Г. Шевченка у Львові, яке ще в 1909 р. утворило у своєму складі Бібліографічну комісію для розробки повної бібліографії українського друку; ні у 20–30-ті роки, коли за цю справу взялася визначна плеяда вищезгаданих фахівців.

Наступна спроба відновлення роботи зі створення бібліографічного репертуару української книги (у хронологічних межах з 1798 до 1914 рр.) була зроблена в другій половині 40-х років і пов'язана з ім'ям тодішнього директора ЦНБ АН УРСР Ю. Меженка. Було вирішено сформувати робочу картотеку на основі бібліографічних джерел. До бібліографії ввійшли книги українською мовою, видані на території Російської імперії, у тому числі на тих польських землях, що належали їй. Ю. Меженко стверджував, що розгляд української бібліографії з 1798 р. є умовним, що слід готуватися до заглиблення далі в XVIII ст., а значить і в XVI. За його ініціативи на спеціальній нараді у ВБУ були обговорені теоретичні та науково-практичні питання репертуару української книги, але все це було призупинено у зв'язку з ідеологічними заборонами працювати над національною тематикою. Результатом праці ентузіастів-бібліографів того часу є робоча картотека Української книги 1798–1914 рр.

У 80-х роках XX ст. в Україні було відновлено системну роботу над Українським бібліографічним репертуаром (УБР). Очолила її Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) [9], яка в 1989 р. виступила з пропозицією про відновлення роботи над репертуаром національного друку України. Ця тема увійшла складовою частиною державної комплексної програми «Книжкова спадщина України: створення бібліографічного реєстру та системи зберігання і загальнодоступності», затвердженої Комітетом з науково-технічного прогресу при Кабінеті Міністрів України (1992 р.). Головна мета цього проекту – побудова на основі єдиних теоретико-методологічних та організаційних принципів цілісної системи посібників ретроспективної національної бібліографії, що забезпечувала б потреби суспільства в бібліографічній інформації про весь документальний масив, створений у процесі історичного розвитку української нації, усіх галузей науки, культури, мистецтва тощо. Тоді ж національна ретроспективна бібліографія стала пріоритетним напрямом діяльності НБУВ.

З початку 90-х років XX ст. розпочався новий етап у розробці проблем НБ України. У дослідженні НБ виокремлюється комплекс загальнотеоретичних проблем, пов'язаних з визначенням типології об'єктів бібліографічного обліку, дослідженням проблем створення ретроспективної НБ України.

Теоретико-методологічні основи розвитку НБ відображені в працях бібліографознавців – І. Вовченко, П. Голобуцького, Л. Гольденберга,

М. Гуменюка, Я. Дашкевича, Р. Жданової, В. Загуменної, В. Лутовинової, В. Омельчука, В. Патоки й ін. та бібліотекознавців – В. Ільганасвої, Т. Ківшар, О. Онищенко, М. Слободяника. Відповідний внесок у розкриття історії розвитку української бібліографії зробили М. Герашенко, Н. Королевич, В. Ляхоцький, Н. Стрішенець.

Питання про загальну концепцію україніки було порушене на I конгресі Міжнародної асоціації україністів (Київ, 1990 р.). Археологічна комісія, а згодом і Інститут української археографії (нині Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України – ІУА) взяли безпосередню участь у напрацюванні концепції архівної і рукописної україніки. Проект був доопрацьований редколегією (В. Ульяновський (ІУА), Л. Дубровіна (ЦНБ), К. Новохатський (Головархів України), обговорений і затверджений на спільному засіданні дирекції ІУА та Інституту сходознавства НАН України. Учасники конгресу відмовилися від вузького бібліографічного розуміння поняття «україніка» як суто зарубіжних видань про Україну. Ідеться про загальний підхід, згідно з яким враховуються документи, створені в Україні, в інших державах – про неї, а також документи, створені українцями, які безпосередньо не працювали в царині української культури або науки, але які зробили значний внесок у світову культуру [3].

Слід зазначити, що в поняття «україніка» ряд учених пропонує вкладати не тільки бібліографічну інформацію, тобто інформацію вторинного рівня, а й створення зведеного фонду копій архівних історичних матеріалів – нагромадження масивів первинної інформації і накопичення масиву вторинної. На думку В. Омельчука, україніка має концентрувати в собі масив первинної інформації (оригінали документів чи їх копій, у тому числі фонд копій матеріалів, що зберігаються за кордоном), а також масив вторинної інформації (систему картотек, каталогів, реєстрів, путівників, довідників, власне археографічну чи бібліографічну інформацію) [5].

Визначенню понять «українська книга», «україніка» та розробці методики опису наукових документів, у тому числі рукописів і стародруків, приділено увагу в роботах вітчизняних фахівців у галузі бібліографування та архівної справи Л. Дубровіної, В. Омельчука. Виходячи з потреб національної бібліографії, зрозумілим є акцент на необхідність творчого пошуку логічних конструктивних пропозицій, спрямованих на найоб'єктивніше, реалістичне визначення поняття національна книга з огляду на всі особливості історичного розвитку українського народу. Саме в разі такого підходу визначення меж національної належності української книги спирається на певну сукупність ознак, серед яких – мовна, територіальна, авторська, змістовна, хронологічна. Причому жодна з них не може бути абсолютизованою.

Сучасне узагальнене бібліографічне визначення поняття «книга» відносно друкованої продукції належить відомому досліднику української книги д-ру іст. наук професору В. Омельчуку. На його думку, книга має розглядатися в широкому розумінні бібліографічного документа будь-якої якої форми, включаючи всі види друку – як джерело інформації та об'єкт бібліографування. Тим в основу його поняття покладене сучасне розуміння книги як бібліографічного документа, який підлягає реєстраційному опису. В. Омельчук запропонував такі ознаки, що мають бути враховані при створенні ретроспективної національної бібліографії України:

- твори друку, видані українською мовою, незалежно від місця видання;
- твори друку всіма мовами, видані на території сучасної України;
- твори друку про Україну й український народ, видані в усьому світі всіма мовами;
- твори друку, авторами яких є українці, українські установи, заклади, організації та об'єднання, видані в усьому світі, всіма мовами, незалежно від їх змісту [5, с. 4].

Можна стверджувати, що нині в Україні відбувається процес становлення національної бібліографії, який опирається на нові технології, що передбачають повну автоматизацію бібліографічних процесів. У зв'язку з цим виникає цілий ряд питань, пов'язаних зі створенням та функціонуванням у суспільстві бібліографічної інформації на цілком новому рівні. На сьогодні є результати діяльності окремих бібліотечно-бібліографічних центрів України зі створення українського бібліографічного репертуару, але, на жаль, Державної програми створення національної бібліографії України досі немає. Серед таких центрів значне місце належить Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) – комплексному науково-інформаційному, науково-дослідному та культурологічному центру, який вирішує завдання розробки проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, архівознавства та книгознавства, національної бібліографії та біографістики, впровадження сучасних технологій інформаційно-аналітичного забезпечення вітчизняної науки й управлінських структур, проводить наукові дослідження, спрямовані на вдосконалення процесів формування й використання інформаційних ресурсів, інформатизацію бібліотек [4]. Як вважає генеральний директор НБУВ академік О. Онищенко, «бібліотека покликана зберігати, поповнювати та активно включати в наукові дослідження та соціокультурну сферу духовну спадщину людства, формувати менталітет людини нової цивілізації, яка, стаючи людиною світу, черпає свої духовні засади з національної культури» [7, с. 23].

У 2002 р. О. Онищенко скерує колектив науковців на розробку моделі бібліотеки, що відбивала б вимоги ХХІ ст. [10]. У 1992–2002 рр.

під керівництвом та з участю академіка О. Онищенка, а також д-р іст. наук В. Омельчука було розроблено концепцію національної бібліографії України. Дослідження, спрямовані на створення української національної бібліографії, здійснювалися в НБУВ у межах тем «Українська національна бібліографія: історія, методологія, проблеми реалізації» (термін виконання 1993–1995 рр.) та «Україномовна книга (1798–1916): Каталог фондів НБ України імені В. І. Вернадського» (термін виконання 1996–1998 рр., наук. керівник акад. НАН України П. Тронько) [8, с. 8]. Послідовно реалізуючи проект НДР «Україномовна книга. 1798–1916», Інститут української книги НБУВ розглядав його як базу для розробки проекту зведеного каталогу україномовної книги (перший етап УБР) з подальшим визначенням кола бібліографічних джерел (другий етап), призначених для суцільного виявлення україномовної книжки.

У 2000–2001 рр. відділом національної бібліографії Інституту української книги НБУВ опрацьовано проект створення зведеного каталогу україномовної книги як фундаменту УБР, головним завданням якого є представлення цілісної системи інформації про сукупний документальний масив, створений у процесі історичного розвитку українського народу. Реалізація даної науково-дослідної роботи була можлива тільки за умови вивчення та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду зі складання УБР, сучасних тенденцій і закономірностей світового бібліографічного процесу. У 2003 р. НБУВ видала тритомний каталог «Україномовна книга, 1798–1923». За основу взято 1798 р., коли було надруковано першу книжку українською мовою гражданським шрифтом – «Енеїду» І. П. Котляревського. Від цієї дати починається відлік друкованої книги нової доби української літератури. Показчик містить книги, збірники, альманахи, навчальні посібники, довідкові видання, передруки та відбитки українською мовою. Він є складовою частиною національного репертуару української книги. Це реальний крок на шляху розробки центральної теми УБР, підготовки зведеного каталогу україномовної книги на рівні найбільших бібліотек України.

Основним результатом роботи науковців є послідовне видання в серії «Національна бібліографія України» системи посібників УБР – п'ять випусків «Україномовної книги у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1798–1923» – фундаментальної основи УБР, що налічують 9798 позицій.

Випуски науково-бібліографічного показника «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1798–1923» є не лише довідниками вторинного рівня, а й джерелом, яке дає змогу провести попередні книгознавчі дослідження щодо історії книги та культури України. На сьогодні завершено перший етап роботи над УБР – опрацювання книг українською мовою *de visu*, які

зберігаються у власних фондах, та розпочато другий етап – добір матеріалів шляхом суцільного перегляду визначеного кола бібліографічних джерел на предмет виявлення книг, відсутніх у каталозі «Україномовна книга у фондах НБУВ. 1798–1923», для подальшого введення в базу даних. Проект створення системи бібліографічних посібників УБР реалізується на власній організаційній, технологічній базі в співпраці з Національною парламентською бібліотекою України, Львівською науковою бібліотекою ім. В. Стефаника НАН України та ін.

У 2006 р. у рамках Міжнародної наукової конференції «Роль бібліотек у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України» відбулося засідання круглого столу «Проблеми створення реєстру національної бібліографії України». Провідними фахівцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та ряду інших великих бібліотек України було розглянуто комплекс проблем, пов'язаних зі створенням реєстру національної бібліографії, формуванням системи ретроспективної національної бібліографії України як частини всесвітньої системи обліку документів. Значна частина виступів була присвячена проблемі формування єдиного інформаційного простору України, вирішенню питань з розробки національної програми ретроспективної національної бібліографії. Наголошувалося, що невирішеними питаннями залишаються матеріально-технічне забезпечення, недостатня державна підтримка розробки національного формату представлення бібліографічних даних.

Як зауважив у своїй доповіді «Проблеми створення реєстру національної бібліографії України» В. Омельчук, формування системи ретроспективної національної бібліографії України як частини всесвітньої системи обліку документів дасть можливість представити в електронній формі комплекс бібліографічних даних про вітчизняні і закордонні документи, пов'язані з Україною і її народами за всі історичні періоди. Акцентувалося на тому, що існує чітко напрацьована програма: рукописна, друкована, електронна україніка; завершено роботи зі створення зведеного каталогу-репертуару україномовної книги у вигляді електронних баз даних, доступних через комп'ютерну мережу, їхню публікацію у вигляді електронних (CD-ROM) або друкованих видань; створення системи зведених каталогів, які враховують документи україніка, що зберігаються у фондах вітчизняних і зарубіжних бібліотек [6, с. 31]. Було наголошено, що процес створення Державного реєстру національної бібліографії України завдяки плідній діяльності багатьох спеціалістів та установ перебуває на етапі практичної реалізації. Однак теоретичні та методологічні проблеми цієї роботи продовжують залишатися актуальними, оскільки реєстр національної бібліографії виконує в суспільстві не лише інформаційні, а насамперед культурні функції.

Варто зауважити, що завдання вичерпної реєстрації всієї книжкової продукції країни має бути пов'язане перш за все з розумінням самотності національної культури і зі свідомим бажанням зберегти її надбання.

У 2007 р. Інститут української книги НБУВ, Інститут бібліотекознавства та відділ газетних фондів Служби інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) розпочали наукову роботу за загальною відомчою темою «Формування зведеного каталогу-репертуару україномовної книги. Створення системи каталогів спеціалізованих фондів НБУВ». Основою дослідження книги в НБУВ в історичному, методологічному та бібліографічному аспектах дедалі більше стає її повний репертуар.

Сьогодні створення національного репертуару належить до першочергових завдань української культурології. Зведені каталоги розглядаються як основна форма національного репертуару друку України. Для складання зведеного каталогу-репертуару використовувалася база даних «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923». Зібраний у ньому бібліографічний матеріал відображає не тільки історичний, а й культурний процес розвитку суспільства і взаємозв'язки в ньому.

Програма, над реалізацією якої сьогодні працює Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, і працюватиме в перспективі, є по суті системою бібліографічних видань, баз даних національної бібліографії України. Вона складається з провідних проектів Українського бібліографічного репертуару. Як специфічні засоби бібліографічного моделювання, національні репертуари відображають розвиток народу й держави в усіх галузях суспільного життя, а також внесок даного народу в загальну скарбницю світової цивілізації. Уперше в історії України сформовано основоположну частину Українського бібліографічного репертуару – зведений каталог-репертуар книги українською мовою; створено електронну версію бази даних зведеного каталогу україномовної книги-репертуару, яка має розгалужену пошукову систему.

У контексті вищевикладеного слід зазначити, що національна бібліографія є найважливішою складовою системи інформації України, атрибутом її державності, скарбницею духовної та документальної пам'яті народу. Безперервність історії розвитку держави, народу, його культури потребує вивчення та успадкування всього періоду української книжкової культури – і рукописної, і друкованої, і електронної. Без створення національної інформаційно-бібліографічної системи неможливе включення до світового інформаційного простору, визнання України на міжнародному рівні. На сьогодні дуже важливим видається забезпечення потреб суспільства в бібліографічній інформації про на-

ціональний документний фонд, напрацьований у процесі історичного розвитку українського народу; створення системи ретроспективної національної бібліографії відповідно до національних особливостей і конкретно-історичних умов розвитку українського народу. Тому видання україномовної книги в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського – важливий напрям діяльності бібліотеки щодо збереження національної ідентичності.

Варто наголосити на тому, що розвиток сучасних комп'ютерних технологій, інформатизація держави висувають завдання створення автоматизованої системи НБ, що передбачає переведення в електронну форму вже існуючих друкованих праць НБ бібліографії; створення баз даних ретроспективної НБ за періоди, які не забезпечені поки ще інформаційними ресурсами з подальшим виданням бібліографічних покажчиків як в електронному, так і друкованому вигляді.

В умовах інформатизації, коли актуальною є проблема формування єдиного інформаційного простору України, набуває особливого значення розробка національної програми ретроспективної національної бібліографії. Її реалізація дасть можливість представити в електронній формі (а також публікацію у вигляді електронних (CD-ROM) або друкованих видань) комплекс бібліографічних даних про вітчизняні й закордонні документи, пов'язані з Україною, за всі історичні періоди. Вона сприятиме розвитку одного з найсуттєвіших елементів інформаційної інфраструктури Української держави.

Список використаних джерел

1. *Дей О. І.* Шляхи розвитку української книги / О. І. Дей // Українська книга. – К., 1965. – С. 47.
2. *Дзюбич С.* Формування репертуару україномовної книги у відділі національної бібліографії НБУВ / Світлана Дзюбич // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 643–649.
3. *Дубровіна Л. А.* Формування попереднього інформаційного масиву джерел до Державного реєстру української рукописної книги / Л. А. Дубровіна // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті: тез. доп. Міжнар. наук. конф. 12–15 жовт. 1993 р., м. Київ. – К., 1993. – Ч. 2. – С. 85–86.
4. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України / Постанова ВР № 33/95-ВР від 27.01.1995 р. // Відом. Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – ст. 45; Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» : Закон України / Постанова ВР № 1388-VI від 21.05.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.ua/news/4308>. – Назва з екрана.

5. *Омельчук О.* Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки / О. Омельчук // Бібл. вісн. – 1995. – № 5. – С. 1–13.

6. *Омельчук В.* Проблеми створення реєстру національної бібліографії України / В. Омельчук, Л. Новосолова // Бібл. вісн. – 2006. – № 6. – С. 31–33.

7. *Онищенко О.* Українські бібліотеки у 90-х роках ХХ ст.: основні тенденції розвитку та напрями діяльності / О. Онищенко // Бібл. вісн. – 2009. – № 3. – С. 1–23.

8. *Онищенко О. С.* Наукова діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1993–1998) / О. С. Онищенко, В. Г. Попроцька // Бібл. вісн. – 1998. – № 3. – С. 6–13.

9. Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної : Указ Президента України № 244/96 від 05.04.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>. – Назва з екрана.

10. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – ХХІ»: розпорядження Кабінету Міністрів України № 1579-р від 23.12.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1579-2009-%F0>. – Назва з екрана.

Олег ВОРОШИЛОВ,

старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

УДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВОГО СУПРОВОДУ СУСПІЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УКРАЇНІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ БІБЛІОТЕК (З ДОСВІДУ СІАЗ НБУВ)

У статті, на прикладі СІАЗ НБУВ, висвітлюється роль інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек у науковому супроводі суспільних перетворень в Україні. Особлива увага приділяється комплексу проблем, пов'язаних з удосконаленням практики аналізу матеріалів ЗМІ, а також тематики видань СІАЗ НБУВ.

Ключові слова: інформаційні ресурси, бібліотечні фонди, інформаційно-аналітичні центри, наукова бібліотека.

У сучасних умовах зростання затребуваності в суспільно значущих інформаційних ресурсах обумовлюється прискоренням процесів суспільного розвитку, ускладненням соціальної структури суспільства, розвитком системи громадських організацій, підвищенням політичної активності значної частини громадян тощо. В Україні ця проблема вирішується шляхом розвитку інформатизації, створення умов для доступу до потрібних інформаційних ресурсів усім категоріям громадян. Для вирішення цієї проблеми в державі здійснюється система правових, організаційно-економічних заходів, розробляються відповідні наукові дослідження. Однак у цьому процесі досить тривалий час була слабко задіяна бібліотечна сфера. Це обумовлювалося цілим рядом об'єктивних – фінансових, організаційних, а також суб'єктивних проблем. У це гальмувало включення бібліотечних установ в активний інформаційний процес, пов'язаний з кардинальними перетвореннями в українському суспільстві.

Лише певні позитивні зміни в матеріально-технічному забезпеченні, впровадженні електронних інформаційних технологій у бібліотечній діяльності розкрило нові функціональні можливості цих установ, сприяло інтенсифікації інформаційних обмінів у структурі соціальних комунікацій, дало можливість введення в активний суспільний обіг інформаційних ресурсів бібліотечних фондів, що є національним надбанням багатьох поколінь українського народу. Останнє має особливе значення з урахуванням активізації глобальних процесів, що сприяють культурній уніфікації, можливості втрати національної самобутності.

Активізація бібліотечних установ у сфері інформаційної діяльності, особливо з використанням дистантних форм обслуговування різних категорій корпоративних користувачів, широкого громадського активу набуває зростаючого значення в розвитку демократичних процесів у суспільстві. Вона не лише сприяє розширенню можливостей доступу громадян до суспільно значущої інформації, а й створює умови для її ефективного використання в процесі суспільного самовдосконалення. Вона також сприяє підвищенню ефективності управлінської діяльності через налагодження зворотного суспільного зв'язку з демократичними інститутами, створює умови для зростання впливу громадян на події суспільного життя.

Необхідно також зазначити, що в Україні, починаючи з моменту здобуття незалежності, спостерігається прискорення процесу її «підключення» до загальноцивілізаційного процесу. З огляду на це актуалізується питання дослідження перспектив розвитку української демократії та її окремих складових, зокрема забезпечення інформаційного плюралізму і доступу населення до різноманітної інформації.

З іншого боку, тенденція до зростання кількості інформації, навіть за умови її об'єктивності та незаангажованості, знижує здатність громадян розібратися в ній. При цьому виникає загроза втрати справді значущої інформації, оскільки для осмислення одержаних повідомлень потрібен певний мінімальний час.

Таким чином у сучасних умовах актуалізується проблема ефективного інформаційного супроводу і забезпечення процесів, що відбуваються в суспільстві, з метою сприяння формуванню належної політичної культури як політичних еліт, так і громадян, створенню ними економічного і культурно-освітнього підґрунтя для самовираження в різних сферах суспільного буття.

Підвищення ефективності керування інформацією значною мірою залежить від прискорення, удосконалення механізмів пошуку, відбору і первинної обробки потрібної інформації, підвищення рівня оперативності та якості підготовки синтезованого інформаційного продукту і створення, таким чином, умов для прийняття оптимальних рішень з наступним досягненням необхідних практичних результатів.

В Україні необхідним потенціалом для здійснення цієї функції володіють інформаційно-аналітичні центри наукових бібліотек, одним з яких є СІАЗ НБУВ. При цьому підключеність до всесвітньої мережі Інтернет надало змогу отримувати нову інформацію фактично в режимі онлайн.

Використання ж фондів НБУВ дає змогу визначити місце нової інформації в загальному інформаційному полі, класифікувати її та ефективно використовувати для створення синтезованого науково обґрунтованого інформаційного продукту, який би максимально задовольняв інформаційні потреби користувачів.

Також шляхом аналізу і відбору потрібної інформації в межах НБУВ стало можливим заповнювати певні прогалини вітчизняної інформаційної бази, у тому числі й наукової, тими зарубіжними інформаційними продуктами, в яких відчувається потреба і на які в суспільстві є попит.

Тобто інформаційні підрозділи НБУВ стають активними складовими процесу інформаційного виробництва, яке працює на потреби таких явищ, як «наука без кордонів» та «освіта без кордонів», що забезпечують прискорення суспільного прогресу.

Крім того, поєднання наукової та прикладної складових у діяльності СІАЗ сприяє оперативному впровадженню в практичну діяльність результатів останніх наукових досліджень, що в результаті підвищує ефективність створюваного інформаційного продукту. Зокрема, дослідження тих можливостей, які надає електронна інформація, більш інтенсивне задіяння її потенціалу сприяло визначенню й успішному використанню інформаційно-аналітичними підрозділами НБУВ найоптимальніших форм подачі інформації та її структури, орієнтованих на якомога більш швидке сприйняття й осмислення користувачами.

Слід наголосити на тому, що інформаційний глобалізм, стрімке збільшення кількості інформації і розширення її тематики актуалізувало питання її структуризації та систематизації, тобто організації її у зручному для роботи та збереження вигляді. У цьому напрямі співробітники СІАЗ також постійно працюють.

Таким чином, в умовах НБУВ стало можливим ефективне вирішення проблеми структуризації інформації з метою забезпечення дії принципу «кожному користувачу – потрібну йому інформацію».

Слід зазначити, що на сучасному етапі в діяльності НБУВ дедалі більшої ваги набуває інформаційна функція, яка полягає не лише в інформуванні користувача, а й у виробленні нової синтезованої інформації. Розвиток інформаційних продуктів і послуг відбувався в СІАЗ шляхом поглиблення рівня перетворення інформації первинних документів, що свідчить про поступове збільшення наукоємності інформаційно-аналітичної діяльності служби. Синтезований інформаційний продукт надав змогу охоплювати суть ситуації, виявляти причини її виникнення, визначати її вплив на суспільно-державне життя, прогнозувати її можливий розвиток і сприяти розробці механізмів керування нею. На основі саме такого продукту і стає можливим свідоме прийняття рішень, а отже, забезпечення свободи волі й вибору, що є невід'ємним принципом демократії.

Також слід відзначити те, що, залишаючись затребуваними суспільними центрами, великі бібліотеки, і в першу чергу НБУВ, мають можливість забезпечувати опосередкований зв'язок між громадськістю й органами державного урядування, що є необхідною умовою функціонування

демократії. У сучасний період розвитку інформаційного суспільства, процесів глобалізації успішне вирішення політичних, економічних, соціальних завдань дедалі більше залежить від оперативності, наукової обґрунтованості, зваженості рішень, які приймаються управлінськими структурами. Як уже зазначалося, основою для прийняття таких рішень є інформаційно-аналітичне та прогнозне забезпечення. Але динаміка суспільно-політичних та економічних процесів у державі залежить не лише від того, як і які рішення приймаються владою, а й від того, як рішення влади сприймаються суспільством (підтримуються, гальмуються тощо). У цьому контексті важливо, що інформаційно-аналітичними структурами НБУВ здійснюється не лише моніторинг економічних, політичних і соціальних процесів у державі, а й моніторинг інформаційного супроводу цих процесів засобами масової інформації (ЗМІ), які фактично відображають ставлення до політики влади з боку різних суспільних груп, політичних партій, громадських організацій тощо. Саме цей аспект у роботі СІАЗ став останнім часом одним із провідних і здійснювався за такими основними напрямками:

1. Аналіз відображення в ЗМІ діяльності вищих владних структур у демократичному процесі.
2. Місцеве самоврядування як фактор розвитку суспільних перетворень у відображенні ЗМІ.
3. Ефективність правової основи суспільних перетворень у відображенні ЗМІ.
4. Проблеми реформування української науки у відображенні ЗМІ.

Ці напрями досліджень знайшли своє відображення у виданнях служби (журнал «Україна: події, факти, коментарі», бюлетені «Резонанс», «Регіони сьогодні», «Національна безпека: геополітичні, соціально-економічні та інші фактори», «Шляхи реформування української науки» тощо), тематика та структура яких постійно вдосконалюються.

Особливу увагу під час цієї роботи співробітники СІАЗ приділяли аналізу громадської думки стосовно реалізації на практиці задекларованих владними структурами заходів щодо демократизації суспільного життя. Вивчався вклад у цей процес усіх гілок влади та органів державної влади та місцевого самоврядування в регіонах.

Зокрема, серед пріоритетних тем, які розглядалися у виданнях СІАЗ протягом останнього часу, можна назвати такі:

- діяльність різних гілок влади та суспільна реакція;
- президентські вибори в Україні 2010 р.;
- діяльність політичних партій та громадських організацій у контексті перебігу основних подій суспільно-політичного життя;
- ситуація в регіонах України;
- питання розвитку соціально-економічної сфери;

– взаємовідносини з ЄС, Росією, СНД та інші актуальні події політичного життя України тощо.

З відповідними інформаційно-аналітичними матеріалами, розміщеними у виданнях служби, в електронному вигляді мали можливість ознайомитися 900 адресатів в обласних центрах, містах та районах України.

У свою чергу замовники інформації СІАЗ у центральних органах державної влади мали можливість одержати оперативну систематично оновлювану інформацію про хід суспільних перетворень на місцях, про оцінку громадською думкою діяльності місцевих органів державної влади.

Водночас не можна не зазначити, що співробітники СІАЗ НБУВ постійно працюють над удосконаленням тематики видань з урахуванням специфіки запитів владних структур у регіонах та інших користувачів, яке останнім часом здійснювалося за трьома основними напрямками.

Перший напрям пов'язаний з наближенням тематики матеріалів СІАЗ до відображення основних подій, що впливають на життя українського суспільства. Зокрема, у зв'язку з впливом економічної кризи на життя українського суспільства організовано видання спеціальних щотижневих бюлетенів «Криза в суспільних вимірах», в яких розглядається ефективність управлінської діяльності в Україні, публікується соціологічний вимір кризових процесів, їх вплив на соціальне життя, економіку України. У цих бюлетенях здійснюється огляд коментарів, експертних оцінок з даної проблематики, систематизується прогнозно-рекомендаційний матеріал, аналізується досвід боротьби з кризою в зарубіжжі.

Щомісячний бюлетень «Экономическая безопасность в документах стран СНГ» дає уявлення замовникам, насамперед представникам підприємницького контингенту, управлінцям, про правове реагування на кризу в країнах СНД.

Значного розширення в діяльності СІАЗ набула також тематика, пов'язана з відображенням зовнішніх політичних впливів на життя українського суспільства, у щотижневих бюлетенях «Політичні технології та технології».

Другий напрям удосконалення тематики видань пов'язаний з організацією використання інформаційних ресурсів в інтересах конкретних замовників. Так, різним аспектам організації правового забезпечення підприємницької діяльності, утвердження безпеки підприємництва, боротьби з рейдерством було присвячено бюлетені «Безпека підприємства».

Нарешті, третій напрям удосконалення тематики видань пов'язаний з узагальненням досвіду організації інформаційно-аналітичної діяльності бібліотечних структур. Слід відзначити, що протягом звітного періоду було значно розширено тематику досліджень і відповідних

публікацій з питань розвитку бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності. Відповідні матеріали, орієнтовані на спеціалістів, інформаційних працівників різних сфер суспільної діяльності, публікувалися в спеціальних випусках «Наукових праць Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (три випуски), а також у журналі «Україна: події, факти, коментарі». Значне тематичне урізноманітнення публікацій було зумовлено зростаючою інтенсивністю інформаційних процесів у суспільстві, більш ефективним порівняно з попереднім звітним періодом входженням бібліотечних структур у систему соціальних інформаційних комунікацій.

У результаті, система видань СІАЗ мала можливість зафіксувати, проаналізувати й донести до всіх замовників інформаційно-аналітичної продукції різні сторони розвитку демократичного процесу в українському суспільстві.

Також співробітниками СІАЗ НБУВ досліджувався комплекс проблем, пов'язаний з удосконаленням практики аналізу матеріалів ЗМІ щодо процесів суспільних перетворень в Україні. Це обумовлюється зростанням попиту на суспільно значущу якісну інформацію та розширенням можливостей оперативного отримання інформації з фондів сучасної бібліотеки споживачами.

Було окреслено шляхи підвищення ефективності аналізу матеріалів бібліотечних інформаційних ресурсів, охарактеризовано їх основні види, а також напрями оптимізації діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів служби, як підрозділів, однією з функцій яких є виробництво вторинного інформаційного продукту, орієнтованого на задоволення інформаційних потреб дистантних насамперед організованих користувачів бібліотеки.

Співробітники СІАЗ виходили з того, що процес аналізу матеріалів ЗМІ є сукупністю взаємопов'язаних елементів: мети проведення, об'єкта відстежування, суб'єктів організації і здійснення моніторингу, комплексу критеріїв і показників, методів збору інформації, що в сукупності мають враховувати специфіку життя основних груп користувачів, сприяти цим самим процесу підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів.

Для вдосконалення процесу доотримання достовірної і об'єктивної інформації про перебіг важливих суспільних процесів, виявлення актуальних суспільно-політичних, соціально-економічних, науково-технічних та інших проблем удосконалювався системний аналіз матеріалів ЗМІ. При цьому особлива увага приділялася виявленню чинників, що можуть створювати суспільні загрози в даний час і середній перспективі.

За результатами аналізу матеріалів ЗМІ здійснювалось оперативне інформування користувачів, а також формувався структурований

масив інформації, перспективний для закономірностей перебігу суспільно значущих подій.

Слід наголосити, що діяльність СІАЗ як одного з підрозділів головної бібліотеки України має як ряд переваг порівняно з іншими бібліотеками, головною з яких є доступ до величезних масивів інформації у фондах бібліотеки спеціальної літератури, періодичної преси як вітчизняних, так і зарубіжних видань, так і порівняно вищу відповідальність за результати діяльності, оскільки рівнем своїх матеріалів має забезпечувати задоволення запитів загальнонаціонального виміру.

Загалом удосконалення методів та форм аналізу ЗМІ, а відповідно й системи інформаційно-аналітичного забезпечення в цілому, максимально ефективного інформування про перебіг процесів демократичних перетворень в Україні та можливі шляхи їх розвитку, а також слугування інформаційним джерелом щодо можливостей провадження відповідної діяльності в Україні всіма зацікавленими суб'єктами сприяє забезпеченню комплексного аналізу процесів демократичних перетворень у суспільстві на базі матеріалів ЗМІ, допомагає у виробленні доцільних і обґрунтованих пропозицій для прийняття рішень щодо здійснення відповідної діяльності на всіх рівнях і в усіх сферах державного управління, забезпечує можливість:

- підвищення рівня взаємодії та ефективності здійснення центральними й місцевими органами виконавчої влади повноважень у даній сфері діяльності;
- удосконалення механізмів державної політики та стимулювання відповідної діяльності;
- підвищення наукового рівня обґрунтування підходів до формування та реалізації державної політики в даній галузі;
- створення умов для активної участі громадськості в обговоренні питань, пов'язаних з формуванням та реалізацією відповідної державної політики;
- сприяння поширенню інформації про перебіг процесів демократизації в Україні.

Загалом же досвід діяльності СІАЗ НБУВ доводить, що в сучасних умовах інформаційно-аналітична робота в бібліотеці в поєднанні з розвитком дистантних форм обслуговування користувачів, удосконаленням активних форм позиціонування бібліотечних структур на інформаційних ринках створює беззаперечні перспективи утвердження бібліотечної діяльності в суспільній практиці як важливого інструмента інформатизації в сучасній Україні.

Список використаної літератури

1. *Галлимор А.* Стратегии развития библиотек в информационном обществе / А. Галлимор // Научн. и техн. б-ки. – 1998. – № 5. – С. 3–20.
2. *Горовий В. М.* Оновлення бібліотек як фактор підвищення ефективності інформаційних ресурсів / В. М. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 21. – К., 2008. – С. 5–15.
3. *Гранчак Т. Ю.* Роль інформаційно-аналітичних структур наукових бібліотек України в сучасному демократичному процесі / Т. Ю. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 21. – К., 2008. – С. 24–35.
4. *Давидова І. О.* Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві / І. О. Давидова. – Х. : ХДАК, 2005. – 295 с.
5. *Ільганаєва В. О.* Бібліотека в сучасному інформаційному середовищі: основні стратегії розвитку / В. О. Ільганаєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури: зб. наук. пр. – Х. : ХДАК, 1999. – Вип. 1. – С. 30–37.
6. *Онищенко А. С.* Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского как многопрофильный научно-исследовательский центр / А. С. Онищенко, В. Г. Попроцкая // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – К. : НБУВ, 2003. – С. 15–39.
7. *Шрайберг Я. Л.* Библиотеки и информационные технологии: десять лет спустя / Я. Л. Шрайберг // Науч. и тех. б-ки. – 2004. – № 1. – С. 25–55.

Наталія ЗАХАРОВА,

наук. співроб. СІАЗ НБУВ, заслужений працівник культури України

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ В КУЛЬТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУСПІЛЬСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті йдеться про роль Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в процесі розбудови демократичного суспільства в Україні, про зміни змісту та рівня публічних форм культурно-просвітницької діяльності в сучасних умовах.

Ключові слова: культурно-просвітницька функція, культурно-просвітницька діяльність, культурно-просвітницький центр, культурно-інформаційна функція, культурно-інформаційний центр, соціокультурний центр.

Діяльність бібліотек як частини інфраструктури суспільства тісно пов'язується із соціально-економічними процесами і ставить бібліотеки перед необхідністю адаптуватися до нових умов. З одного боку, на сучасну бібліотечну справу впливає інтелектуальна свобода бібліотеки, її політичний нейтралітет і самостійне управління ресурсами, з іншого – переосмислюється роль бібліотек, їх місія в розбудові демократичного суспільства.

Набуття в 1996 р. статусу національної висунуло перед Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) нагальне завдання переглянути зміст культурно-просвітницької діяльності. Ця діяльність відбувалася в умовах осмислення бібліотекознавцями ролі бібліотек у суспільних перетвореннях, пошуків нових форм та методів культурно-просвітницької роботи, трансформацію їх в інформаційні та соціокультурні центри.

Вагоманого значення для виконання НБУВ основних функцій, у тому числі й культурно-просвітницької, мало вирішення завдань, поставлених у розпорядженні Президента України від 02.12.2003 р. № 396 «Про заходи щодо вдосконалення діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Бібліотечно-бібліографічна та інформаційна діяльність НБУВ була спрямована на розширення функцій бібліотеки як головного науково-інформаційного центру держави, розвитку її діяльності на базі запровадження сучасних інформаційних технологій, комп'ютерної та телекомунікаційної техніки. Ці завдання як пріоритетні були визначені в Постанові президії НАН України від 09.07.2003 р.

«Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-бібліографічної сфери»¹.

НБУВ за цих умов успішно продовжує власний експеримент розвитку культурно-просвітницької функції, розпочатий ще в першій половині 90-х років. Бібліотека активно розвиває цей напрям діяльності, що збагачує її культурно-просвітницьку, а останнім часом культурно-інформаційну функції.

З 1997 р. визначенню форм та методів реалізації окреслених вище функцій НБУВ приділяється особлива увага, зокрема вдосконалюється координація культурно-просвітницької та культурно-інформаційної діяльності усіх підрозділів, формується єдиний інформаційний простір для усіх напрямів діяльності бібліотеки та її підрозділів.

Такий підхід позитивно позначився не лише на діяльності бібліотеки, а й, насамперед, на розвитку змісту культурно-інформаційної функції наукової, національної установи, що реалізується через органічну єдність. Набули поширення комплексні заходи, які об'єднували різні форми та методи цієї діяльності, відбувалося впровадження реклами та активного залучення до такої діяльності державних органів, культурних центрів інших організацій.

Головним координатором усієї цієї роботи був культурно-просвітницький центр (далі – КПЦ) НБУВ, створений у 1992 р. Він працював у тісному контакті з інститутами та центрами бібліотеки, іншими культурними центрами і творчими спілками. КПЦ, з одного боку, максимально враховував попередній досвід проведення різноманітних культурно-просвітницьких заходів, науково-інформаційної роботи в галузі історії книги та культури, а з другого – вів активні пошуки нових форм і методів пропаганди знання, проведення культурних заходів, які б сприяли перетворенню НБУВ на справжній культурно-інформаційний центр.

Традиційними напрямками діяльності КПЦ, як і в попередні роки, були: підготовка книжкових виставок із фондів НБУВ, виставок-арт-галерей, проведення різноманітних науково-практичних заходів, конференцій, читань, круглих столів, організація зустрічей з ученими, політиками, письменниками та діячами культури, організація лекторіїв, екскурсій по бібліотеці, роботи клубів, презентація нових книг, культурний обмін із країнами близького і дальнього зарубіжжя, участь в ювілейних заходах, загальноукраїнських та загальноміських святах. Водночас арсенал цих заходів наповнювався новим змістом, що відображав життя країни та розвиток культури.

У спеціалізованих відділах бібліотеки, зокрема зарубіжної україніки, довідково-бібліографічного обслуговування, стародруків та рідкісних

¹ Наведені в статті приклади взяті з розділу «Культурно-просвітницька робота» річних звітів НБУВ за 1997–2008 рр.

видань, бібліотечних зібрань та історичних колекцій, секторах естампів та репродукцій, нотних видань, картографії обговорювалися питання усебічної репрезентації за допомогою книги та творів мистецтва розмаїття духовної культури України. Наукові теми співробітників цих підрозділів відбивали складний процес розкриття історико-культурних фондів, дослідження національної бібліографії та україномовної книги. Досить швидко бібліотека стає визнаним лідером у розвитку історико-книгознавчого напрямку та національної бібліографії. Друкується ціла низка фундаментальних праць, в яких розкривалися історико-культурні фонди бібліотеки [1].

Велика увага в цей період приділяється вдосконаленню виставкової діяльності. Виставки готувалися як КПЦ, так і спеціалізованими підрозділами бібліотеки. НБУВ нарощувала практику виїзних виставок до інших установ та організацій. Вони, як правило, пов'язувалися з відзначенням важливих наукових та політичних подій. Кількість таких виїзних виставок на рік коливалася від семи до 10. Так, у лютому 2003 р. до Парламентських слухань з порядком денним «Щодо вшанування жертв Голодомору 1932–1933 рр.» у Верховній Раді України було розгорнуто експозицію «Голод в Україні. 1932–1933», а до виставки був виданий каталог. У 2005 р. видання з фондів НБУВ, представлені на виставках «Сербські фольклор і література в українських перекладах та дослідженнях. 1837–2004. Матеріали до бібліографії» та «Українсько-сербські культурні взаємозв'язки», експонувалися не тільки в приміщенні НБУВ, а й були презентовані в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. У 2008 р. Фонд Президентів України НБУВ брав участь у підготовці та проведенні виставки «1 грудня 1991 року. День національної згоди», присвяченої 17-й річниці Всеукраїнського референдуму з підтвердження Акту проголошення незалежності України, яка проводилась в Українському домі.

Після одержання Україною незалежності значно зростає до неї інтерес міжнародної спільноти. Адже за кордоном не вистачає інформації про нову незалежну державу. Значна кількість виставок цього періоду була пов'язана з міжнародними зв'язками України. У країнах Балтії найбільші бібліотеки цих держав організували ювілейні книжково-ілюстративні виставки з фондів НБУВ до 10-ї річниці незалежності України, мистецькі і фотовиставки; у Гете-Інституті Інтер Націонес у Києві експонувалася виставка «Спадщина Г. Телемана», а в Єврейському культурному центрі відбувся фестиваль єврейської книги. У 2002 р. виставка «Україна – Македонія» експонувалася в Академічній бібліотеці Македонії. На презентації кафедри старовинної музики Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського, зокрема, відбулася презентація книжкової виставки «Нотні видання творів Й. С. Баха», а в Будинку-музеї

М. В. Лисенка до 160-річчя від дня його народження – виставки «Внесок родини Лисенків у накопичення фондів НБУВ» та ін.

До заходів міжнародного значення належать, зокрема: презентація книжково-ілюстративної виставки «Сучасна література франкомовної Швейцарії», що проходила в рамках Днів франкофонії в Україні; урочисте відкриття виставок «Незалежному Казахстану – 10», «Конфуціанство і традиції народів конфуціанського регіону» (2001); організація книжкових виставок «Росія сьогодні», «Іран: минуле та сучасність» (2002); «Культура і мистецтво Франції», «Польща: історія та сьогодення» (2004); «Україна – Греція: зрізи епох» (2008).

Тематика експозицій визначалася актуальністю проблематики. Наведемо лише кілька прикладів. У 1997 р. вона була сформована з урахуванням наукових розробок з історії України: «Україна – на шляху державотворення» (експонувалася в Національній бібліотеці Литви імені Мартінаса Мажвідаса в період святкування Дня незалежності України), «З історії права в Україні»; готувалися ювілейні виставки – «Українській Народній Республіці – 80».

Важливим нововведенням в діяльності бібліотеки стало проведення тематичних серій виставок. Так, у 1998 р. розділом про Ольвію було започатковано нову серію «Пам'ятні та історичні міста України». Серія про національні меншини була представлена виставкою «Кримські татари в історії та культурі України». Серія «Історичні регіони України», в якій у 1997 р. експонувалися виставки «Київщина» та «Новоросія», у 1998 р. поповнилася виставкою про Чернігівщину, а в 1999 р. – виставками про Донеччину та столицю України – Київ. За 10 років – з 1998 по 2008 рр. – майже усі регіони України були представлені на цих виставках.

Продовженням знайомства із серією «Історія України в особах» стали виставки «Пилип Орлик та його Конституція», «Гетьман Петро Сагайдачний (1570–1622)». Історія України була представлена у виставках, присвячених ювілеям видатних учених, таких як «Дмитро Дорошенко (1882–1951)», «Данилович Василь Юхимович (1872–1936)», «Маркевич Олексій Іванович (1847–1903)», «Огієнко Іван Іванович (Митрополит Іларіон) (1882–1972)».

Виставкова робота дедалі поглиблюється за змістом і наповненням експозицій. Тематика книжково-ілюстративних виставок, що стали традиційними в межах рубрик «Україна вчора, сьогодні, завтра», «Знаменні та пам'ятні дати», «Бібліотечна справа», була надзвичайно різноманітною. Наприклад, у 2004 р. проблемам історії та сьогодення України були присвячені виставки: «Київська Русь», «Україна на міжнародній арені», «Законодавчі Акти та Постанови Уряду України» (з фонду відділу газетних фондів), «Незалежна Україна», «Український костюм: традиції та сучасність». Відділ фонду ООН представив такі тематичні книжкові

виставки: «Жінки світу», «Діяльність Міжнародного суду ООН», «Діяльність міжнародної організації праці»; відділ зарубіжної україніки – «Розкидані по світах: українські поселення поза межами рідної землі», «Визначне жіноцтво України». Тематика виставок розділу «Наука, культура, освіта» також досить різнопланова. Він відображав такі теми: «Нові інформаційні та комунікаційні технології», «Соціологія: історія, сучасність, майбутнє», «Актуальні проблеми психології. Психологія управління», «З історії науки. Статистика», «Персональний комп'ютер: в офісі та вдома», «Цивільне право України», «СНІД: проблеми та протистояння», «Етнографія народів світу» та ін. Цікаві теми було розкрито в книжкових виставках відділу формування музичного фонду – «Пори року. Зимові настрої», «Пори року: передчуття весни», «Пори року. Осінні настрої», «Музиканти жартують». Проте книжково-ілюстративні виставки, організовані пізніше, наприклад у 2007 р., уже мають дещо іншу тематику: «Україна – Узбекистан: паралелі історичного шляху та магістралі співробітництва в ХХІ столітті», «Наукова література видавництва України», «Словникові Грінченка – 100», «Білоруська література в українських перекладах» та ін.

Пріоритетною залишається наукова тематика, яка була представлена як тематичними («Наука в Україні», «Історія релігій»), так і ювілейними виставками («З історії світової науки: Російській академії наук – 275», «Інституту держави і права імені В. М. Корецького – 50», «Кіностудії імені Олександра Довженка – 70», «Національному технічному університету “КПІ” – 100»). З успіхом проводилися виставки, присвячені історії науки в Україні, – «Історія соціології», «Біохімія», «Персональні комп'ютери: текстові та графічні редактори» та ін. Подальшого розвитку набула серія виставок: «З історії наукових ідей», яку розпочато в 1996 р. Це експозиції до 100-річчя відкриття електрона, 150-річчя від дня народження Т. А. Едісона, знайомство з життям і творчим доробком видатних учених – М. Є. Жуковського, М. К. Грунського, Я. З. Штокала.

У розділі «Проблеми і тенденції розвитку науки» було розпочато цикл виставок до 85-річчя Національної академії наук України. Відкрила цикл виставка «Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України – 10». До виставки був виданий каталог. Продовженням стали виставки «Національна академія наук України: видавнича діяльність. 1918–1939», «Інституту народознавства НАН України – 10», «Національна академія наук України: Видавнича діяльність. 1940–1969». Поповнили цей розділ також експозиції «Комп'ютерна графіка та обробка зображень», «З історії науки: квантова фізика», «Сучасна генетика», «Корисні копалини України», «Від пірамід до сучасних будівель» та ін. У 2003 р. експонуються виставки «Архітектура в Україні», «Сучасні ін-

формаційні технології», «Прогноз погоди XXI століття».

Значне місце в експозиціях книжкових виставок на початку XXI ст. приділялося питанням національного відродження. Духовна культура України, її витoki і розвиток відображено у виставках «Святі і свята України», «Невичерпне джерело рідної мови», «УНІК – 75», «Розкраяні долі» (експонувалась в Українському домі), «Лінгвістична Україна» та ін.

На виконання Постанови президії НАН України № 56 від 20.02.2008 р. «Про проведення Всеукраїнського фестивалю науки» НБУВ провела круглий стіл «День науки-2008 у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського»; електронну презентацію проекту «Наукова спадщина України і проект мереженої бібліотеки» тощо.

До бібліографічної бази даних «Книжкові виставки НБУВ», започаткованої у 2001 р., вводилися бібліографічні описи документів, що експонувалися на виставках, які викликали найбільший інтерес і мали наукову й культурну цінність. Зокрема, тільки у 2002 р. БД «Книжкові виставки НБУВ» поповнилась описами документів книжкових виставок: «Геральдика: минуле і сучасне», «Політична арена сучасної України», «Вибори до органів законодавчої влади: вітчизняний та зарубіжний досвід»; у 2003 р., «Біблія в Україні», «Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України», «Ринок цінних паперів» та ін.

Важливою формою наукової пропаганди бібліотечного фонду НБУВ є каталоги на книжкові виставки. Зокрема, тільки у 2004 р. видано каталоги: «Польща: історія та сьогодення» (1038 описів); «Данило Братковський: Людина вчена, поет прекрасний...» (76 описів).

Основна ознака наукових та науково-інформаційних заходів – їх комплексність, що дає можливість всебічно й глибоко проаналізувати проблему, підійшовши до проведення заходів з точки зору системного підходу, використати максимальну кількість наукових та інших джерел, що диференційовано змінюється залежно від тематики. Таким чином, модель комплексного заходу розглядається як система, що є новим науковим підходом у культурно-просвітницькій роботі кінця 90-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст. До кожного комплексного заходу розробляється концепція тематико-типологічного плану книжково-ілюстративної виставки і окремо алгоритм програми науково-просвітницького чи культурно-масового заходу.

На початку ХХ ст. істотно збільшується кількість комплексних заходів, а також конференцій, читань, зустрічей, засідань круглих столів і лекцій. Продовжили роботу започатковані клуби та лекторії: «Наука вчора, сьогодні, завтра», «Вчений у сучасному світі», «Здоров'я», «Літературно-музична вітальня».

Дедалі активізується співробітництво з Верховною Радою України,

творчими спілками, посольствами та іноземними представництвами щодо організації спільних культурно-просвітницьких заходів. Зокрема, у 1998 р. відбувся урочистий вечір до 80-річчя відновлення незалежності Литовської Республіки, експонувалася книжково-ілюстративна виставка «Незалежній Литві – 80» з фондів НБУВ, а також виставка книг і документів «Литва – Батьківщина наша. 1918–1998» та фотовиставка «Відродження Литви. 1988–1998» з фондів Національної бібліотеки Литви імені М. Мажвідаса. Культурна програма та ювілейна книжково-ілюстративна виставка «Державі Ізраїль – 50» була організована НБУВ за сприяння Посольства Держави Ізраїль в Україні та ін.

Цього ж року відбулись у рамках засідання клубу «Вчений у сучасному світі» зустрічі з президентом Українського товариства сприяння соціальним інноваціям, керівником відділу інформаційно-бібліотечного забезпечення Верховної Ради України Е. А. Афоніним на тему: «Соціальний релятивізм, або Соціологія перехідної доби суспільного розвитку»; з професором соціології Токійського інституту технологій Д. Хасідзуюмо на тему: «Підводні течії в Японії 1990-х років – аспекти суспільства і культури». У клубі «Наука вчора, сьогодні, завтра» (1999) відбулися дискусії «Екологія свідомості і здоров'я людини»; «Філософські та наукові аспекти взаємозв'язку людини із Всесвітом»; «Від Мойсея до постмодернізму». На засіданні клубу «Пульсар» було озвучено тему «Сучасні генні технології». У клубі «Вчений у сучасному світі» відбулася лекція керівника Центру бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ Л. Й. Костенка «Можливості Інтернет у сучасному світі», яка супроводжувалася книжковою виставкою «Магія Інтернет». Науковий консультант Національного заповідника «Софія Київська», заслужений працівник культури України І. Тоцька виступила з науковою доповіддю «Олег Гориславович у “Слові о полку Ігоревім”» (2002).

Круглий стіл на тему «Пам'ятки історії культури: охорона та використання в індустрії туризму» зібрав велику зацікавлену аудиторію, а серед доповідачів були знані в цій галузі фахівці, зокрема директор Шевченківського національного заповідника в Каневі, заслужений працівник культури України

І. Д. Лиховий, директор Корсунь-Шевченківського історико-культурного заповідника П. Я. Степенькіна, кандидат архітектури, заступник директора Науково-дослідного інституту містобудування Ю. О. Бондар. Обговорення завершилося біля експозиції книжкової виставки «Національні заповідники України» (2003). Сторіччю виходу Святого Письма українською мовою в перекладі П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького було присвячено круглий стіл на тему: «Біблія» та відродження духовної культури», учасники якого отримали в дар це видання. До 17-ї річниці аварії на Чорнобильській АЕС відбулася літературно-мисте-

цька акція «Екологія душі», у рамках якої експонувалася виставка графіки Ж. Шанаєва та документального фото С. Грицяя «Чорнобиль – біль мій», демонструвався також відеофільм «Барліг для ядерного звіра». Ю. Шилов презентував свою нову книгу «Цілитель», а М. Рогожинський прочитав вірші зі збірки «Якби я міг...».

1 грудня 2003 р., у річницю Всенародного референдуму на підтвердження Акту незалежності України, у конференц-залі НБУВ відбувся V Київський загальноміський конкурс «Квітни, мово, зірнице слова», заснований управлінням у справах національностей та міграції Київської міської держадміністрації та проведений спільно з НБУВ. Учасники турніру продемонстрували присутнім знання характерних особливостей, традицій розвитку української мови, мови свого народу та національне вбрання.

У 2004 р. до Дня Незалежності було присвячено наукову конференцію «Проблеми розвитку української державності на сучасному етапі». Серед інших заходів, підготовлених протягом цього року, особливий інтерес відвідувачів викликали лекції: «Ліворукий світ» д-ра мед. наук, проф. А. П. Чуприкова; «Владислав Городецький – будівничий Ірану» заступника з наукової роботи Музею історії Києва Д. В. Малакова; «Актуальні проблеми Другої світової війни» д-ра іст. наук, проф. О. Є. Лисенка. Зацікавленість відвідувачів бібліотеки викликав круглий стіл «Дослідження НАН України за програмою “Питна вода”» (2005), що є актуальним у наш час.

Комплексні науково-просвітницькі й культурно-масові заходи набули суспільно-політичного звучання. Проводився круглий стіл «Україна – Грузія»; наукова конференція «Україна – Монголія: 800 років у контексті історії» (2006); «Україна – Узбекистан: паралелі історичного шляху та магістралі співробітництва в ХХІ ст.» (2007); «Україна – Греція: зрізи епох» (2008) та ін.

Культурно-просвітницька діяльність набуває нового звучання, вона спрямована на виконання бібліотекою науково-просвітницької та культурно-інформаційної функцій, на підтримання високого наукового авторитету у світі, а також на формування нового іміджу установи ХХІ ст. НБУВ набуває статусу національної і водночас залишається великою науково-дослідною установою. Проводяться численні наукові дослідження, виходять із друку монографії, збірники наукових праць та ін. Проте як наукова установа бібліотека продовжує активно пропагувати світові наукові досягнення, і наукова тематика залишається пріоритетною в культурно-просвітницькій роботі.

Щороку, з 1989 р., у жовтні в бібліотеці проходять міжнародні наукові конференції, присвячені проблемам бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформатизації. Теми цих наукових конференцій

завжди відбивають найактуальніші проблеми бібліотечного співтовариства. Саме тому в них беруть участь провідні науковці з найбільших бібліотек різних країн. Темі досить різнопланові: «Бібліотеки – центри науково-інформаційних ресурсів XXI ст.» (2000), «Професійний імідж бібліотекаря інформаційного суспільства» (2002), «Бібліотеки та інформаційні центри в системі наукового супроводу суспільних реформ» (2004), «Інтелектуальні інформаційні технології у бібліотечній справі» (2005), «Роль бібліотек у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України» (2006) тощо.

Оскільки сьогодні глобальна інформатизація висунула роль інформаційних ресурсів разом з матеріальними та енергетичними до найважливіших ресурсів життя суспільства, тематика міжнародних наукових конференцій присвячена здебільшого вирішенню проблем забезпечення комплексного, багатогранного підходу до рішення інформаційних завдань. З розвитком електронних технологій різноманітність жанрів електронної інформації буде збагачуватися, і сам факт їх розвитку є тенденції еволюції інформаційної функції бібліотеки в інформаційно-аналітичну. Електронні технології впливають також і на розвиток інших функцій сучасної бібліотеки: науково-просвітницької, культурно-інформаційної, освітньої, кумулятивної та ін. [2]. Запроваджується практика підготовки електронних презентацій; електронних книжкових виставок; електронних версій заходів.

Щороку проводяться читання, присвячені засновнику Академії наук та бібліотеки, акад. В. І. Вернадському: «В. І. Вернадський і Україна» (1998), «Поруч з В. І. Вернадським: сьогодні і завтра» (2000), «Проблеми охорони навколишнього середовища» (2001), «Людина і природа (2002), «Учення В. І. Вернадського про біосферу та ноосферний прогноз її розвитку» (2003), «В. І. Вернадський – ноосферолог і громадянин» (2004), «Володимир Вернадський та проблеми енергетики в сучасному світі» (2005), «Вчення В. І. Вернадського та екологічні проблеми сучасності» (2006) та ін.

Культурно-просвітницьку діяльність НБУВ було спрямовано на підвищення рівня науково-інформаційної культури в суспільстві. Супровід соціальних реформ у державі, сприяння формуванню державницької, громадянської свідомості, на підвищення результативності проведення науково-дослідних робіт та повноцінне використання універсального фонду бібліотеки, його розкриття та введення в культурний та науковий обіг, виконання наукових програм та інших загальнобібліотечних завдань.

Дедалі популярнішими в науковому середовищі стають наукові заходи до Дня слов'янської писемності та культури, які тривалий час проводяться як науково-просвітницькі комплексні заходи. Так, за сприяння Посольства Австрії в Україні було проведено круглий стіл

на тему: «Відень і розвиток слов'янських культур» (1998); міжнародні наукові конференції «Слов'янські культури: погляд у XXI ст.» (2000); спільно з Українським комітетом славистів НАН України – «Слов'янські культури XIX–XXI століть: стан і перспективи розвитку» (2004); «Проблеми етносоціального та етнокультурного розвитку Київської Русі та слов'янський світ» (2005); «Слов'янство і національно-культурні процеси XXI ст.» (2006) та ін. У рамках наукової конференції «Бібліотеки України та Велика Вітчизняна війна» було, зокрема, прочитано 22 доповіді, а серед виступаючих – учені Національної академії наук України: академіки, доктори і кандидати наук; на Міжнародній науковій конференції до Дня слов'янської писемності та культури «Проблеми етносоціального та етнокультурного розвитку Київської Русі та слов'янський світ» – 64 доповіді та ін.

Започатковані в 1997 р. книгознавчі читання, що почалися з ушанування пам'яті видатного книгознавця та літературознавця С. І. Маслової, у 1998 р. були присвячені 960-річчю заснування бібліотеки Ярослава Мудрого, у 2001 р. – 420-й річниці виходу Острозької Біблії (першої повної слов'янської Біблії), у 2003 р. – до 235-річчя від дня народження митрополита Євгенія (Є. Болховітінова), у 2006 р. – 80-річчю відділу стародруків та рідкісних видань та ін. Наукові читання стали також важливою формою пропаганди не тільки фондів бібліотеки, а й знань, накопичених людством і втілених у книгах. Такі читання досить різнопланові: Меженківські читання, Чишківські читання. Традиційні бібліотекознавчі читання, що відбулися, приміром, у 2001 р. за сприяння Британської ради в Україні, були представлені темою «Британська бібліотека: інновації, що спираються на традиції».

Дедалі формується концепція системи науково-організаційних, науково-інформаційних і культурно-просвітницьких заходів. Надзвичайно ефективною акцією виявилось засідання круглого столу «Національна бібліотека Білорусі: історія, стан і перспективи розвитку», на якому виступив генеральний директор цієї установи, д-р пед. наук С. Мотульський. Учасники цього заходу переглянули відеофільм «Національна бібліотека Білорусі». До Дня науки в рамках «Фестивалю науки-2007» відбувся День відкритих дверей. Перед учасниками виступили провідні вчені в галузі бібліотекознавства, книгознавства та бібліотечно-інформаційній; експонувалися книжкові виставки з фондів НБУВ; відбулася електронна презентація проекту «Науково-інформаційний портал НБУВ: стан та перспективи розвитку» та прочитана лекція на тему: «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – головний науково-інформаційний центр країни» (2007).

Цікава й перспективна форма спілкування на науково-просвітницьких заходах – дискусії. Вони відбувалися на засіданнях круглих столів: «Український костюм у часі і просторі», «День науки-2004», «Пам'ятки

історії культури: охорона та використання в індустрії туризму» та ін.

На завершення 2002 р., який було проголошено Роком України в Росії, НБУВ спільно з представництвом в Україні Російського центру міжнародного наукового та культурного співробітництва при Міністерстві закордонних справ Росії провели наукові читання на тему: «Українські сторінки Вітчизняної війни 1812 року». У рамках наукових читань працювали історична та літературно-художня секції, які зібрали провідних науковців з Інституту історії України НАН України, Національного інституту проблем міжнародної безпеки, Державного історичного музею в Москві, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Російського культурного центру ім. О. С. Пушкіна у Львові. Представники Державного історичного музею з Москви подарували НБУВ нове видання «Эпоха 1812 года. Исследование. Источники. Историография. Сборник материалов к 190-летию Отечественной войны 1812 года» (М., 2002).

Важливою подією 2003 р., проголошеного Роком Росії в Україні, та з нагоди спільного засідання президії НАН України та президії Російської академії наук стала презентація книжкової виставки «Видання Російського гуманітарного наукового фонду» та «Аннотированного каталога изданий РГНФ, переданных в дар Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского». Згідно з угодою про співробітництво, укладеною 1999 р., фонд безкоштовно передає свої видання НБУВ, яка є базовою установою Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів національних академій наук, що діють при МААН. Виставку відкрили представник Росзарубіжцентру, радник Посольства Російської Федерації в Україні В. І. Богач та член-кореспондент Російської академії наук, голова ради РГНФ Ю. Л. Воротніков.

Важливою та ефективною формою культурно-просвітницької діяльності в аспекті науково-методичної допомоги тривалий час є Дні аспіранта, які проводились як науково-практичні семінари двічі на рік: у квітні для аспірантів третього року навчання – методичні рекомендації до оформлення дисертаційної роботи, у грудні – з основ бібліотечно-бібліографічних знань – для аспірантів першого року навчання. За статистикою, інтерес молодих науковців до цих заходів постійно зростає. Адже активно відвідують їх не тільки аспіранти та пошукачі наукових установ НАН України, а й інших вищих навчальних закладів, зокрема Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського університету культури і мистецтв тощо.

Активно використовувалася така форма роботи, як презентації видавництва та окремих документів, зокрема: видавничого дому «Журнал “Президент”»; наукового видання «Грецькі рукописи у зібраннях Києва. Каталог»; видання «Літературно-науковий вісник». Показчик змісту.

Т. 1–109 (1898–1932)» та ін. (2000). Важливою подією 2001 р. стали: презентація видання Пересопницького Євангелія XVI ст.; благодійна акція Фонду сприяння розвитку мистецтв – передача до Інституту рукопису НБУВ рукописного Євангелія XVI ст. Презентації видавництв та окремих нових видань у 2002 р. супроводжувалися творчими зустрічами з авторськими колективами і співробітниками редакцій, зокрема, відбулась презентація перевидання «Біблії» – першого повного українського перекладу Святого Письма в перекладі П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького та книги «Ганна Барвінок. Збірник. До 170-річчя від дня народження». З нагоди свого 10-річчя видавництво Соломії Павличко «Основи» організувало ряд заходів, один з них – у НБУВ. Після закінчення виставки 42 видання поповнили фонди Національної бібліотеки. До Міжнародного дня рідної мови у 2007 р. відбулася презентація книжково-інформаційної виставки «Наукова література видавництв України», якою розпочався цикл виставок, присвячених Року української книги та ін.

До знаменних і пам'ятних дат у житті України, інших держав та міжнародних організацій проводилися комплексні лекційно-масові заходи. Зокрема, у 1998 р. спільно з представництвом ООН в Україні і за сприяння Українського центру правничих студій відбувся цикл лекцій до 50-річчя Загальної декларації прав людини, учасники яких мали можливість ознайомитися з книжковою виставкою «Усі права людини – всім», де були широко представлені видання з фондів бібліотеки і, зокрема, залу публікацій ООН. У роботі лекторію взяли участь Координатор системи ООН в Україні П. Вильянуєва, представник Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України С. Ісакович, директор Українського центру правничих студій Г. Фріланд, посли іноземних держав, представники державних та наукових установ України.

До заходів міжнародного значення було долучено урочисте відкриття книжкової виставки «Латвія – Україна: дружба крізь віки» та виставки «Кераміка-2000», які презентувала Латвійська академічна бібліотека напередодні національного свята – Дня незалежності Латвії; відкриття фотовиставки «Дні Солідарності» (до 20-ї річниці), організованої за сприяння Посольства Республіки Польща в Україні та Польського інституту в Києві; відкриття фотовиставки «Західний Китай – регіон широких перспектив» (до 51-ї річниці Нового Китаю), організованої спільно з Посольством Китайської Народної Республіки в Україні (2000); проведення спільно з Французьким культурним центром вернісажу житомирських художників «Стежками Бальзака»; презентація фотовиставки «Індія – країна мудрості і надії»; прес-конференція та відкриття веб-сайту Посольства Індії в Україні були приурочені 54-й річниці незалежності Республіки Індія; офіційне відкриття веб-сайту Посольства Республіки

Казахстан в Україні та презентація книжково-ілюстративної виставки «Незалежному Казахстану – 10».

З успіхом пройшли інформаційні виставки на панелях: «Несподівана Британія: мистецтво бачити» за сприяння Британської ради в Україні та «Конференція з безпеки та співробітництва в Європі – 30 років», надана Посольством Фінляндії в Україні (2005). Відзначені урочистим відкриттям книжково-інформаційних виставок Дні науки Республіки Македонія в Україні та Рік Польщі в Україні. До 90-річчя проголошення Латвійської Республіки та Естонської Республіки у 2008 р. відбулось урочисте відкриття виставки «Колекція малюнків та описів Ліфляндії Йоганна Христовора Бротце у Латвійській академічній бібліотеці». Цього ж року в рамках проведення Днів Угорщини в Україні було презентовано українсько-угорський географічний атлас «Україна в мапах». Експозицію мап України XVI–XVII ст. з приватних колекцій О. Шереметьєва, М. Вагера «Тerra Ukraina» та ідеографічну виставку «Швеція на картах світу» з фонду залу картографічних видань НБУВ було приурочено до приїзду шведського короля з дружиною до України.

Утвердженню національної теми в усіх жанрах мистецтва супроводжує нове поняття щодо прекрасного, яке шукали завжди в повсякденному житті люди. Прекрасне всі розуміють по-своєму. Проте саме митці мають можливість відобразити свої почуття прекрасного таким чином, щоб усім воно було зрозумілим.

Значним досягненням у культурно-просвітницькій роботі бібліотеки із середини 90-х років ХХ ст. стала організація творчих виставок. Значна увага цьому напрямку діяльності приділяється і на початку ХХ ст. Тривають уже налагоджені контакти з творчими спілками України, готуються персональні художні виставки творів живопису та декоративно-прикладного мистецтва, на яких експонуються роботи професійних та самодіяльних митців. Добрі робочі відносини склалися в бібліотеки зі Спілкою фотохудожників України, з Київською міською асоціацією майстрів народної творчості та ремесел «Творчість», Спілкою художників України та ін. У цей період у бібліотеці експонувалися численні виставки професійних та самодіяльних митців. Серед них: виставка нетрадиційної скульптури І. Контар, живописні роботи Л. Хімич, Г. Зубченко, А. Пони, акварелей Л. Могучова, виставка творів сакрального мистецтва «Духовність у сучасному світі».

Серед виставок живопису слід відзначити виставку робіт І. Лисенка та творів з його колекції, персональну виставку С. Лящук-Лебіги, присвячену Дню матері, «Казковий світ Василя Дідика» та персональну виставку А. Янкового «За мить до світанку». Оригінальністю відзначалися персональна виставка Н. Басараб з Тернополя «Аплікація пір'ям», виставка графіки М. Стратилата з фондів НБУВ, виставка Й. Осташин-

ського «Архітектура в мініатюрі» та виставка комп'ютерної графіки О. Суханицької «Листи до Поля», виставка акварелей Е. Репринцевої «Гармонія краси».

Мистецтво української вишивки було представлено виставкою К. Романенко «Червоними і чорними нитками...» (2002 р.), а також персональною виставкою Л. Шустерман «Чарівний світ вишивки». Своєрідним подарунком для шанувальників східного мистецтва стала виставка традиційної іранської мініатюри А. Заргаріян (2003 р.) тощо.

Виставки фотомистецтва знайомили читачів та гостей бібліотеки з новими авторами та їхньою творчістю. Цей напрям культурно-просвітницької діяльності виконує не тільки просвітницьку, а й психологічну функцію. Такі виставки сприяють формуванню художнього смаку, прикрашають інтер'єри бібліотеки, створюючи разом з тим атмосферу святковості й доброзичливості, відіграють водночас просвітницьку, освітню роль.

Співпраця з фотомитцями вилилася в численні фотовиставки в залах бібліотеки. Протягом 1997 р. експоновувалися чотири фотовиставки: зокрема «Людина і розвиток» – до першої річниці Конституції України та виходу у світ Звіту ООН з питань людського розвитку; «Україна моя, Україна» – до Дня Незалежності, яка стала традиційно проходити щороку; «Віденська архітектура у фотографіях Вальтера Зеднічека» – з історії архітектури столиці Австрії Відня. Фотовиставка «Довженко – художник» – з фондів музею Національної кіностудії ім. О. Довженка експонувалася в Україні вперше. Уже у 1998 р. спільно зі Спілкою фотохудожників України було організовано дві конкурсні фотовиставки; у 2001 р. – фотовиставка Я. Дацюка «Ми жили в ХХ столітті»; у 2002 р. – фотовиставка газети «День» – «Новий день. Світло й тіні»; у 2003 р. – виставка В. Зюзіна «Перлина України – Крим» та ін.

29 листопада – 15 грудня 2002 р. відбулася Всеукраїнська громадська акція «Ми духом незламні», присвячена Міжнародному дню інвалідів. Протягом 10 днів у виставковому залі НБУВ експонувалася виставка «Чорнобиль – біль мій» Ж. Шанаєва (графіка) та С. Грицяя (документальне фото). Автори – учасники спорудження в 1986 р. саркофагу над четвертим аварійним блоком Чорнобильської АЕС. Продовженням стала виставка робіт образотворчого мистецтва людей з обмеженими фізичними можливостями «Ми духом незламні», розгорнута в малому виставковому залі. На виставці, зокрема, експонувалося 10 живописних робіт члена Національної спілки художників України, інваліда II групи Д. Якутовича.

2003 р. був оголошений Роком інвалідів європейських країн і Роком культури в Україні. З огляду на це бібліотека спільно з Київським міським центром роботи з інвалідами та Всеукраїнською громадською організацією «Народна академія творчості інвалідів» провела цикл заходів як продовження розпочатої у 2002 р. співпраці. Зокрема, це

виставки художніх творів осіб з обмеженими фізичними можливостями: «Чарівний батик» Н. Збиковської, «Квіти душі» О. Донської, культурно-мистецька акція з нагоди свята Івана Купала, круглий стіл «Проблеми соціально-культурної реабілітації інвалідів» і тематична виставка друкованих видань з фонду Народної академії творчості інвалідів. Логічним завершенням проведеної роботи стала Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціально-культурна реабілітація інвалідів в Україні: аналіз, проблеми та шляхи їх вирішення».

У 2004 р. з нагоди 85-річчя соборності України спільно з Київською організацією Національної спілки фотохудожників України підготовлено фотовиставку «Любіть Україну...», яка й понині щороку експонується в НБУВ; виставка живопису М. Данильченко «Пошук гармонії Всесвіту»; персональна виставка живопису А. Ткаченко «Цінність людського життя»; спільно з гуртом українських фотографів «Фотоколо» виставка фоторобіт «Київський фотосалон-2004» та ін. Тематика фотовиставок, які експонувалися протягом 2005 р., досить різноманітна: «Помаранчева революція. Київ-2004» – роботи членів Національної спілки фотохудожників України до Дня Соборності України; персональні виставки фоторобіт Н. Компанцевої та Л. Мілевського; фотовиставка «Київ – образ епохи» та ін. Фотовиставки як одна з дієвих мистецьких форм культурно-просвітницької діяльності міцно увійшли в практику роботи НБУВ.

Активно відбуваються культурно-мистецькі заходи. Тільки протягом 2007 р. перед учасниками різних заходів виступили народний ансамбль «Роксоланія» з Київського національного університету імені Т. Шевченка, інструментально-хореографічний ансамбль «Галата» Асоціації культури ім. Мевляни (Туреччина), народний ансамбль Шишацької спеціалізованої середньої школи ім. В. І. Вернадського.

Важливе значення в культурно-просвітницькій діяльності такої великої установи, як НБУВ, має бібліотечна реклама. Протягом останнього десятиріччя налагоджено й підвищено рівень підготовки рекламної інформаційної продукції, зокрема запрошень, прес-релізів і каталогів. Про заходи та виставки, організовані в бібліотеці, систематично повідомлялося через засоби масової інформації (телебачення, радіо, преса). Результатом плідного співробітництва з журналістами стали численні публікації та оголошення про культурні події НБУВ, які побачили світ на сторінках газет «Українське слово», «Хрещатик», «Голос України», «Літературна Україна», «Дзеркало тижня» та ін. Газета «День» у розділі «Афіша» систематично вміщувала інформацію про виставки і заходи в НБУВ.

Іншим важливим напрямом рекламної діяльності НБУВ, пропаганди багатих універсальних фондів є проведення екскурсійної роботи. Для читачів, гостей, студентів, аспірантів та співробітників бібліотеки щороку проводиться від 80 до 130 оглядових та навчальних екскурсій, що

значно розширює загальні знання про головну бібліотеку України, її діяльність та підвищує імідж. Лише за 1999 р. з історією бібліотеки, її фондами та системою обслуговування ознайомилося 1627 осіб. З цього ж року розпочали проводити щотижневі ознайомчі екскурсії для читачів, які щойно записалися до НБУВ. Під час такої екскурсії вони знайомилися з правилами користування бібліотекою, її довідково-бібліографічним апаратом, розташуванням читальних залів і отримували рекламний листок «Інформаційні ресурси веб-сайту НБУВ» і «Поповерховий план головного корпусу НБУВ». Такі екскурсії проводилися систематично та користувалися великою популярністю. У 2004 р., наприклад, для читачів і гостей бібліотеки проведено 111 екскурсій, оглядових по головному корпусу НБУВ і таких, що знайомили з експозиціями окремих підрозділів бібліотеки, зокрема 11 екскурсій проведено співробітниками Фонду Президентів України, 10 – співробітниками Інституту рукопису. Екскурсії проводилися й у спеціалізованих підрозділах НБУВ. Так, у відділі стародруків під час екскурсій читачів знайомлять з історією світової книги, рукописів – історією писемності. На базі відділу формування музичного фонду проводяться екскурсії та практичні заняття для студентів Вищого музичного училища ім. Р. М. Глієра та Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського.

Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. характеризується різким зростанням темпів глобалізації. Вона дедалі відчутніше впливає на економічне, політичне, культурне життя і базується на різкому зростанні виробництва інформації, розвитку науки, комунікаційної революції. Усе це об'єктивно сприяє підвищенню ефективності використання інформаційних ресурсів [3].

У 2001 р. було започатковано надання інформації про культурно-просвітницькі заходи на веб-сайті НБУВ. Нового змісту організація культурно-просвітницької роботи набула завдяки впровадженню новітніх технологій, зокрема використанню локальної мережі НБУВ, ресурсів Інтернет.

Отже, протягом останніх десятиліть відбувається підвищення ролі бібліотек у суспільстві та їх розвиток у контексті нового соціально-культурного виміру українського суспільства.

Культурно-інформаційна та культурно-просвітницька діяльність бібліотеки набуває в 90-х роках ХХ ст. та в першому десятилітті ХХІ ст. фундаментального значення як для бібліотеки загальнонаціонального значення, що повертається до тих принципів, які були закладені фундаторами в 1918–1919 рр. Вона істотно вдосконалює форми та методи діяльності як культурного закладу, значно поширює свою діяльність, охоплюючи всю соціокультурну сферу за проблематикою культурно-просвітницької та культурно-інформаційної діяльності. Визначається

новий зміст поняття культурно-просвітницької функції, вона істотно розширюється. Розгорнуті експозиції висвітлювали актуальні питання сьогодення, історичного минулого, громадського та культурного життя України та світу, розкривали стан розвитку вітчизняної та світової науки, їх тематику було розроблено з урахуванням широкого спектра читачьких вимог, у співвідношенні з загальними вимогами часу [4].

Сьогодні бібліотека реалізує усі свої соціокультурні функції, зокрема культурно-інформаційну, як народна, наукова, національна.

Список використаної літератури

1. *Онищенко О. С.* Наукова діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1993–1998) / О. С. Онищенко // *Бібл. вісн.* – 1998. – № 3. – С. 1–13.
2. *Горовой В. Н.* Библиотеки как информационные центры постиндустриального общества / В. Н. Горовой // *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб.* – К., 2000. – Вып. 1. – С. 68.
3. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. – К. : НБУВ, 2005. – 300 с.
4. *Захарова Н. Б.* Культурно-просвітницька діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2008) : автореф. дис... канд. іст. наук : 27.00.03 / Захарова Наталія Борисівна ; НАН України, НБУВ. – К., 2010.

Юлія ПОЛОВИНЧАК,

старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

НАЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК І НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ НА ФОНІ АКТИВІЗАЦІЇ ГЛОБАЛІЗМУ

Стаття присвячена дослідженню проблеми подолання негативних тенденцій глобалізації, зокрема наростання процесів соціокультурного відчуження, про якими якого є втрата національної ідентичності, смисложиттєвих компонент, поширення споживацької свідомості.

Ключові слова: глобалізація, національна ідентичність, сталий розвиток, соціогуманістична політика.

Глибинна реструктуризація світу в процесі глобалізації торкнулася всіх сфер суспільного життя. Глобалізація, якісно трансформуючи економічну, політичну й етносоціальну структури суспільства, веде до глибинних зсувів, ломки багатьох національно-традиційних форм, сприяє не завжди однозначним за своїми наслідками змінам. Серед позитивних наслідків глобалізації слід, насамперед, відзначити розширення світового інформаційного простору, посилення процесів мовної і культурної взаємодії, забезпечення доступу до інформації та світових інтелектуальних надбань пересічних громадян. Водночас глобалізація сприяє утвердженню потужних цивілізаційних систем, які поступово відтісняють на задній план слабші системи, нав'язуючи їм власні цінності й закони розвитку. Глобалізаційні процеси несуть всесвітню уніфікацію, апріорно спрямовані на нівеляцію історичного підґрунтя через створення техноінфопростору.

Зазначені явища і процеси актуалізують проблему етнічної відкритості глобальному світу. У зв'язку з цим нагальним залишається питання про взаємодію і взаємозалежність глобалізації та національного розвитку; важливим завданням науковців стало визначення шляхів збереження національної культурної ідентичності в умовах прогресуючого мультикультуралізму.

Проблеми глобального світу стали об'єктом наукового інтересу соціологів, філософів, істориків, економістів, антропологів, культурологів. Наукове осмислення питання національної самосвідомості широко представлено як в історії філософської думки, так і в сучасній науковій літературі. Ряд авторів присвятили дослідження аналізу тенденцій функціонування національної самосвідомості в сучасному глобальному

світі. Так, зокрема в працях Т. Лильо досліджується вплив глобалізації комунікаційного простору на процеси національної ідентифікації в посткомуністичному світі, аналізується ідеологічна природа глобалізації, сучасна геоінформаційна ситуація та специфіка інформаційної мобільності нації в посткомуністичних умовах. Учений наголошує: конструктивність глобалізації залежатиме від того, чи визнають її ідеологи, що де-факто кожна національна культура уможлиблює поступ людства, а права людини неможливо реалізувати без реалізації національного права [1]. У свою чергу С. Мофа, розглядаючи концепції про сучасний занепад традиційних елементів національної держави, аргументує життєздатність націй, національної самосвідомості та національного державотворення [2].

Водночас, відзначаючи досягнення в розробці наукової проблеми інформаційно-комунікаційної революції як чинника глобальних трансформацій, не можна не вказати, що питання впливу глобалізації на розвиток національного, поєднання глобальної динаміки й етнічного консерватизму, використання національних вигод і переваг глобалізації все ще чекає більш глибокого наукового осмислення.

Сучасна глобалізація характеризується трансформацією суспільних інститутів, зміною всього соціального та культурного середовища. Під прикриттям ідеології «лібералізму» (претендуючи на універсалізм, він заперечує цінність національних культур) відбувається політичний пресинг більшості країн. Крім того, світові лідери на чолі зі США активно впроваджують у масштабах усієї земної кулі власні соціально-культурні моделі, що засновані на споживацькому світогляді [3]. Наразі можна говорити про виникнення феномену «глобальної культури», яка може утворювати нові культурні цінності або змінювати існуючі і цим самим сприяти зникненню національно-культурних ідентичностей різних народів. Найсерйозніша проблема – це не просто експансія глобальної культури, а руйнація нею національних ідентичностей народів. Цивілізаційний тиск, культурні деформації обертаються втратою традиційних цінностей, національної ідентичності та солідарності, руйнацією звичних етичних імперативів і господарських традицій.

Сьогодні в переважній більшості пострадянських країн спостерігається конфлікт між темпами загального інформаційного накопичення та можливостями соціально-прикладного, технологічного використання інформації. Не знаходячи цілеспрямованого прикладного використання, інформація стає ферментом, що підточує усі суспільні інститути, а також звичаї, традиції, норми, ідеали [4, с. 30].

Розглядаючи в цьому контексті ситуацію з Україною, необхідно підкреслити, що українцям нині доводиться мати справу не лише зі спільними для всього людства проблемами XXI ст., а й із проблемами, що

перейшли з ХХ ст. Без сумніву, ціла низка наших складних морально-психологічних, політико-ідеологічних, соціально-економічних проблем виростає з кількасотлітньої бездержавності України.

Отже, поряд з долученням України до досягнень сучасного розвитку людства нагальною потребою стає подолання негативних тенденцій глобалізації. Ідеться про наростання процесів соціокультурного відчуження, проявами якого є втрата національної ідентичності, смисложиттєвих компонент, розповсюдження споживацької свідомості, які деформують ментальність в Україні насамперед молодого покоління.

Вплив інформаційних потоків на цілісність і самотність змістовного простору суспільства, руйнування мовної та культурної самотності в умовах глобалізації особливо актуальній для сучасної України. Оскільки глобалізація базується як на зростанні товарообміну, так і на активізації обміну інформацією і знаннями, і в останній період на цю закономірність впливає, серед інших, і лінгвістичний фактор, пов'язаний з ареалами вжитку конкретних мов як носіїв інформації, нових знань і досвіду. Тобто, якщо мова певної країни, наприклад англійська, має широке міжнародне поширення, вона виступає своєрідним «мультиплікатором експортного потенціалу», особливо щодо інформаційних товарів та послуг. У протилежному випадку – якщо мова країни-експортера обмежена територією національного вжитку, чи надто коли вона виконує другорядну роль у власній державі, мова потребує додаткових інвестицій для свого розвитку та розширення сфери функціонування. Нації, мовою яких розповсюджується інформація щодо наукових, технологічних та інших новацій, фактично без додаткових зусиль дістають перевагу в інвестуванні власного розвитку. Таким чином, одним з викликів глобалізації, з яким доведеться зіткнутися Україні, стане формування нового інфопростору, зокрема і лінгвопростору.

Оскільки етнос є складною культурною, історичною, антропологічною конструкцією, то будь-яке втручання в неї, а надто нехтування й уніфікація культурної мозаїчності антропосфери приховує загрозу для всього людства. У контексті глобалізаційних процесів загальносвітова культура аж ніяк «не повинна формуватися як головна одиниця, одержана в результаті уніфікації й знищення множинних окремих національних і традиційних пріоритетів, хоч які б малі території ними були охоплені, – підкреслив усесвітньо відомий японський філософ, діяч культури, письменник Дайсаку Ікеда. – Наша цивілізація зуміє створити воїстину загальносвітову культуру, коли навчиться цінувати всі без винятку суспільні й духовні надбання людей як різноманітні варіанти вираження єдиної для всіх людяності». Дійсно, забезпечення різноманіття – найдієвіший спосіб забезпечення стійкості.

Закони та імперативи глобальної інтеграції вимагають від України чіткого визначення українського шляху розвитку і стратегічного вибору. Тільки створивши комплекс інноваційних структур випереджально і потужного духовно-інтелектуального потенціалу (системи національної науки, освіти, культури, економіки тощо), а також використовуючи творчі і патріотичні зусилля народу, Україна спроможна вибудувати концепцію власного розвитку і віднайти ефективні механізми гуманізації сучасних глобалізаційних процесів чи принаймні синхронізувати їх зі своїм становленням.

Науковці дедалі більше схиляються до думки, що «сталий розвиток суспільства – не система показників, які мають бути досягнуті у відповідні строки на відповідній території, а насамперед духовний – духовно-інформаційний напрям, в якому мають рухатися суспільства, народи, держави й окремі індивіди вже сьогодні, завтра і в далекому майбутньому» [5, с. 14].

Сутністю сталого розвитку як свідомої людської діяльності у суспільстві, культурі, економіці можна назвати спрямованість на гармонізацію людського буття. І хоча теорія сталого розвитку враховує лише три фактори поступу – економічний, соціальний і екологічний, без мовно-інформаційної, духовно-інтелектуальної, національно-інноваційної компоненти, без ренесансу націй і народностей гармонізація світу просто неможлива.

Теорія сталого розвитку на будь-якому його рівні (країни чи регіону, нації чи окремої особи) має цілісно і всебічно охоплювати весь комплекс стратегічних пріоритетів та базових чинників, які уможливають такий розвиток у плані збереження для наступних поколінь як національної окремішності, так і розмаїття світу. Її предметом мають бути не лише завдання, які сьогодні стоять перед економістами, захисниками природного середовища чи працівниками соціального захисту. Поле досліджень повинно охоплювати насущні для людини і нації духовно-моральні, інтелектуально-інноваційні, інформаційно-мовні, етнокультурні, демографічні, соціально-психологічні, зрештою суспільно-політичні проблеми. Без їх вирішення неможливий сталий розвиток того чи іншого соціуму.

Тобто соціогуманістичну політику слід розглядати не тільки в її вузькому розумінні, а й на рівні захисту самобутності нації, її розвитку. Не може бути захищеною людина, якщо незахищена її нація чи країна в цілому.

Теорія сталого розвитку, принаймні у сьогоднішньому її трактуванні, не вирішує проблеми духовного і національного відродження народів, які вибороли (чи виборюють) свою державну самостійність, зокрема проблеми співвідношення традицій і новацій у процесі розвитку.

Оскільки новації генеруються переважно країнами-глобалізаторами, то їх запровадження у практику інноваційного розвитку ослаблених тривалою асиміляцією постколоніальних країн загрожує останнім: якщо вони не творитимуть своєї інтелектуальної власності, своїх ноу-хау в різних сферах життєдіяльності, то опиняться на периферії прогресу, до того ж – як денационалізовані елементи.

Так, для тих країн, що виступають переважно пасивними об'єктами впливу глобалізаційних процесів, важливим моментом у становленні їхньої державності є не тільки вибір інноваційної моделі свого розвитку, а й забезпечення умов для того, щоб ці інновації базувалися на вітчизняній інтелектуальній власності, випереджальному розвитку національної науки, освіти, їх відповідному фінансовому забезпеченні тощо.

На думку фахівців, механізмом, здатним забезпечити збереження культурних традицій, їх врахування при формуванні системи освіти, науки, інформаційно-мовного простору та інших елементів духовно-інтелектуального потенціалу як у національному, так і в євроінтеграційному контекстах, може стати підвищення духовної інформаційної мобільності нації. Цей механізм реалізується у вертикальній (передача знань із покоління в покоління) та горизонтальній (творення соціально нових знань, досвіду) формах [6].

Вертикальна форма репродукування (передачі) традиційних знань і набутого досвіду конкретизується через сім'ю, національну освіту, культуру, ЗМІ, громадську думку тощо. Завдяки виробленню виховного ідеалу і ціннісних орієнтацій, норм поведінки формуються історична пам'ять, духовність, національна свідомість, менталітет народу, створюється базовий (ресурсний) рівень культури, знань і досвіду. Передача інформації з покоління у покоління сприяє вертикальній ідентифікації людини на основі одержаних від навколишнього середовища знань, засвоєння традицій, звичаїв тощо. Тобто діють вертикальні генно-етно-середовищні механізми впливу – ті внутрішні та зовнішні інформаційні чинники, які творять пізнавальне духовно-інтелектуальне національне середовище і відповідне інформаційне поле впливу (навчання, виховання, наслідування тощо).

Горизонтальну форму продукування (творення) нових знань і модерної практики (на рівні одного покоління чи особи) реалізують системи вітчизняної науки, різні структури національних інноваційних центрів, творчо-інтелектуальні організації, пошукові групи.

Важливими передумовами для створення відповідної інформаційної бази в Україні є досить високий рівень освіченості населення та функціонування мережі навчальних закладів для підтримки необхідного освітнього рівня; існування системи наукових закладів і центрів; мережа бібліотечних та інших установ, що зберігають інформацію і

організують доступ до неї. Роль бібліотечних установ набуває істотного значення з огляду на їх традиційно значний вплив у справі масового інформування населення ще з радянських часів, їх здатність забезпечити доступ до сучасних інформаційних ресурсів практично всіх верств населення; збереження серйозної організаційної структури та матеріальної бази; залучення інформаційно-аналітичних центрів бібліотек до надання допомоги різним соціальним та державним інститутам у високопродуктивному використанні інформації [7].

Отже, інноваційна модель розвитку будь-якої країни, у тому числі й нашої, обов'язково має враховувати соціогуманістичне начало. Тільки тоді можна сподіватися на успішне вирішення в умовах глобалізації таких важливих проблем сучасності, як збереження національної ідентичності народів і розвиток розмаїття світу в його інтеграційній єдності.

Лише чіткі національні орієнтири в усіх сферах життя України є найголовнішими передумовами зведення до мінімуму негативного впливу глобалізації. У цьому контексті пріоритетного значення набуває національне, морально-духовне виховання. Адже з наслідками глобалізації матиме справу насамперед сучасне молоде покоління, яке повинно адаптувати українські реалії до глобалістичних процесів.

Творення єдиного загальнонаціонального культурного простору, забезпечення самоцінності, незалежності культури й мистецтва в усіх їх численних проявах, збереження багатой національної культурної спадщини, забезпечення свободи творчості, найширшого доступу громадян, особливо молодих, до культурних надбань виступає як цілісний консолідуючий фактор становлення та зміцнення української національної державності.

Список використаної літератури

1. *Лильо Т.* Глобалізація і посткомунізм / Т. Лильо // Актуальні проблеми журналістики : зб. наук. пр. – Ужгород, 2001. – С. 130–143; *Лильо Т.* Глобалізація комунікаційного простору та національна ідентичність посткомуністичних суспільств: проблема узгодження / Т. Лильо // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідом. Шостої всеукр. наук.-теорет. конф., 11–13 травня 2000 р. – Львів, 2000. – С. 324–327.

2. *Мофа С. О.* Еволюція національної самосвідомості та її роль в умовах глобалізації / С. О. Мофа // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії / голов. ред. В. Г. Воронкова. – Запоріжжя : ЗДІА, 2003. – Вип. № 14. – С. 118–127; *Мофа С. О.* Національний суверенітет і державотворення в умовах глобалізації / С. О. Мофа // Інтелект. Особистість. Цивілізація : тематичний зб. наук. пр. із соц.-філософських проблем / голов. ред. О. О. Шубін. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2003. – Вип. 1, т. 2. – С. 243–253.

3. *Льовкіна О. Г.* Проблема відчуження у світлі сучасних глобалізаційних трансформацій: соціокультурний та політико-економічний аспекти / О. Г. Льовкіна // Діалог цивілізацій: протиріччя глобалізації : матер. Другої всевіт. конф., Київ, 23 травня, 2003 р. – К. : МАУП, 2003. – С. 368–375.

4. *Панарин А. С.* Информационные политические технологии в условиях «открытого общества» / А. С. Панарин // Кентавр. – 1994. – № 2. – С. 27–34.

5. *Стоян О.* Екологія духу в соціальній і економічній сфері (в контексті стратегії безпеки, сталого розвитку) / О. Стоян // Схід. – 2002. – № 5. – С. 11–17.

6. *Вовканич С.* «ДІМ» нації і глобалізаційні тенденції. Соціогуманістична компонента стратегії розвитку України / С. Вовканич // Вісник НАН України. – 2003. – № 4. – С. 48–54.

7. *Горовий В.* Еволюція інформаційного виробництва в процесі глобальних суспільних трансформацій / В. Горовий // Україна в глобалізованому світі : зб. наук. пр. – К., 2007. – С. 148–149.

8. *Кресіна І.* Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: Етнополітологічний аналіз / І. Кресіна. – К. : Вища школа, 1998. – 391 с.

Валентина ПАЛЬЧУК,
мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК У КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті розглянуто основи інтенсифікації використання знанневої (інноваційної) складової як чинників удосконалення технологій аналітичної діяльності бібліотек у період соціокультурних трансформацій у напрямі їх інтелектуалізації, продукуванні високоякісних інтелектуально-аналітичних матеріалів.

Ключові слова: бібліотечна інформаційно-аналітична діяльність, органи державної влади, науково-інтелектуальні напрацювання, знаннева (інноваційна) складова, інтелектуалізація, наукоємність технологій.

Сучасні цивілізаційні процеси пов'язують з розвитком наукоємних, інформаційно-телекомунікаційних систем і особливою роллю інтелектуальних технологій використання знань у розвитку держав. Конкретизацію цієї сутності зробив П. Друкер, класик менеджменту, професор ряду американських університетів і консультант найбільших фірм США, який у 1966 р. увів у науковий обіг термін «суспільство знань» (knowledge society), що визначає тип економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво стає джерелом розвитку [6].

Особливість нового типу суспільства, що стимулює чи обмежує його розвиток, базується на використанні знань та інновацій як чинників зростання економічного та соціального добробуту. При цьому головною цінністю є інвестиції в нематеріальний, людський і соціальний капітал, а основною рушійною силою – знання і творчість.

Тому цілком логічною в контексті цивілізаційного розвитку вбачається прийнята на 32-й Генеральній конференції ЮНЕСКО (Париж, 2003 р.) рекомендація використовувати термін «суспільство знань», а не інформаційне суспільство [11]. Власне ця міжнародна організація в рамках обговорення двох головних документів Всесвітнього саміту по інформаційному суспільству, Декларації принципів і Плану дій, виступила з документом «Від інформаційного суспільства до суспільства знань» [15]. У його основу закладені принципи якісного використання інформаційних ресурсів, їх засвоєння, що дає нові знання, фундамент динамічного розвитку суспільства. Зокрема, у документі підкреслюється «позиція ЮНЕСКО, що передбачає просування концепції суспільства

знань, а не світового інформаційного суспільства, оскільки просте збільшення інформаційних потоків не завжди приводить до появи нових можливостей для розвитку пропонованих знань».

Цей крок наводить на думку, що сучасні розвинуті країни власне майбутнє пов'язують саме з ефективністю використання знаневої (інноваційної) складової всіх світових інформаційних запасів, створенням нової інтелектуальної технології їх застосування в практиці, зростанням прошарків носіїв знань – професіоналів, здатних ці знання генерувати й впроваджувати в інтересах суспільного прогресу.

Сьогодні у межах реалізації Лісабонської стратегії шляхом створення європейського простору вирішуються завдання перетворення Європейського Союзу на знаневу спільноту з економікою знань, у країнах ЄС планується довести витрати на дослідження та розробки до 3 % ВВП, підготувати 700 тис. дослідників [10].

Міжнародні дослідження щодо програмних засад побудови суспільства знань і економіки, що базується на знаннях (knowledge based economy), дасть змогу узагальнити три основні напрями суспільно-економічного реформування країн [14]:

1) створення мережевого суспільства (інформаційне суспільство) на базі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ);

2) стимулювання національної інноваційної системи на використання результатів національних досліджень і розробок (ДіР);

3) інвестування в розвиток інтелектуальних людських ресурсів (національна система освіти і науки, реалізація концепції професійної освіти «протягом життя», розвиток національного культурного різноманіття).

Для практичного здійснення такого масштабного реформування кожною країною розробляються концепції побудови суспільства знань як національної мети, а також сценарії і терміни досягнення мети в межах довгострокових стратегій (національних планів).

У цьому контексті потрібно зазначити, що об'єктивною реальністю сьогодення стала глобалізація з поступовим виходом на рівень постіндустріального суспільства дедалі більшої кількості держав. І тому суспільні процеси в Україні, як і в інших державах, зазнають загальноцивілізаційного впливу і перебувають під дією відповідних конкурентних стимуляторів.

Українська держава проголошує стратегічний курс на якомога активнішу участь у світових процесах. Країна ставить перед собою завдання дедалі тіснішої співпраці з міжнародними організаціями в галузі безпеки, науково-технічного розвитку, права, міжнародного розподілу праці, екології, культури; інтеграції до міжнародної системи освіти й глобальної інформаційної мережі та ін. Чільне місце в такому співробітництві посідає обмін науковими знаннями, високими технологіями, інтеграція

інтелектуального потенціалу з метою широкомасштабного введення в суспільно-економічний обіг окремих держав результатів інтелектуальної праці, без якої неможливий сталий розвиток. При цьому одним з істотних факторів успішної діяльності стає ефективність використання результатів наукових напрацювань, дедалі більш відчутна їх регламентація в часі.

Під впливом цих процесів своєрідним каталізатором прогресу сучасного українського суспільства, усіх його підсистем стає активізація впровадження новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій і зростання значення інтелектуальної (знаннєвої) складової у структурі всіх сфер діяльності, у тому числі державного управління. Постановка такого завдання пов'язана як із впливом на розвиток України світових процесів глобалізації становлення суспільства знань, так і з необхідністю формування сучасного інтелектуального потенціалу нації як основи конкурентоспроможності економіки країни, так і ефективності функціонування усіх сфер громадської діяльності, у тому числі й державного управління.

Уже сьогодні можна помітити ті нові тенденції, які, імовірно, будуть значною мірою визначати особливості ефективного використання високоінтелектуальних знань у різних сферах ділової активності суспільства: формування нової організаційно-функціональної структури інформаційної сфери; поява нових професій інформаційної орієнтації: «економіка знань», «енергія інтелектуального бізнесу», «менеджмент знань», «інженерія знань» [3], «інформацієзнавець», наукознавець [12]; розширення суспільства на різні рівні споживання інтелектуально-інформаційних ресурсів і послуг [5]. Інтенсивного розвитку набуває новий сектор економіки – інтелектуально-інформаційний з відповідними послугами і продуктами.

На сучасному етапі суспільно-економічного реформування передових країн в інформаційній сфері задіяно найбільший відсоток трудових ресурсів, інформаційно-телекомунікаційних, інтелектуальних технологій засвоєння й використання знань, що стає вирішальним чинником на шляху інтелектуалізації суспільного розвитку. Набуває обертів розбудова динамічних національних інтелектуально-інформаційних структур як базисного елементу сталого розвитку держав.

Однією з характерних рис зазначених структур має велике загальнонаціональне значення впровадження в практичну діяльність науково-інтелектуальних напрацювань, посилення інноваційного чинника та їх роль як сили прогресивних суспільних перетворень. При цьому впровадження новітніх зразків інформаційно-телекомунікаційних технологій розглядається лише як ефективний засіб забезпечення швидкого доступу до знань, у той час як найістотніші зміни належить здійснити у сфері

виробництва інтелектуальних інформаційних продуктів і послуг. Адже «як би не називалася майбутня соціально-економічна формація, практично всі дослідники сходяться в одному: провідну роль у ній буде відігравати інформація (знання) – і як базовий фактор продуктивних сил, і як ключова компонента процесів, що відбуваються в суспільстві» [8]. Більше того, зростаючі обсяги перероблюваного, використовуваного в процесі громадської діяльності інтелектуального доробку є прямою характеристикою динаміки її розвитку.

Сьогодні можна зазначити, що ступінь розвитку суспільства визначається співвідношенням обсягів генерованого знання до рівня ефективності його використання у всіх сферах ділової активності, у тому числі й державного управління. У свою чергу це зумовлює активізацію розробок методик управління не стільки інформаційними потоками, скільки їх знанневою складовою. Постановка такого завдання ув'язується з думкою М. Азарова, яка прозвучала під час розширеної наради з керівниками провідних галузевих наукових та науково-дослідних установ на тему: «Острови інноваційного прориву національної економіки: політика держави та практика реалізації». За його словами, «країні не вистачає організованої системи, завдяки якій би шлях до практичної реалізації ідеї проходив за короткий термін. А вітчизняна наука здатна продукувати прогресивні розробки» [7].

Це означає, що розвиток інформаційних потреб суспільної діяльності, у тому числі державного управління, здійснюється під впливом загальноцивілізаційних процесів становлення високоінтелектуальної природи суспільства знань, для якої характерне ефективне використання й інтенсивне впровадження результатів науково-інтелектуальних напрацювань та виробництво нових знань (інновацій). Більше того, озвучення такої ідеї наводить на висновки, що наявний потенціал фундаментальних і прикладних наукових напрацювань, як вітчизняних так і зарубіжних, недостатньо залучений у процес супроводу діяльності органів державного управління.

У цьому контексті розвиток бібліотечного інформаційно-аналітичного супроводу діяльності органів державної влади має орієнтуватися на потреби знанневої цивілізації і випереджаючими темпами високоефективно використовувати інформацію і її найбільш високоорганізовану форму – науково-інтелектуальне знання.

Важливим є підхід до визначення сутності сучасної бібліотеки, застосований генеральним директором Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, академіком НАН України О. С. Онищенко. Враховуючи актуалізацію питання дослідження бібліотеки в період сучасних загальноцивілізаційних і внутрішньосуспільних змін, він слушно вказує на необхідність «виробити стратегічну концепцію

бібліотечно-інформаційної індустрії, визначити перспективні бібліотечні технології відповідно до соціокультурних трансформацій, зважаючи на світовий інтелектуальний розвиток» [9].

З позицій перспектив розвитку бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності доцільно доповнити зазначене висловлювання думкою одного з авторів когнітивної (знаннєвої) парадигми О. І. Остапова. На його переконання, перспективним виявляється те, що «нова робота бібліотеки має орієнтуватися не стільки на документ, скільки на знання, що містяться в цьому документі» [13].

У зв'язку з цим закономірним є питання про розвиток бібліотечної аналітичної діяльності, інтенсифікацію аналітичних досліджень, удосконалення її технологій і насамперед – про оперування високоінтелектуальними знаннями. Така позиція, виходячи з об'єктивно існуючої ситуації, пов'язана з гострою необхідністю одержання оперативних і бажаних результатів суспільного розвитку як наслідок ефективної роботи органів державної влади. І тому потреба в інтелектуально-аналітичному, науково-аналітичному, «інформаційно-аналітичному забезпеченні процесу становлення нової держави, економічного зростання, відповідного супроводу демократичних перетворень, розвитку інноваційних технологій, нових умов функціонування нації, культури» [1] тощо ставатиме дедалі відчутнішою у сфері державного управління.

Під впливом цих чинників перспективи розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек визначатимуться обсягом споживання і виробництва нового високоінтелектуального знання. Уже на сьогодні, здійснюючи аналіз і синтез наявних знань, їх інтелектуальне опрацювання, спеціалісти-аналітики виробляють нові й перетворюють їх у інтелектуально-аналітичні ресурси в їх активних формах: моделі, алгоритми, проекти, прогнози, доповіді, науково-технічні програми, грантові теми тощо.

Більше того, високоінтелектуальна природа суспільства знань зумовлює необхідність ефективного використання наукових напрацювань у виробництві аналітичних матеріалів бібліотек.

У зв'язку з цим в умовах відчутного впливу загальноцивілізаційних процесів інтенсифікації використання знаннєвої (інноваційної) складової як чинників суспільного прогресу, у продукуванні високоякісних інтелектуально-аналітичних матеріалів головна роль належить науковим знанням. Аналіз, систематизація, використання результатів наукового доробку та матеріалознавства стає основою зростання обсягу інноваційного (знаннєвого) компонента в інтелектуально-аналітичних матеріалах бібліотек.

Інший об'єктивний фактор, що посилює значення інтенсивного використання наукових напрацювань у бібліотечному інтелектуально-

аналітичному супроводі діяльності органів державної влади, пов'язаний з динамікою глобалізаційних процесів на розвиток суспільних відносин в Українській державі, що формуються на фоні екологічної кризи, економічних і політичних катаклізмів, що активно розвиваються. За цих умов прийняття важливих державних рішень потребує багаторазового інформаційного моделювання і прогнозування їх можливих наслідків із залученням останніх наукових досліджень з тієї чи іншої галузі знань.

Наукове знання важливе тим, що воно дає фундаментальні орієнтири, важливі для подальшого розвитку уявлень, пізнання суспільних явищ (процесів) під час здійснення аналітичних завдань. Ці знання сприяють освоєнню навколишньої дійсності на основі використання наукових методик, фундаментальних наукових досліджень суспільних процесів, забезпечують оригінальність і багатоваріантність підходів у вирішенні багатьох загальнодержавних проблем тощо.

Суть такої роботи полягає в тому, що підґрунтям для продукування інтелектуально-аналітичного матеріалу стають наукові знання в нерозривній єдності з усіма етапами виконання аналітичних завдань, досліджень суспільних явищ у режимі реального часу. Під знаннями можна розглядати не лише наукові дані, узагальнення, сюди потрібно відносити і конкретні консультації, поради, погляди, зауваження фахівців різних галузей знань. У зв'язку з цим виникає можливість такої переробки інформації й інтерпретації знань, зосереджених в інформаційних системах суб'єктів документальних комунікацій, осмисленні їх, при яких створюються різні моделі їх найбільш ефективного застосування на користь розвитку важливих суспільних сфер, у тому числі державного управління. На цій основі створюються інтелектуально-аналітичні ресурси, що дають осмислення закономірностей розвитку процесів у політичній, соціально-економічній, культурній та інших сферах суспільства на високоінтелектуальному рівні.

Це стимулює розвиток аналітичної діяльності бібліотек шляхом запровадження наукового пізнання дійсності, що на сьогодні є провідною формою продукування високоякісних науково-аналітичних матеріалів. Використання результатів наукового доробку стає неодмінною умовою успішного аналітичного дослідження, забезпечення творчої ініціативи, створення умов для ефективного реалізації інтелектуальних здібностей спеціалістів-аналітиків.

Як показує практика інформаційно-аналітичних структур провідних бібліотек, зокрема СІАЗ НБУВ, вектор розвитку інформаційно-аналітичної діяльності, удосконалення її технологій відповідно до запитів її користувачів, спрямований на активізацію ефективного використання науково-інтелектуальних напрацювань у процесі продукування аналітичних матеріалів, виконання аналітичних завдань (розробок) різних рівнів складності.

В умовах дедалі зростаючих інформаційних потоків аналітична діяльність спрямована на опрацювання як значних обсягів суспільної інформації (фактологічних даних), так і масивів науково-інтелектуальних напрацювань для вирішення актуальних суспільно значущих проблем, які на сьогодні мають комплексний характер. Наприклад, аналітичні дослідження щодо вдосконалення дії ринкових механізмів в Україні потребують не лише економічних знань, зокрема щодо розвитку і функціонування дедалі більшої кількості економічних структур, а й наукового обґрунтування правових норм управління саме цими структурами, наявних умов, в яких вони ефективно діють, а також прогнозно-прогресивних ініціатив науковців щодо перспектив у контексті досліджень соціо-політичних, економічних трансформацій тощо. Це потребує кваліфікованого користування різноманітними масивами науково-інтелектуального доробку, і не лише спеціального, а й з різних галузей наук.

Так, аналітика з аналізом розвитку тих чи інших ринків потребує знань правового характеру, на базі яких будуть здійснюватися ті чи інші операції, політологічних знань з характеристикою розвитку політичних процесів, розстановки політичних сил. Враховуючи такі знання можна спрогнозувати можливі напрями і тенденції економічних перетворень тощо. Аналітичне дослідження в галузі соціальної політики, зокрема реалізації практичних заходів з боку державних законодавчих і виконавчих органів влади, спрямованих на забезпечення конституційних прав і соціальних гарантій громадян, потребує використання разом з фундаментальними науковими напрацюваннями із соціології економічних і політологічних знань.

Найдоцільнішою організацією виконання таких аналітичних завдань, як видається, може стати аналіз та синтез знань на стику наук, кількох різнопрофільних їх масивів, дослідження тенденцій соціально-економічних, етнополітичних, соціально-демографічних відносин тощо. У свою чергу це сприятиме ґрунтовному і різнобічному дослідженню, відслідкуванню стану тих чи інших суспільних проблем на базі аналізу і синтезу знань і, відповідно, вияву перших їх проявів, виробленню рішень їх подолання тощо.

Враховуючи динамічні процеси розвитку суспільних відносин, аналітичний матеріал має відповідати не лише параметрам нинішньої ситуації, а й певною мірою випереджати її, містити елемент прогнозування подальшого її розвитку, спеціальне обґрунтування думки, висловленої позиції дослідника. Ідеться про підготовку експертних оцінок, аналітичних довідок чи прогнозів з тих проблем, які вже найближчим часом можуть стати ключовими; розробку моделей подальшого розвитку ситуації за різних умов; переліку стратегій рішень з визначенням сукупності дій, необхідних для досягнення поставленої мети, оцінкою

ступеня ризику при несприятливому розвитку подій тощо. Зміст зазначених матеріалів передбачає як висвітлення ситуації в цілому, прогнозування її перспективного розвитку, наукове обґрунтування рекомендацій щодо розв'язання проблем, так і розгляд зустрічних процесів стосовно прийняття рішень органами державної влади, реалізації цих рішень та ефективності їх дії.

У цьому випадку підготовка професійних аналітичних розробок потребує значних обсягів вихідного матеріалу із суміжних галузей знань, матеріалу з урахуванням соціально-політичних, економічних, науково-технічних, науково-технологічних перспектив та інших факторів, що сприяє формуванню сукупності уявлень з цілого ряду перспективних і соціально значущих напрямів розвитку суспільних відносин. Адже у формуванні цілісності зазначених уявлень роль наукових напрацювань важко переоцінити: «саме вони визначають і прогнозують рівень і тенденції теперішніх і майбутніх соціокультурних запитів суспільства, формулюють ці тенденції у вигляді прогностично “зафіксованих” наукових ідей» [2].

У контексті продукування якісного інтелектуально-аналітичного матеріалу бібліотеками, що відповідає сучасним потребам державного управління, видається необхідним використання інформації вищої за рівнем – узагальнення простий опис фактів і процесів, вияв їх певних характеристик чи ознак. Стають необхідними наукові знання про закономірності розвитку суспільних процесів, на основі яких визначаються стратегія розвитку українського суспільства, його інтереси в перспективі.

Особливу роль як на сьогодні, так і в найближчій період у продукуванні інформаційно-аналітичних матеріалів відіграватиме система засобів масової інформації, інформагентств, інших, певною мірою прирівнюваних до них джерел оперативної електронної інформації, що спонсоруються зацікавленими державними органами, громадськими, політичними та економічними структурами, як джерел оперативної інформації, що стосується всіх сфер життя суспільства. З використанням інтернет-технологій вони становлять потужний масив інформаційних потоків і соціальних комунікацій як відкритої системи віртуальної соціокультурної діяльності, що безперервно розвивається.

Серед проблем, зумовлених принципово новими умовами суспільного розвитку, вчені називають віртуалізацію суспільства, маніпулювання суспільною свідомістю, керувану ментальну еволюцію людства [6].

Політичні технології віртуальної реальності ефективно впливають на суспільну свідомість. Вони презентують образи віртуальних лідерів, партій і коаліцій, їхні обіцянки і програми, які ніхто не має наміру виконувати. Насправді ж вони є технологіями віртуальної реальності, коли штучно створюється привабливий для суспільства образ того чи іншого кандидата і пропагується всіма можливими засобами.

Актуальність розгляду використання інтернет-технологій та їх впливу на суспільні процеси зумовлює необхідність підготовки такого інтелектуально-аналітичного продукту, який сприяв би своєчасній нейтралізації розповсюджуваної через електронні ЗМІ недостовірної інформації і, як результат, прийняттю зважених оптимальних рішень органами державної влади.

Проблема значною мірою полягає в тому, що через специфіку процесів пізнання суспільних явищ і особливо специфіку механізмів прогнозування, які є невід'ємною частиною процесу аналітичної діяльності, далеко не завжди можна з достатнім ступенем точності оцінити достовірність використовуваної інформації і зроблені на підставі неї аналітичні висновки. Адже з цілком об'єктивних вищезазначених причин розпізнання істинності такої інформації, на думку вчених, надзвичайно ускладнене. [6] Вирішення цього питання лише системним аналізом змісту різнополярних за орієнтацією видань, відсіканням інформаційних шумів, узагальненням фактологічного матеріалу з метою виявлення закономірностей розвитку суспільних процесів (явищ) значною мірою не увінчується тією результативністю якісного аналітичного забезпечення процесу прийняття оптимальних рішень, оскільки припускає їх багатозначне тлумачення, різноманітність аспектів розгляду проблем з наявністю суперечливих даних, концепцій.

За таких умов, складнощі в ефективності аналітичної діяльності як такої полягають у відсутності знань, що адекватно відображає стан об'єкта дослідження на різних етапах інформаційно-аналітичного процесу. Тобто складається ситуація, коли певне суспільне явище, процес існує, а достовірної інформації про нього в професійних суб'єктах аналітичної діяльності немає. Цілком закономірно, що створений у такий спосіб аналітичний продукт, навіть за умов найсумліннішої його підготовки буде тією чи іншою мірою недосконалим.

Тому виникає необхідність у зверненні до наукових даних, відомостей, експертних оцінок професіоналів з різних галузей знань, науковців, інших інтелектуально-наукових напрацювань тощо, які змогли б компенсувати нестачу потрібних аналітиків знань. Такі знання особливо цінні з огляду на доцільність організації наукового реагування на розвиток сучасних суспільних процесів (явищ).

Використання науково-інтелектуальних напрацювань щодо тенденцій і напрямів розвитку суспільних відносин сприятиме ґрунтовному аналізу досліджуваних тем. Адже наукові матеріали можуть містити значну кількість оптимальних фактологічних даних у ретроспективній динаміці, які виступають у ролі ілюстративного матеріалу, що підтверджують надані висновки. Більше того, вони висвітлюють історію виникнення суспільних проблем та їх розвиток, аналоги і варіанти їх

подолання чи вирішення, їх можливе взаємовиключення або взаємопоєднання; розкривають використання різних наукових підходів у виявленні наявних суспільних проблем, труднощів, ризиків, що виникають у конкретних ситуаціях, сферах, які в певній мірі зачіпають пізнавальні інтереси аналітика, надають аргументовані оцінки існуючої ситуації, вказують на перспективи розвитку, містять рекомендації щодо доцільності подальшої діяльності тощо.

Використання цих знань на всіх етапах виконання аналітичних завдань сприяє формуванню більш об'єктивного уявлення про різні процеси політичного, економічного та соціального життя, підвищує експертні можливості аналітиків, розвиває інтелектуальний потенціал, що у свою чергу впливає на збагачення знаннєвою складовою змісту аналітичних матеріалів.

Застосування якісно нових підходів щодо посилення інтенсивності використання науково-інтелектуального доробку в продукуванні аналітичних матеріалів бібліотек зумовлюється зростанням впливу як глобалізаційних процесів, так і глобального інформаційного простору на розвиток суспільних відносин у нашій державі. З одного боку, державні органи влади України, а також інших країн, що здійснюють свою діяльність у період державотворчих процесів, потребують ґрунтовних високоінтелектуальних прогресивних знань світового досвіду з питань розвитку державності. Використання інтелектуальних напрацювань глобального інформаційного простору сприятиме збагаченню аналітичних матеріалів порівняльним аналізом передової державотворчої і законодавчої зарубіжної практики, розвитку управління політичними, суспільними, економічними процесами тощо. Це, у свою чергу, прискорить введення через аналітичні структури бібліотек у сферу державного управління передових світових розробок, які пройшли ряд практичних випробувань. Більше того, це дає змогу в процесі аналітичних досліджень відстежити як зовнішні умови реалізації Україною національного стратегічного курсу, так і сприйняття зарубіжним середовищем зовнішньоекономічних та зовнішньополітичних ініціатив України, що у свою чергу уможливило своєчасне коригування кроків усередині і за межами держави під час прийняття рішень органами державної влади.

З іншого – глобальний інформаційний простір, зі зростанням у ньому обсягів наявних до використання інтелектуально-інформаційних ресурсів, дедалі більше впливає на спонукальні мотиви для виробництва нових знань, і не лише позитивно. Вплив глобального інформаційного простору зумовлений поширенням засобами інформаційно-телекомунікаційних технологій інтелектуально-інформаційних продуктів, зміст яких підпорядкований інтересам інших держав, транснаціональних корпорацій, міжнародних організацій тощо, що збільшує можливість їх

використання у процесі продукування аналітичних матеріалів. Перед інформаційно-аналітичними структурами бібліотек ця проблема постає з надзвичайною гостротою, оскільки існує необхідність в аналітичних розробках щодо перспектив розвитку зовнішньої діяльності України враховувати міжнародні інтереси і водночас забезпечувати інтелектуально-інформаційне підґрунтя для реалізації власних національних пріоритетів розвитку держави; мінімізувати негативні наслідки таких зовнішніх впливів, які межують із втручанням у внутрішні справи, зокрема у внутрішньополітичні.

З огляду на масову інтервенцію в український інформаційний простір новітні деструктивні технології справляють маніпулятивний вплив на свідомість та інтелект фахівців у створенні аналітичних розробок державної стратегії в контексті загальноцивілізаційного розвитку. Цей чинник зумовлює актуалізацію і навіть загострює потребу використання сучасних результатів національної гуманітарної науки. Адже вона володіє величезним інтелектуальним потенціалом для аналітичного забезпечення діяльності органів державної влади і напрацювання таких базових моделей її розвитку, «для яких залишаються саме національні пріоритети, специфіка і філософія національного буття, і передусім – у сфері формування націєорієнтованої суспільної свідомості, яка нині перебуває у стані певної “невизначеності” та роздвоєння» [2].

На сьогодні у фундаментальних дослідженнях сформувалися нові напрями націєорієнтованого розвитку вітчизняної гуманітарної науки (зокрема, такі як етносоціологія, політологія, культурологія, українознавство, релігієзнавство та ін.), які не тільки дають можливість збагатити знанняву складову аналітичних розробок, а й висунути на передній план завдання гармонізації загальнодержавних національних пріоритетів та офіційно визнаних міжнародними організаціями концепцій загальноцивілізаційного розвитку.

Суть цього завдання полягає в переході від пасивного запозичення чужих ідей до активного використання і напрацювання власного інтелектуального потенціалу у процесі створення аналітичних розробок, органічного поєднання вітчизняного та зарубіжного науково-інтелектуального доробку на основі продуманої їх збалансованості, розробки методик визначення реальних орієнтирів і національних пріоритетів розвитку українського суспільства з урахуванням складних цивілізаційних змін, що відбуваються у світі. Його вирішення вимагає якісно нових підходів у розвитку інтелектуально-аналітичного забезпечення діяльності органів державної влади на базі ефективного і оптимального використання наявного науково-інтелектуального як світового, так і вітчизняного потенціалу.

Таким чином, перспективи розвитку бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності щодо супроводу роботи владних структур, що

зумовлено тенденціями загальноцивілізаційних процесів і внутрішньо-суспільними соціокультурними трансформаціями, дедалі виразніше ув'язуватимуться з підвищенням рівня інтелектуалізації технологій виробництва аналітичних матеріалів, збільшенням наукоємності, знанневої, інноваційної складової в аналітичних розробках як чинників прогресу будь-якої суспільної сфери, у тому числі державного управління. Зокрема, запровадженням оптимальних методів досліджень суспільних процесів (явищ) на базі використання необхідного обсягу якісних знань наукового плану, необхідної для тих чи інших цілей виконання аналітичних завдань щодо забезпечення ефективності результатів рішень органів державної влади.

Список використаних джерел

1. *Азаров С.* Проблемы Internet и Украина / С. Азаров // PC World Ukraine. – 1999. – Вып. 6. – С. 68.
2. Гуманітарна наука і культура як чинник піднесення людського і економічного потенціалу України // Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – С. 533–535.
3. *Деревянко Е. В.* Навигаторы знания: Будущее библиотечной и информационной профессии : по материалам зарубежной печати 1988–1999 годов / Е. В. Деревянко // Библиотекосведение. – 2000. – № 2. – С. 8–11.
4. *Друкер П.* Энциклопедия менеджмента: Весь Питер Друкер в одной книге : лучшие работы по менеджменту, написанные за 60 лет / О. Л. Пелявский (пер. с англ.). – М. ; СПб. ; К. : Издательский дом «Вильямс», 2004. – 421 с.
5. *Колин К. К.* Контуры информационной цивилизации / К. К. Колин // Библиотекосведение. – 2002. – № 1. – С. 36–37.
6. *Колин К. К.* Проблемы информационной цивилизации: виртуализация общества / К. К. Колин // Библиотекосведение. – 2002. – № 3. – С. 48–57.
7. *Малолеткова О.* Нестабільність шкодить інноваційному розвитку / О. Малолеткова // Урядовий кур'єр. – 2007. – 27.09.
8. *Мельник Л. Г.* На пороге информационного общества / Л. Г. Мельник // Социально-экономические проблемы информационного общества. – Сумы. : ИТД «Университетская книга», 2005. – С. 10–16.
9. Міжнародна наукова конференція «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток» // Бібл. вісн. – 1999. – № 6. – С. 14–30.
10. Невирішені проблеми вітчизняної вищої та загальноосвітньої школи // Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – С. 546–547.

11. Об итогах 32-й Генеральной конференции ЮНЕСКО : справка [Электронный ресурс] / Российский комитет Программы ЮНЕСКО «Информация для всех». – Режим доступа: <http://www.ifap.ru/pr/2003/011020b.doc>. – Загл. с экрана.
12. *Онищенко О.* Зустрінемося у бібліотеці / Розмову вела К. Константинова // Дзеркало тижня. – 2009. – 26.09–2.10.
13. *Остапов А. И.* К созданию высокоинтеллектуальной библиотеки / А. И. Остапов // Библиотековедение. – 1995. – № 1 – С. 116–120.
14. Програмні засади розбудови суспільства знань: світовий досвід для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/may/9.htm>. – Назва з екрана.
15. *Фирсов В. Р.* Библиотека – сердце информационного общества / В. Р. Фирсов // Библиотечное дело. – 2003. – № 12. – С. 24–25.

Любов СТЕПЧЕНКО,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

СПЕЦИФІКА МОЛОДІЖНОЇ ЧИТАЦЬКОЇ АУДИТОРІЇ СУЧАСНОЇ БІБЛОТЕКИ

У статті розглянуто сучасні соціально-економічні і соціокультурні умови життя української молоді та їх вплив на відношення до читання, до бібліотеки. Розглянуто роль і функції юнацьких бібліотек як соціальних інститутів. Проаналізовано читацькі інтереси юнацтва. Стверджується, що під впливом потреб суспільства змінюються роль і функції бібліотек, зокрема юнацьких.

Ключові слова: юнацьке читання, ціннісні орієнтації, молодіжні проблеми, юнацькі бібліотеки, інформаційне суспільство, молодіжне середовище, бібліотечне обслуговування, інтелектуальний потенціал, соціальний інститут.

Сучасна економічна, соціально-політична, духовна ситуація в Україні віддзеркалює ті події, які зумовлені незавершеністю економічних реформ, тривалою кризою в суспільних відносинах, нівелюванням колишніх ідеалів тощо. Спад виробництва, помітне зниження життєвого рівня основних верств населення, зростання безробіття в усіх його проявах, різке розшарування населення за рівнем прибутків, невпевненість у завтрашньому дні, втрата стійкої перспективи, проникнення криміналу у всі сфери життя, численні факти корупції – усі ці негативні суспільні реалії найбільш чітко позначаються на молоді. Саме в її середовищі найгостріше проявляється духовна анемія – втрата ціннісних орієнтацій або їх істотна деформація.

Проблеми формування ціннісних орієнтацій та культурних потреб, ствердження духовних і моральних засад у молодіжному середовищі сьогодні надзвичайно актуальні для українського суспільства. Духовне відродження та участь молоді в розбудові незалежної держави неможливі без формування в кожній молодій людині національного менталітету, патріотизму. Тому формування духовності стає першочерговим завданням українського суспільства.

У зв'язку з цим необхідно зрозуміти сучасне соціальне й економічне становище молоді, а також сучасну ситуацію в тих сферах її індивідуального і суспільного життя, які тісно пов'язані з читанням: книговидання, освіта тощо. Дослідники молодіжних проблем визнають його нестабільним, таким, що не забезпечує необхідних можливостей життєвого самовизначення молоді в усіх сферах життєдіяльності.

Нинішня ситуація не сприяє й інтелектуальному розвитку молоді: алкоголізація населення, велика кількість дітей, які ростуть без батьків, екологічно несприятливе середовище, неякісне й нераціональне харчування, а також жорстокість у стосунках між людьми заважають проявлятися й розвиватися природним позитивним задаткам. Втрати інтелектуального потенціалу спостерігаються й пізніше. В умовах альтернативного навчання за межами престижних шкіл, гімназій, ліцеїв залишається значна частка дітей з малозабезпечених сімей, чії немалі здібності не отримують належного розвитку. Значні втрати інтелектуального потенціалу спостерігаються і в системі вищої освіти за рахунок падіння престижу освіти серед молоді, що, у свою чергу, пов'язано з тим, що її інтелектуальний потенціал не затребуваний соціальною практикою. Головні ж втрати інтелектуального потенціалу відбуваються через низьку суспільну оцінку професій розумової праці, падіння престижу науки. Спостерігається відтік спеціалістів не лише зовнішній – за кордон, але й внутрішній – із фундаментальної й прикладної науки в комерцію, підприємництво. Характерна й надзвичайно низька оцінка молоддю сенсу й життєвої цінності науки.

Дослідники, що вивчають проблеми молоді, констатують також зміни у сфері ціннісних орієнтацій юнацтва. На перше місце виходять такі цінності, як сім'я, здоров'я, житло, матеріальне забезпечення. Водночас цінності, що становлять цілі людського життя: пізнання, освіта, праця, творчість – різко зменшили своє значення для більшості молодих людей. Таким чином дослідники наголошують, що відбувається спрощення, примітивізація цінностей, вихолощення з них духовного змісту.

Також соціологи відзначають зростання релігійності та псевдорелігійності, сектанства («Біле братство») серед молоді, називаючи причинами цього явища крах комуністичної ідеології, особливу витонченість молоді натури, незахищеність її перед світом. За твердженням дослідників, політика не входить у структуру цінностей молоді. У цілому молодь є політично пасивною. Слід також враховувати, що інфраструктура молодіжної культури виявилася багато в чому зруйнованою (система кінотеатрів для юнацтва, передачі для молоді на телебаченні і радіо), тобто помітно зменшилася кількість джерел, через які забезпечувалися передача та збагачення молодого покоління культурними цінностями. Як зазначають дослідники, бібліотеки, книжкові магазини з великими просвітницькими традиціями хоч і залишилися в цілому доступними для юнацтва, але триває скорочення їх чисельності за рахунок передачі приміщень комерційним структурам (наприклад, книжковий магазин «Сяйво» м. Київ). Таким чином, відбувається активне відчуження широких мас, а особливо молоді, від цінностей вітчизняної та світової культури.

Дослідники проблеми зазначають також, що виникла певна грань між елітною і масовою культурою, орієнтованою не на розвиток особистості, а на розваги. Водночас слід мати на увазі, що молодь не є однорідною групою. Соціальні характеристики, стиль життя кожної з підгруп молоді достатньо специфічні. Найтяжче становище в молоді системи профтехосвіти, що визначається як низьким статусом професійної освіти, так і соціальними особливостями контингенту, що поповнюється з малозабезпечених сімей та сиротами. Складні умови життя відбиваються й на духовному рівні учнів ПТУ, він значно нижчий, ніж у школярів, студентів.

Старшокласники, учні середніх навчальних закладів, студентство, незважаючи на також нелегкі умови життя, перебувають усе-таки в кращому становищі. Вони відчували на собі деякі демократичні свободи: обмін учнями, стажування, можливість навчання за кордоном тощо. Це багато в чому компенсує ті труднощі, з якими доводиться стикатися. У цілому дослідники юнацьких проблем приходять до висновку, що життя молоді стало більш вільним, але важчим.

Очевидно, що всупереч існуючій думці про споживацьке ставлення молоді до життя, насправді в нашому суспільстві сьогодні склалося споживацьке, нецивілізоване ставлення до самої молоді. Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що сьогодні проблема фізичного виживання виходить на перший план, помітно відтісняючи духовні потреби молоді, зокрема і читацькі. Цей процес має об'єктивний характер. Можливості впливу на нього перебувають поза сферою виховних процесів і визначаються політичними й соціально-економічними відносинами.

За цих умов молоді люди не завжди здатні розпізнати і належно оцінити позитивні тенденції в суспільному та духовному житті, нові можливості для самореалізації, розширення рамок суспільної та особистісної свободи тощо. Усе це потребує значного посилення уваги до виховної роботи навчальних закладів усіх рівнів, клубів, бібліотек. Сьогодні вони покликані виконувати акумулюючу функцію щодо вивчення, удосконалення, розвитку та збереження культури молодіжного середовища, покликані стати інформаційними осередками з усіх специфічних молодіжних проблем. Вони мають спрямовувати свої зусилля на формування у молоді стійкості щодо соціальних та життєвих негараздів, здатності не пасувати перед труднощами та давати їм реальну оцінку.

Водночас вони повинні сприяти підвищенню ролі національної культури, переоцінці духовних цінностей, зростанню національної самосвідомості, яка пробуджує зацікавленість до національної культури, традицій, звичаїв, історії свого народу. Завдання сучасного виховання молоді полягає в тому, щоб формувати в неї усвідомлення

необхідності долати труднощі, своєю культурою облагороджувати суспільство, сприяти утворенню нормального соціального, морального, психологічного клімату [11].

Гострота проблеми взаємодії молоді з бібліотекою зумовлена сьогодні двома моментами: складним становищем молодого покоління в сучасному суспільстві і назрілою необхідністю змін у сфері бібліотечного обслуговування населення в цілому, а молоді – зокрема. Визнаючи молоді важливим фактором формування суспільства, більшість учених підкреслює її особливу соціальну вразливість. Становище молоді розглядається в усьому світі як одна з найважливіших гуманітарних проблем.

Це стосується й українських молодих людей, які не тільки переживають загальновікові проблеми, а й повною мірою відчують на собі результати негативних глобальних змін, що відбуваються в нашому суспільстві. Молоде покоління виступає сьогодні в ролі апробаційного матеріалу для нових моделей соціальних відносин, типів культури, форми економічних зв'язків, міжособистісних відносин, та водночас соціальна захищеність молоді на сьогодні дуже низька.

Мережа обласних юнацьких бібліотек залишається попри всі негативні процеси, характерні для бібліотечної сфери в останнє десятиріччя помітним позитивним явищем у бібліотечному світі України. Такі універсальні бібліотечні заклади створені у всіх обласних центрах і виконують роль інформаційних та комунікативних центрів для юнацтва та молоді віком від 14 до 20 років. Саме юнацькі бібліотеки як найважливіші, унікальні соціальні інститути, що працюють з молодим поколінням, повинні бути предметом усебічної підтримки і турботи всіх владних структур, усього суспільства, тому що нинішні юнаки і дівчата – це майбутнє демократичної України.

Перед юнацькими бібліотеками завдання стоять складніші і глибші, ніж залучення молодого читача, створення інформаційного поля для наукової роботи і відпочинку. Бібліотека для юнацтва – це насамперед центр просвітництва і культури, де кожній молодій людині, незалежно від соціальних та інших умов, допоможуть знайти свій шлях, визначити орієнтири життя.

Безумовно, юнацькі бібліотеки та їх структури як просвітницькі установи не можуть напряму впливати на молодіжне соціальне середовище – боротися з пияцтвом і розповсюдженням наркотиків, лікувати і надавати пряму психологічну допомогу. Але через книгу, через спеціальні акції, уміло організовані заходи дозвілля, нарешті через активний зв'язок зі школами та цільовими організаціями й установами, що займаються підлітковими проблемами, бібліотеки вносять свій посильний внесок у реалізацію програми щодо покращення становища дітей та юнацтва.

Охарактеризувати читацькі інтереси сучасної молоді неможливо без розуміння того, що сьогодні цей процес відбувається в нових умовах – в умовах інформатизації суспільства. Відомо, що «інформаційне суспільство – це стан конкретної країни, а в перспективі і всієї цивілізації, коли за допомогою нових засобів інформації суспільство оволодіває процесами виробництва і використання інформації, максимально задовольняє свої потреби й реалізує не тільки вільний доступ людини до інформації як до загальнолюдського надбання, але й його право брати участь у виробленні всіх соціально значущих рішень» [12].

На наших очах змінюється спосіб отримання знань. Інформаційна революція породжує нові засоби, що допомагають отримати нові знання, ми стали свідками народження нової – некнижкової – цивілізації. Звичайно, до цього процесу найбільш інтенсивно залучена саме молодь. Це пояснюється її чутливістю до новизни, а також більш високим рівнем технічної грамотності, комп'ютеризованості порівняно з іншими групами читацької публіки. Таким чином, формується нове покоління – телекомп'ютерне, на відміну від дорослого – літературнодомінантного.

Думки вчених, які вивчають проблему існування книги в умовах інформаційної революції, розділилися. Одні вважають, що книга, як джерело знань, існуватиме і в умовах інтенсивного розвитку відео і телематики, як вона уціліла в епоху становлення. Користуючись терміном М. Маклюена, відео, так само як і телебачення, можна охарактеризувати як «холодний засіб масової комунікації, що не потребує особливих зусиль від користувача на відміну від друкованого слова» [9]. Тому дослідники цієї школи роблять висновок, що книга користуватиметься більшою популярністю у вищих у соціокультурному відношенні прошарків суспільства. Деякі вчені, наприклад Х. Штейнберг, вважають, що електронні засоби стають стимулом до читання.

Інша думка заключається у визнанні концепції «безпаперового суспільства», тобто повного витіснення друкованих видань, у тому числі книг. На думку вчених, уже в найближчому майбутньому домінуючий обсяг наукової літератури існуватиме виключно в електронному вигляді. Вони обґрунтовують свою точку зору з цього питання не тільки тим, що матеріальні носії книги поступаються електронним, але й тим, що фундамент книги – писемність – стає дедалі хитким і вразливим. Отже, можна зробити висновок, що книга в наші дні перестає бути головним інструментом, трансляючим культуру, знання, у зв'язку з чим змінюється її статус в очах молоді.

Проблемами читання молодого покоління цікавляться багато науковців. Проведені ними дослідження за останні роки дають змогу охарактеризувати деякі сторони ситуації в юнацькому читанні. У центрі уваги вчених перебувають такі аспекти проблеми, як характер попиту, мотив

звернення (до читання, книги, бібліотеки), джерела інформації (про конкретну книгу, тему, літературу взагалі), шляхи отримання книги. Як правило, такі проблеми розглядаються на фоні звернення до художньої літератури.

Під час вивчення юнацького читання склався певний понятійний апарат, система термінів і визначень, за допомогою яких можна більш глибоко проаналізувати це явище. Описання юнацького читання здійснюється за допомогою таких термінів, як «ділове читання», (нормативне, обов'язкове), «вільне читання», «реальне читання», «бажане читання», «бібліотечне читання», «позабібліотечне читання», «дозвілське читання» [7].

Вагоме місце в дослідженнях останніх років приділяється характеристикам читання як поведінки користувача в бібліотеці: взаємостосункам читача й бібліотекаря; визначенню ступеня свободи доступу користувача до інформації; виявлення ступеня його задоволення бібліотечним обслуговуванням; ступенем включення користувача в бібліотечне життя; впливу діяльності бібліотеки на рівень бібліотечно-бібліографічної грамотності, культури читання користувачів.

Аналіз матеріалів проведених досліджень дає змогу зробити висновок насамперед про складність і неоднозначність юнацького читання як явища і про недостатність, фрагментарність наших знань про нього. Сьогодні вчені звертають увагу на те, що істотно змінився контингент юнацької бібліотеки. Так, 10 % читачів юнацької бібліотеки сьогодні становлять учні нетрадиційних навчальних закладів (гімназій, ліцеїв, комерційних вузів), у тому числі й приватних.

Активно відбувається диференціація юнацтва залежно від читацьких інтересів та інтенсивності читання. Одна частина молоді стала читати більше й серйозніше, інша – менше й поверхневіше. Помітно змінилися часові затрати на читання. Одні з дослідників вбачають у цьому однозначний спад зацікавленості у читанні, інші бачать складнішу тенденцію – звуження сфери читання як дозвілля й розширення читання ділового. Безумовно, ці явища відображають ті процеси, що відбуваються в економічних і соціальних сферах суспільства, насамперед у сфері освіти й інтелектуальної діяльності, пов'язані зі зміною їх престижу.

У цілому юнацьке читання набуває дедалі різноманітнішого й особистісного характеру, що відповідає змінам у сучасній суспільній ситуації. Розглядаючи соціодинаміку читацьких інтересів, учені зробили висновки про їх розширення і зміни пріоритетів. Долаючи відчуття інформаційної деривації, молодь звертається не лише до літератури художньої, а й до літератури духовного, релігійного змісту, філософських творів. Виник журнальний і газетний «бум», який через деякий час став спадати через різке подорожчання підписки, а також через розчарування

всіх, особливо молоді, у політичному житті. Як би там не було, свобода друку, що відкрила багатющий пласт невідомої молоді літератури, створила передумови для розвитку творчого підходу до читання.

У публікаціях останніх років підкреслюються значні розбіжності між реальним і бажаним читанням. Причиною цього автори вважають складнощі у «добуванні» книги, у невідповідності фондів юнацьких бібліотек реальним потребам сучасних користувачів. Важливим аспектом сучасних дослідників молоді як користувачів бібліотеки є вивчення їхнього ставлення до неї. Більшість авторів приходять до висновку, що престиж бібліотеки як соціального інституту серед молоді залишається досить високим.

Як показує аналіз досліджень, основний мотив звернення до бібліотек – задоволення освітніх і професійних потреб. Прагматичне читання домінує в загальній структурі читання. Появляються це змінами в навчальних програмах, появою інноваційних закладів освіти, прагненням молоді до самоосвіти, розширенням світогляду. Дослідження підтверджують, що роль читання зростає у всіх сферах життя підростаючого покоління.

60 % молоді вказують як основну причину відвідування бібліотеки – навчання, 12 % мають особистий інтерес до конкретного нового видання, 15 % – віддають перевагу вільному читанню, 11 % – займаються науково-дослідною роботою. Більшість користувачів юнацького віку мають бажання користуватися інформацією на нетрадиційних носіях.

Яким же книгам і авторам надає перевагу молодий читач? Вирізняються два блоки: література для обов'язкового читання та література, яка читається на дозвіллі. Слід зазначити, що в другому блоці переважає література далекого зарубіжжя, на другому місці російська, а потім – українська. Приємно зазначити, що останнім часом рейтинг української книги зростає, молодь називає серед улюблених твори П. Нанііва «Тричі продана», З. Тулуб «Змієлови», П. Загребельного «Диво», «Роксолана», Л. Костенко «Маруся Чурай», В. Малика «Таємний посол», О. Гончара «Собор» та ін. На жаль, дослідження виявило, що молодь мало знайома із сучасними молодими авторами. Серед нових імен називаються Ю. Винничук, Р. Іванченко, Ю. Андрухович, А. Курков. Така ситуація наводить на роздуми про незадовільний стан справ з виданням української книги та укомплектованості фондів наших бібліотек українською літературою.

Разом з тим бібліотека вже не розглядається як єдине джерело необхідної інформації. Сьогодні читач орієнтується, як правило, на декілька джерел і користується ними одночасно. Утім дослідження показують, що реалізація інформаційної функції бібліотеки, яка разом з комунікаційною високо цінується молоддю, досить ускладнена. Це породжує такі

явища, як незадоволеність читачів фондами бібліотеки, високий рівень відмов, зростання одноразових відвідувань. Найчастіше користувач не знаходить там розуміння своїх інтересів, запитів, урахування соціально-вікових особливостей.

Враховуючи це, бібліотекам, що обслуговують юнацтво, необхідно прогнозувати та попереджати читацькі запити на перспективу, уже сьогодні розпочати роботу з моделювання молодіжної книгозбірні майбутнього, звернути увагу на комплектування фонду філософською літературою, з питань бізнесу та зосередити зусилля на сприянні естетичному вихованню молоді та вихованні почуття громадянина.

Оцінюючи сучасний стан юнацького читання як низький, дослідники звинувачують як саме молоде покоління, так і систему суспільних інститутів, що відповідають за виховання молоді, насамперед бібліотеку. Деякі автори розглядають юнацьке читання в руслі сучасних соціально-економічних і соціокультурних змін, що відбуваються в суспільстві, і на реальному фоні життєдіяльності сучасного українського суспільства роблять висновок, що сучасний стан юнацького читання цілком відповідає сучасному стану всього суспільства. Відповідальність за існуючі негативні явища лягає насамперед на соціальні умови існування особистості в суспільстві. Учені попереджають, що подальше погіршення економічних умов призведе до різкої зміни структури цінностей і ціннісних орієнтацій масових прошарків населення і перш за все молоді, що неодмінно відіб'ється на її читанні і читацькій поведінці.

Універсальність, узагальненість тенденцій, що відбуваються у сфері юнацького читання, стає ще більш очевидною, якщо порівняти читання української молоді з читанням молоді інших країн. Дослідження останніх років свідчать про те, що в юнацькому читанні різних країн спостерігаються спільні тенденції: зменшується час, відведений на читання, змінюється структура читання, спадає активність щодо відношення до друкованого слова на користь телекультури, зростає кількість покупців відеодисків і зменшується кількість покупців книг. Читання стає, з одного боку, дедалі легшим, розважальним, звичним заняттям, а з іншого боку, зростає кількість молодих людей, для яких розуміння навіть простих текстів пов'язано з труднощами.

Дослідження, проведені в багатьох країнах, свідчать, що всюди книга перестала бути єдиним засобом отримання інформації. Книга сьогодні не є темою для розмов у сім'ї, між батьками і дітьми, як це було раніше. Більшість авторів спостерігають тісний зв'язок між юнацьким читанням і рівнем освіти в країні, а значить – і ступенем багатства країни: у багатих країнах читають більше. Ця тенденція спостерігається і в сім'ї – у забезпечених сім'ях читають більше.

Таким чином, можна зробити деякі висновки. Ситуація у сфері читання і читацької поведінки юнацтва визначається в цілому соціально-економічними й соціокультурними умовами його реального існування. Сучасна соціально-економічна й соціокультурна ситуація, що склалася в Україні, слабо стимулює інтерес основної маси юнацтва до книги взагалі і до високої книжної культури зокрема, тому що проблема фізичного виживання виходить на перший план. Не сприяють зверненню до книги і зміни у ставленні молоді до життєвих цінностей, сьогодні утверджується орієнтація на матеріальні блага. Лише частина молоді завдяки своєму соціально-економічному становищу або інтелектуальному та духовному розвитку, сімейним традиціям активно звертається до читання як до інтелектуальної діяльності.

Деякі явища у сфері читання й читацькій поведінці молодих людей мають універсальний характер і визначаються загальносвітовою тенденцією нівелювання рівня способу та умов життя в різних країнах, а також процесами становлення «некнижної цивілізації».

Розуміння складності читання і читацької поведінки українського юнацтва дає змогу стверджувати, що можливості впливу на нього перебувають поза зоною виховання, педагогічного впливу тощо, що жоден окремо взятий соціальний інститут не зможе вплинути на суть цього явища. Разом з тим, як стверджують дослідники, у багатьох країнах, де проблеми читання розглядаються на державному рівні, бібліотека виконує стабілізаційну роль, підтримуючи в суспільстві певний рівень потреби юнацтва в читанні, інформації, книжній культурі тощо, стимулюючи розширення кола своїх користувачів і їхніх звернень до книги.

Список використаної літератури

1. *Бахмутская И. В.* Легко ли работать с молодыми / И. В. Бахмутская, З. А. Янкова // Библиотекарь. – 1991. – № 11. – С. 12–15.
2. *Бахмутская И. В.* Юношеская библиотека как центр духовного общения молодежи / И. В. Бахмутская, З. А. Янкова // Библиотекарь. – 1992. – № 3. – С. 17–22.
3. *Васильевская Р.* О библиотеках учебных заведений / Р. Васильевская // Библиотекарь. – 1989. – № 9. – С. 44–47.
4. *Грабар Н.* Роль библиотеки у формуванні розвитку самоорганізації студентства / Н. Грабар // Бібліотечний форум України. – 2008. – № 2 (20). – С. 25–27.
5. *Демешко А.* Библиотека как хранитель общечеловеческих ценностей / А. Демешко // Советское библиотековедение. – 1991. – № 4. – С. 22–28.
6. *Кушнарков С. В.* Вплив засобів масової інформації на формування правосвідомості неповнолітніх: зарубіжний та вітчизняний досвід /

С. В. Кушнар'ов // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 2. – С. 24–28.

7. *Мелентьева Ю. П.* Библиотека и социализация личности : учеб. пособие / Ю. П. Мелентьева. – М. : МГИК, 1993. – 71 с.

8. *Мелентьева Ю. П.* Библиотека и юношество: поиски взаимопонимания / Ю. П. Мелентьева. – М. : Издательство «Институт психологии РАН», 1999. – 160 с.

9. *Монастырский И. М.* Книга в электронном веке (Обзор зарубежных концепций) / И. М. Монастырский. – М. : МГИК, 1987. – 189 с.

10. *Николаенко Н.* Вузовские библиотеки в условиях реформирования высшего образования / Н. Николаенко, В. Сосипатрова // Бібл. форум України. – 2008. – № 3 (21). – С. 28–31.

11. *Тарчевська В. Б.* Духовний світ і читацькі запити сучасної молоді Хмельниччини / В. Б. Тарчевська // Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві : матеріали наук.-практ. конф., присвячені 40-річчю б-ки Технологічного ун-ту Поділля. – Хмельницький : ТУП, 2003. – 113 с.

12. *Урсул А. Д.* Информационные общества и безопасность развития цивилизации / А. Д. Урсул // Социально-педагогические науки, 1990. – № 10. – С. 28–39.

Ліна ЧЕРНЯВСЬКА,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

РОЛЬ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ У ФОРМУВАННІ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті розкриваються теоретичні і практичні аспекти розвитку бібліотек як соціокультурних центрів, розкриваються деякі аспекти реалізації можливостей сучасної бібліотеки у задоволенні потреб користувачів у суспільно значущій інформації.

Ключові слова: бібліотека, соціокультурний центр, інформаційне суспільство, соціальна комунікація, функції бібліотек.

Соціальні зміни останніх десятиріч дали змогу виявити тенденції розвитку й визначити якісні характеристики постіндустріального інформаційного суспільства. Зростання виробництва й використання інформації, провідна роль інформаційного виробництва стало основою суспільного прогресу. Виробництво комп'ютерних технологій і засобів комунікацій перетворилося на найбільш динамічний сектор економіки. Активізація можливостей інформаційного суспільства залежить від розкриття людського інтелектуального потенціалу, тому наука і освіта набули значення найважливіших підсистем суспільства. Широке проникнення інформації і знання в життя і культуру суспільства є важливим фактором підвищення якості життя. Світова культура набуває при цьому додаткових цінностей, пропагуючи які, бібліотеки залишаються актуальними соціально-комунікаційними установами.

Крім того, інформація сьогодні здатна практично миттєво і безмежно розповсюджуватися в просторі. Глобальні системи соціальних комунікацій об'єктивно зробили інформаційну цивілізацію реальністю. Створюючи нові умови життєдіяльності соціуму, нова реальність впливає не тільки на його організаційні, комунікаційні особливості, а й на характер суспільних відносин, які стають більш оперативними, медіанасиченими і розмаїтими, інтенсивними, породжуючи нові соціально-психологічні та інформаційно-психологічні феномени.

Традиційні структури забезпечення комунікаційної взаємодії в суспільстві стають учасниками соціально-інформаційних процесів й утворення єдиного інформаційного простору соціуму. Бібліотечна сфера є найбільш яскравою сферою соціальної діяльності, де здійснюються

глибокі трансформації, пов'язані з інформатизацією. Бібліотеки перетворилися на центри концентрації комунікативної культури сучасного суспільства.

Формування сучасної інформаційної цивілізації зумовлено виникненням специфічних середовищ, пов'язаних з використанням телекомунікаційних мереж, інших засобів соціальної комунікації та умов їх використання в соціумі. Виникає припущення, що інформаційне середовище можна розглядати як результат інформаційної діяльності людини і як умову комунікації між людьми, а інформаційний простір – як форму суспільного буття людини.

У цих умовах бібліотеки покликані формувати середовище комунікаційних зв'язків і обігу документалізованої, структурованої електронної інформації і формалізованих знань. Бібліотеки сьогодні є унікальними соціальними установами, які організують обмін інформацією і знаннями в суспільстві, осередками збереження культурного розмаїття, особливих потреб народів та етносів, що безпосередньо впливають на процеси формування свідомості людей, поширення грамотності та ідей суспільного розвитку, формують духовно-інтелектуальний потенціал суспільства і, що дуже важливо, сприяють подоланню цифрової (інформаційної) нерівності, забезпечуючи сталий розвиток людства.

Формування нової культурної парадигми, породженої процесом глобалізації, у поєднанні з технологічною революцією в галузі комунікацій призводять до трансформації процесів бібліотечного розвитку, постає питання про «межі» бібліотечного простору та роль бібліотечних установ як соціального інституту в контексті розбудови відкритого суспільства знань. Усе це позначається на взаємовідносинах бібліотек із суспільством та окремими соціальними інститутами, що приводить до трансформації професійних цінностей бібліотечної етики бібліотек та професійної свідомості бібліотечного співтовариства, до пошуку нових моделей бібліотечного розвитку [9].

Проблема розвитку концепцій суспільства знань розглядалась у працях Д. Белла, Е. Тоффлера, В. Іноземцева та ін. Бібліотека як культурний феномен та соціальне явище розглядається в працях Х. Борхеса, П. Клоделя, Н. Ф. Федорова, А. Н. Вансева, А. В. Соколова. У низці досліджень бібліотека моделюється як соціальний інститут. Е. Ю. Генієва розглядає бібліотеку як центр міжкультурних комунікацій. Р. С. Мотульський та А. С. Чачко вважають бібліотеку культурно-цивілізаційним феноменом, що має відігравати важливу суспільну роль.

З позицій інформаційно-документального підходу бібліотеку розглядають Ю. М. Столяров, В. В. Скворцов, М. С. Слободяник. Як елемент інформаційного простору бібліотеки досліджувала Т. Ф. Берестова.

А. М. Ванєєв, М. Я. Дворкіна, В. Р. Фірсов ґрунтовно досліджували соціальні функції бібліотеки, що були притаманні їй завжди. Трансформації соціальної місії бібліотек присвячені праці Т. О. Бруєвої, М. Я. Дворкіної, І. О. Ільяєвої. Л. Й. Костенко, В. Р. Фірсов досліджували функції бібліотек, які мають набути розвиток в інформаційному суспільстві.

Широке коло публікацій присвячено розвитку окремих бібліотечних функцій у сучасному соціальному контексті. Н. В. Бубекіна, О. Д. Жабко, Н. П. Лисікова досліджували освітню функцію бібліотеки, Л. Д. Гудков та Б. В. Дубін, В. В. Мурзінова, О. В. Фоміна досліджували актуальні проблеми реалізації меморіальної функції бібліотек. Розвиток інформаційної функції досліджував Я. Л. Шрайберг.

Згідно із сучасним поглядом на бібліотечні установи, бібліотека сьогодні залишається соціокультурним інститутом відтворення знань й в умовах суспільства знань перетворюється на провідний структурний елемент сучасної соціокультурної інфраструктури. Сучасна бібліотека стає адаптованою багатфункціональною культурно-цивілізаційною інституцією, яка призначена сприяти обігу й розвитку накопиченого людством знання шляхом забезпечення вільного доступу до нього, а також збереження документованого знання як суспільного надбання.

Бібліотека з повним правом може бути визначена як інтегративний соціальний інститут, який поєднує інформаційні й культурні складові. Її місія визначена зростанням значення інформації і знань як каталізаторів суспільного розвитку.

Бібліотека підключається до складної системи соціальної комунікації й створює умови для задоволення потреб членів суспільства в інформації та знаннях. Прагнення сучасної бібліотеки забезпечити рівний й вільний доступ до суспільно значущої інформації й знання сприяє утвердженню норм соціальної справедливості, зниженню соціального напруження в суспільстві. Зростання доступності інформації підвищує роль бібліотек у забезпеченні соціальної безпеки, соціальної стійкості суспільного розвитку шляхом вирівнювання можливостей виробництва й споживання інформації різних категорій населення [4].

Сучасна бібліотека бере участь у процесі освіти як у широкому (трансляція культурних норм і цінностей нинішнім й прийдешнім поколінням), так і у вузькому сенсі (забезпечення інформаційної підтримки освіти окремої особистості). Забезпечуючи єдність усезагальної (всекультурної) й спеціальної (професійної) освіти, бібліотека сприяє становленню соціально компетентної, інформаційно грамотної особистості, перетворюється на головну базу безперервної освіти та самоосвіти. Здійснюючи освітню функцію, бібліотека залишається одним з універсальних засобів пізнання.

Здійснюючи соціалізуючу функцію, бібліотека забезпечує входження конкретної людини в культуру, сприяє її соціокультурній ідентифікації, допомагає особистості розкрити свій креативний потенціал.

Міжнародні і національні нормативно-правові акти, що регламентують діяльність сучасних бібліотек, розглядають їх як основу розвитку головних цінностей особистості, гарант розвитку і процвітання суспільства. У них підкреслюється особлива роль бібліотек для забезпечення безперервного навчання, самостійного приймання рішень і культурного розвитку громадян і соціальних груп, розширення можливостей громадян здійснювати свої демократичні права і відігравати активну роль у суспільстві.

Використовуючи традиційний бібліотечний інструментарій організації знань з допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, бібліотека активно включається в процес управління знаннями. Вона генерує потік вторинної інформації, розширюючи спектр створюваних нею видів документів.

Бібліотека організовує процес соціальної комунікації як у реальному, так і віртуальному просторі. При цьому вона сприяє освоєнню цього простору, оцінці і включенню його об'єктів у культурну практику, забезпечує прискорення процесу просторової дифузії документованого знання, його збереження. Бібліотека стає каталізатором утворення міждисциплінарних зв'язків, упровадження в суспільну практику сучасних інформаційних технологій і необхідних навичок пошуку, освоєння, оцінки і переробки документованого знання, стимулюючи обіг знання, нарощує соціальний пізнавальний фундамент суспільства.

Бібліотека – активний учасник культурних подій міжнародного, національного, регіонального і місцевого масштабу, провідник культурної політики окремих держав і регіональних об'єднань. Вона сприяє закріпленню в суспільній практиці не лише кращих взірців культурної спадщини, але й культурних норм, що забезпечують стійкий розвиток суспільства.

Бібліотека як структурний елемент глобальної світової бібліотеки, що не має фізичних кордонів, забезпечує передачу інформації про накопичене людством знання будь-якій людині без тимчасових, географічних й інших обмежень. Її інформаційна функція набуває орієнтуючого, аналітичного й оціночного характеру [7].

Реалізуючи соціалізуючу функцію, бібліотека допомагає користувачу залучитися до світу знань, орієнтуватися в ньому, володіти інструментами пошуку, систематизації і зберігання. Вона сприяє розвитку здібностей людини до самоосвіти, до рефлексії, до оцінки власної компетентності, до уміння прокладати шлях до знання.

Бібліотека стає необхідною умовою і основою для розвитку освіти протягом усього життя. Як елемент освітньої системи, вона сприяє

формуванню особистості, соціально адекватної актуальним потребам суспільства знань, яка здатна не тільки отримувати, використовувати й інтерпретувати наявні культурні взірці в руслі норм і правил нового суспільного етапу, але і створювати нові культурні форми, нове знання.

Культурна функція бібліотеки інноваційної моделі передбачає поширення культурних взірців, введення їх у систему основних ціннісно-смыслових і нормативно-регулятивних установок культури, у тому числі інформаційної, критеріїв оцінок і принципів відбору соціально прийнятних форм і способів здійснення діяльності в суспільстві знань. Вона стає важливою ланкою в системі освіти населення (правового, екологічного, художнього, краєзнавчого). Будучи важливою ланкою у сфері соціальних комунікацій, бібліотека суттєво впливає на успішний розвиток найважливіших напрямів життєдіяльності суспільства.

У кожному суспільстві створюються свої умови існування політичних, громадських і культурних організацій, сприяючи їх розвитку, підйому або занепаду. Криза того або іншого явища по суті виявляється в тому, що нові цінності і нові форми організації життя змінюють старі. Але при цьому не завжди відбувається їх переосмислення. Сучасні бібліотеки стають більш демократичними, оснащуються електронними носіями інформації, підключаються до всесвітньої мережі. Разом з тим уже стають помітними і небезпечні наслідки цього. Схоже на те, що в сучасних інформаційних системах відмінність автора і читача взагалі зникає. Залишаються той, хто надсилає, і той, хто сприймає інформацію. Відсутність простору свободи і відповідної йому системи контролю в комутаційних системах, в які включена сучасна бібліотека, викликає серйозні побоювання.

Суспільство може відмовитися від активної ролі бібліотеки, виходячи з двох послань. По-перше, активність може трактуватися як нав'язування думок чи певної ідеології, що викликає негативні реакції в суспільстві. По-друге, різні соціальні інститути здатні впливати на суспільну свідомість виключно в межах своїх програм, цілей і ресурсів, що виключає системність. Водночас публічна універсальна бібліотека – одна з небагатьох суспільних установ, чий потенціал (а отже, і можливості впливу) має загальний комплексний характер. Цим і зумовлена можливість активної позиції бібліотеки щодо процесів перетворення суспільної свідомості. Така активність повинна проявитися в постановці своїх власних цілей, викликаних соціальними потребами, але не нав'язуваних ззовні.

На різних етапах розвитку бібліотечної справи на перший план виходили ті форми масової роботи, які визначалися метою бібліотек як соціальних закладів. Серед заходів, які проводилися у бібліотеках, можна відзначити: презентації книг, зустрічі з видатними громадськими,

політичними діячами, письменниками та митцями, літературно-музичні вечори, круглі столи, виставки літератури, виставки художніх творів, диспути, вікторини, конкурси, лекторії різноманітної тематики, клуби за інтересами. Активно впроваджуються в практику роботи бібліотек сучасні форми роботи: відеолекторії, електронні виставки, різні інтерактивні форми. Важливими є форми та методи роботи бібліотек як соціокультурних центрів, при виборі яких необхідно враховувати такі фактори: сучасні тенденції в освіті, культурі, мистецтві, мету та завдання бібліотеки, її умови та можливості, вікові та психологічні особливості читачів, гендерний підхід, досвід бібліотечних працівників тощо.

Як показують результати соціологічних досліджень, які проводять бібліотеки різних систем і відомств, більшість респондентів висловлюють побажання щодо проведення масових заходів та поширення інформації про заходи, що відбуватимуться в бібліотеці. Рейтинг популярності форм масової роботи виглядає таким чином: зустрічі з цікавими людьми, тематичні вечори, театралізовані вистави, бесіди, ігри, вікторини. Важливою формою роботи бібліотеки респонденти-користувачі вважають діяльність клубів за інтересами та любительські об'єднання при бібліотеках, що сприяють розвитку творчої самореалізації особистості. Серед тематичних спрямувань клубів за інтересами слід відзначити науково-пізнавальний, літературний, краєзнавчий, екологічний, історичний, естетичний, правовий напрями. Користувачі бібліотек зацікавлені у створенні при бібліотеках ігрових кімнат, музеїв книги, правових центрів [11]. Пошук нових форм та методів соціокультурної діяльності бібліотек в Україні сприяє активному поширенню досвіду реорганізації бібліотек з конкретним читацьким призначенням, диференціацією напрямів. Ідеться про ділові бібліотеки, бібліотеки духовної літератури, бібліотеки-музеї, бібліотеки-салони, бібліотеки-театри, бібліотеки як центри національної культури тощо. При цьому бібліотеки як культурні центри мають кооперувати свої зусилля з різними інститутами й організаціями. Дослідження закономірностей розвитку бібліотек як соціокультурних центрів в Україні потребує зусиль науковців і практиків щодо застосування у практичній діяльності нових інформаційних технологій, а також активізації інформаційно-просвітницької, соціокультурної функцій бібліотек.

Бібліотека покликана стати однією з провідних ланок у системі т. зв. міжсекторної взаємодії, під якою мається на увазі співпраця недержавних організацій, влади й ділових кіл, без чого неможливе повноцінне функціонування суспільства.

Підвищення обізнаності громадян у галузі соціального, юридичного й економічного реформування, прав людини, освіти, науки і культури. Діапазон джерел інформації, яку надають бібліотеки користувачам

завдяки використанню передових технологій, сьогодні значно розширився. Він складається як з традиційних джерел інформації, так і з сучасних – електронних видань і баз даних різними мовами, що дає змогу оптимально задовольнити потреби користувачів бібліотек у необхідній інформації. До цих ресурсів звертаються в першу чергу наукові співробітники, фахівці різних галузей знань, працівники інформаційної сфери, студенти, користувачі, які мають навички роботи на персональному комп'ютері і володіють англійською мовою.

Набуває поширення співпраця бібліотек із громадськими організаціями різної спрямованості (Центральна міська бібліотека ім. М. Кропивницького м. Миколаїв). Серед них організації, що представляють жіночий і молодіжний рухи, національно-культурологічні товариства тощо. У бібліотеках створюються відповідні повноцінні БД. Форми співпраці бібліотек з громадськими організаціями різні: спільне проведення різних заходів, надання приміщень і аудиторії, інформаційне забезпечення керівників організацій і їх активу. При цьому бібліотеки організовують багатостороннє співробітництво різних громадських організацій, представників ділового світу, владних кіл.

Серйозну просвітницьку роботу проводить НБУ імені В. І. Вернадського. Так, у 2009 р. на її базі було проведено понад 50 просвітницьких заходів з актуальних питань життя суспільства, міжнародної співпраці, діяльності бібліотечного співтовариства, наукових подій.

Розвиваючись, трансформуючись і адаптуючись, бібліотека залишається культурно-цивілізаційним феноменом з функціями суспільного інституту, що володіє універсальною компетенцією, що включає всі досягнення культури та цивілізації.

Список використаної літератури

1. *Анилина М. И.* Философия современной библиотеки / М. И. Анилина // Библиотекосведение. – 1996. – № 4/5. – С. 91–100.
2. *Джерелиевская И. К.* Библиотечная коммуникация как феномен рыночных отношений / И. К. Джерелиевская // Науч. и техн. б-ки. – 1993. – № 5. – С. 20–32.
3. *Слободянік М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період освоєння інформаційних технологій / М. С. Слободянік : автореф. дис. ... докт. іст. наук. – Київ, 1995. – 45 с.
4. *Соколов А. В.* Социальные функции библиотечной и библиографической деятельности / А. В. Соколов // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1984. – № 6. – С. 19–27.
5. *Столяров Ю. Н.* Практические следствия из фундаментального теоретического постулата / Ю. Н. Столяров // Библиотекосназдо. Документозназдо. Інформологія. – 2006. – № 2. – С. 47–53.

6. *Столяров Ю. Н.* Рассмотрение библиотековедения, библиографоведения и книговедения в контексте социологии: историческая ретроспектива / Ю. Н. Столяров // Вестн. Челябин. гос. акад. культуры и искусств. – 2006. – № 2. – С. 4–9.

7. *Фарсов В. Р.* Социальная роль – социальные функции – библиотечная деятельность / В. Р. Фарсов // Методология, аспекты изучения процессов функционирования библиотечных систем : сб. науч. тр. / ГПБ им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. – Л., 1982. – С. 21–36.

8. *Фирсов В. Р.* Сущностные функции библиотечной деятельности. Культурологический подход // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1985. – № 5. – С. 15–20.

9. Библиотека в эпоху перемен: философско-культурологические и информационные аспекты : информ. сб. (дайджест). – Вып. 4 (28) «Профессиональные коммуникации в информационном обществе» / Рос. гос. б-ка, Информкультура. – М. : Рос. гос. б-ка, 2005. – 156 с.

10. *Кушнарченко Н. М.* Підготовка наукових кадрів у галузі книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства / Н. Кушнарченко, А. Соляник // Вісн. Кн. палати. – 2002. – № 7. – С. 33–35.

11. Российское библиотековедение: XX век. Направления развития, проблемы и итоги. Опыт моногр. исслед. / [сост. и предисл. Ю. П. Мелентьевой]. – М. : Гранд-Фаир; Изд-во РГБ «Пашков дом», 2003. – С. 168–177.

12. *Шейко В. М.* Культурологія і соціальні комунікації – нові галузі наукових досліджень в Україні / В. М. Шейко, М. М. Каністратенко, Н. М. Кушнарченко // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – 2007. – Вип. 19. – С. 204–215.

Олег НАТАРОВ,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

РОЛЬ І МІСЦЕ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА

Публікація присвячена висвітленню ролі бібліотек як універсальних інформаційних центрів у процесі забезпечення прав людини. Значна увага приділяється питанню інформаційно-аналітичного супроводу державного управління.

Ключові слова: права і свободи людини, наукові бібліотеки, інформація, інформаційно-аналітична служба.

У ХХІ ст., яке відзначається все більшим посиленням ролі інформації та інформаційних технологій в усіх сферах суспільного розвитку, бібліотечна справа набуває нового значення. Завдяки інформатизації, використанню сучасних засобів комунікації для обробки і надання інформації бібліотека перетворилася на величезний генератор знань, справжню виробничу систему, на інтелектуальне виробництво, яке здійснює індустріальну обробку інформаційних потоків (і тих, що надходять до бібліотеки, і зосереджених у мережах), створює нові інформаційні продукти, що містять не лише інформаційні дані, а й аналітичні прогнози, тобто надають користувачам матеріал для прийняття кваліфікованих рішень [1].

У ст. 1 Конституції України записано «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». У свою чергу, ст. 3 Основного закону України закріплює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Важливою умовою для розбудови демократичної, соціальної, правової держави, формування громадянського суспільства є поінформованість. Вона безпосередньо пов'язана зі здійсненню принципу гласності (який виявляється в забезпеченні безперешкодного руху інформаційних потоків про явища та процеси в політико-правовій системі відносин) та реалізацією прав і свобод людини й громадянина.

Важливими соціальними інституціями, що забезпечують зберігання, накопичення та доступ до інформації, є бібліотеки.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» гарантує право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей

національної та світової культури, науки та освіти, що зберігаються в бібліотеках. Ст. 1 цього Закону визначає бібліотеку як інформаційний, культурний, освітній заклад, що має упорядкований фонд документів і надає їх у тимчасове користування фізичним та юридичним особам. Бібліотечна система України, згідно з цим Законом, – розгалужена мережа бібліотек різних видів, пов'язаних взаємодією і взаемвикористанням бібліотечних ресурсів (упорядкованих фондів документів на різних носіях інформації, довідково-пошуковий апарат, матеріально-технічних засобів опрацювання, зберігання і передачі інформації).

Основою державної політики в галузі бібліотечної справи є реалізація прав громадян на бібліотечне обслуговування, забезпечення загальної доступності до інформації та культурних цінностей, що збираються, зберігаються та надаються в тимчасове користування бібліотеками [2].

Бібліотечна система України охоплює понад 40 тис. бібліотек різного відомчого підпорядкування, які налічують близько 700 млн бібліотечних фондів і надають послуги всім верствам населення [3].

Такий величезний обсяг інформації є підґрунтям для реалізації ряду конституційних прав – на доступ до інформації; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; на освіту; на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості тощо.

У цьому контексті показовими є Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи «Релігія та зміни в Центральній та Східній Європі» та «Щодо релігійної терпимості в демократичному суспільстві». У своїх документах ПАРЄ неодноразово рекомендувала Комітетові міністрів закликати уряди всіх держав-учасниць, європейську спільноту, а також відповідні органи влади та організації «забезпечити переклад і доступність у громадських книгозбірнях основних релігійних текстів і відповідної літератури», «передавати в громадські бібліотеки публікації, що детально висвітлюють культурні досягнення й основи врівнення різних релігійних традицій» тощо [4, 5].

Особливо пильної уваги заслуговує потенціал наукових бібліотек. По-перше, перевагою наукових бібліотек у сприянні процесу забезпечення прав і свобод людини і громадянина є те, що, маючи доступ до великих масивів інформації, вони здатні вдосконалювати свої навігаційні характеристики і надавати довідково-консультативні послуги. В умовах наукових бібліотек стає можливим ефективно вирішення проблеми структуризації інформації з метою забезпечення дії принципу «кожному користувачу – потрібну йому інформацію».

Зокрема, необхідно звернути увагу на можливість забезпечення різних категорій користувачів (наприклад, представників органів державної влади, правозахисних організацій) інформацією нормативно-

правового характеру, що сприяє підвищенню правової культури суспільства від державних структур до окремої особистості.

Отже, наукові бібліотеки сприяють реалізації одного з принципів, на яких повинен базуватися процес практичного втілення прав та обов'язків людини, а саме: принципу економії часу, соціальних зусиль і засобів під час їх реалізації [6].

По-друге, невід'ємною характеристикою бібліотечного сервісу поступово стає можливість користування Всесвітньою глобальною інформаційною мережею (Інтернет). З часу отримання бібліотеками доступу до Інтернет за наявності розгалуженої внутрішньобібліотечної локальної мережі розпочинаються масштабні перетворення, пов'язані з входженням світових інформаційних масивів у систему обслуговування читачів. Можливості Інтернету дають змогу поповнити інформаційний потенціал бібліотек поряд з традиційними джерелами (книги, періодичні видання), джерелами глобальної інформаційної мережі.

У свою чергу глобальна інформаційна мережа Інтернет є дієвим інструментом демократизації суспільства, пропаганди й захисту прав людини. Адже завдяки своїм унікальним властивостям Інтернет здатен забезпечувати вільне спілкування, обмін поглядами й думками, поширення інформації і висловлення поглядів в інший спосіб незалежно від кордонів і уподобань публічної влади. Глобальна інформаційна мережа також дає змогу реалізувати право на доступ до інформації, що є в розпорядженні органів державної влади і місцевого самоврядування, законів, підзаконних нормативних актів, тих, що прийняті, а також їх проектів. Наприклад, офіційний веб-сайт Верховної Ради України (www.portal.rada.gov.ua) надає доступ до бази нормативно-правових актів України, проектів законів, стенограм парламентських слухань, результатів голосувань тощо. Веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (www.ombudsman.kiev.ua) дає змогу ознайомитися з механізмом парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина, а офіційний сайт Конституційного Суду України (www.ccu.gov.ua) – довідатися про рішення й висновки єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні.

Доступна в електронному вигляді інформація від держави має сприяти розвитку діалогу держави з громадянським суспільством. Держава, головним обов'язком якої є утвердження й забезпечення прав і свобод людини, із запровадженням до органів державної влади інформаційних і телекомунікаційних технологій отримує нові можливості для інформування своїх громадян, врахування їхньої думки з ключових питань, підвищення ефективності своєї діяльності, у тому числі щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

За допомогою Інтернету можна ознайомитися з міжнародними документами та інформацією у сфері прав людини, що міститься на сайтах міжнародних органів та організацій, наприклад, ООН (www.un.org), ОБСЄ (www.osce.org), а також діяльністю представництв міжнародних організацій в Україні, наприклад, представництво ООН в Україні (www.un.org.ua), Координатор проектів ОБСЄ в Україні (www.osce.org/ukraine), Бюро інформації Ради Європи в Україні (www.coe.kiev.ua) тощо.

По-третє. Досвід роботи органів державного управління як зарубіжних країн, так і України демонструє важливість створення інформаційно-аналітичних служб, які б забезпечували органи влади повною, об'єктивною і актуальною інформацією для компетентного, зваженого підходу до підготовки і прийняття рішень.

Необхідно також взяти до уваги, що підвищення ефективності керування інформацією значною мірою залежить від прискорення, удосконалення механізмів пошуку, відбору і первинної обробки потрібної інформації, підвищення рівня оперативності і якості підготовки синтезованого інформаційного продукту і створення, таким чином, умов для прийняття оптимальних рішень з подальшим досягненням необхідних практичних результатів. В Україні необхідним потенціалом для здійснення цієї функції володіють інформаційно-аналітичні центри наукових бібліотек [7].

Розвиваючись як сучасні суспільні інформаційні центри, бібліотеки мають можливість забезпечувати опосередкований зв'язок між громадськістю й органами державної влади, що є необхідною умовою забезпечення прав і свобод людини й громадянина. Прийняття правильних рішень владними структурами залежить, у першу чергу, від їх поінформованості, тобто ефективної роботи інформаційно-аналітичних служб, які покликані забезпечувати органи державної влади необхідною інформацією.

Однією з інформаційно-аналітичних служб, що надає допомогу управлінським структурам в освоєнні необхідних для їх діяльності масивів інформації, є Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

СІАЗ є головною організацією з питань інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади у системі НАН України. Основними завданнями СІАЗ є вдосконалення процесу ефективного використання фондів НБУВ, нових інформаційних ресурсів, створених в Україні та за її межами, у тому числі інформаційних потоків електронної інформації, для аналізу ефективності організації наукової діяльності, підготовки наукових інформаційних ресурсів для продуктивного використання науковими установами під час реалізації

актуальних суспільно значущих проєктів; суспільного життя в Україні, діяльності політичних партій та громадських організацій, формування їх взаємовідносин з державними структурами; ставлення органів державної влади, політичних партій та громадських організацій в країнах СНД та далекого зарубіжжя до суспільного життя в Україні; соціально-економічних процесів під час ринкових перетворень в Україні; узагальнення досвіду роботи інформаційно-аналітичних структур у системі наукових бібліотек з ефективного використання фондів, активного введення в обіг наукової та іншої інформації, необхідної для підвищення ефективності діяльності органів державної влади.

Також слід сказати про створений в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського Фонд президентів України (ФПУ). Одна з основних функцій ФПУ є інформаційно-аналітична, яка реалізується шляхом бібліографічного пошуку, бібліографування, бібліографічного обслуговування, спрямованого на забезпечення інформаційних потреб користувачів та довідково-бібліографічного, інформаційно-аналітичного обслуговування Президента України та його служб.

У даному контексті позитивним є той факт, що такі структури, як СІАЗ та ФПУ, скоординовано працюють Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. І це не лише тому, що в бібліотеці склалися традиції та існує досвід комплектування, наукової систематизації, збереження і використання колекційних фондів. НБУВ має величезний документальний, електронний інформаційний ресурс. Крім того, це дає змогу ефективно поєднувати інформаційні ресурси у справі бібліотечного, інформаційного, бібліографічного, аналітичного обслуговування як користувачів НБУВ, так і державних органів влади.

Отже, підвищення ефективності використання потужного потенціалу наукових бібліотек та їх інформаційно-аналітичних структур як універсальних інформаційних центрів створюватиме підґрунтя для забезпечення прав і свобод людини й громадянина як необхідної умови демократії в Україні, задовольнятиме потреби демократичного розвитку держави і формування в ній відкритого суспільства.

Список використаних джерел

1. Назрілі завдання у сфері книговидавництва, бібліотечної та інформаційної справи // Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – С. 555.

2. Про бібліотеку і бібліотечну справу : Закон України від 27 січня 1995 р. № 32/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. – Назва з екрана.

3. Назрілі завдання у сфері книговидавництва, бібліотечної та інформаційної справи // Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – С. 555.

4. Релігія та зміни в Центральній та Східній Європі. Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1556 (2002) // Релігійна свобода і права людини: Місія і прозелітизм : у 3 т. – Львів : Свічадо, 2004. – Т. 3. – С. 223–227.

5. Щодо релігійної терпимості в демократичному суспільстві. Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1202 (1993) // Права людини в Україні : інформ.-аналіт. бюлетень українсько-американського бюро захисту прав людини. – Вип. 15. – К. ; Х., 1996. – С. 68–70.

6. *Колодій А. М.* Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – С. 243.

7. *Гранчак Т.* Роль інформаційно-аналітичних структур наукових бібліотек України в сучасному демократичному процесі / Т. Гранчак // Інформаційно-аналітичні ресурси наукової бібліотеки : матер. для учасників секції № 3 Міжнародної наукової конференції «Інтранет/екстранет-ресурси в наукових бібліотеках», Київ, 9–10 жовтня 2007 р. – К. : Видавництво Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського «НВЦ», 2007. – С. 45.

Галина БУЛАХОВА,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

РЕКЛАМА БІБЛІОТЕЧНИХ ЗАКЛАДІВ

«Ни одно, даже самое верное дело,
не двигается без рекламы».

В. Маяковский

У статті йдеться про значення рекламної діяльності бібліотек. Розкрито поняття «реклама». Наведені основні завдання і функції реклами бібліотек.

Ключові слова: реклама, рекламна діяльність бібліотек, комунікаційний, маркетинго-економічний, інформаційно-аналітичний бюлетень.

Розвиток інформатизації та інформаційних технологій сприяли становленню та широкомасштабному розвитку такої галузі економіки, як індустрія інформації. Інформація є рушійною силою в розбудові демократичної держави, економічного та суспільного розвитку. Бібліотечні установи в цих умовах перебувають у пошуку оптимальних шляхів існування, ефективних засобів упровадження новітніх форм обслуговування користувачів, розробки стратегічних концепцій щодо відповідності сучасним суспільним вимогам.

На сучасному інформаційному ринку реалізація потенціалу вітчизняних бібліотек багато в чому залежить від успішності їх рекламування, визначення місця в маркетингових комунікаціях. Основними причинами низького рівня використання бібліотечних ресурсів є, як правило, погане знання сервісних можливостей бібліотек, недостатнє володіння рекламно-інформаційними технологіями з боку бібліотечного персоналу. Реклама є засобом розширення ринку збуту бібліотечних продуктів і послуг, таких як рекламно-інформаційні матеріали – списки, друковані каталоги нових надходжень, інформаційні бюлетені про діяльність бібліотеки, звіти, буклети та інша рекламна продукція сприяють формуванню позитивного іміджу бібліотек та збільшенню кількості відвідувачів бібліотечних закладів.

Питанню рекламної діяльності бібліотек сьогодні приділяється дедалі більше уваги як вітчизняними так і зарубіжними науковцями. Автор книги «Реклама в библиотеке» О. Борисова розкриває принципи і технологію рекламної діяльності у сучасних інформаційно-бібліотечних закладах. Проблемам пропаганди та реклами присвячені праці О. Кожахметова,

В. Музикант, И. Гольмана. Серед закордонних авторів найбільш фундаментально питання реклами висвітлені у С. Блека, Ф. Котлера, Л. Бернетт, В. Либергер та ін.

Базовим правовим актом у галузі рекламування є Закон України «Про рекламу» [1]. Цей Закон визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами. Зокрема, у ст. 1 Закону пропонується таке визначення реклами: Реклама – інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їхній інтерес щодо таких особи чи товару».

Термін «реклама» походить від французького слова «reclamer», а першопочатком – від латинського *reclamo*, що в перекладі означає «викрикують».

Реклама як поняття це явище складне, багатогранне. Протягом століть філологи та енциклопедисти пропонували свої визначення реклами. Сьогодні існує декілька визначень реклами. Наприклад, рекламу часто визначають як комунікативний зв'язок між виробником і користувачем товарів або послуг. Досить точним є визначення реклами як форми неособистого подання і просунення комерційних ідей, товарів та послуг, оплачених чітко визначеним рекламодавцем, або формування у покупця позитивного уявлення про споживчі якості товару в ім'я головного інтересу виробника – продажу своєї продукції.

Таким чином, можна зазначити, що, не дивлячись на велику кількість визначень поняття «реклама», усі вони мають спільне розуміння реклами як інструмента, за допомогою якого споживачеві дається інформація, що спонукає його придбати рекламований товар. У сучасних умовах бібліотечні установи мають ефективно пропонувати свої інформаційні послуги через мережу Інтернет, ЗМІ, телебачення тощо.

Існує два підходи щодо визначення реклами – комунікаційний і маркетингово-економічний. Вони обидва можуть бути застосовані до визначення бібліотечної реклами.

Представники комунікаційної течії акцентують увагу на її ролі у поширенні інформації. Зокрема, А. Дейян зазначає, що реклама – це «платне, односпрямоване і неособисте звернення, здійснюване через засоби масової інформації та інші види зв'язку, які агітують на користь якого-небудь товару, марки, фірми» [2]. Інформація про наявність певних платних послуг бібліотеки дає змогу користувачу ефективно планувати свою діяльність та розраховувати на якісне задоволення своїх інформаційних потреб.

Прихильники маркетингового підходу до реклами вважають, що вона виступає як компонент маркетингової діяльності, комплекс різного

роду комерційних повідомлень, спрямованих на вирішення завдань комерційної діяльності. Характерним прикладом такого підходу є позиція Ф. Котлера, який вважає, що реклама являє собою неособисті форми комунікації, здійснювані за посередництвом платних засобів поширення інформації з чітко вказаним джерелом фінансування. У цьому контексті можна зауважити, що впровадження в бібліотечну діяльність деяких абсолютно нових високоефективних послуг, пов'язаних з інформаційними технологіями, потребує якісної системи оповіщення про них, оскільки наше суспільство часто не має уявлення про саму можливість їх існування в межах бібліотечної сфери. Деякі потенційні та навіть постійні відвідувачі не мають інформації про те, що у багатьох бібліотеках України існують електронні каталоги, а тим більше – що вони мають можливість доступу до повнотекстових електронних фондів.

На сьогодні можна виділити основні функції бібліотечної реклами, які мають бути класифіковані за такими напрямками – інформаційний, який передбачає передавання, поширення інформації в масовому масштабі про товар чи послугу. Економічний напрям функціонування бібліотечної реклами має передбачати – стимулювання реалізації інформаційних продуктів та послуг, а також пошук шляхів їх інвестування. Просвітницький передбачає пропаганду різних нововведень в усіх сферах виробництва та споживання. Соціальний спрямований на формування суспільної свідомості, посилення комунікаційних зв'язків у суспільстві та поліпшення умов існування. Естетичний напрям спрямований на формування запитів споживача. Експресивний – створює визначений роздумливий і філософський настрій. Прагматичний напрям здатний передавати комунікаційну установку, яка певним чином впливає на отримувача інформації.

Отже, ці функції спрямовані на формування продуктивних відносин між бібліотекою та користувачем, на задоволення потреб у бібліотечній сфері.

Основним напрямом рекламної діяльності бібліотеки є інформаційна реклама її ресурсів, інтелектуальної продукції та послуг. Звичайно, що користувачів бібліотеки цікавить не тільки сам факт її існування, а насамперед можливості задовольняти з її допомогою свої інтереси і потреби. Тому найбільш ефективними є рекламні повідомлення, що містять інформацію не тільки про бібліотеку, а й її можливості, ресурси і послуги. Реклама в бібліотеці спрямована, у першу чергу, на активне використання її фондів і можливостей. Враховуючи це, можна виділити такі основні завдання інформаційних ресурсів, продуктів і послуг бібліотечної реклами:

– формування престижного образу (іміджу) бібліотеки у свідомості населення, спонсорів, представників місцевих органів влади і управління, громадських організацій тощо;

- інформування про нові бібліографічні послуги, введені бібліотекою, її інформаційно-бібліографічними підрозділами;
- збереження існуючих популярних бібліографічних послуг, переконання користувачів у широких можливостях інформаційно-бібліографічних підрозділів і зверненні до них;
- вплив на споживача інформації з метою його орієнтації у придбанні рекламованого товару; інформування про нові послуги, ресурси та продукцію бібліотеки;
- акцентування уваги потенційних користувачів на специфічних особливостях пропонованих бібліотечних ресурсів, продуктів, послуг.

Результат бібліотечної рекламної діяльності залежить, по-перше, від насиченості матеріалу, яскравості і різноманітності рекламних повідомлень, по-друге, правильності вибору сегментів споживчого ринку, на які розрахована реклама; по-третє, вибору форм і методів доведення рекламних повідомлень до користувачів; по-четверте, аналізу результативності окремих форм та видів реклами.

Проводячи рекламну діяльність, необхідно враховувати особливості всіх категорій користувачів бібліотек. Крім того, у процесі розробки рекламної стратегії важливим є ефективне використання специфіки певних видів бібліотечних послуг. Наприклад, послуги бібліотечних установ, що можуть бути отримані через веб-сторінки, відповідно, найінтенсивніше мають бути прорекламовані в мережі Інтернет, оскільки можна розраховувати на те, що саме користувачі всесвітньої мережі зацікавляться ними.

Таким чином, основними вимогами до реклами в бібліотечній сфері повинні бути:

- широта охоплення реальних і потенційних користувачів;
- відповідність реклами їхнім потребам;
- інтенсивність і переконливість;
- постійне оновлення;
- лаконічність, динамізм, достатність (раціональна фактографічна насиченість);
- легкість запам'ятовування рекламного повідомлення;
- дохідливість і оперативність;
- чіткість, барвистість, виразність;
- відповідність рівня послуги рекламі;
- відповідність змісту і форми потребам окремих читачьких груп [3].

Особливість застосування теорії реклами детально досліджена в багатьох наукових працях в бібліотечній діяльності має враховувати специфічні завдання бібліотечної політики. Сьогодні вирішення питань рекламування своїх послуг та продуктів потребує від бібліотек певних організаційних та часом значних матеріально-технічних ресурсів. Дуже

актуальним сьогодні є використання мережі Інтернет в рекламних цілях. Усе більше українських бібліотек відкривають свої сайти, де мають можливість певним чином прорекламувати себе.

На сьогодні у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадсько-го в основному застосовуються традиційні способи рекламування. Проте на сайті бібліотеки можна знайти довідкову та оглядову інформацію про інформаційні продукти що виробляються структурними підрозділами НБУВ, зокрема Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ). Крім того, як в друкованому, так і електронному варіанті інформаційно-аналітичного журналу «Україна: події, факти, коментарі» можна знайти інформацію щодо нових надходжень літератури до фондів НБУВ. Також СІАЗ НБУВ у співробітництві з Українським союзом підприємців та промисловців (УСПП) виробляє ряд інформаційних бюлетенів, зокрема інформаційно-аналітичний бюлетень «Безпека підприємництва». У ньому значну увагу приділено рекламуванню інформаційних можливостей, об'єднаного інформаційного ресурсу обох організацій, орієнтованого на якісне обслуговування працівників сфери підприємницької діяльності.

Отже, необхідно зазначити, що в сучасних умовах використання реклами в діяльності бібліотек є необхідним елементом їх функціонування та підтримання позитивного іміджу. Бібліотека як сучасний інформаційний центр зберігає свої функції передавача наукової та культурної інформації, активно використовуючи нові форми організації своєї роботи відповідно до потреб користувача.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996 № 271/96-ВР [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=270%2F96-%E2%F0>. – Назва з екрана.
2. *Борисова О. О.* «Реклама в библиотеке» / О. О. Борисова. – М. : ЛИБЕРЕЯ-БИБИНФОРМ. – 2005. – С. 214.
3. *Зуева О. И.* «Реклама в библиотеке» [Электронный ресурс] / О. И. Зуева. – Режим доступа: <http://www.nlr.ru/nlr/div/nmo/zb/lib/search.php?id=1381&t=4>. – Загл. с экрана.
4. *Оверченко Т.* Реклама як невід'ємна складова соціально-комунікаційних технологій в умовах формування глобального інформаційного простору / Т. Оверченко // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : мат. міжнар. наук. конф. – Х. : ХДАК. – 2009. – С. 94.
5. *Матлина С. Г.* Привлекательная библиотека, или Что может реклама : практ. пос. / С. Г. Матлина. – изд. 2-е, доп. и перераб. – М. : Либерия. – 2000. – 128 с.

6. *Котлер Ф.* Основы маркетинга / Ф. Котлер ; пер. с англ.
В. Б. Боброва. – М. : Знание, 1991. – 662 с.

Валентина МЕДВЕДЄВА,
в. о. мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

БІБЛІОТЕЧНІ ЗАКЛАДИ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена сучасній бібліотеці, її реакції на процеси інформатизації, її діяльності щодо створення й удосконалення як нових видів інформаційно-аналітичної продукції, так і нових форм бібліотечного обслуговування.

Ключові слова: інформатизація суспільства, інформаційні ресурси, бібліотечна система, інформаційно-аналітична діяльність, інформаційні технології.

Інформація нині стає дедалі важливішим економічним, політичним та соціальним ресурсом людства. Її ефективне використання передбачає вдосконалення процесів керування даним ресурсом, мобілізацію усіх активних членів суспільства на постійну самоосвіту. За таких умов різко зростає роль бібліотек [1].

Сьогодні в країні набирає сили процес адаптації інформаційно-бібліотечного обслуговування до змін у економічному та соціально-політичному житті. Бібліотеки, намагаючись адекватно відповідати на суспільні запити, наповнюють свою діяльність новим змістом, а саме: інформатизують усі сторони своєї діяльності. Якщо раніше основною функцією бібліотек було лише збереження накопичених людством знань, то останнім часом активізувався процес їх перетворення на потужні науково-інформаційні центри. Для цього створена необхідна правова база, в основі якої лежить Закон України від 4 лютого 1998 р. «Про національну програму інформатизації» [4].

Загалом оновлення бібліотечної діяльності пов'язане із сучасним рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), розширенням можливостей доступу до інформації для всіх категорій користувачів, удосконаленням доступу до міжнародних джерел інформації в галузі освіти, науки та культури, створенням середовища, яке покликане підготувати майбутнє покоління до життя в інформаційному суспільстві [7].

Дедалі зростаючі суспільні запити на інформацію активізують процеси кооперації інформаційних ресурсів фондів бібліотечної системи України, сприяють налагодженню механізмів швидкої та якісної доставки необхідних інформаційних продуктів замовнику з будь-якої точки системи.

У перспективі має відбуватися створення єдиного всеукраїнського інформаційного простору, з виходом на глобальні інформаційні ресурси.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- створення сучасної, уніфікованої для системи об'єднаних бібліотек бібліотечно-бібліографічної інформації;

- переведення наявної інформації на зручну для системного користування систему носіїв, оцифрування найбільш затребуваної і суспільно важливої інформації;

- організація й розроблення методик ефективного використання електронних бібліотек на основі більш чіткого використання електронних текстів;

- підготовка інформаційних ресурсів для ефективного використання їх суспільними інститутами, вироблення методик дистантного обслуговування користувачів;

- організація комплектування інформаційними ресурсами бібліотек, у т. ч. електронними, відповідно до змісту тих завдань, що стоять перед суспільством;

- формування власних інформаційних баз, сховища даних на основі інформації, виготовленої власними силами;

- вироблення стратегії забезпечення доступу через Інтернет до бібліографічної інформації і повнотекстових баз даних (БД) у глобальному інформаційному просторі;

- забезпечення користувачів електронними засобами пошуку й обслуговування запитів на інформаційні ресурси бібліотеки, а також здійснення аналізу якості цієї роботи в постійному режимі.

Одним з важливих засобів реалізації цих завдань у бібліотеках є підвищення рівня комп'ютеризації всіх технологічних процесів, що звільняє фахівців від рутинної праці, дає змогу створити користувачам ефективний і комфортний інформаційний сервіс.

Як зауважує проф. Я. Л. Шрайберг, «автоматизація бібліотечно-інформаційної діяльності – це прояв не лише сучасного науково-технічного розвитку, а й соціального прогресу: забезпечується не лише своєчасний і швидкий доступ користувачів до інформації та першоджерел, але загалом створюються умови для реалізації одного з головних принципів відкритого суспільства – принципу загальної доступності інформації та публікацій» [6].

Що характерно, впровадження сучасних технологій в обслуговування користувачів не тільки підвищує ефективність використання ресурсів бібліотеки, полегшує шлях користувача до інформації, а й підносить суспільну значущість бібліотек. Комп'ютеризація бібліотечних процесів, вдосконалюючи технології бібліотечної справи, вносить зміни в сам зміст бібліотечної роботи. Зростає активність у взаєминах з читачами,

переглядаються вимоги до бібліотечного сервісу, індивідуальних форм інформаційного забезпечення і, як наслідок, показників якості професійної діяльності.

Виходячи з вищесказаного, можна виокремити основні чинники, що прискорюють сучасну еволюцію бібліотечної справи:

- державна політика, спрямована на інформатизацію суспільства;
- розширення асортименту запитів користувачів, що потребує різноманітної, повної та якісної інформації (сучасна бібліотека, яка прагне задовольнити дедалі зростаючі потреби відвідувачів, не може існувати лише за рахунок власного інформаційного потенціалу, тому виникає необхідність у створенні та використанні загальних інформаційних ресурсів);
- технічне переустаткування бібліотечної сфери;
- зростання інформаційних потоків, загострення проблем відбору й обробки інформації (бібліотеки мають забезпечувати інформацією користувача оперативно, адже з часом вона до певної міри втрачає свою актуальність).

Необхідно зауважити, що дедалі більш прогресуюча інформатизація суспільства змінює потреби користувачів бібліотечним сервісом, при цьому зазнає якісних змін їх структура, формуються нові читацькі пріоритети і все це зрештою справляє вплив на склад інформаційних ресурсів бібліотек [5, с. 37–39].

Сьогодні бібліотеки, маючи змогу розкрити все багатство власних фондів, пропонують нові послуги, у них з'являється можливість максимально повно задовольняти запити користувачів:

- забезпечується доступ користувачів до електронних баз даних безпосередньо в бібліотеці;
- надається доступ до інформації на новітніх носіях інформації (відкриття інтернет-класів, відеоабонементів, фондів CD-ROM);
- стають доступними повнотекстові бази даних на електронних носіях, створених бібліотекою або придбаних нею;
- відвідувачі мають змогу користуватися можливостями Інтернету, електронної пошти завдяки відкриттю відповідних інформаційно-ресурсних центрів у бібліотеках;
- забезпечується надання правової інформації з різних сфер життєдіяльності громадян у безкоштовній юридичній приймальні;
- організовується ефективна робота з дистантного обслуговування різних категорій користувачів;
- формується штат сучасних інформаційних працівників, які, досконало володіючи електронними інформаційними технологіями, забезпечують відповідно до нинішніх вимог організацію інформаційних ресурсів, підготовку їх до ефективного використання та якісну

доставку користувачам. Виконання перерахованих вище завдань забезпечує новий рівень бібліотечно-інформаційного обслуговування, створює умови для якісного та швидкого публічного доступу до необхідних суспільству інформаційних ресурсів [2, с. 20].

Нині вже можна говорити про те, що в провідних бібліотеках країни перший етап упровадження прогресивних технологій на основі комп'ютерної техніки наближається до завершення. І хоча в сільській місцевості комп'ютеризація основної маси бібліотек ще істотно відстає, перед бібліотечною сферою загалом постають уже нові завдання. Вони пов'язані з динамічним зростанням обсягів електронної інформації, якої потребують усі сфери суспільного життя.

Щоб забезпечити доступ якнайширший кіл користувачів до такого продукту, необхідно значно вдосконалити механізми доступу всіх категорій користувачів до інформаційних ресурсів бібліотек.

За таких умов бібліотечні установи мають стати сучасними інформаційними центрами, одержати технологічні можливості для обробки великих масивів суспільно значущої інформації, сприяти її високопродуктивному використанню. А це, у свою чергу, породжує необхідність озброєння бібліотечних закладів сучасними програмно-технічними засобами, передовими технологічними напрацюваннями у сфері використання електронних інформаційних ресурсів, вибудовування сучасних стратегій їх комплектування.

Нині гостро постають питання щодо приведення наявного вітчизняного інформаційного ресурсу у відповідність із міжнародними стандартами його оформлення. Зрушення в цій галузі можуть спростити доступ до багатих і цікавих фондів України зарубіжних користувачів і таким чином сприяти поглибленню міжнародного співробітництва.

Отже, лише постійне вдосконалення методик інформаційної діяльності бібліотек, їх технічне переоснащення, підвищення кваліфікації кадрів дасть можливість вивести бібліотечну справу на новий, відповідний сучасним запитам, рівень.

Таким чином, перехід до функціонування в умовах ринкової економіки визначив об'єктивну необхідність пошуку оптимальних шляхів забезпечення конструктивних соціально-економічних перетворень; розробки стратегічних концепцій, створення адекватної суспільним вимогам нової моделі розвитку; налагодження економічних механізмів взаємовідносин; опанування новітніх інформаційних технологій; упровадження ефективних форм обслуговування користувачів.

Бібліотеки, стикаючись з новою економічною реальністю, об'єктивно постають перед комплексом проблем, пов'язаних із пошуком оптимальних варіантів організації власного функціонування, з одного боку. З іншого – у процесі формування національного інформаційного ринку

бібліотечні установи мають стати важливим ресурсним механізмом даної форми циркуляції суспільно значущої інформації, позиціюватись відповідним чином як такий механізм.

Нова соціально-економічна реальність, в яку інтегрується бібліотека, зумовила принципово нові підходи до організації різних аспектів інформаційної діяльності: збереження, структурування і використання ресурсів. Цим самим об'єктивно визначається суспільний інформаційний потенціал та ефективність його використання.

На загальну думку спеціалістів, сьогодні бібліотека – це інформаційна інтелектуально-виробнича система, яка є базовою складовою суспільного розвитку України, сукупністю взаємопов'язаних структур і процесів соціально-економічного механізму накопичення, зберігання, створення і розповсюдження бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг для забезпечення інформаційно-інтелектуальних та споживчих потреб користувачів. Бібліотеки в Україні перебувають у процесі перебудови й становлення як суб'єкта господарювання з набуттям нових економічних властивостей. Сучасна бібліотека розглядається як складноструктурна, складнофункціональна, активно-динамічна соціальна система, в якій накопичено, особливо за останнє десятиріччя, значний трансформаційний потенціал.

Сьогодні сучасна бібліотека змінюється і прогресує при ефективному використанні властивих їй внутрішніх механізмів, які добираються і застосовуються у відповідь на прояви зовнішньої дії. Зміст системної трансформації бібліотеки детермінується різноманіттям впливу макросередовища і мікросередовища та застосуванням маркетингового менеджменту. Саме такий підхід до керування сучасною бібліотекою забезпечить їй статус важливої для суспільства самодостатньої соціальної системи, реального інформаційного потенціалу, стратегічної основи подальшого соціально-економічного розвитку України [3].

Сьогодні вже є беззаперечним, що адаптація бібліотеки до ринкових умов характеризується реалізацією кількох нетрадиційних цілей: здійсненням цілеспрямованого, дієвого, активного впливу на макросередовище з метою досягнення ефективних законодавчо-нормативних умов та лібералізації державної політики стосовно інформаційної діяльності бібліотек, пошуку додаткових джерел позабюджетного фінансування і взаємовигідних партнерів для співпраці, створенням та реалізацією конкурентоспроможних, суспільно корисних інформаційно-аналітичних продуктів, організації інформаційних, консультативних послуг, необхідних відповідно до потреб ринку інформації.

Не викликає сумніву те, що досягти високого рівня конкурентоспроможності продукції можна, як показує практика, лише через постанову рекламної та маркетингової діяльності. Ставлення до інформаційно-

аналітичної діяльності як до товару сприятиме фінансовій стабілізації цих установ культури, вирішенню техніко-технологічних проблем розвитку нових технологій.

У процесі просування інформаційно-аналітичної продукції, інформаційних та консультативних послуг новою для бібліотек є проблема організації ефективної реклами. У зв'язку з цим абсолютно недопустимим є самозаспокоєння деяких спеціалістів, що закликають використовувати для цього бібліографічні покажчики, рекомендаційні чи інформаційні списки, що друкуються окремими виданнями або в журналах та газетах, через книжкові виставки, каталоги і картотеки.

Такого роду рекомендації не можна порівняти з рівнем навіть сучасної організації рекламної справи в Україні, відсталі за всіма ознаками. Тому каталожно-картотечне інформування має виконувати свої функції, а реклама продукції бібліотек потребує спеціального вивчення, розгляду і розвитку.

Необхідно зазначити, що порядок організації інформаційного забезпечення потреб споживачів залежить від характеру завдань, які стоять перед ними. Але продукт, створений унаслідок інформаційно-аналітичного процесу, має бути придатним для використання замовником, корисним для нього вже в момент свого створення. Тобто ефективність інформаційно-аналітичної діяльності залежить від глибокого вивчення потребзамовника і навіть, як показує наявний досвід, – прогнозування майбутніх потреб.

Таким чином, основним завданням інформаційно-аналітичної діяльності є задоволення інформаційних потреб усіх категорій корпоративних та індивідуальних користувачів.

При цьому процес інформаційно-аналітичної діяльності має дві складові: інформаційну і аналітичну.

Процес інформаційної роботи – це послідовна сукупність операцій (відбір, накопичення, зберігання, обробка, видача інформації), що дає змогу швидко знайти в повному обсязі потрібні матеріали. У свою чергу, відбір і обробка матеріалів – це підготовчий етап процесу аналітичної роботи, під час якого здійснюється пошук інформації, перевірка її якісних характеристик, а також її обробка з метою створення умов для правильної оцінки фактів, подій і явищ. Необхідність пошуку існуючих зв'язків між окремими явищами зумовлює появу і розвитку аналітичних методів.

Таким чином, стрімкий розвиток інформаційних технологій радикально змінив філософію бібліотечної справи, виводить бібліотечні структури в число виробників суспільно необхідної, інформаційно-аналітичної продукції.

Актуалізуються запити на прогностичну та консультативну роботу, надання допомоги суспільним інститутам в орієнтації, обробці дедалі

зростаючих масивів інформації, формування національного інформаційного ресурсу шляхом власного виробництва, відбору з масивів глобального інформаційного простору необхідних зарубіжних інформаційних ресурсів. Реалізація цих завдань обумовлює необхідність серйозної реорганізації бібліотек, перетворення їх на дійсно сучасні інформаційні центри.

Список використаної літератури

1. *Бабич В.* Роль бібліотек в інформатизації суспільства і підвищенні інформаційної культури / В. Бабич // Бібл. планета. – 1998. – № 1. – С. 17–20.
2. *Дедюля С.* Библиотечные фонды. Проблемы формирования и сохранности. Региональный аспект / С. Дедюля // Науч. и техн. б-ки. – 2001. – № 4. – С. 19–23.
3. *Маслакова Н.* Сучасні тенденції формування професійного іміджу бібліотекаря (пленарне засідання) / Н. Маслакова // Бібл. вісн. – 2002. – № 6. – С. 2–5.
4. Про національну програму інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р. № 3. – К. : Кн. палата України, 1998. – С. 2.
5. Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві : матеріали наук. конф. – Х., 2003. – 113 с.
6. *Шрайберг Я. Л.* Основные положения и принципы разработки автоматизированных библиотечно-информационных систем и сетей: главные тенденции окружения, основные положения и предпосылки, базовые принципы / Я. Л. Шрайберг. – М., 2001. – 100 с.
7. *Щербинина О.* Воспитание библиографической культуры пользователей в НТБ / О. Щербинина // Науч. и техн. б-ки. – 1999. – № 11. – С. 71–74.

ЗМІСТ

Розділ І. РОЛЬ ТА МІСЦЕ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ: СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕСУРСНО-ТЕХНОЛОГІЧНА БАЗА.	5
Челак О. Питання національної системи електронного урядування в контексті взаємовідносин зі сферами життєдіяльності українського суспільства	7
Горовий В. Сучасна інформаційна діяльність: бібліотечний аспект	12
Вітушко Н. Бібліотека як центр інформаційно-аналітичного виробництва	21
Гранчак Т. Місце і роль інформаційно-аналітичних структур у системі політичної комунікації	29
Кулицький С. Наукова бібліотека в комунікативній системі української економіки.	45
Потіха А. Партиїні ЗМІ як канал соціальної комунікації	58
Пальчук В. Регіональні бібліотечні заклади і місцеві органи влади: результати співробітництва.	71
Іванова Н. Сучасні бібліотечні установи в процесі поширення правових знань.	81
Аксьонова Н. Бібліотека – інтелектуальний фундамент у супроводі соціально-комунікаційних процесів	88
Автономова Н. Бібліотеки в системі електронної комунікації	94
Рябокоть О. Стереотип як механізм сприймання інформації і стереотипізація як метод впливу ЗМІ на масову свідомість.	100
Беззуб І. Роль засобів масової інформації у висвітленні проблем ринку праці в Україні	110
Терещенко І. Проблеми розвитку регіональних ЗМІ – важливого джерела реформування інформаційної бази суспільства	118

Розділ II. БІБЛІОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ	125
Чуприна Л. Оперативна інформація: до питання про визначення поняття	127
Желай О. Інфотворча складова бібліотечного сервісу: стан та перспективи	135
Присяжна Л. Інформаційна робота як процес творчого мислення	144
Бондаренко В. Дистантне інформаційно-бібліотечне обслуговування: від МБА до електронних бібліотек	150
Хромець М. Правові засади управління формуванням електронних ресурсів бібліотечних та інформаційних центрів України	164
Горова С. Становлення аналітичної роботи бібліотек в умовах інформатизації	173
Вітушко А. Онтології аналітичних служб у бібліотечному середовищі	182
Стрішенець Н. Організація інформації та організація знань у системі бібліотечної та інформаційної науки (еволюція понять в американському бібліотекознавстві)	191
Касаткін В. Інформаційне забезпечення сучасної бібліотеки: шляхи становлення	202
Розділ III. БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ В ПРОЦЕСІ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	209
Дубас Т. Видання україномовної книги як важливий напрям видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	211
Ворошилов О. Удосконалення наукового супроводу суспільних перетворень в Україні інформаційно-аналітичними підрозділами бібліотек (з досвіду СІАЗ НБУВ)	222

Захарова Н. Роль національної бібліотеки в культурно-інформаційному забезпеченні суспільства на сучасному етапі	230
Половинчак Ю. Національний розвиток і національна свідомість на фоні активізації глобалізму	247
Пальчук В. Особливості розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у контексті загальноцивілізаційних соціокультурних трансформацій	254
Степченко Л. Специфіка молодіжної читацької аудиторії сучасної бібліотеки	267
Чернявська Л. Роль сучасної бібліотеки у формуванні фундаментальних характеристик суспільних відносин	277
Натаров О. Роль і місце сучасної бібліотеки в забезпеченні прав і свобод людини й громадянина	285
Булахова Г. Реклама бібліотечних закладів	291
Медведєва В. Бібліотечні заклади в умовах інформатизації суспільства	297

ДО ВІДОМА АВТОРІВ

З наступних випусків збірника редакція приймає матеріали українською мовою. Обсяг статті повинен становити від 20 до 40 тис. друк. знаків (із проміжками). Текст складається через 1,5 інтервалу, кегль 14, гарнітура Times New Roman у редакторі Microsoft Word. Відступ абзацу – 10 мм. Береги з усіх боків – по 20 мм. Стаття повинна бути представлена на електронному носіїві та в роздрукованому вигляді на аркушах формату А4 в одному примірнику.

До статті додати:

1. Анотацію (обсягом до 500 друк. знаків) українською мовою. Після анотації подаються ключові слова (3–10 слів або словосполучень) у називному відмінку.

2. Відомості про авторів із зазначенням контактної інформації.

Список літературних джерел повинен бути оформлений за алфавітним принципом розміщення згідно з чинними стандартами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» та ДСТУ 3582-97 «Скорочення слів в українській мові в бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила», враховуючи наказ ВАК України № 63 від 26 січня 2008 р.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Випуск 26

Редактори *Н. Автономова, Т. Дубас,*

Л. Степченко, Ю. Шлапак

Технічні редактори *Н. Автономова, Т. Дубас*

Комп'ютерна верстка *Т. Андросович, Г. Булахова, О. Чебан*

Підп. до друку 17.06.2010. Формат 60х84/16

Папір офс. Друк офс.

Обл.-вид. арк. 18. Ум. друк. арк. 17,9

Наклад 300 пр. Зам. № 11

Надруковано у НВЦ Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського

03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 1390 від 11.06.2003 р.